

16012

CVMIDAVA

VI

BRAȘOV
1973

CV MIDAVA

VI

16.012

C V M I D A V A
CULEGERE DE STUDII ȘI CERCETĂRI
A MUZEULUI JUDEȚEAN BRAȘOV

Colegiul de redacție :

TITUS N. HAȘDEU

IOAN GHIRAN

IOAN POP

OLIVIA MORARU

DINU VASIU

FLOREA COSTEA — secretar de redacție

„C V M I D A V A “

Anuarul Muzeului Județean Brașov.
Orice corespondență se va adresa :
Muzeul Județean Brașov, Piața 23
August nr. 30.
Tel. : 2 36 85

„C V M I D A V A “

Annuaire du Musée de Brașov.
Toute correspondance sera envoyée
à l'adresse : Muzeul Județean Bra-
șov, Piața 23 August no. 30, Rou-
manie.
Tel. : 2 36 85

C U P R I N S

	STUDII ȘI MATERIALE	7
Dr. EUGEN COMȘA,	Unele probleme ale neoliticului din sud-estul Transilvaniei	9
FLOREA COSTEA,	O nouă descoperire arheologică în Țara Bîrsei : așezarea daco-romană de la Rîșnov „Blocuri“	19
NICOLAE GUDEA,	Ceramica dacică din castrul roman de la Rîșnov (Cumidava), (județul Brașov)	25
MARIANA MARCU,	O nouă așezare prefeudală la Hărman	39
VALENTINA POPA,	Țara Făgărașului în stăpînirea domnilor munteni	45
ELENA IONESCU,	Din corespondența inedită a lui David Corbea ceașul	63
ION NICOARĂ,	Aspecte ale revoluției din anii 1848 — 1849 în Brașov și Țara Bîrsei	85
CORINA SPOREA,	Documente inedite care reflectă activitatea lui George Barițiu pusă în slujba țărănimii din Țara Bîrsei și împrejurimi, între anii 1850 — 1855 precum și lupta anti-feudală a acesteia	97
RODICA SOFRONIE,	Aspecte din publicistica lui George Barițiu în perioada 1860 — 1863	121
EUGENIA GLODARIU,	Despărțămîntul Brașov — inițiatorul bibliotecilor populare ambulante ale „Astrei“	133
MICHAEL KRONER,	Învățarea limbii române în școlile germane din Transilvania, pînă în anul 1900	143
ION MÎNDREA și ȘTEFAN MIKLOS,	Aspecte ale mișcării muncitorești din Brașov între anii 1903 — 1907	151
GHEORGHE CSIKI,	Momente din luptele minerilor de la Căpeni între anii 1924 — 1931	171
DORICA BUCUR,	Conflictul de muncă de la fabrica „Julius Teutsch“ din Brașov (1934)	181
LELIA RĂDULESCU,	Ceata de feciori în Țara Făgărașului	197

CONSTANTIN POPESCU,	Păstoritul în Țara Făgărașului între secolele XIV — XVIII	207
OLIVIA MORARU,	Date etnografice puțin cunoscute privind satele brănene într-o publicație din anul 1908	217
MINERVA NISTOR,	Podoabe medievale, opere ale argintarilor brașoveni .	227
NICOLAE BĂRBUȚĂ,	Instituții muzeale belgiene : Institutul Regal al Patrimoniului Artistic — Bruxelles	261
IOAN OPRIȘ,	Puncte de vedere despre relația muzeu, mijloace de comunicare în masă	269

S O M M A I R E

Dr. EUGEN COMȘA,	Des problèmes du néolithique dans le Sud-Est de la Transylvanie	9
FLOREA COSTEA,	Une nouvelle découverte archéologique en Țara Bîrsei : l'habitation daco-romaine de Rîșnov „Blocuri“	19
NICOLAE GUDEA,	La céramique dacique du camp romain de Rîșnov (Cumidava) district Brașov	25
MARIANA MARCU,	Une nouvelle habitation préféodale à Hărman	39
VALENTINA POPA,	Țara Făgărașului dans la possession des voïvodes valaques	45
ELENA IONESCU,	Correspondance inédite de David Corbea „ceaușul“	63
ION NICOARĂ,	Aspects de la révolution de 1848 — 1849 à Brașov et Țara Bîrsei	85
CORINA SPOREA,	Documents inédites qui reflètent l'activité de George Barițiu met au service de la paysannerie de Țara Bîrsei et des environs entre 1850 — 1855	97
RODICA SOFRONIE,	Aspects du journalisme de George Barițiu aux années 1860 — 1863	121
EUGENIA GLODARIU,	Le département de Brașov — l'initiateur des bibliothèques populaires itinérantes de „Astra“	133
MICHAEL KRONER,	L'instruction de la langue roumaine dans les écoles allemandes de Transylvanie, jusqu'au 1900.	143
IOAN MÎNDREA et ȘTEFAN MIKLOS,	Aspects de mouvements ouvriers de Brașov entre 1903 — 1907	151
GHEORGHE CSIKI,	Moments dans la lutte des minières de Căpeni entre 1924 — 1931	171
DORICA BUCUR,	Le conflit de travail de la fabrique „Julius Teutsch“ de Brașov (1934)	181
LELIA RĂDULESCU,	„Ceata de feciori“ („Groupe de fils“), en Țara Făgărașului	197
C-TIN POPESCU,	La bergerie en Țara Făgărașului (XIV — XVIII)	207

OLIVIA MORARU,	Une publication de 1908 qui concerne l'ethnographie des villages de Bran	217
MINERVA NISTOR,	Ornements médiévaux, oeuvres aux orfèvres de Braşov	227
NICOLAE BĂRBUȚA,	Institut Royal du Patrimoine Artistique — Bruxelles .	261
IOAN OPRIŞ,	A propos de la relation musée — public	269

**STUDII
ȘI
MATERIALE**

UNELE PROBLEME ALE NEOLITICULUI DIN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

de EUGEN COMȘA

Sud-estul Transilvaniei este una dintre cele mai interesante regiuni în ceea ce privește studierea neoliticului din România, deoarece acolo se întâlnesc și se întrețes, pe un teritoriu destul de redus ca întindere, urmele rămase de la comunitățile unor culturi originare din Moldova, din Muntenia sau din Transilvania¹.

Cu toate că studierea neoliticului din regiune a început cu peste o sută de ani în urmă și s-a intensificat mult în anii noștri, despre începuturile acestei epoci din zona dată încă știm foarte puțin.

Cele mai vechi resturi cunoscute de cultură cu ceramică, sînt cele de tip Criș, reprezentate în mai multe așezări cum sînt cele de la: Leț², Hărman³ și altele⁴. În ce perioadă anume se plasează cele mai vechi așezări de acest fel este greu de răspuns în stadiul actual al cercetărilor. După părerea unor specialiști, ele ar data din perioada corespunzătoare sfîrșitului fazei Starčevo I din Jugoslavia⁵. Argumentele aduse în acest sens nu sînt suficient de convingătoare, din mai multe motive: pentru că așezarea Criș de la Leț a fost cercetată pe o suprafață redusă, discuțiile privind periodizarea primelor faze ale culturii Starčevo sînt în plină desfășurare și apoi se mai știe

---

¹ Pentru răspîndirea diferitelor culturi neolitice din regiunea studiată v. *Istoria României*, vol. I, București, 1960, hărțile de pe pl. VI și pl. VII.

² Eugenia Zaharia, *Considérations sur la civilisation de Criș à la lumière des sondages de Leț*, în *Dacia*, NS, VI, 1962, p. 6—51.

³ Săpături Alexandrina Alexandrescu. Materialele prelucrate și publicate de Eugen Comșa, *Unele probleme ale culturii Criș (Pe baza descoperirilor de la Hărman)*, în *Aluta*, I, 1970, Sf. Gheorghe, 1971, p. 35—42.

⁴ Dintre descoperirile recente amintim: un lot de cioburi Criș găsite cu prilejul săpăturilor lui Florea Costea, pe Dealul Cetății de la Feldioara (informație de la Fl. Costea, căruia îi mulțumim și pe această cale); despre alt complex Criș ne-a informat Zoltan Szekely, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁵ Eug. Zaharia, *op. cit.*, p. 47.

pe baza cercetărilor din Jugoslavia și din Ungaria că în general așezările culturii Criș corespund în timp cu sfârșitul culturii Starčevo. Dacă nu sîntem convinși de existența unor așezări cu materiale similare și contemporane cu cele de tip Starčevo I⁶, trebuie să admitem existența unor comunități de la începutul fazei Glăvăneștii Vechi a culturii Criș, ulterioare celor de tip Starčevo-Criș timpurii din sudul Banatului și mai vechi decît cele din faza amintită din Moldova. Dacă acceptăm această ordine cronologică, ajungem implicit la concluzia că procesul de neolitizare și mai ales de răspîndire a ceramicii în regiunea studiată s-a produs dinspre apus, din sud-vestul Transilvaniei, prin intermediul comunităților culturii Criș, pe calea unei roiri treptate înspre est.

Pătrunzînd în regiunea din preajma Oltului superior, putem presupune că purtătorii culturii Criș au întîlnit acolo vechea populație tardenoisiană⁷, în special de vînători, pescari și culegători, pe care în parte i-au asimilat, așa după cum s-a întîmplat și în alte ținuturi.

Ținem să subliniem că locuirea comunităților Criș în sud-estul Transilvaniei a durat vreme mai îndelungată decît aceea a comunităților Criș înrudite din Moldova și din sud-vestul Transilvaniei. Dispunem în prezent în sprijinul părerii de mai sus de trei argumente importante:

— În complexe Criș tîrzii de la Leț⁸ și de la Hărman⁹, s-au găsit în fiecare în parte, cîteva cioburi cu decor compus din caneluri. După cum se știe apariția decorului canelat, în regiunile intracarpătice, este în directă corelație cu răspîndirea elementelor de la începutul culturii Vinča, din faza Vinča A.

— În complexul de tip Criș tîrziu de la Hărman, în directă asociere cu materiale ceramice specifice culturii Criș, s-a scos la iveală un vas fragmentar, din pastă fină, cu pereții subțiri, cu suprafața lustruită cu deosebită grijă, a cărui parte inferioară este de culoare roșie, iar cea superioară este de culoare neagră. Ambele culori au fost obținute nu prin vopsire, ci prin ardere diferențiată. Astfel de vase bicolore sînt cu totul caracteristice culturii Vinča (primelor faze). În cazul amintit, evident nu poate fi vorba decît de faza Vinča A.

⁶ Pentru o datare mai tîrzie a complexului Criș de la Leț înclină și N. Vlăsa, *Cultura Criș în Transilvania*, în Acta Musei Napocensis, III, 1966, p. 40.

⁷ Astfel de materiale s-au descoperit de exemplu în sudul zonei în punctele: Gilma-Roate, Cremenea (Malul Dinu Buzea), Gilma Mare (Poarta Crementii) menționate în Al. Păunescu, *Săpăturile de la Gilma*, în Materiale, VIII, 1962, p. 156.

⁸ Eug. Zaharia, *op. cit.*, p. 22 și p. 13: fig. 5/1, 2, 15.

⁹ Eug. Comșa, *op. cit.*, p. 60.

— Ultimul argument de care dispunem pînă acum îl constituie o figură antropomorfă descoperită în cursul săpăturilor vechi de la Leț și păstrată în expoziția muzeului de la Sf. Gheorghe¹⁰. Este o figurină reprezentînd un personaj avînd pe față o mască triumphiulară, prelungă, cu nasul redat printr-un buton mic, elemente specifice figurinelor din faza Vinča A, cel mult începutul fazei Vinča B.

Elementele menționate le considerăm ca fiind suficiente să ne facă să admitem că ele s-au transmis în valea Oltului superior din partea comunităților culturii Vinča A — Turdaș, aflate deja în sud-vestul și în centrul Transilvaniei.

Problema vestigiilor culturii ceramicii liniare din regiunea studiată încă nu este pe deplin lămurită. Pe lângă cioburile cunoscute mai demult de la Rupea¹¹, în ultimii ani s-au mai semnalat ca fiind găsite cu prilejul săpăturilor, dar în condiții stratigrafice neclare, fragmente ceramice cu decor liniar la: Hărman¹², Bancu¹³ și la Bratei¹⁴. Prin caracteristicile decorului de pe unele cioburi, complexe amintite se leagă strîns din punct de vedere tipologic și cronologic de așezările culturii ceramicii liniare din Moldova. Dacă ținem seama de faptul că în Transilvania, la nord de Mureșul superior, în vestul Transilvaniei ca și în Crișana, nu sînt documentate nici așezări și nici cel puțin cioburi cu decor liniar similare celor din Moldova, trebuie să admitem că răspîndirea elementelor liniare s-a făcut dinspre Moldova, spre sud-estul Transilvaniei și apoi în centrul ei. Calea de pătrundere dinspre Moldova este pînă acum jalonată de descoperirea de la Bancu, care dovedește că singura sau una din căile de răspîndire a comunităților culturii ceramicii liniare dinspre Moldova a fost cea prin trecătoarea de la Ghimeș Palanca. În schimb, descoperirea lotului de materiale de la Bratei indică faptul că pătrunderea înspre centrul Transilvaniei s-a desfășurat de-a lungul Tîrnavei Mari.

Se pune întrebarea în ce perioadă a evoluției lor sînt documentate comunitățile liniare în sud-estul Transilvaniei. Analiza tuturor descoperirilor din Moldova a permis, în ultimul timp, precizarea că pe întinsul acestei provincii sînt reprezentate comunitățile culturii ceramicii liniare din

¹⁰ Informații primite de la Z. Szekely.

¹¹ Vladimir Dumitrescu, *Céramique de type Criș et fragment rubané dans le sud-est de la Transylvanie*, în *Dacia*, NS, II, 1958, p. 401—405.

¹² În săpăturile efectuate de Al. Alexandrescu.

¹³ SCIV, 15, 1964, 4, p. 543, nr. 10.

¹⁴ Săpături Ion Nestor și Eug. Zaharia; SCIV, 18, 1967, 3, p. 532, nr. 76.

cursul a două faze de evoluție¹⁵. În funcție de aceleași criterii am analizat și loturile din Transilvania. Numai un singur ciob pare a fi din faza mai veche a culturii și anume cel de la Rupea¹⁶. Fiind vorba de un singur ciob specific nu putem ști dacă el oglindește un contact mai vechi dintre o comunitate Criș țîrzie cu una a culturii liniare din Moldova, sau (ceea ce pare mai puțin probabil) prezența efectivă a unei comunități liniare propriu-zise în regiunea dată.

Cert este că restul complexelor culturii ceramicii liniare din Transilvania, inclusiv cele din vecinătatea Mureșului mijlociu, datează din cea de a doua fază a evoluției din regiunile noastre a acestei culturi¹⁷. Vom aminti un singur element specific fazei, cunoscut și pe fragmentele ceramice liniare din Transilvania. Decorul liniar este mai sărac și adesea pe vase nu se mai trasează motivele ornamentale compuse din linii, ci doar șiruri de adîncituri, ca o tradiție a vechilor „capete de note muzicale“.

Din perioada care a urmat sînt menționate ca fiind descoperite la Hărman cîteva cioburi (încă nereproduse în nici o lucrare) atribuite tipului Sudiți¹⁸ și unul sau două cioburi cu decor specific ceramicii din faza Bolintineanu a culturii Boian¹⁹. Prezența acestor categorii de cioburi nu o contestăm, dar nu putem fi de acord ca pornind de la ele să se ajungă la concluzii istorice importante, pentru care considerăm că totdeauna este nevoie nu de cîteva cioburi găsite într-un singur obiectiv în condiții nu prea clare, ci de așezări întregi cu materiale specifice. Concluzia istorică după care cioburile amintite ar permite să se considere că procesul de formare a culturii Boian, respectiv a primei sale faze Bolintineanu, s-ar fi produs nu numai în nord-estul Munteniei, ci și în sud-estul Transilvaniei²⁰ nu se poate susține, deoarece în acea regiune încă nu se cunoaște nici o așezare de tip Bolintineanu, care să dateze de la începutul fazei. În schimb, este clar, dacă ținem seama de unele ornamente, că atît așezarea de tip Bolintineanu de la Aldeni, cit și materialele de tip Bolintineanu descoperite la Sudiți, datează de la sfîrșitul fazei Bolintineanu și mai curînd ele reprezintă o zonă locuită de comunitățile de la sfîrșitul fazei Bo-

¹⁵ Eugen Comșa, *Quelques nouvelles données sur la civilisation à céramique rubanée en territoire roumain*, in Alba Regia, Szekesfehérvár, sub tipar.

¹⁶ Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, p. 403, fig. 1/5.

¹⁷ Eug. Comșa, *op. cit.*, sub tipar.

¹⁸ Eugenia Zaharia, *Angaben über die Boian-Giulești Kultur. Die Siedlung von Leț*, in Dacia, NS, XI, 1967, p. 25.

¹⁹ *Ibidem*, p. 35.

²⁰ *Ibidem*, p. 25, p. 97—38.

lintineanu ajunse acolo din zona de centru-sud a Munteniei, de unde sînt cunoscute pînă în prezent cele mai vechi aşezări Bolintineanu.

Nu poate fi pusă la îndoială vieţuirea în sud-estul Transilvaniei a comunităţilor fazei Giuleşti a culturii Boian²¹. Pînă acum ştim că ele au pătruns în zona studiată în cursul celei de a doua etape din evoluţia lor (în etapa Aldeni), dar nu sîntem în măsură să precizăm calea pe care au urmat-o: cea de-a lungul râului Buzău şi afluenţilor săi, adică direct din nord-estul Munteniei, sau de-a lungul Trotuşului, deci pe o cale ocolită. Ținînd seama de gruparea descoperirilor în partea de est a zonei cercetate, înclinăm să admitem că membrii comunităţilor Giuleşti au ajuns în sud-estul Transilvaniei de-a lungul văii Trotuşului şi afluenţilor săi.

Vieţuirea comunităţilor Giuleşti din regiunea studiată nu a durat prea mult. O dovedesc straturile de cultură subţiri. În această privinţă se cuvine să amintim că în complexul de la Feldioara au fost delimitate două niveluri subţiri în cuprinsul stratului format în cursul fazei Giuleşti²².

Cît de complicată a fost evoluţia diferitelor comunităţi din perioada dată rezultă şi din compararea situaţiei din zona studiată cu cea vecină din vestul Moldovei. În valea Oltului superior s-a continuat evoluţia pe baza fondului Giuleşti, cel puţin pînă în perioada corespunzătoare fazei Vidra (evolute) din Cîmpia Română²³. În schimb, în vestul Moldovei, pe acelaşi fond Giuleşti, care a asimilat o serie de elemente de ordin etnic, oglindite prin cele din cultura materială dintr-o fază tîrzie a culturii ceramicii liniare, s-au format comunităţile fazei Precucuteni²⁴.

Evoluţia comunităţilor Giuleşti tîrzii din sud-estul Transilvaniei şi a celor precucuteniene a fost paralelă pînă la aproximativ începutul fazei Precucuteni II, cînd se constată o unificare din punct de vedere cultural a celor două zone amintite²⁵. Precizăm că în sud-estul Transilvaniei nu sînt documentate toate elementele specifice precucutenianului din Moldova.

În perioada următoare se constată evoluţia unitară a comunităţilor de pe cele două versante ale Carpaţilor Răsăriteni, pe care teritorii se cunosc toate elementele caracteristice ale fazei Cucuteni A 2 din cadrul a-

²¹ Eugen Comşa, *Cultura Boian în Transilvania*, în SCIV, 16, 1965, 4, p. 629—645.

²² Observaţii stratigrafice s-au făcut cu prilejul săpăturilor noastre din anul 1965.

²³ Eug. Comşa, *op. cit.*, p. 644.

²⁴ Hortensia Dumitrescu, *Contribuţii la problema originii culturii Precucuteni*, în SCIV, VIII, 1957, p. 53—69.

²⁵ Eug. Comşa, *op. cit.*, p. 644—645. Materialele de la Ereşteghin aparţin mai curînd fazei Precucuteni II.

riei Cucuteni-Ariușd. Sînt bine cunoscute și așezările din faza Cucuteni A 3. Aceste două faze precum se știe sînt documentate în numeroase stațiuni atît în zona studiată, cit și în restul ținutului care se întinde pînă la Tîrgu Mureș. La Feldioara am determinat în 1963 trei niveluri cu materiale ceramice care în funcție de decorul pictat datează din cele două faze menționate. Pînă în prezent nimeni nu a contestat existența în valea Oltului superior a comunităților din cele două faze Cucuteni-Ariușd.

Părerile devin contradictorii atunci cînd se discută problemele perioadei următoare. Evident nu poate fi negată prezența în diferite complexe din aria Ariușd a unor vase întregi sau numai a unor cioburi izolate din fazele Cucuteni A-B și Cucuteni B²⁶. Unii specialiști pornind de la această realitate consideră că materialele respective sînt suficiente să dovedească locuirea Cucuteni-Ariușd în zona dată pînă la sfîrșitul culturii²⁷. Alții, cărora ne alăturăm, susțin că materialele disparete menționate nu sînt suficiente pentru a dovedi locuirea efectivă a acelor comunități. Subliniem că în general astfel de materiale cucuteniene tîrzii sînt puține și din datele publicate rezultă că ele s-au scos la iveală din cuprinsul unor așezări aparținînd unui alt aspect cultural și anume în legătură cu complexul mixt denumit de tip Reci²⁸, rezultat din sinteza unor elemente de tip Bodrogkeresztur (se pare predominante), originare din centrul Transilvaniei, cu cele locale de tip Ariușd²⁹. În regiunea studiată astfel de așezări se cunosc în preajma localităților Reci³⁰, Măgheruș³¹ și Mugeni³². Materialele de tip Reci publicate sînt încă prea puține ca să putem aprofunda problemele acestui aspect cultural. În sprijinul părerii de mai sus merită atenția faptul că aproximativ la începutul fazei Cucuteni A-B, în vestul Moldovei sînt documentate unele elemente care dovedesc contacte dintre comunitățile cucuteniene cu altele Bodrogkeresztur din Transilva-

²⁶ Zoltan Székely, *Contributions à l'étude du développement du néolithique dans la Transylvanie sud-orientale*, în *Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protoistoriche*, II, comunicazione sezioni I-IV, Roma, 1965, p. 270—274.

²⁷ Această părere o susține Vladimir Dumitrescu.

²⁸ Zoltan Székely, *Săpăturile executate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 179—181; Idem, *Sondajele executate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 325.

²⁹ Ferenczi Ștefan, *Săpături arheologice la Mugeni în 1960 și 1961*, în *Revista Muzeelor*, II, 1965, număr special, p. 417.

³⁰ Zoltan Székely, *op. cit.*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 179—181; idem, *op. cit.*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 325; idem, *Contribution.*, Roma, 1965, p. 274.

³¹ Zoltan Székely, *op. cit.*, Roma, 1965, p. 274.

³² Ferenczi Ștefan, *op. cit.*, p. 417.

nia, confirmând indirect existența unor schimbări în regiunea de care ne ocupăm³³.

A urmat o perioadă tulbure pentru care documentarea actuală este foarte săracă. Astfel de la sfârșitul epocii neolitice și de la începutul perioadei de tranziție la epoca bronzului sînt de semnalat unele elemente dispartate de tip Sălcuța IV, care s-au descoperit cu prilejul săpăturilor recente de la Feldioara³⁴. De asemenea, nu este exclus ca și în sud-estul Transilvaniei să se găsească și unele materiale ceramice de tip Cernavoda III, semnalate de curînd pe valea Tîrnavei Mari³⁵.

Cultura cu care se încheie perioada de tranziție la epoca bronzului în sud-estul Transilvaniei, este cultura Coțofeni ale cărei comunități au pătruns în acest ținut dinspre vest dar ținînd seama de descoperirile de pînă acum, viețuirea lor a fost de scurtă durată, încetînd, după cîte știm, înainte de formarea ultimei faze a culturii (numită de unii specialiști cultura Cilnic³⁶).

Acestea sînt pe scurt problemele la care am dorit să ne referim în lucrarea noastră. Pentru aprofundarea și a altor probleme este necesară studierea și publicarea diverselor loturi de materiale deosebit de interesante din preajma Oltului superior.

EINIGE PROBLEME DES NEOLITHIKUMS IM SÜD-OSTEN TRASILVANIENS

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die älteste urkundlich bewiesene neolithische Kultur im Süd-Osten Transilvaniens ist die Criș-Kultur. Die Gemeinden derselben sind vom Westen in das Gebiet, im Verlauf eines entwickelten Kulturstadiums eingedrungen.

³³ Hortensia Dumitrescu, *Connections between the Cucuteni-Triplo lie cultural complex and the neighbouring eneolithic cultures in the light of the utilisation of golden pendants*, în Dacia, NS, V, 1961, p. 69—93.

³⁴ Informație de la P. Roman, care le-a cercetat în colecția Muzeului Județean Brașov.

³⁵ Cîteva cioburi descoperite cu prilejul săpăturilor de la Bratei.

³⁶ O scurtă sinteză despre descoperirile de acest tip v. Eugen Comșa, *Unele date referitoare la cultura Coțofeni în sud-estul Transilvaniei*, în Cumidava, V, sub lipar. Pe harta descoperirilor trebuie adăugate cîteva mici complexe Coțofeni cercetate de C. S. Nicolăescu-Plopșor în peșterile din împrejurimile Rîșnovului.

Nachdem die einigen nur in Härman entdeckten Keramikfragmente des Typus Sudiți und des Typus Bolintineanu vereinzelte Vorkommnisse sind, können sie nicht als ein Beweis der Bildung der Boian-Kultur auch im Süd-Osten Transilvaniens betrachtet werden. Die Gemeinden der Phase Giulești sind im erforschten Gebiet gut vertreten, jedoch nur bis zur Epoche der Phase Precucuteni II, als eine kulturelle Vereinheitlichung der Gemeinden der beiden Abhänge der Ostkarpaten erfolgte.

Die Gemeinden des Kulturabschnitts Ariușd-Cucuteni haben im Gebiet bis zum Ende des Entwicklungsstadiums Cucuteni A existiert, nachher drangen die Gemeinden des Kulturabschnitts Bodrogkeresztur in das obere Alttal ein. Dies hatte zur Folge, dass sich im S.O. Transilvaniens ein gemischtes Komplex des Typus Reci bildete.

Von der Zeit der Übergangsperiode werden vereinzelte Elemente des Typus Sălcuța IV (wir betrachten sie als im Gebiet durch Vermittlung der späten Bodrogkeresztur-Kultur verbreitet) und dürftige Elemente des Typus Cernavoda III gemeldet. Der Zeitabschnitt endet mit dem Eindringen und der Festsetzung in der erforschten Gegend der einem mittleren Stadium angehörenden Gemeinden des Kulturabschnitts Coțofeni (vor dem Erscheinen der Furchenstichkeramik).

O NOUĂ DESCOPERIRE ARHEOLOGICĂ ÎN ȚARA BÎRSEI: AȘEZAREA DACO-ROMÂNĂ DE LA RÎȘNOV — BLOCURI

de FLOREA COSTEA

Cu ocazia unor cercetări de suprafață întreprinse în vara anului 1972, în Țara Bîrsei au fost identificate mai multe puncte locuite în diferite perioade istorice. Dintre acestea descoperirea cea mai interesantă este cea făcută între localitățile Rîșnov și Cristian, în punctul numit de localnici *La blocuri* (informațiile anterioare efectuării periegezei le-am primit de la Adrian Cîmpeanu și Ovidiu Pitic, ambii elevi din Rîșnov).

Situarea topografică. Locul descoperirii (fig. 1) se află în partea stîngă a șoselei ce leagă Brașovul de Bran, la aproximativ 500 m de aceasta, în apropierea pădurii (circa 250 m), la 700 m de calea ferată Brașov—Zărnești (de locul unde aceasta intersectează șoseaua) și la 1,5 km de Rîșnov. Terenul respectiv se află la cota șesului Bîrsei (600 m) și aparține I.A.S. Rîșnov. Pentru o orientare mai exactă mai precizăm că el cuprinde „pepiniera” de lîngă blocuri și o anumită suprafață situată la nord și vest de aceasta.

Din observațiile făcute pe teren se poate estima că aria de pe care au fost recoltate resturi de cultură materială se întinde pe aproximativ 3 ha. Nu cunoaștem dacă ea depășește limita vestică a blocurilor. Chiar dacă nu se neglijează faptul că în timpul muncilor agricole materialele au fost purtate în afara zonei locuite, ea pare să fi fost totuși apreciabilă.

S-au recoltat aproximativ 50 fragmente ceramice și 3 unelte de piatră, acestea din urmă toate deteriorate.

Ceramica. Dintre fragmentele amintite două provin de la vase de dimensiuni mici databile în feudalismul dezvoltat. Restul ceramicii îl constituie părți din vase dacice lucrate cu mîna (fig. 2) și la roată (fig. 3). Toată este foarte fragmentară și rulată, din care cauză unele ornamente în relief au avut de suferit.

Din prima categorie fac parte 20 fragmente. Calitatea pastei este destul de rea, situație generală dar care nu exclude posibilitatea unor dife-

rențieri : fragmente poroase cu multe pietricele și nisip dar și exemplare cu peretele compact, avînd ca degresant în special nisip. Grosimea pereților oscilează între 0,5 și 1,5 cm. Culoarea dominantă este cea brună dar există și fragmente cărămizii, cenușii sau gălbui. Este foarte greu de precizat din ce forme de vase provin. Presupuneri putem face numai referitor la 4 părți de funduri de la vase mari folosite ca recipiente și la 4 fragmente (buze și parțial pereți) din tot atîtea vase mici (borcane fig. 2/6—9) cu profil greu de definit (probabil sferic cel din fig. 2/6).

Ornamentația a fost aproape în întregime deteriorată, singurele elemente observabile în prezent fiind : incizii paralele, practicate cu pieptenele și linii adîncite, ambele de două fragmente brun-cărămizii, cu peretele subțire (fig. 2/4—5).

Ceramica lucrată la roată este, sub raport numeric, aproape egală cu cea lucrată cu mîna (19 față de 20). Datorită calității mai bune a pastei și a arderii mai accentuate și uniforme, ea s-a păstrat mai bine.

Pasta este, cu excepția a două exemplare, fină și bine amestecată, degresantul constituindu-l pietricelele și cuarțitul. Culoarea, dată de ardere, este cenușie cu nuanțe închise sau deschise, cinci fragmente fiind mai negricioase.

Spre deosebire de categoria lucrată cu mîna, în cazul celei lucrate la roată se pot face unele precizări privind tipul și formele vaselor : 2 funduri de vase mijlocii (probabil căni), un fund de chiup (fig. 3/7), parte dintr-un capac cu marginea răsfrîntă în interior (care intra într-o adîncitură a vasului pe care-l acoperea) și cu un guler oblic, pereți de vase de diferite dimensiuni. Grosimea acestora oscilează între 0,6 și 2,2 cm. De remarcat, în cazul fragmentelor de funduri, că toate se sprijină pe un inel circular înalt de cîțiva milimetri. Fragmentul cel mai bine executat din punct de vedere tehnic și cu pasta cea mai fină este fundul de chiup.

Dintre pereții de vase atrag atenția în mod deosebit 3 fragmente de chiup (fig. 3/2—4) și unul cu un profil piriform de la un vas de dimensiuni medii (fig. 3/1). Părțile de chiup au ornamentația specifică acestei forme de vas dacic. Pe două din ele banda de 5 incizii vălurite este încadrată la mică distanță de un număr de linii (greu de precizat) adîncite, paralele, orizontale. Nu este exclus ca ambele să fi fost ornamentate cu același instrument sau să fi făcut parte din același vas. Cel de al treilea, cu peretele mai subțire și pasta mai compactă, este ornamentat numai cu o bandă vălurită compusă din 11 linii.

La peretele de vas cu profilul piriform (fig. 3/1) este de observat ornamentația mai simplă : linii paralele situate la distanța de 2—3 cm, la

care se adaugă și o nervură circulară, orizontală, paralelă cu liniile incizate. Interesant este însă că intervalele dintre incizii și nervură sînt ușor fațetate, element specific sfîrșitului secolului III începutul secolului IV.

Pe restul exemplarelor ceramice ornamentația o constituie liniile incizate, simple.

Uneltele sînt puține : 2 fragmente de rîșniță dacică rotativă, din tuf vulcanic și un capăt de ciocan sau ascuțitoare de gresie. Pentru aceasta din urmă este dificil de stabilit cărei epoci îi aparține. Părțile de rîșniță au fost găsite la circa 120 m depărtare una de cealaltă.

Concluzii. Observațiile pe teren și materialele recoltate nu îngăduie formularea unor concluzii definitive. Cu toate acestea este evident că :

- cu mici excepții situația arheologică este similară celei de pe Dealul Cetății Rîșnov (așezare dacică din perioada clasică, cu continuitate în epoca romană) ;

- raportul între ceramica lucrată la roată sau cu mîna se apropie de echilibru ;

- fragmentele de chiup au analogii și în castrul roman de la Rîșnov ;

- fragmentele de rîșniță, specifice modului de viață sedentar (cu practicarea intensă a agriculturii), constituie mărturii ale unei locuiri îndelungate a zonei numită *La blocuri* ;

- fragment de vas cu suprafața fațetată se datează într-o perioadă ulterioară celei dacice clasice, și alături de ceașca dacică cu alveole constituie argumente în favoarea continuității așezării și în secolele III—IV.

Dintre toate aspectele, cel mai demn de relevat este acela că în special fragmentele de chiup sînt analoge celor din castru și din așezarea dacică de la Rîșnov. Este motivul care ne determină să nu lăsăm în afara oricărei discuții o legătură directă între toate acestea. Un element de detaliu, dar de o importanță care nu mai trebuie subliniată, este acela că ceramica din descoperirea recent făcută o continuă (parțial) evolutiv pe cea de pe Dealul Cetății. Existînd aceste relații putem presupune următoarele : — *la blocuri* a existat în perioada statului dac liber o importantă așezare autohtonă, ai cărei locuitori practicau în special agricultura în roditorul șes al Bîrsei. În caz de primejdie aceștia foloseau ca loc de refugiu acropolea din vecinătate ;

- după 106 e.n. romanii au mutat în acest loc pe dacii care populau în număr mare dealurile învecinate. Care din aceste presupuneri se va dovedi întemeiată se va putea stabili numai în urma cercetărilor sistematice pe care ni le propunem în viitorul imediat.

L'HABITATION AUTOCHTONE DE RIȘNOV (DEP. BRAȘOV)

(Resumé)

Dans une zone archéologique située entre le village Cristian et la ville Rîșnov, l'année pasée ont été recoltés fragments ceramiques repandus sur une surface de 3-3,5 ha. Analisant ces materiaux (de point de vue typologique) l'auteur penset avoir assez d'arguments pour etablir qu'îci a existé une habitation autochtone datée de II-ème au IV-ème siècle de n.e.

LEGENDE DES FIGURES

- 1 Le lieu de la decouverte.
- 2 Céramique dace travaillée à la main.
- 3 Céramique dace travaillée à la roue.

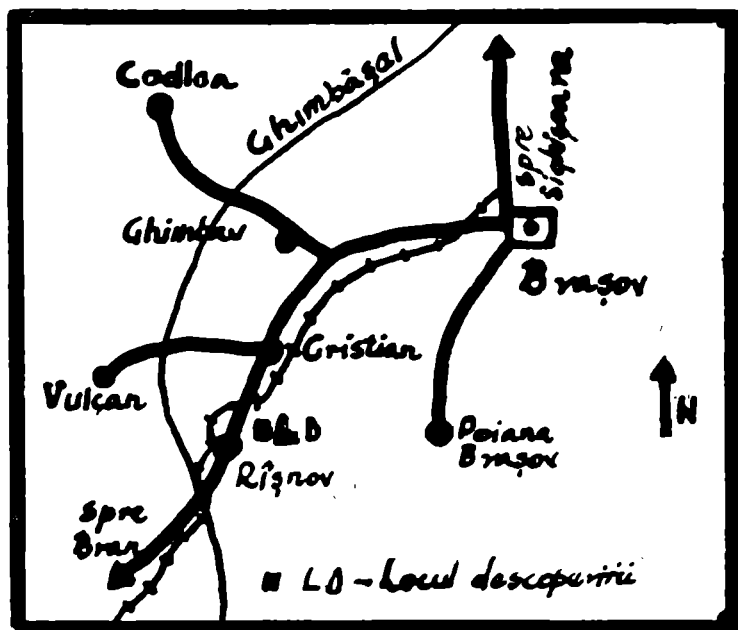
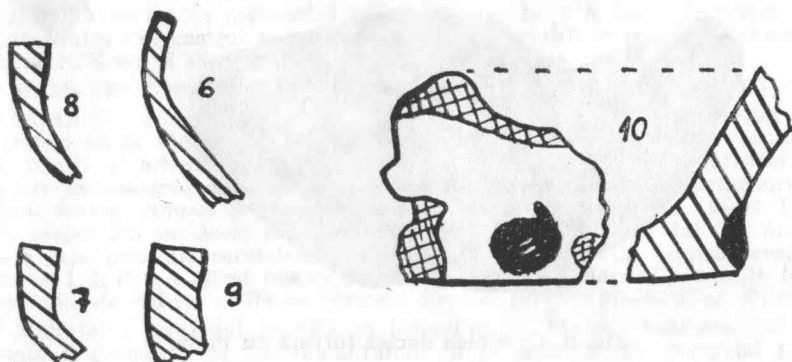
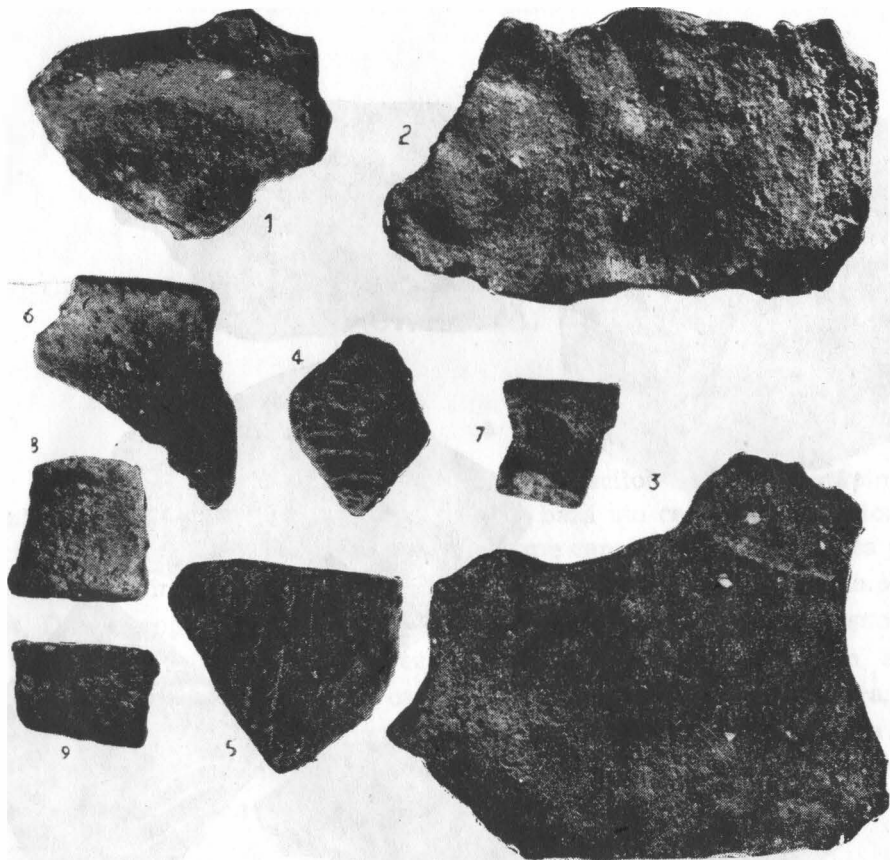
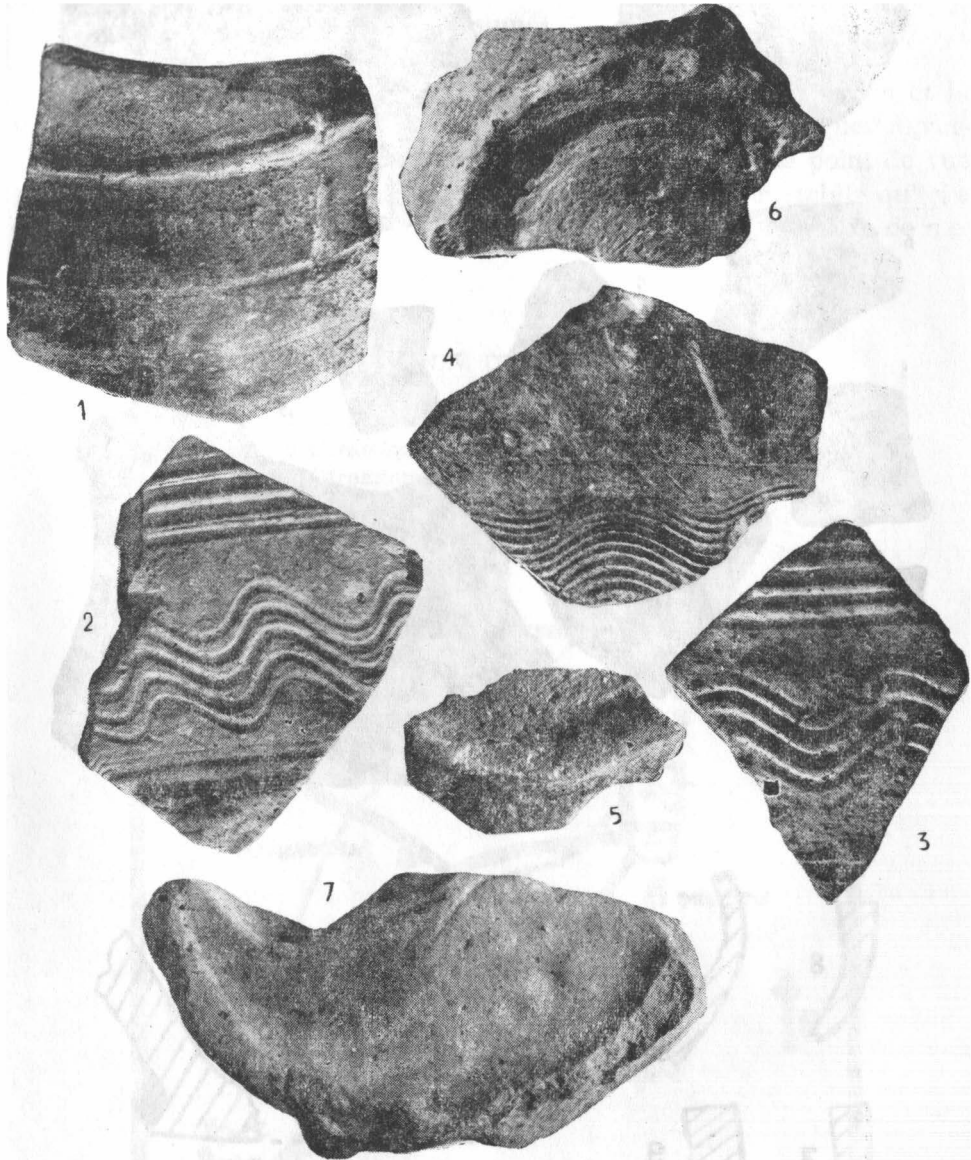

Fig. 1. Locul descoperirii.

CERAMICA DACICĂ DIN CASTRUL ROMAN DE LA RIȘNOV (CVMIDAVA)

de NICOLAE GUDEA

Problema vieții și culturii materiale a dacilor în timpul stăpînirii romane rămîne una dintre preocupările de bază ale cercetătorilor istoriei vechi a patriei noastre¹. Cele mai sigure urme care atestă continuitatea populației dace în timpul stăpînirii romane, ceramica ocupă un loc important. Din descoperirile mai vechi de pe teritoriul castrului de la Rîșnov², ca și din materialul arheologic rezultat din săpăturile efectuate în anii 1939³, 1969—1970⁴ face parte o cantitate relativ mare de material ceramic a cărui factură, forme și elemente de decor pledează pentru atribuirea lui dacilor⁵. Prezența materialului dacic la Rîșnov, în castrul roman, a mai fost semnalată, fără a se insista asupra lui⁶.

---

¹ Istoricul problemei cu întreaga bibliografie ca și sarcinile de viitor ale arheologiei românești în această privință: C. Daicoviciu, *Problema continuității*, în *AISC*, III, 1936—40, p. 200 sq.

² O mică parte din materialul prezentat (nr. 1—3) a fost selecționat din ceramica provenită din castrul roman în perioada cuprinsă între a doua jumătate a secolului al XIX-lea și săpăturile efectuate de M. Macrea.

³ M. Macrea, *Cumidava*, în *AISC* IV, 1941-43, p. 234-235 ; (nr. 4—13).

⁴ Săpăturile arheologice din anii 1969 și 1970 au fost efectuate de un colectiv de cercetători de la Muzeul de istorie din Cluj (I. Mitrofan și T. Soroceanu), Institutul de istorie și arheologie din Cluj (N. Gudea) și Muzeul județean din Brașov (I. Pop) sub îndrumarea acad. prof. C. Daicoviciu (responsabilul cercetărilor). Materialul dacic scos în timpul acestor săpături este descris la numerele 14—56. I. Mitrofan care răspundea de acest șantier arheologic la deschiderea lui în anul 1969 remarcase deja prezența ceramicii dacice, atrăgîndu-ne atenția asupra acestui fapt. N. Gudea — I. I. Pop, *Castrul roman de la Rîșnov — Cumidava. Contribuții la cercetarea limesului de sud-est al Daciei romane*. Brașov, 1971, p. 57—58 și pl. XLVIII—LI.

⁵ Materialul prezentat se află în întregime în Muzeul județean din Brașov unde poate fi consultat. Se cuvin mulțumiri și pe această cale colegului I. I. Pop pentru amabilitatea cu care ne-a ajutat să ajungem la materialul arheologic mai vechi. Alături de ceramica lucrată cu mîna a apărut în castrul de la Rîșnov — în săpăturile efectuate de M. Macrea — și ceramică dacică lucrată la roată: I. H. Cri-

În cele ce urmează vom prezenta vasele și fragmentele de vase dacice mai caracteristice descoperite în castrul de la Rîșnov. Materialul ceramic pe care urmează să-l prezentăm este lucrat exclusiv cu mîna, din pastă de culoare în general brun-roșcată, de obicei bine arsă, care conține nisip și pietricele, păstrînd însă aspectul de pastă relativ fină. O parte din acest material este afumat sau prezintă urme de ardere secundară. Lucrarea de față trecînd în revistă acest material încearcă să-l sistematizeze.

1. Buză provenind de la o oală cu pereții aproape drepți. Sub buză, brîu alveolar și un buton. Fig. 3/2.

2. Fragment din gura unei oale din pastă fină de culoare roșie, cu buza răsfrîntă. Sub buză, șiruri de linii paralele în val, incizate. Fig. 3/1 (=fig. 8/5).

3. Fragment din buza unei oale. Sub buză, linii paralele în val, incizate. Fig. 3/3 (=fig. 8/4).

4. Fragment din gura unei oale cu buza răsfrîntă. Fig. 3/5 (=fig. 7/10).

5. Gură de oală cu buza răsfrîntă, din pastă de culoare cenușie-roșcată. Partea superioară a buzei are alveole. Pe partea exterioară se păstrează urmele unei substanțe galbene. Fig. 6/4.

6. Buză ușor răsfrîntă și torsionată a unei oale executate rudimentar. Fig. 3/6 (= fig. 8/6)

7. Buză de oală din pastă de culoare roșie. Fig. 3/9 (=fig. 8/8).

8. Fragment din gura unei oale cu pereții aproape drepți din pastă roșie. Pe partea exterioară se văd urmele degetelor care au netezit pe verticală pereții vasului. Fig. 3/10 (=fig. 8/3).

9. Fragment din fundul unei oale din pastă roșie deschisă, dură la pipăit. Diametrul fundului: 7 cm. Fig. 3/11.

10. Fragment din fundul unei oale mari din pastă roșie. Diametrul fundului: 11 cm. Fig. 3/12.

11. Buză de oală; sub buză brîu în relief. Fig. 4/1.

12. Fragment din gura unei oale. Fig. 4/3.

13. Fragment din gura unei oale cu pereții aproape drepți decorată cu brîu alveolar. Fig. 4/4 (=fig. 9/6)

șan, *Ceramica geto-dacică*, București, 1969, p. 271. În prezentul articol ne vom ocupa numai de ceramica lucrată cu mîna.

⁶ M. Macrea, *op. cit.*, p. 234—235 notează o evoluție calitativă la ceramica dacică din castru și remarcă analogiile cu ceramica din cetățile dacice de la Costești, Căpîlna... Pentru prima dată apare semnalată ceramica dacică din castrul de la Rîșnov de C. Daicoviciu, în *AISC*, III, 1936—40, p. 230 și *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 316.

14. Fragment din gura unei oale cu buza îngroșată; decorat cu brîu în relief. Executat foarte rudimentar. Fig. 4/6 (=fig. 9/1).

15. Oală bitronconică din pastă de culoare roșie deschisă, fină ; decorată cu brîu în relief menit să accentueze forma bitronconică a vasului. Înălțimea: 15,5 cm; diametrul gurii: 12—14 cm; diametrul fundului: 8 cm. Fig. 2.

16. Gura unei oale cu pereții aproape drepți. Sub buză. o porțiune decorată cu linii paralele oblice, incizate, sub care urmează un brîu alveolar. Fig. 5/1 (=fig. 7/1).

16a. Fragment din același vas. Fig 5/3 (=fig. 7/3).

17. Fragment din gura unei oale. Fig. 5/2 (=fig. 7/4).

18. Buza unei oale cu pereții drepți din pastă cenușie roșcată. Sub buză brîu alveolar. Fig. 5/5 (=fig. 7/11).

19. Fragment din gura unei oale din pastă roșie. Fig. 5/6.

20. Buză de oală; ușor vălurită. Fig. 5/8.

21. Fragment din gura unei oale. Fig. 5/9.

22. Fragment din gura unei oale ; poartă urme de ardere secundară. Fig. 5/10 (=fig. 7/6).

23. Buză de oală din pastă roșie. Fig. 5/11.

24. Fragment din gura unei oale din pastă roșie slab arsă. Pe buză. alveole. Fig. 5/12 (=fig 10/2).

25. Fragment din gura unei oale; sub buză brîu alveolar. Fig 5/15 (=fig. 7/2).

26. Buză de oală. Fig. 6/1 (=fig. 10/5).

27. Fragment din peretele unui vas din pastă de culoare roșie pe partea exterioară, și neagră (afumată) pe partea interioară. Are o toartă masivă găurită. Fig. 3/4 (=fig. 8/2).

28. Fragment din peretele unui vas de mari dimensiuni din pastă roșie-gălbuie, slab arsă. Executat foarte rudimentar; decorat cu alveole. Fig. 3/13 (=fig .8/1).

29. Fragment din peretele unui vas din pastă cenușie închisă; decorat cu dungi vopsite în negru. Fig. 1 (=fig. 9/2).

30. Fragment din peretele unui vas; decorat cu buton. Fig. 4/5 (=fig. 9/7).

31. Perete de vas decorat cu brîu în relief. Fig. 4/7 (=fig. 9/5).

32. Perete de vas din pastă roșie fină decorat cu brîu în relief. Fig. 4/8 (=fig. 9/8).

33. Fragment din peretele unui vas decorat cu brîu alveolar. Fig. 4/9.

34. Perete de vas decorat cu briu cu alveole mici. Fig 4/10 (=fig. 9/10).
35. Fragment din peretele unui vas; pe partea exterioară lustruit. Are o toartă mică. Fig. 4/12 (=fig. 9/13).
36. Fragment din peretele unui vas decorat cu benzi de linii paralele în val, incizate. Fig. 4/11.
37. Perete de vas decorat cu linii paralele în val, incizate .Fig. 4/14. (=fig. 9/4).
38. Fragment din peretele unui vas din pastă roșie fină, cu o mică toartă. Fig. 4/15.
39. Peretele de vas din pastă cenușie ; decorat cu briu alveolar. Fig. 5/4.
40. Fragment din peretele unui vas decorat cu briu alveolar; slab ars. Fig. 5/7.
41. Perete de vas din pastă roșie, decorat cu briu alveolar. Fig. 5/13 (=fig. 10/1).
42. Fragment din peretele unui vas din pastă roșcată ; decorat cu briu alveolar. Fig 5/16 (=fig. 10/11).
43. Perete de vas decorat cu briu alveolar; pastă slab arsă. Fig. 5/14 (=fig. 7/8).
44. Fragment din peretele unui vas din pastă roșie deschisă; cu toartă. Fig. 6/3 (=fig. 7/4).
45. Perete de vas din pastă roșie, slab arsă; decorat cu briu orizontal în relief, întretăiat de unul vertical. Fig. 6/3 (=fig. 10/8).
46. Perete de vas din pastă slab arsă; decorat cu briu alveolar. Fig. 6/6 (=fig. 7/7).
47. Fragment din gura unei oale din pastă cenușie galbenă, slab arsă. Buza are alveole. Fig. 6/4.
48. Fragment din gura unui vas cu pereții dreپți, din pastă cenușie, slab și inegal arsă. Buza are mici alveolări; sub buză briu alveolar. Fig. 3/7 (=fig. 8/7).
49. Fragment din buza aceluiași vas. Fig. 3/8 (=fig. 8/9).
50. Fragment din gura unui vas din pastă roșie. Fig. 4/2.
51. Fragment dintr-o ceașcă din pastă roșie fină. Înălțimea: 5 cm. Fig. 4/13.
52. Fragment dintr-o ceașcă din pastă roșie fină, decorată la bază cu alveole. Înălțimea : 5,5 cm. Fig. 4/6 (=fig. 9/11).
53. Fragment dintr-o ceașcă cu toartă masivă. Înălțimea: 6 cm. Fig. 4/17 (=fig. 9/12).

54. Fragment de ceașcă cu toartă. Fig. 5/17 (= fig. 10/12).

55. Fragment din buza unei cești din pastă roșie. Fig. 6/2.

Ceramica prezentată mai sus este răspândită pe întreaga suprafață a castrului în ambele nivele carespunzătoare celor două faze de construcție ale castrului⁷. Dar deși apare în ambele nivele de locuire, frecvența ei pare să fie mai mare în cel de-al doilea, cel mai recent, unde a putut fi mai bine observată⁸. Faptul că în interiorul castrului lipsește un nivel preroman, iar ceramica dacică a fost găsită în amestec cu ceramica romană provincială — cantitativ infinit mai numeroasă — și cu alte obiecte romane, asigură datarea ei. De asemenea, prezența materialului ceramic dacic într-un castru în care este atestată o garnizoană formată din daci⁹, confirmă, dacă mai era nevoie caracterul lui dacic. Compararea lui cu materialul dacic preroman din perioada care este numită de cercetători „clasică”¹⁰ duce la următoarele concluzii:

a. materialul dacic din castru păstrează unele dintre formele de vase tipic dacice: oala cu pereții aproape drepți, oala bitronconică și ceașca-opaiți.

b. ornamentele sînt cele cunoscute la ceramica dacică din perioada dinainte de cucerirea romană; atît cele în relief (briul alveolar, fig. 4/9, 10; briul și buza cu alveole, fig. 3/7, 8), cît și cele incizate (benzi de linii în val, incizate, fig. 3/1, 3 linia simplă în val, fig. 4/11, 14);

⁷ M. Macrea, *op. cit.*, p. 251; N. Gudea — I. I. Pop, *op. cit.*, p. 11 susțin ipoteza lui M. Macrea.

⁸ Ceramica dacică a fost găsită atît în secțiunile trasate peste incintă: secțiunea a III-a pe latura de NV (nr. 15—17, 24, 42, 25, 45, 46); secțiunea a IV-a pe latura de NV (nr. 13, 31); secțiunea a V-a pe latura de SV (nr. 18, 26, 32, 40, 44), cît și în bastioanele porților de pe laturile de SV (nr. 20—22, 41, 42) și de NV (nr. 19, 23, 54, 55), de-a lungul secțiunii a II-a care traversa diagonal castrul din colțul de nord pînă în cel din sud (nr. 11, 12, 30, 31, 33—38, 50, 52, 53) și în interiorul uneia dintre construcțiile de piatră din interior (nr. 43). În afară de fragmentele de vase prezentate se mai păstrează numeroase fragmente atipice pe care le luăm în considerare doar cînd apreciem din punct de vedere cantitativ ceramica dacică.

⁹ M. Macrea, *op. cit.*, p. 236.

¹⁰ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 17 și nota 22. În general, pentru compararea și categorisirea pe tipuri a vaselor și fragmentelor de vase dacice ne-am călăuzit după lucrarea mai sus citată. De un deosebit ajutor ne-a fost consultarea ceramicii provenite din cetatea dacică de pe Dealul cetății din Rîșnov (situată la aproximativ 4 km SE de castru), ceramică pe care ne-a făcut-o cunoscută Floarea Costea muzeograf la Muzeul județean din Brașov, autorul cercetărilor care s-au efectuat aici. Într-o comunicare la Sesiunea științifică a Muzeului din Brașov — noiembrie, 1970, F. Costea datează ceramica de pe Dealul cetății din epoca denumită „clasică”. În legătură cu acest material remarcăm că aceleași forme ale ceramicii dacice (cești, oale) pot fi cu greu deosebite; calitatea pastei nu constituie un criteriu.

c. calitatea pastei este în general bună. Nu lipsesc însă exemplare din pastă de calitate inferioară, rudimentar executate ;

d. ceramica dacică din castru se împarte în două categorii: una, care prin caracteristicile ei (pastă, execuție grosieră, elemente de decor) are un aspect primitiv (fig. 1, fig. 3/4, 7, 8, 10, 13; fig. 4/13, 15; fig. 6/3) și o a doua, care cuprinde vasele din pastă de bună calitate: ceașca, oala bitronconică etc. (fig. 4/1, 6, 7, 8, 13, 16, 17; fig. 2). Deși poate fi mai recentă, categoria a doua coexistă cu vasele aparținând primei categorii. Din punct de vedere stratigrafic, vase din cea de-a doua categorie se repartizează atît în nivelul aparținător fazei de pămînt a castrului (fig. 2) cît și în cel care ține de faza de piatră (fig. 4/16). Deosebit de interesantă ni se pare oala bitronconică (fig. 2) descoperită în valul de pămînt al primei faze, împreună cu o strachină romană din pastă foarte fină, de culoare roșie, acoperită cu firnis. Ambele vase au fost perfect întregibile ceea ce arată că s-au sfărîmat sub presiunea pămîntului din val. Cele două vase au fost singurul material arheologic descoperit în valul de pămînt. Acesta a fost construit la începutul secolului al II-lea e.n. ceea ce reprezintă un terminus ante quem pentru datarea vasului bitronconic ¹¹ ;

e. s-a descoperit în castru și ceramică dacică lucrată cu roata: un fragment dintr-un capac din pastă cenușie roșcată ¹², descoperit în secțiunea a II-a trasată diagonal în interiorul castrului; un fragment dintr-un picior de cupă din pastă cenușie închisă, fină, lustruită, descoperit în bastionul de sud al porții de pe latura de NV; două oale: una din pastă cenușie fină, lustruită, cealaltă din pastă roșie fină, vopsită cu roșu la partea superioară, ambele descoperite în bastionul de nord al aceleiași porți (vezi mai sus) ¹³ ;

f. ceștile dacice din castrul de la Rîșnov prezintă două variante: una simplă neornamentată (fig. 4/13, 17; fig. 5/17) și una ornamentată cu alveole la bază (fig. 4/16). Ultima variantă ar putea reprezenta un tip evoluat al formei respective.

Prezența ceramicii dacice în castrul roman de la Rîșnov atestă în mod sigur locuirea în sau foarte aproape de castru a celor care produceau și foloseu această ceramică ¹⁴. Trecînd în revistă castrele

¹¹ M. Macrea, *op. cit.*, p. 251; rezultatele cercetărilor din ultimii doi ani confirmă această ipoteză: N. Gudea — I. I. Pop, *op. cit.*, p. 55.

¹² I. H. Crișan, *op. cit.*, pl. LXXXIII, 2, 6, 8, 9 descrie acest tip de capac.

¹³ *Idem*, p. 187, fig. 100/4; N. Gudea — I. I. Pop, *op. cit.*, p. 47, fig. 42/2

¹⁴ M. Macrea, *op. cit.*, p. 235.

romane în care a fost descoperit material dacic¹⁵, se poate constata că în timp ce în castrulele mai puțin cercetate ceramica dacică este doar semnalată: Brețcu¹⁶, Comalău¹⁷, Mehadia¹⁸, Olteni¹⁹, Pojejena²⁰, Sărățeni²¹, Vărădia²², Bivolari²³, Rîureni²⁴, Slăveni²⁵, în castrulele cercetate pe scară mai largă cantitatea de ceramică dacică crește ea dovedindu-se a fi răspîndită pe întreaga suprafață a castrului: Micia²⁶, Orheiul Bistriței²⁷, Gilău²⁸, Bologa²⁹, Bucium³⁰, Rișnov³¹. Această observație sprijină afirmația acad. prof. C. Daicoviciu conform căreia dacii au fost recuțați în armata romană din Dacia³². Persistența unui material specific dacic alături de o mare cantitate și varietate de material arheologic roman implică păstrarea unui complex de forme de viață „națională” specific dacică în cadrul unei provincii romanizate și implică de asemenea legătura permanentă a acestor soldați daci din castrule cu o populație civilă numeroasă din rîndurile căreia provin³³. Această populație

¹⁵ C. Daicoviciu, *La Transilvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 121 ; D. Protase, *Problema continuității în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966, p. 69 cu toată bibliografia și privind toate domeniile în care apar dacii în epoca romană; sînt amintite și castrulele (cunoscute la data aceea) în care s-a descoperit ceramică dacică.

¹⁶ M. Macrea, în *SCIV*, II, 1951, p. 294.

¹⁷ C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 122, nota 5; Z. Székely, *A Komoloi erődített római tábor*, Cluj, 1943, p. 31—32.

¹⁸ M. Macrea, în *SCIV*, II, 1951, p. 293, nota 9; idem, în *Dacia*, N. S., I, 1957, p. 206.

¹⁹ Z. Székely — informație.

²⁰ N. Gudea, *Raport despre săpăturile efectuate în anul 1970 la Pojejena* (jud. Caraș — Severin), mss.

²¹ Z. Székely, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 334—335.

²² G. Florescu, în *Istros*, p. 71.

²³ D. Tudor — Gh. Poenaru—Bordea — Cristian M. Vlădescu, în *Studii și cercetări de muzeografie și istorie militară*, 2—3, 1970, p. 26.

²⁴ D. Tudor, în *Studii și cercetări de muzeografie și istorie militară*, 1, 1968, p. 22.

²⁵ D. Protase, *op. cit.*, p. 206.

²⁶ C. Daicoviciu, în *ACMIT*, III, 1929—1931, p. 10, fig. 5; O. Floca — L. Mărghitan, *Noi considerații privitoare la castrul de la Micia*, în *Sargetia*, VII, 1970, p. 53 și fig. 10.

²⁷ D. Protase, în *Probl. Muz.* 1960, p. 188—194.

²⁸ M. Macrea — M. Rusu — I. Winkler, în *Materiale*, V, 1959, p. 457—458.

²⁹ N. Gudea, în *Acta MN*, VI, 1969, p. 503—508.

³⁰ Idem, în *SCIV*, 21, 1970, p. 300—311.

³¹ N. Gudea — I. I. Pop, *op. cit.*, p. 43.

³² Prof. C. Daicoviciu ne-a sugerat această ipoteză cînd am început studiarea ceramicii dacice din castrul de la Bologa: cf. *Acta MN*, VI, 1969, p. 503—509; d-sa susține această ipoteză în *Istoria României* (compendiu), București, 1969, p. 66 — lucrare colectivă dirijată de M. Constantinescu — C. Daicoviciu — Șt. Pascu — : cf. N. Gudea, în *SCIV*, 21, 1970, p. 300—311.

³³ N. Gudea, în *SCIV*, 21, 1970, p. 308.

civilă, poate mai izolată la început, poate mai săracă și de ce să nu credem, poate chiar mai „înaipoiată” se dovedește conservatoare. La aceasta a putut contribui în mare măsură și poziția castrului situată în general la hotarele provinciei, departe de centrele urbane mari care să le influențeze. Coexistența unor forme de viață specific dacice, alături de viață specific dacice, alturi de formele de viață romane se integrează desigur în fenomenul general al romanizării așa cum se manifestă el pe tot întinsul imperiului, în care aspecte tradiționale ale vieții unor popoare cucerite se îmbină armonios cu elementele culturii materiale romane.

LA CÉRAMIQUE DACE DU CAMP ROMAIN DE RIȘNOV — CVMIDAVA (Dép. de Brașov)

(RÉSUMÉ)

On présente la céramique dace découverte dans le camp romain de Rișnov (Cumidava; département de Brașov). Elle est en général façonnée à la main, mais il y en a aussi des fragments qui semblent façonnés au tour du camp: cohors VI nova Cumidavensium Alexandriana, a côté de la céramique et elle était utilisée par les éléments d'origine dace de la garnison du camp: cohors VI nova Cumidavensium Alexandriana, a côté de la céramique provinciale romaine.

L'étude de la céramique dace du camp prouve la persistance des formes de vases et des motifs décoratifs spécifiques pour l'époque antérieure à la conquête romaine. La céramique dace se trouve en assez grande quantité, ce qu'on observe d'ailleurs presque dans tous les camps romains de Dacie qu'on a fouillés systématiquement.

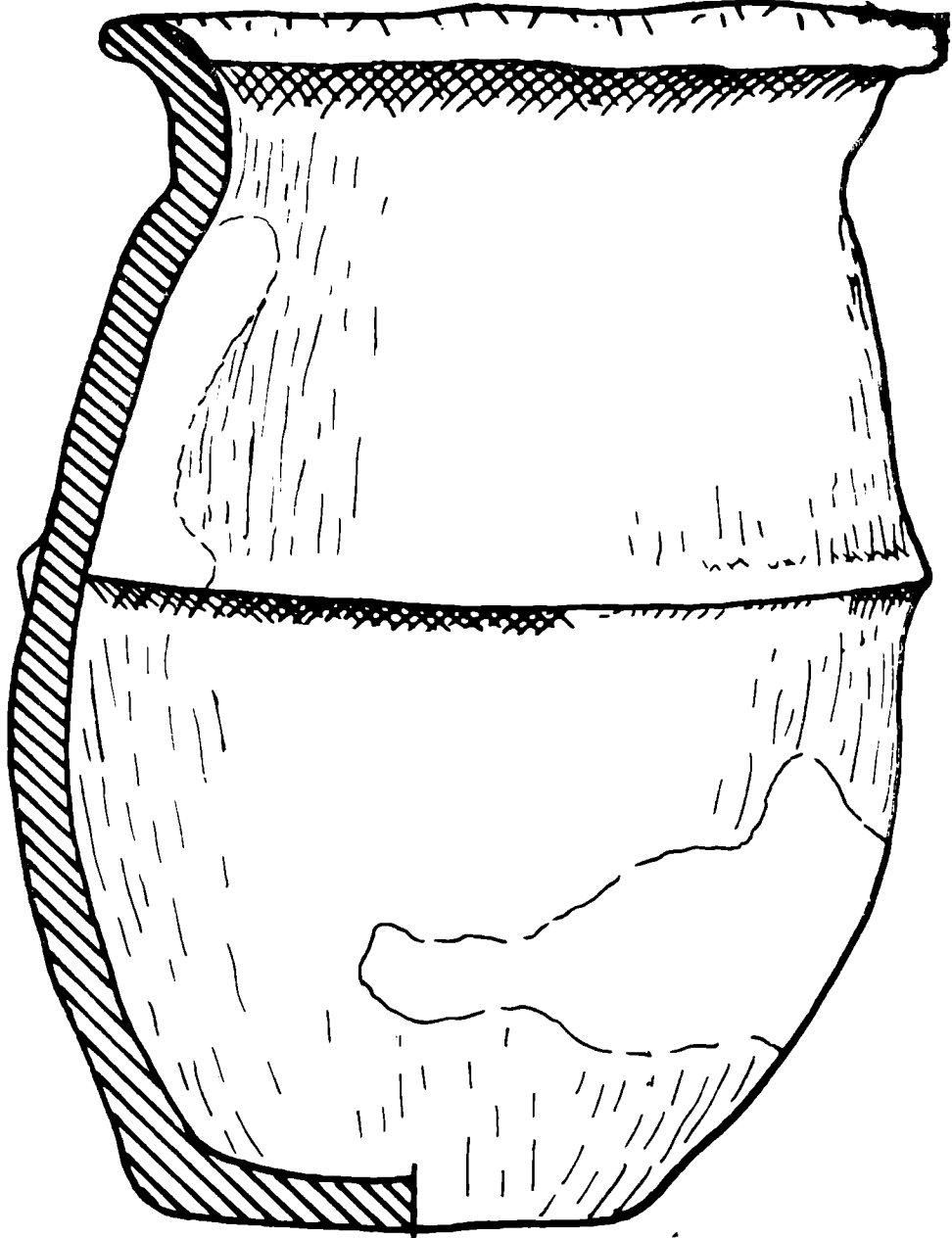
La présence de cette céramique dans les camps romains de Dacie est une preuve évidente de la persistance des autochtones daces dans la province romaine. Ces autochtones étaient l'une des sources de recrutement pour les unités militaires romaines stationnées en Dacie.

LÉGENDE DES FIGURES

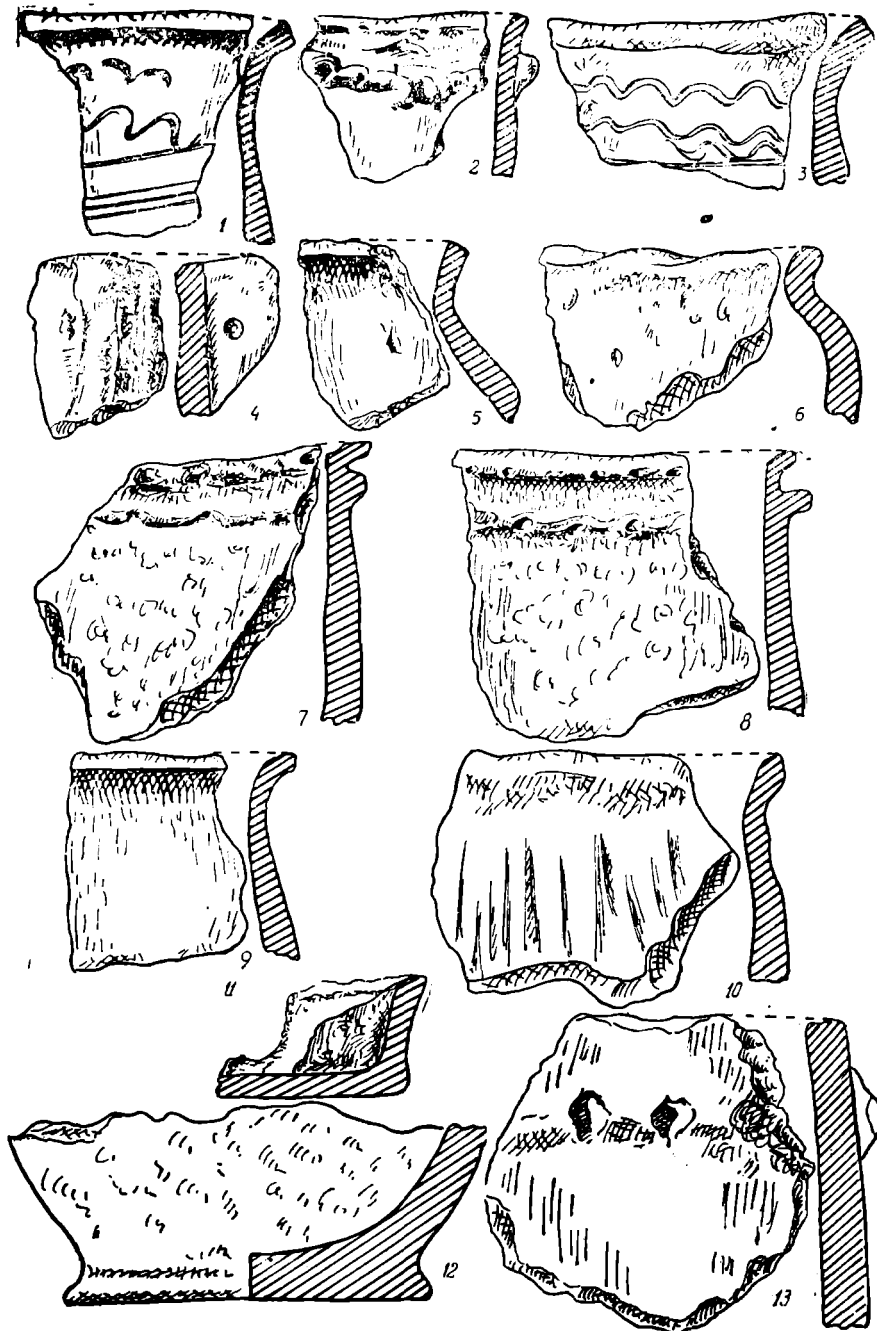
- Fig. 1. — Fragment de vase dacique point.*
- Fig. 2. — Un pot dacique découvert dans de vallum de terre du camp.*
- Fig. 3. — Fragments céramiques daciques.*
- Fig. 4. — Céramique dacique.*
- Fig. 5. — Matériaux daciques du camp.*
- Fig. 6. — Fragments céramiques.*
- Fig. 7. — Matériaux daciques provenant du camp.*
- Fig. 8. — Matériaux daciques provenant du camp.*
- Fig. 9. — Matériaux daciques provenant du camp.*
- Fig. 10. — Matériaux daciques provenant du camp.*

Fig. 1. Fragment dintr-un vas ceramic pictat.

Fig. 2. — Oală dacică descoperită în valul de pământ al castrului.

Fig. 3. — Fragmente ceramice dacice

Fig. 4. — Ceramică dacică.

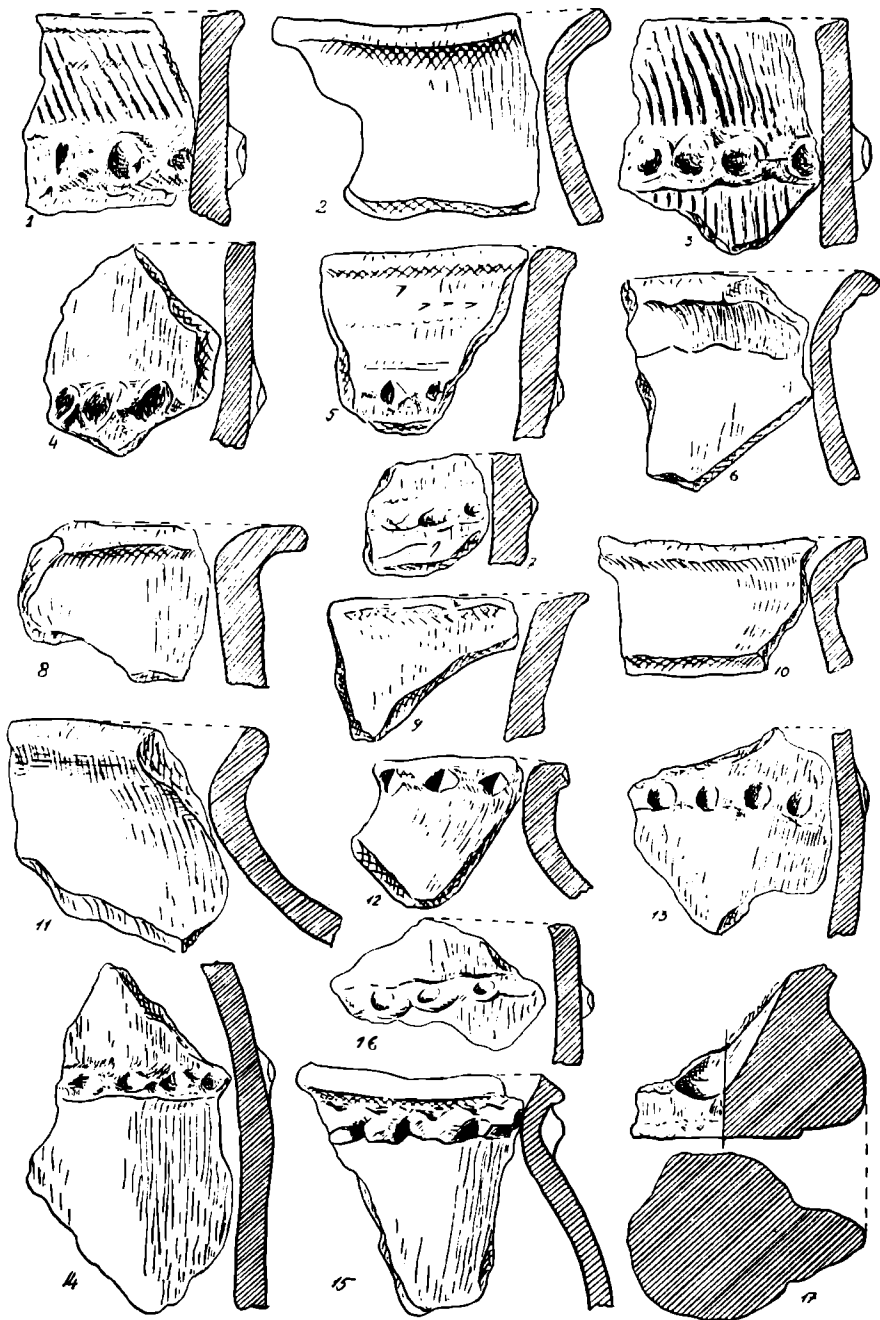

Fig. 5. — Materiale dacice din castru.

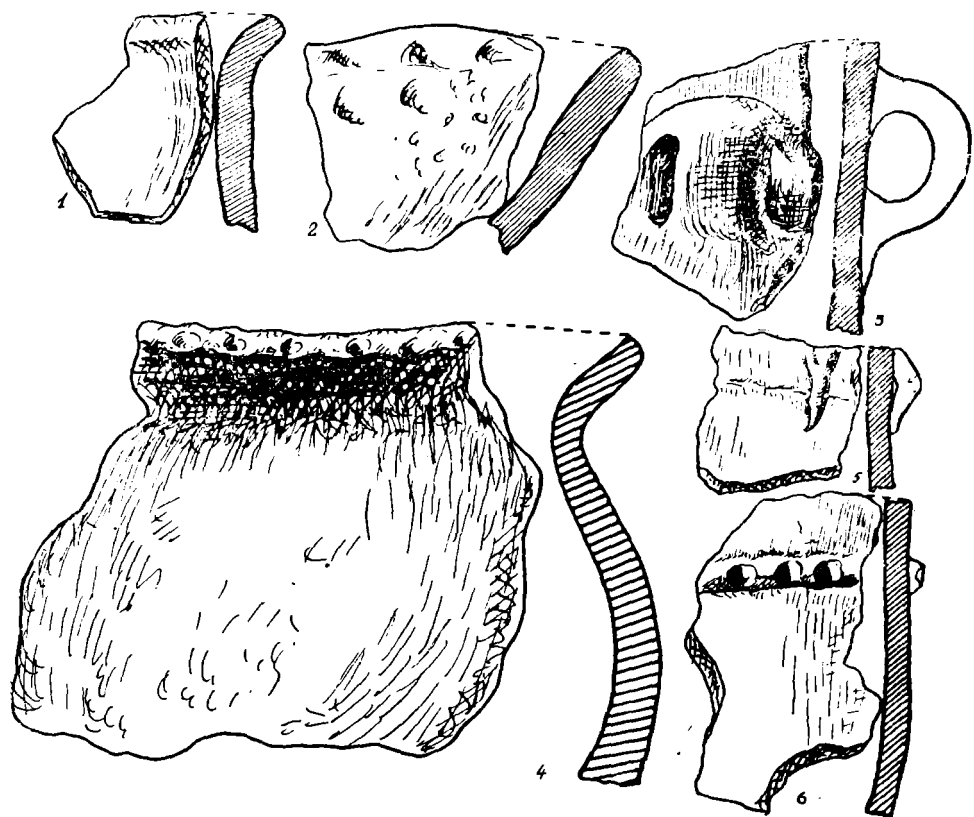

Fig. 6. — Fragmente ceramice dacice.

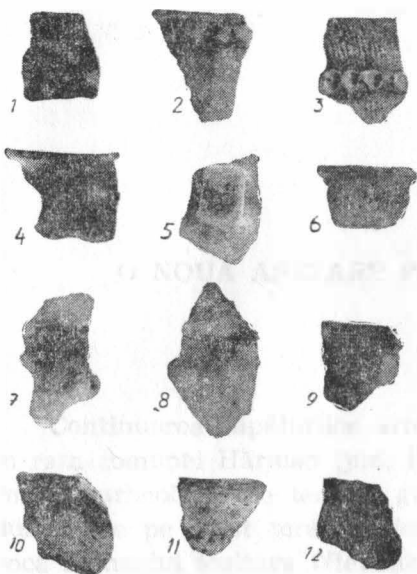

Fig. 7. — Material dacic din castru.

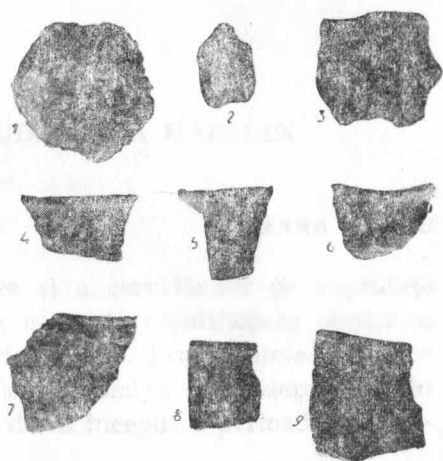

Fig. 8. — Material dacic din castru.

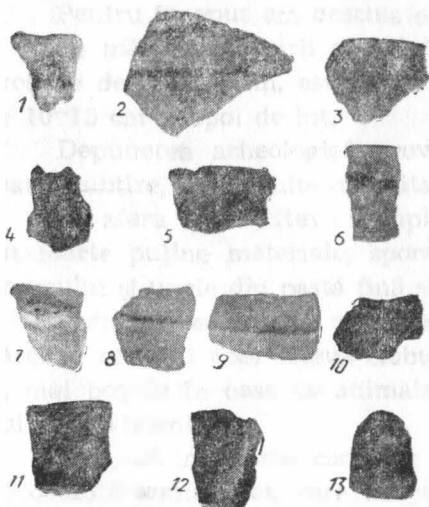

Fig. 9. — Material dacic din castru.

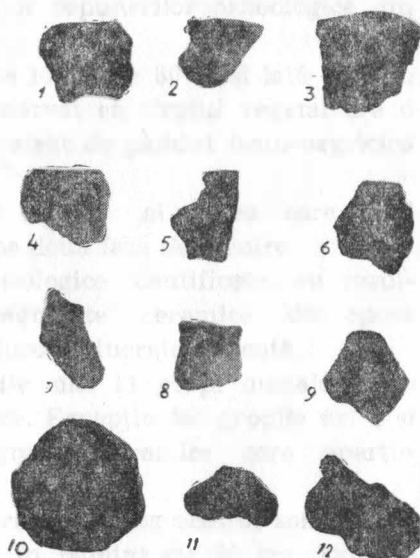

Fig. 10. — Material dacic din castru.

O NOUĂ AȘEZARE PREFEUDALĂ LA HĂRMAN

MARIANA MARCU

Continuarea săpăturilor arheologice și a cercetărilor de suprafață din raza comunei Hărman (jud. Brașov), a dus la identificarea unui nou complex arheologic pe terenul grădinăriei C.A.P. Fragmentele ceramice adunate de pe acest teren indicau existența aici a unor depuneri din epoca bronzului (cultura Wietenberg) și de la începutul perioadei de trecere la feudalism.

Identificarea mai ales a unui al treilea complex prefeudal timpuriu în împrejurimile acestei localități ne-a impus efectuarea unui sondaj arheologic în primăvara anului 1972* cu scopul de a defini mai cu exactitate încadrarea cronologică și culturală a depunerilor arheologice din acest punct — Hărman 3.

Pentru început am deschis o secțiune lungă de 80 m și lată de 1 m.

Pe măsura adâncirii șanțului s-a observat că stratul vegetal are o grosime de cca. 25 cm, este urmat de un strat de pământ brun-negricios de 10-15 cm și apoi de lut.

Depunerea arheologică provine din stratul al doilea, care fiind foarte subțire, nu permite delimitarea celor două faze de locuire.

În afara celor câteva complexe arheologice identificate, au rezultat foarte puține materiale, sporadice fragmente ceramice din epoca bronzului și unele din pastă fină și zgrunțuroasă lucrate la roată.

Complexele închise mai sus amintite sînt 11 gropi menajere din care au rezultat doar câteva cioburi atipice. Excepție fac gropile nr. 1 și 8, mai bogate în oase de animale și fragmente ceramice care aparțin culturii Wietenberg.

Cel mai important complex descoperit cu ocazia acestui sondaj este o locuință-semibordei, care se adîncește în pământ cu 60 cm. Este de

---

* La săpături au participat M. Marcu și L. Munthiu.

formă neregulată, cu colțurile rotunjite, avînd orientarea aproximativ E—V și dimensiunile de $4 \times 3,40$ m.

Pe latura sa lungă, dinspre nord, s-a surprins o groapă de par cu diametrul de 0,30 m. În mijlocul locuinței au mai apărut două gropi, cu diametrele de 0,30 și 0,40 m, care se adîncesc, respectiv, cu 0,30 și 0,55 m sub podeaua neamenajată a locuinței.

Semibordeiul a tăiat groapa nr. 8 (aparținînd culturii Wietenberg) și gropile nr. 10 și 11. De asemenea colțul de NE al locuinței a tăiat groapa nr. 9, la fundul căreia au fost găsite cîteva fragmente dintr-un castron cu trei torți de culoare cărămizie.

Cu ocazia dezvelirii acestei locuințe au rezultat numeroase fragmente ceramice care se divid în două categorii: ceramică lucrată la roată și cu mîna. Ea este în totalitate fragmentară.

Cea lucrată la roată este din pastă fină sau zgrunțuroasă.

Fragmentele de vase fine sînt în marea lor majoritate de culoare cenușie, cîteva fiind negricioase și gălbui cărămizii. Formele sînt de căni cu toartă, străchini bitronconice (fig.1/3) și oale. Cănille sînt ornamentate cu nervură în relief pe gît (fig.1/1), sau cu fațete longitudinale (fig. 1/2).

Vasele la roată din pastă zgrunțuroasă au culoare brună-negricioasă și brun-gălbui. Formele lor sînt de oale, ornamentate cu 1—3 linii adîncite (fig. 1/4—5) sau cu o linie în val pe umeri și vase de provizii de tip Krausengefäss cu decorul lor specific (fig.1/7—8).

Ceramica lucrată cu mîna este în general de culoare negricioasă, brună sau brun-gălbui. Majoritatea fragmentelor au aparținut unor oale de dimensiuni mici și mijlocii; menționăm un fragment ornamentat cu briu alveolar, combinat cu o linie în val pe umeri (fig. 1/10). Deosebit de important este fragmentul de cătuie neagră cu alveole pe fund (fig. 1/9).

Din punct de vedere cantitativ, ceramica lucrată cu mîna depășește fragmentele de vase la roată.

În afara ceramicii, din locuință au mai rezultat și oase de animale.

Cu ocazia cercetărilor de suprafață, pe lângă ceramică s-a mai găsit și o mărgică albastră de sticlă în formă de căldărușă, cu toartă lată, ornamentată cu 3 nervuri în relief (fig. 1/11).

Ceramica din locuința nr. 1 de la Hărman 3 este asemănătoare cu cea din așezările Hărman 1, Hărman 2 și Cristian (jud. Brașov), care datează din sec. al IV-lea e.n. Abundența olăriei lucrate cu mîna, din această locuință, apropie așezarea de la Hărman 3, mai mult de Hărman 1.

Materialele din locuință cuprind aceleași categorii ceramice, caracteristice tuturor complexelor din sec. IV. Între ele se disting câteva elemente care apar cu precădere în astfel de complexe. Ne referim de pildă la cămile cu fațete verticale, care au apărut fragmentar și la Hărman 1 și 2, iar exemplare asemănătoare se mai cunosc și de la Țirgușor¹, Spantov², Mitreni³, Mogoșani⁴, Racovița etc.

Nu este de neglijat nici cățuia cu alveole pe fund, care însoțește oeramica multor complexe din sec. IV, ca la Țirgușor⁵, Comălău⁶, Sf. Gheorghe „Eprestetö”⁷, Reci „Telek”⁸ etc.

Mărgica albastră în formă de căldărușă își găsește analogii în necropola de la Țirgușor⁹.

În necropola ami tită mai sus, pe baza ceramicii, a fibulelor și a celorlalte obiecte de inventar, acestea se datează în sec. al IV-lea e.n. Mărgelile de acest tip au fost găsite atât în morminte de înhumatie cât și de incineratie și în necropolele răsăritene de tip Cerneahov¹⁰ și reprezintă transpunerea în sticlă a pandantivelor în formă de căldărușă din fier.

Toate aceste elemente socotim că sint suficiente pentru a încadra și așezarea de la Hărman 3 în sec. al IV-lea e.n., o așezare autohtonă daco-romană în plus pe harta județului Brașov și a treia în raza localității Hărman.

Totuși, însemnătatea și în același timp dificultatea problemelor care se pun în legătură cu cunoașterea începutului perioadei de trecere la feudalism în Țara Birsei, impun continuarea cercetărilor în așezările Hărman 2 și Hărman 3, pentru a obține cât mai multe elemente pe baza cărora să putem reconstitui principalele momente ale acestei etape.

¹ Gh. Diaconu, *Țirgușor, necropola din sec. III—IV e.n.*, București, 1965. p. 175, pl. XXV, fig. 4.

² B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din sec. al IV-lea e.n. în Muntenia*, București, 1966. p. 270, fig. 95.

³ *Ibidem*, p. 348, fig. 214/4.

⁴ Gh. Diaconu, *Mogoșani, necropola din sec. IV e.n.*, Țirgoviste, 1970, fig. 2/4 și 9/12.

⁵ Idem, *Țirgușor, necropola din sec. III—IV e.n.*, București 1965, p. 158, pl. VIII/2, p. 269, pl. CXIX/2.

⁶ Zoltán Székely, *Materiale ale culturii Sintana de Mureș din sud-estul Transilvaniei*, Aluta, I, Sf. Gheorghe, 1969, pl. V/4.

⁷ *Ibidem*, pl. XII/2 și IV/14.

⁸ Idem, pl. IX/5.

⁹ Gh. Diaconu, *Țirgușor, necropola din sec. III—IV e.n.*, București, 1965, pl. CXXXVIII/5, pl. LXXX/5.

¹⁰ *Ibidem*, p. 109—110 și nota 159.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Bei einigen Oberflächenforschungen in der Umgebung der Gemeinde Härman (Kreis Braşov) wurde ein drittes archäologisches Gebiet in der Gärtnerei der L.P.G. entdeckt.

Die Ausgrabungen im Frühjahr 1972 haben zu der Entdeckung von zwei Siedlungen geführt: eine aus der mittleren Bronzezeit (die Wietenbergkultur) und die andere, aus dem IV. Jahrhundert u.z.

In der ganzen Länge des Grabens (der 80 m mass), wurden 11 Vorratsgruben gefunden. Die Mehrzahl der Gruben gehört der Wietenbergkultur.

An einem Ende des Grabens fanden wir auch eine Vohnung aus dem IV. Jahrhundert u.z.

Die Bedeutung dieser Entdeckungen verpflichtet uns die Vorschungen in Härman weiter vortzuführen.

VERZEICHNISS DER ABBILDUNGEN

Abb. 1. — Keramikbruchstücke aus der Siedlung „Härman 3“ (1—10) ;
Perle aus Glass (11).

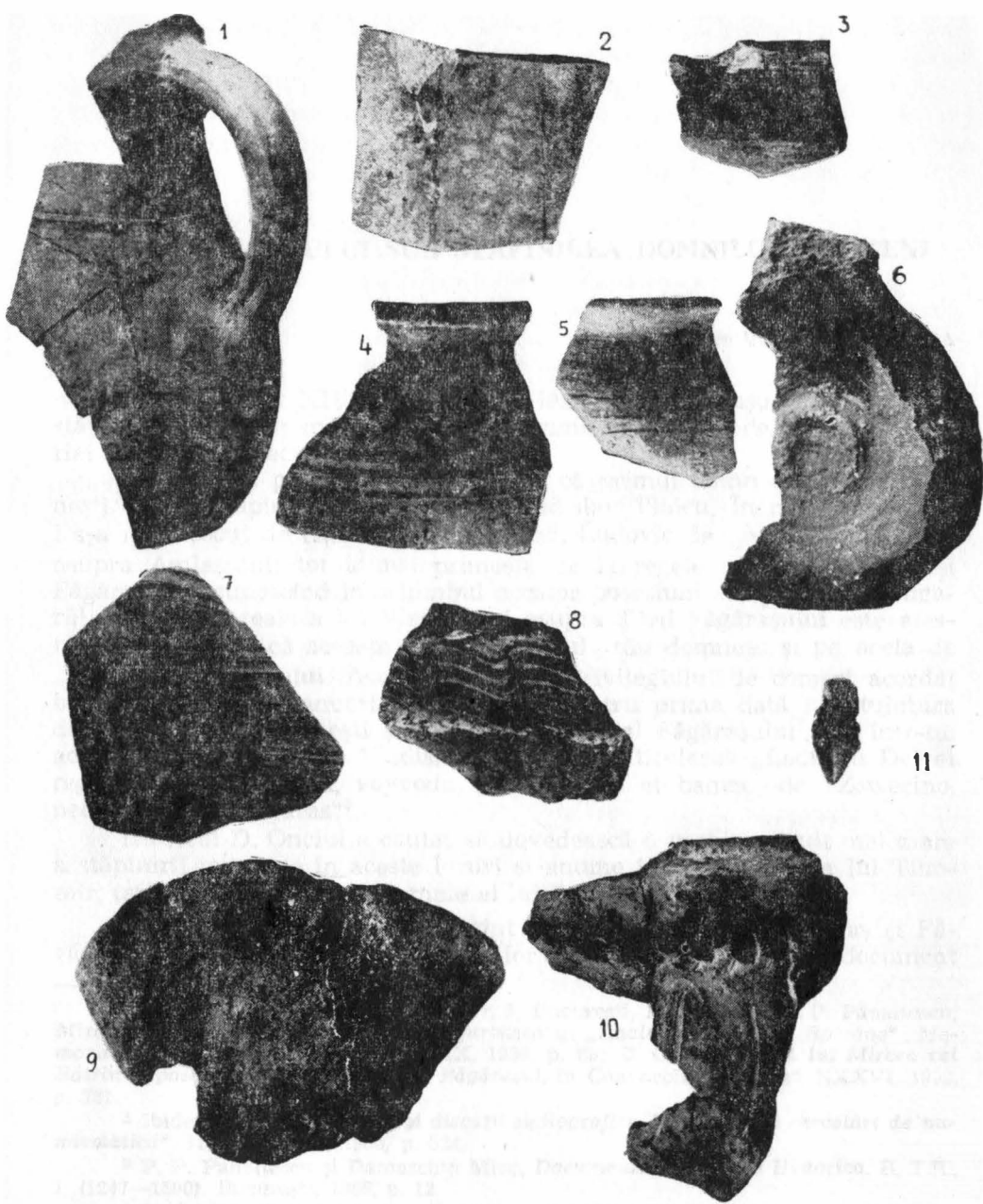

Fig. 1. — Fragmente ceramice din cerceza Mărgin 3" (1-10); mărgică din sticlă (11).

ȚARA FĂGĂRAȘULUI SUB STĂPÎNIREA DOMNILOR MUNTENI

de VALENTINA POPA

În secolul al XIV-lea și al XV-lea Țara Făgărașului a fost sub stăpînirea domnilor munteni, care au primit-o ca feud de la regii Ungariei în schimbul recunoașterii vasalității.

Se constată pe baza documentelor, că primul domn al Țării Românești care a stăpînit Făgărașul este Vladislav Vlaicu. În noiembrie 1366 i s-a recunoscut de către regele Ungariei, Ludovic de Anjou stăpînirea asupra Amlașului; tot atunci primește de la regele ungar Severinul și Făgărașul, recunoscînd în schimbul acestor posesiuni suveranitatea ungara¹. Stăpînirea reală a lui Vladislav I asupra Țării Făgărașului este atestată și de faptul că aceasta poartă în titlul său domnesc și pe acela de „duce“ al Făgărașului. Astfel pe sigiliul privilegiului de comerț acordat brașovenilor la 20 ianuarie 1368, apare pentru prima dată în titulatura domnilor Țării Românești și titlul de „duce“ al Făgărașului², iar într-un act din noiembrie 1369, Vladislav Vlaicu se intitulează „Ladislau Dei et regis Hungariae gratia, voyvoda Transalpinus et banus de Zewerino, necnon dux de Fogaras“³.

Istoricul D. Onciul a căutat să dovedească o vechime mult mai mare a stăpînirii muntene în aceste locuri și anume încă din vremea lui Tihoimir, tatăl și antecesorul în domnie al lui Basarab I⁴.

De asemenea și alți istorici sînt de părere că feudele Amlaș și Făgăraș au fost în stăpînirea înaintașilor lui Vladislav⁵. Într-un document

---

¹ C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, București, 1935, p. 393; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn și suzeranitatea ungurească* în „*Analele Academiei Române*“, *Memoriile Secțiunii Istorice*, III, tom XX, 1938, p. 69; D. Onciul, *Titlul lui Mircea cel Bătrîn și posesiunile lui, Amlașul și Făgărașul*, în *Convorbiri Literare* XXXVI, 1902, p. 731.

² Ibidem; E. Vîrtosu, *Note și discuții sigilografice*, în „*Studii și cercetări de numismatică*“, III, București, 1960, p. 524.

³ P. P. Panaitescu și Damaschin Mioc, *Documenta Romaniae Historica*, B, T.R., I, (1247—1500), București, 1966, p. 12.

⁴ D. Onciul, *Scrieri Istorice*, II, București, 1968, p. 97.

⁵ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 367; D. Prodan, *Boieri și vecini în Țara Făgărașului în sec. XVI—XVII*, în „*Anuarul Institutului de istorie Cluj*“, tom. VI, 1963, p. 162,

din 10 februarie 1355 regele Ludovic de Anjou îl numește pe Nicolae Alexandru „domnul nostru transalpin”⁶. Se pare că începînd din 1355 domnul român recunoaște „suzeranitatea mai mult formală a regelui ungar care era plătită de recunoașterea situației de fapt a stăpînirii românești în Severin și poate de dăruirea sau întărirea stăpînirii miciei enclave de peste munți”⁷. Într-adevăr Nicolae Alexandru, predecesorul în domnie și tatăl lui Vladislav Vlaicu avea în posesiune niște feude ungurești⁸ fapt ce rezultă și din declarația de război pe care Ludovic de Anjou o face în 5 ianuarie 1365 lui Vladislav I în care spune că „fostul voievod transalpin (Alexandru) neaminte de feudele primite și ingrat, nu s-a sfiit să calce cu temeritate credința ca și scrisorile făcute asupra unor pacte și biruri cuvenite lui (regelui) ca domn natural”⁹. Feudele date lui Nicolae Alexandru erau negreșit în regatul ungar. Ele trebuie căutate în **Țara Vlahilor** din Transilvania unde imediat după Nicolae Alexandru, se constată ca posesiuni ale lui Vladislav I, teritoriul de lingă Amlaș delimitat din nou în 1366¹⁰ și Făgărașul din titlul lui Vladislav.

Refuzînd, ca vasul pentru părțile de peste munți, să recunoască suzeranitatea regelui ungar în Țara Românească, Nicolae Alexandru era la sfîrșitul domniei sale, iarăși în ostilitate cu ungurii și în această atmosferă Vladislav I și-a început domnia în 1364¹¹.

Se pare că la începutul domniei, Vladislav Vlaicu a cuprins în statul său și Severinul, unde între 1365-1376 nu s-a aflat nici un ban unguresc¹², motiv care l-a determinat pe Ludovic de Anjou al Ungariei să pornească război împotriva lui Vladislav I al Țării Românești¹³. Nu s-a ajuns la război ci la următoarea tranzacție: regele ungar îi recunoaște lui Vladislav I stăpînirea asupra posesiunilor transilvane, Țara Făgărașului și ținutul Amlașului cu titlul de „ducat”, împreună cu Severinul cu titlul de „banat”, iar domnul Țării Românești acceptă suzeranitatea ungară. Aceasta s-a întîmplat probabil în 1365, înainte de trecerea regelui Ludovic în Bulgaria, unde aceasta cucerește țaratul de Vidin al lui Strașimir (cumnat cu domnul Țării Românești) pe care îl transformă în „banat

nota 1; I. Minea, *Relațiunile politice dintre Țara Românească și Ungaria pe timpul lui Ludovic I*, în *Convorbiri Literare*, XLIV, decembrie 1910, nr. 10, vol. 2, p. 1128; A. Bunea, *Stăpînia Țării Oltului*, Academia Română, Discurs de recepțiune XXXIV, București, 1910, p. 14—15.

⁶ M. Holban, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină*, în „*Studii*”, nr. 2, 1962, p. 335.

⁷ Idem, p. 336.

⁸ D. Onciul, *op. cit.*, p. 88.

⁹ E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. I, partea 2 (1346—1450), București, 1890, p. 92.

¹⁰ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 367; D. Onciul, *op. cit.*, p. 89.

¹¹ A. Bunea, *op. cit.*, p. 106.

¹² *Ibidem*.

¹³ D. Onciul, *op. cit.*, p. 107; A. Bunea, *op. cit.*, p. 17.

unguresc“, în fruntea căreia a fost pus Dionisie Lackfi, voievodul Ardealului, iar Strașimir și soția sa, Clara sînt făcuți prizonieri și ținuți în captivitate 4 ani¹⁴.

Stăpinirea ungară în Bulgaria nu s-a menținut mult, deoarece populația indigenă a fostului țarat de Vidin era potrivnică stăpinirii maghiare și religiei catolice propagată de misionarii acesteia¹⁵. Profitînd de această situație Vladislav I al Țării Românești ocupă Vidinul „cu consimțămîntul cetățenilor“ spre a-l păstra pentru cumnatul său Strașimir¹⁶, fapt ce nu a convenit regelui ungar Ludovic care pentru a-și restabili autoritatea în Bulgaria subminată de domnul Țării Românești, a hotărît o expediție combinată în primăvara anului 1369 împotriva domnului român. El însuși a trecut Dunărea în Bulgaria, iar în Țara Românească a trimis pe voievodul Transilvaniei, Nicolae Lackfi. Acesta suferi o gravă înfrîngere în încheștarea cu oastea munteană condusă de pîrcălabul Dragomir. Armata regală deși la întoarcerea din Bulgaria a cucerit Severinul, Ludovic cel Mare aflînd despre înfrîngerea suferită de oastea voievodului Nicolae Lackfi, a renunțat la luptă și a încheiat o pace favorabilă domnului Țării Românești, în august 1369¹⁷. Tratatul de pace stipula următoarele: Strașimir este eliberat împreună cu soția sa, Clara și reșezat în scaunul său de la Vidin ca vasal al regelui ungar, iar Vladislav Vlaicu își păstrează feudele pe care le-a avut înainte de ostilități: banatul Severinului, ducatul Făgărașului și ținutul Amlașului, în a căror posesiune se găsește iarăși în noiembrie 1369 și în 1372¹⁸.

Se pare că în aceste împrejurări domnul Țării Românești a îngăduit „liberul exercițiu al religiunii catolice în Țara Românească“¹⁹. Aceasta rezultă din hrisovul lui Vladislav Vlaicu din noiembrie 1369, prin care poruncește catolicilor din țara lui să primească cu cinste pe episcopul catolic care vine ca locțiitor al episcopului Transilvaniei²⁰.

După 1369 relațiile dintre Țara Românească și Ungaria au fost din nou încordate, avînd ca urmare pierderea Făgărașului de către domnul Țării Românești, căci în 1372, cînd acestea probabil s-au reglementat din nou, Vladislav Vlaicu se intitula „Vladislav, voievod transalpin, ban de Severin și duce al Țării Făgărașului nou dobîndite“²¹.

În 1372 Vladislav Vlaicu stăpînea efectiv Făgărașul, mențiunea stăpinirii lui fiind conținută nu numai în titlul domnesc, această stăpînire reală rezultînd și din hrisovul de danie pe care-l conferă rudei sale, Ladislau de Dopca, care s-a distins prin vitejie în oastea românească ce

¹⁴ A. Bunea, *op. cit.*, p. 17.

¹⁵ D. Onciul, *op. cit.*, p. 108

¹⁶ *Ibidem*

¹⁷ *Ibidem*, p. 109; A. Bunea, *op. cit.*, p. 119.

¹⁸ P. P. Panaitescu și Damaschin Mioc, *Documenta Romaniae Historica, B, Țara Românească, I (1247—1500)*, București, 1966, p. 12, 14.

¹⁹ A. Bunea, *op. cit.*, p. 19.

²⁰ P. P. Panaitescu și D. Mioc, *op. cit.*, p. 12.

²¹ I. Pușcariu, *Fragmente istorice*, IV, Sibiu, 1907, p. 32.

a luptat „în Bulgaria contra turcilor și contra împăratului de la Tirnova“. Prin acest act de danie Ladislau de Dopca primește de la domnul Țării Românești „tîrgul numit Șercaia, așezat în Țara Făgărașului lângă Olt cu cele ce țin de el. . . satul numit Venețe, satul Cuciulata. . . Apele Calde, satul Dopca, cu toate drepturile lor și cele ce țin de ele. . .“²².

În 1374 posesiunile lui Ladislau de Dopca, Veneția și Fîntîna (Apele Calde), care i-au fost conferite de domnul Țării Românești se află deja menționate în legătură cu Transilvania, într-un raport care lasă a se înțelege că teritoriul lor nu mai era sub stăpînirea domnului român: conventul mănăstirii de la Cluj-Mănăstur adeverește că Petru Chewgh din Veneția a vîndut lui Ladislau de Dopca o posesiune lângă Hoghiz, pe teritoriul Apelor Calde „în părțile transilvane“²³. Intervenția conventului la facerea actului de vînzare și specificarea „în părțile transilvane“ pentru această posesiune în Țara Făgărașului, o prezintă ca nemaifiind în legătură cu Țara Românească.

Într-adevăr o serie de fapte atestă încordarea relațiilor dintre Ungaria și Țara Românească la sfîrșitul domniei lui Vladislav Vlaicu : la 16 martie 1373 regele Ludovic de Anjou ordonă să se oprească la Orșova importarea sării din Țara Românească²⁴, iar la 15 mai 1373, papa Grigore al XI-lea cerea arhiepiscopului de Strigoni și episcopului Transilvaniei să interzică locuitorilor din Ungaria și Transilvania, să vîndă sau să transmită arme turcilor și vlahilor schismatici²⁵. La 6 iulie 1374 aflăm că, mai mulți boieri români „fugind de la Layko (Vladislav I) voievod din Țara Românească“, au venit la curtea regelui Ludovic și că se auzeau „multe zvonuri din partea lui Layko voievod și a turcilor, care se zice că ar fi aliați“²⁶.

Regele ordonă comitelui timișan Benedict să ia informații certe în această privință și să vină cît mai curînd spre a-l informa²⁷. Nu avem știri precise despre cele ce au urmat. Dar în două documente posterioare din 1377 și 1385 se face mențiune de un război al regelui ungar Ludovic „contra vlahilor transalpinii“ și „contra lui Layk voievod“²⁸.

Războiul se pare că a avut loc în urma măsurilor luate de rege și de papă în 1373 și în iulie 1374 cu privire la Țara Românească căci în septembrie 1374 Țara Făgărașului după cum am arătat mai sus nu mai era în legătură cu Țara Românească, iar în 1376 Severinul era iarăși în stăpînirea ungurilor, sub un ban ungurescu (Ioan Trentul)²⁹. Feudele, „de peste

²² P. P. Panaitescu și D. Mloc, *op. cit.*, p. 16.

²³ I. Pușcariu, *op. cit.*, p. 35; D. Onciul, *op. cit.*, p. 110.

²⁴ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 395; D. Onciul, *op. cit.*, p. 110.

²⁵ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 395; D. Onciul, *op. cit.*, p. 111.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ D. Onciul, *op. cit.*, p. 111.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, p. 112 ; A. Bunea, *op. cit.*, p. 20

munți“ au fost retrase, încetînd raportul de vasalitate. Ostilitățile au rezultat probabil din raptorul de vasalitate altfel înțeles de suzeranul cu pretenții largi, și altfel de vasalul care pentru feudele primite nu renunțase la neatîrnarea țării sale.

Lui Vladislav i-a urmat domnie fratele său, Radu I. Ca mărturie pentru titlul acestui domn nu avem decît o monetă cu inscripția „moneta Radul Voivode Transalpini“, care are pe avers după cum arată A. Bunea, „scutul dinastiei de Anjou din Ungaria cu două flori de crini“³⁰. Aceasta ar fi un indiciu care ne-ar putea face să credem că Radu I a recunoscut suzeranitatea ungară și astfel putem admite că a stăpînit Făgărașul.

Cum însă titlul său domnesc nu exprimă mai mult și pentru că de la Radu I nu ni se păstrează alte documente sau inscripții³¹, istoricul D. Onciul arată că Radu I nu a stăpînit Făgărașul și că „între 1374 și 1385 feudele ungurești ale predecesorului său nu mai erau unite cu Țara Românească“³². În acest sens pentru Amlaș aveam o dovadă documentară, actul din 1383 prin care Maria (fiica lui Ludovic) donează „posesiunea noastră regală numită Amlaș cu satele românești Săliște și Tilișca episcopului catolic Goblin al Transilvaniei“³³. Așadar, Amlașul fusese luat domnului Țării Românești. În legătură cu Făgărașul nu avem nici o indicație în afară de cea din 1374, care-l arată ca fiind în legătură cu Transilvania și nu cu Țara Românească, pînă în 1389 cînd este menționat în titlul domnesc al lui Mircea cel Bătrîn³⁴. Rezultă că Radu I nu a stăpînit Făgărașul, probabil nici fiul său Dan I care i-a urmat în scaunul Țării Românești (1383—1386). Într-adevăr Dan I are relații ostile cu ungurii. Un document posterior, din 1390, de la regele Sigismund, amintește de vremea în care „Dan voievod cu o puternică oaste a năvălit în ținuturile castrului nostru Mihald“³⁵. Motivele care l-au determinat pe Dan I să poarte acest război cu ungurii, nu le cunoaștem. Se pare că voievodul muntean a vrut să reia posesiunile care odinioară au fost ale lui Vladislav I, Amlașul și Făgărașul și banatul de Severin. Pare foarte posibil că a reușit să le ia în ultimii ani de

³⁰ A. Bunea, *op. cit.*, p. 22

³¹ D. Onciul, *op. cit.*, p. 113

³² *Ibidem*, p. 111

³³ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 408 ; D. Onciul, *op. cit.* p. 116

³⁴ *Documenta Romaniae Historica, B. Tara Românească, vol. I, (1247—1500)*, Buc. 1966, p. 29

³⁵ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 4191 A. Bunea, *op. cit.*, p. 23

domnie deoarece urmașul în scaunul Țării Românești poartă chiar de la început, în documentul din 1389, mențiunea stăpînirii „părților de peste munți”³⁶. În 1391 domnul muntean se intitulează astfel: „noi, Ioan Mircea, din mila lui Dumnezeu, domn și voievod a toată Țara Românească, începînd de la munți pînă la marginile părților tătărăști și domn de veci a toată Țara Făgărașului (totiusque terrae Fogaras perpetuus dominus)”³⁷, iar la 7 martie 1395 în documentul care conține tratatul încheiat la Brașov, formula titlului domnesc a lui Mircea este următoarea: „Voyvoda Transalpinus, dux de Fogaras et Banus de Zewrin”³⁸. Titlul lui Mircea cel Bătrîn exprimă, ca și sub Vladislav I, o stăpînire reală.

În Țara Făgărașului domnul muntean face donațiuni și întăriri de moșii; în 1391 dăruiește lui Stanciul egumenul și fratelui său Călin, ocina Scoreiu pe care o scutește de orice fel de dări³⁹. Cam în aceeași vreme (1390-1400) voievodul muntean întărește lui Ion și Borcea și lui Calian, „boiarinului domniei mele ca să le fie lor satul Braniște Urășei și la Vadul Șercaiei..., de moșie și de moștenire și de toate slujbele și dări și dijmile, cîte le vor afla întru tot ținutul țării... domniei mele”⁴⁰, iar din 1390-1406 ni se păstrează hrisovul de danie conferit boierului Costea pentru „ocinele Viștea de Jos, Viștea de Sus, jumătate din Arpașul de Jos, precum și țigani”, într-o confirmare a căpitanului cetății, Paul de Thomor din 1511⁴¹. În 1400 dăruiește boierilor Micul și Stoia, „locuitori din Mîndra jumătate din satul numit Mîndra și toată dijma lui din porci, din stupi, din vin, din moară și din toate cîte va fi avînd, să le fie în veci moșie și stăpînire lor, copiilor și nepoților lor”⁴².

Legăturile lui Mircea cu Ungaria au continuat să fie întreținute prin posesiunile de peste munți pînă la sfîrșitul domniei lui, în 1418. Prin titlul de „duce” al Amlașului și Făgărașului și ban al Severinului, Mircea Voievod se recunoaște vasal al regelui ungar pentru aceste posesiuni. Dar această vasalitate nu era decît nominală, fără alte obligații decît cele ale unui amic aliat și fără să atingă întrucîtva independența Țării Românești. Pe cînd Vladislav I, ca vasal pentru feudele „de peste

³⁶ *Documenta Romaniae Historica*, B, T.R., I (1247—1500) Buc., 1966, p. 29

³⁷ *Ibidem*, p. 38

³⁸ E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. I partea 2 (1348—1450), Buc., 1890, p. 359

³⁹ *Documenta Romaniae Historica*, B, T.R. I, 1966, p. 36

⁴⁰ *Idem*, p. 31

⁴¹ *Idem*, p. 32. 33

⁴² *Idem*, p. 56

munți“ se numea „Dei et regis Hungariae gratia voivoda Transalpinus et banus de Zeurinio necnon dux de Fogaras“⁴³ și îl recunoștea pe rege de „dominus naturalius“ (zuzeran) al său, Mircea nu recunoaște asemenea raport de suzeranitate nici atunci când, silit a se retrage în Transilvania de către turci, cerea ajutorul lui Sigismund⁴⁴. Tratatul încheiat atunci la Brașov, în 7 martie 1395⁴⁵, îl prezintă pe domnul român mai mult ca aliat al regelui amicul lui binevoitor. Pentru ajutorul oferit de Sigismund contra turcilor, Mircea se obligă să-l ajute de asemenea, mergînd în persoană împotriva lor cînd și regele va merge în persoană, sau trimițînd oastea, cînd și regele va trimite numai oastea: „...oricînd și de cîte ori va merge domnul rege cu toată oastea sa în mod personal împotriva turcilor, sau împotriva oricăror aliați ai lor, noi ne obligăm să mergem de asemenea cu toată oastea, poporul, cu întreaga noastră putere, să mergem de asemenea în persoană împotriva acelorora (turcilor) și dacă însuși domnul rege nu ar merge personal și ar trimite întreaga oaste atunci noi sîntem îndatorați și obligați de asemenea să trimitem oastea și întregul nostru popor militar împotriva acelorora (turcilor) ...“⁴⁶. Acest tratat al lui Mircea cu Sigismund, încheiat într-un moment critic al domniei lui, arată cum trebuie să înțelegem vasalitatea sa pentru feudele „de peste munți“.

Sub urmașii lui Mircea, titlul întreg din documente nu este constatat decît o dată. El se află într-un hrisov pentru mănăstirea Cozia dat de Mihail I în 1419⁴⁷. Acesta continuînd să întrețină relații bune cu Ungaria a păstrat părțile de peste munți, Amlașul, Făgărașul și Severinul⁴⁸, toate trei fiind menționate în titulatura domnului din hrisovul citat mai sus. Mihail I fiind ucis în cadrul unor lupte interne, este înscăunat cu ajutorul turcilor Radu Praznaglava. Acesta nu a stăpînit Severinul, el fiind anexat în 1419 de regele Sigismund de Luxemburg la Ungaria⁴⁹. Dar Am-

⁴³ *Documente privind istoria României, veac XIII—XIV—XV*, B, T. R. (1247—1500), Buc. 1953, p. 19

⁴⁴ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn și suzeranitatea ungurească în „Analele Academiei Române“*, Mem. Sec. Ist., III, tom XX, Buc., 1938, p. 79 ; D. Onciul, *op. cit.*, p. 123

⁴⁵ E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. I, 2 (1346—1450), Buc., 1890, p. 359

⁴⁶ *Ibidem*

⁴⁷ *Documenta Romaniae Historica*, B, T.R., 1 (1247-1500), Buc., 1966, p. 291

⁴⁸ D. Onciul, *op. cit.*, p. 134

⁴⁹ D. Onciul, *op. cit.*, p. 138 ; Tratatul de istorie a României, vol. II, Buc., 1962, p. 385, 426

lașul și Făgărașul nu au fost luate atunci. În documentele lui Radu Praznaglava și ale urmașului său, Dan al II-lea găsim titlul de „herțeg al Amlașul și Făgărașul”⁵⁰, titlul domnesc atestând în vremea aceasta o stăpînire reală a acestor posesiuni⁵¹.

Dan al II-lea a recunoscut suzeranitatea ungară pentru aceste posesiuni și este ajutat de unguri împotriva lui Radu al II-lea Praznaglava susținut de turci ca pretendent la scaunul Țării Românești în 1421—1422 și în 1426—1427. Fiind înlăturat de turci în 1426, domnul muntean își caută adăpost în ducatul Făgărașului⁵². În 1427 cu ajutor de la regele ungar Sigismund, Dan al II-lea înlătură pe Radu Praznaglava și domnește cu întreruperi pînă în 1431⁵³.

Alexandru Aldea (1431—1436), alt fiu al lui Mircea cel Bătrîn și urmașul în scaun al lui Dan al II-lea, nu a stăpînit Făgărașul și Amlașul pentru că acesta ducea o politică filo-turcă, motiv pentru care regele Sigismund a dat Amlașul și Făgărașul unui alt fiu al lui Mircea și anume lui Vlad Dracul. Aceasta s-a întîmplat în 1431, cînd regele Ungariei și-a dat consimțămîntul pentru ocuparea scaunului Țării Românești de către Alexandru Aldea, însă Amlașul și Făgărașul le-a oprit pentru Vlad Dracul care se afla la curtea sa⁵⁴, astfel că aceasta stăpînește cele două posesiuni, Făgărașul și Amlașul începînd din 1431. Din acest an ni se păstrează un document dat călugărilor franciscani, prin care Vlad Dracul, care nu era încă domn al Țării Românești se intitula astfel: „Iohanes Vlad Dei Gratia Valachiae Transalpinæ Dominus, et terrarum de Om-lasch et de Fogaras Dux”⁵⁵. Stăpînirea asupra „părților de peste munți” este constatată în afară de titlu și prin cîteva donații pe care le face în ducatul Făgărașului în 1437 și 1441: la 20 ianuarie 1437 dăruiește slugii sale „Roman, nepotul boierului Stanciul... două sate, anume Voivodeni și Sășciori, . . . și Simbăta de Sus, partea lui Baicul și a lui Vlad, muntele cu numele Moșul și apa Făgărașului”⁵⁶. În același an Vlad Dracul întărește slugilor sale „Stan sin Tatul și Ursul și Radul Stan... satul

⁵⁰ *Documenta Romaniae Historica*, B, Ț. R., I (1247—1500), Buc., 1966, p. 97, 103, 116, 127 129

⁵¹ D. Onciul, *Scrieri istorice*, vol. II, Buc., 1968, p. 138

⁵² Gh. Șincai, *Hronica Românilor*, tom. I, Buc., 1967, p. 582; A. Bunea, *op. cit.*, p. 25

⁵³ M. Constantinescu, C. Daicoviciu, St. Pascu, *Istoria României*, Compendiu, Buc., 1969, p. 621

⁵⁴ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, 1905, p. 35

⁵⁵ E. Hurmuzaki *op. cit.*, p. 749; A. Bunea, *op. cit.*, p. 27

⁵⁶ *Documenta Romaniae Historica*, B, Ț.R., I Buc., 1966, p. 143

Mărgineni... cu ocină, cu moară, cu pământ de arătură, de cosit, cu pădure, cu munți⁵⁷ iar din 1441 ne-a rămas un document care cuprinde întărirea imunităților nobiliare unui boier Teodor și celor doi frați ai lui din țara Făgărașului⁵⁸. Tot în 1441 domnul Țării Românești dăruiește „cartea domniei mele... jupînului Stanciul Moenescul cu 5 feciori ai lui... jumătate din Voila... și le-am dat loc de moară în Olt, în Voila și... apă de două roate și i-am slobozit să poată duce apă din rîu la moară... și să fie slobozi în apa lor a pescui și mai face și alte mori și virtuope și dirste...”⁵⁹. Între 1442 și începutul anului 1443 Vlad Dracul fiind învinuit de turci că acționează împotriva lor în înțelegere cu transilvănenii, este întemnițat la Constantinopol⁶⁰. În locul său este înscăunat ca domn al Țării Românești cu ajutorul lui Iancu de Hunedoara, Basarab al II-lea⁶¹. Acesta a stăpinit Făgărașul ducînd o politică filo ungară și antiturcească, mențiunea stăpînirii acestei posesiuni fiind exprimată real și de titlul său domnesc: „Io Basarab voievod și domn... domnitoriu și stăpînitoriu a toată Țara Românească, încă și despre laturile plaiurilor, Amlaș, Făgăraș, herțeg”⁶². În 1443 Vlad Dracul este scos din temnița turcească și reușește să reocupe tronul, ajungînd din nou în stăpînirea posesiunilor de peste munți, Amlașul și Făgărașul pe care le va deține pînă la sfîrșitul domniei sale în 1446⁶².

Lui Vlad Dracul îi urmează în scaunul Țării Românești, Vladislav al II-lea (1446—1456) care stăpînește și posesiunile Făgăraș și Amlaș⁶⁴, stăpînire atestată atît de titlul său domnesc cît și de donațiile pe care le face unor boieri în ducatul Făgărașului. În 1453 emite un hrisov de danie pentru boierii săi „Stanciul Dijanul și copii lui și nepoții lui” căroră le întărește „a treia parte din Dijani și Trifești, jumătate din Arpanea și a treia parte din Huhurezi... a patra parte din Sășciori și jumătate din Sebeș”⁶⁵, toate sate în Țara Făgărașului, iar în 1452 întărește lui Stanciul Mailat și fiilor lui, Oprea și Dragomir a treia parte din satul Dijani și munții Prisaca, Izvorul și Zîrna⁶⁶.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 144

⁵⁸ *Ibidem*, p. 160

⁵⁹ *Ibidem*

⁶⁰ *Tratatul de istorie a României, II*, Buc., 1962, p. 429

⁶¹ *Ibidem*

⁶² *Documenta Romaniae Historica, B.T.R.*, I, 1966, p. 167

⁶³ *Idem*, p. 174 ; D. Onciul, *op. cit.*, p. 138

⁶⁴ *Documenta Romaniae Historica, B.T.R.*, I, 1966, p. 194, 512

⁶⁵ *Ibidem*, p. 194

⁶⁶ *Ibidem*, p. 512.

În Făgăraș, domnul Țării Românești avea probabil, un corp de oaste, căci într-un document din 1452 este menționat un anume Chernic Valahul din Țara Făgărașului care a furat „o mie de vite... de la oastea noastră” și a trecut cu alți tovarăși ai săi la Codlea. Vladislav al II-lea al Țării Românești le cere brașovenilor să-l prindă pe acest Chernic și pe oamenii săi, să le ia vitele și să le restituie oastei românești din Făgăraș⁶⁷.

Spre sfârșitul domniei, Vladislav al II-lea nu era în relații bune cu ungurii, căci într-un document din 1452, se plinge brașovenilor că Iancu de Hunedoara pe atunci guvernator al Ungariei vroia să-i ia „ocina (lui) adevărată și țărișoara (lui) Făgărașul și Amlașul”⁶⁸. Probabil acesta a fost motivul pentru care domnul român trece în Ardeal în această vreme și pradă moșiile lui Iancu de Hunedoara, arzînd și unele sate săsești⁶⁹. Regele Ladislav al Ungariei a intervenit pentru împăcarea lui Iancu de Hunedoara cu Vladislav al II-lea și pentru apărarea averilor celui dintîi, de noi încercări de pustiire⁷⁰.

Se pare că Făgărașul a fost totuși luat de Iancu de Hunedoara de la domnul Țării Românești, căci o scrisoare din 1456 adresată brașovenilor, îl arată în stăpînirea acestuia: „nu ne abținem de a vă da de știre că necredincioșii români au cuprins cetatea noastră Făgăraș și au comis în cetatea noastră mai multe fapte provocatoare”⁷¹.

La începutul domniei lui Vlad Țepeș, urmaș al lui Vladislav al II-lea în scaunul Țării Românești, Făgărașul îl găsim menționat în documente în stăpînirea sa. Astfel la 6 septembrie 1456 domnul muntean recunoaște la Tîrgoviște suzeranitatea ungară iar regele Ungariei îi recunoaște posesiunea Făgărașului precum și titlul „dominus terrarum de Fogaras et Omlas”⁷².

Vlad Țepeș se amestecă în luptele pentru tronul Ungariei după dispariția lui Iancu de Hunedoara, fiind atras de partea lui Ulric Cilli — căpitan general al Ungariei și adversar al fiilor lui Iancu de Hunedoara, Ladislav și Matei și cade în dizgrația acestora din urmă.⁷³ La 9 noiembrie

⁶⁷ E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*? vol. XV, 1 (1358—1600), Buc., 1911, p. 38

⁶⁸ I. Bogdan, *Documente și reiese privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria, în sec. XV și XVI*, Buc., 1902, p. 60

⁶⁹ A. Bunea, *op. cit.*, p. 30

⁷⁰ E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. II, partea 2 (1451—1510), Buc., 1891, p. 70

⁷¹ E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, XV, 1 (1358—1600), Buc., 1911, p. 43

⁷² *Idem*, p. 45

⁷³ A. Bunea, *op. cit.*, p. 31

1456 Ulric Cilli este ucis la Belgard de către Ladislau Huniadi, general al Ungariei⁷⁴. Acesta îl susține pe Dan al III-lea, pretendent la scaunul Țării Românești, care era refugiat în Ardeal, împotriva lui Vlad Țepeș. În luptă cu Vlad Țepeș, Dan al III-lea a fost prins și ucis în aprilie 1460, iar în anul următor Vlad Țepeș a trecut peste munți, pustiind Almașul și Făgărașul⁷⁵. Posesiunile transilvane se vede că erau deja în stăpînirea ungarilor. Confiscarea lor, urmată după moartea lui Dan al III-lea, pare a fi determinat năvălirea lui Vlad Țepeș în Amlaș și Făgăraș.

După detronarea lui Vlad Țepeș și înlocuirea lui prin Radu cel Frumos, ca vasal turcesc în noiembrie 1462⁷⁶, Matei Corvin dispune de cele două ținuturi, Amlaș și Făgăraș, ca de niște posesiuni revenite la coroană. La 3 decembrie 1462 el face o donație în Țara Făgărașului și anume conferă lui Gh. Biro satul Șercaia și Noul Românesc⁷⁷ iar în 1464 dăruiește „districtul Făgărașului cu orașul Făgăraș și cu posesiunile Cuculata, Veneția de Jos și de Sus și Părău lui Ion Gereb de Vingard și urmașilor lui”⁷⁸.

În 1467 regele Matei Corvin dispune ca „provinciile Făgăraș și Amlaș” să fie ținute totdeauna la dispoziția regelui spre a putea fi date în caz oportun, voievozilor transalpini⁷⁹. Cu toate acestea în 1469 din dispoziția aceluiași rege ambele ținuturi au fost date scaunelor săsești; Dominic Bethlen, vicevoievodul Transilvaniei comunică Universității Săsești că va trimite pe „castelanul său din Cetatea de Baltă ca să asiste în numele dînsului la introducerea Universității Săsești în posesiunea Făgărașului și Amlașului”⁸⁰.

Ioan Gereb de Vingard protestează în 1469 împotriva acestei hotărîri regale și-i cere regelui Matei Corvin să-i întărească districtul Făgărașului pe care i-l conferise mai înainte⁸¹.

Ținutul Făgărașului rămîne însă în stăpînirea sașilor, căci în 1472 Matei Corvin le întărește donațiunea: „...luînd în considerare și pagubele pe care le-au suferit ei din partea mai multor români, vroidnd să le arăt bu-

⁷⁴ *Ibidem*

⁷⁵ D. Onciul, *op. cit.*, p. 140

⁷⁶ M. Constantinescu, C. Daicoviciu, St. Pascu, *op. cit.*, p. 622

⁷⁷ D. Onciul, *op. cit.*, p. 141 ; A. Bunea, *op. cit.* p. 33

⁷⁸ I. Pușcariu, *Fragmente istorice*, IV, Sibiu, 1907, p. 67

⁷⁹ *Idem*, p. 65 : „... s-a stabilit . . . ca noi sau regii care ne vor fi urmași, nu vom putea . . . să înstrăinăm . . . provinciile Făgăraș, Amlaș, și Rodna cu apartenențele lor ci, numitele districte se vor ține . . . întotdeauna vizibil și disponibil în mîinile regale, că oricînd va fi necesar descălecarea unui voived muntean sau moldovean, aceasta să fie posibilă pentru a putea asigura frica sau redobîndirea acelor părți”.

⁸⁰ *Idem*, p. 66

⁸¹ *Idem*, p. 67

năvoința noastră... de rege, să li se fie îngăduit ~~ca~~ districtul numit Făgăraș și posesiunea numită Amlaș să treacă sub stăpînirea pașnică a acestora, cetățeni și oaspeți sași, prin a noastră veche donațiune și prin confirmarea faptelor mai sus amintite⁸². Rezultă din acest document că românii din Țara Făgărașului nu vedeau cu ochi buni stăpînirea sașilor; pagubele amintite în documentul menționat mai sus au fost înfățișate „din partea acestor cetățeni (sași) care fuseseră atacați de tilharii români... și au răspîndit groază...“⁸³.

Se pare că stăpînirea Universității Săsești asupra Țării Făgărașului nu a durat mult, deoarece în 1473 aflăm că Radu cel Frumos (1462—1475), care se intitula la acea dată „domn a toată țara Ungrovlahiei și a părților de peste munți, Amlașului și Făgărașului herzeg“, face o donație în Țara Făgărașului și anume întărește „jupanului Stoica Naneș și vărului lui, Tatomir și nepotului... Manea, ca să le fie lor satele anume : jumătate din Bitlani și Riușorul tot și Copăcelul tot și la Voila jumătate și Ucea toată, Porumbacul de Jos jumătate... și în Sășciori și muntele să le fie ocină și de ohabă“⁸⁴.

O serie de studii care se referă la pierderea feudelor ardelene, Amlașul și Făgărașul, de către domnii Țării Românești, au admis că ele au fost pierdute definitiv pentru Țara Românească în vremea lui Vlad Țepeș⁸⁵. Este adevărat că la sfîrșitul domniei lui Vlad Țepeș, feudele au fost reluate de rege și au fost date lui Ioan Gereb de Vingard și apoi Universității Săsești așa cum am arătat mai sus, dar ele au ajuns din nou în posesia domnilor Țării Românești, așa cum rezultă din documentul din 1473.

La 25 februarie 1476 Laiotă Basarab, domnul Țării Românești scrie „înțelepților și prevăzătorilor bărbați, primarului, juzilor, juraților și senatorilor orașului Sibiu“ cu care era prieten, plîngîndu-se „de supărările ce le fac sibienii oamenilor săi din Făgăraș“, arătînd că „acestea nu vor duce la sfîrșit bun“⁸⁶ iar la 8 mai 1476, același voievod întărește unor boieri ai săi din Țara Făgărașului, Șerban și Aldea, jumătate din satul Șinca, părți din alte sate, munți și țigani⁸⁷. Ultimul act cunoscut, ca dat de Laiotă Ba-

⁸² *Idem*, p. 69

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ *Documenta Romaniae Historica*, B.T.R., I. Buc., 1966, p. 239

⁸⁵ D. Onciul, *Titlul lui Mircea cel Bătrîn și posesiunile lui, Amlașul și Făgărașul*, în „*Convorbiri Literare*, XXXVI, 1902, p. 229 ; A. Bunea, *op. cit.*, p. 32 ; C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 112

⁸⁶ E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, XV, 1 (1358—1600), Buc., 1911, p. 87

⁸⁷ P. P. Panaitescu și D. Mioc, *op. cit.*, p. 255

sarab în legătură cu Făgărașul este din 1477⁸⁸. După această dată se pare că posesiunea Făgărașului este retrasă domnului Țării Românești, căci în 1478 Basarab Țepeluș (1477—1481) le scrie brașovenilor, din Tîrgoviște: „... vă rugăm... pe domnia voastră cum veți auzi de sosirea ambasadorilor majestății regale să-i rugați cu demnitate pe dinșii să binevoiască a ne atribui nouă... Amlașul și Făgărașul”⁸⁹.

Făgărașul a fost conferit de regele ungar boierului Udriște⁹⁰ în posesia căruia a fost pînă la 1483, căci cu data de 9 februarie 1483 tezaurul regal încunoștiințează pe sibieni că regele le-a conferit districtul Făgărașului⁹¹, iar la 16 noiembrie 1483 Matei Corvin însuși se adresează făgărășenilor, punîndu-i în cunoștința acestei conferiri: „în mod sigur am fost informat că vestitul Udriște care a deținut din voința noastră cel district de cîtăva vreme a decedat în aceste zile. De aceea noi am dat... acel district credincioșilor noștri saxoni din cele șapte scaune saxone”⁹².

După unii autori, Făgărașul, conferit Universității Săsești în 1483, ar fi stat sub stăpînire a acesteia pînă în 1503⁹³. Totuși la 25 septembrie 1498 Radu cel Mare (1495—1508) face o donație în Țara Făgărașului și anume întărește lui Manea stratornic și fratelui său Stan, ocina Perșani, pentru că „le este veche și dreaptă ocină”⁹⁴.

Credem că Radu cel Mare a stăpînit ducatul Făgăraș actul din 1498 menționat mai sus fiind ultimul act de danie cunoscut, ca dat de domnii Țării Românești. După această dată probabil că domnii munteni nu au recăpătat Făgărașul, căci în 1503 aflăm că Radu, voievodul Țării Românești cere de la regele Ungariei, Vladislav, prin mijlocirea regelui Poloniei ca să-i restituie ducatul Amlașului și Făgărașului⁹⁵ și tot în același an, la 27 septembrie, se menționează într-un document dat de regele Vladislav, că districtul Făgăraș a fost dat înainte magnificului Petre Gereb, palatinul regal al Ungariei „și că acesta l-a dăruit fiind încă în viață episcopului Sigismund de Pécs în posesia căruia se afla în 1503, de la care regele Vladislav îl transferă și îl restituie... sub titlul unei donațiuni noi... amintitului oraș Sibiu și celor șapte scaune”⁹⁶.

⁸⁸ E. Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 96

⁸⁹ *Ibidem*, p. 99

⁹⁰ D. Prodan, *op. cit.*, p. 163 ; A. Bunea, *op. cit.*, p. 23

⁹¹ D. Prodan, *op. cit.*, p. 163

⁹² E. Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 122

⁹³ A. Bunea, *op. cit.*, p. 34

⁹⁴ P. P. Panaitescu și D. Mioc, *op. cit.*, p. 468

⁹⁵ I. Pușcariu, *op. cit.*, p. 72—74

⁹⁶ E. Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 161, 162

Ducatul Făgăraș deși pierdut definitiv în 1498 pentru domnii Țării Românești, după cum atestă actele ulterioare mai sus menționate, continuă să figureze și după aceasta încă mult timp în titlul domnilor Țării Românești în secolul al XVI-lea și chiar în secolul al XVII-lea⁹⁷, reamintind un drept și o stăpînire.

Domnii Țării Românești, socotindu-se stăpînii de drept ai acestui ținut făgărășan, ridică mereu pretenții asupra lui și după aceea. În 1503 Radu cel Mare cerea de la regele ungar, prin intermediul regelui polon, Făgărașul și Amlașul ca pe niște bunuri ale sale strămoșești și părintești⁹⁸, el însuși intitulându-se la sfîrșitul scrisorii „Radu Dei Gracia dux de Amlaș et Fogaras... que transalpinensis“⁹⁹.

Deși a încetat de a mai fi în posesia domnilor munteni, Țara Făgărașului a rămas și după suprapunerea puterii regale ungare, ceea ce a fost totdeauna, o „țară“ românească, cu instituții românești, cu o „lege românească“, care își păstrează mai departe chiar elementele de bază ale societății românești din Țara Românească.

DAS FOGARASCHER LAND UNTER DER HERRSCHAFT DER FÜRSTEN DER WALACHEI

(Zusammenfassung)

Das Fogarascher Land liegt nördlich der Südkarpaten, wird im Westen und Norden vom Alt begrenzt und gegen Osten durch die Ausläufer des Vacaria-Gebirges vom Burzenland abgetrennt, während der Kamm der Südkarpaten die Südgrenze dieses Gebietes bildet.

Die Verfasserin untersucht, die politische Geschichte des Fogarscher Landes im 14. und 15. Jahrhundert, als dieses siebenbürgische Gebiet, das von jeher von einer starken rumänischen Bevölkerung bevohnt wurde, begünstigt durch die historischen Zeitumstände im 14. Jahrhundert, unter die Herrschaft der Walachei gelangte. Dieser Landstrich wurde in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts von den Ungarn erobert, und in späterer Zeit verlichen die ungarischen Könige das Fogarascher Land den Fürsten der Walachei als Herzogtum, mit der Bedingung, dafür die ungarische Oberhoheit anzuerkennen. Abel die Lehenstreue konnte nicht

⁹⁷ D. Prodan, *op. cit.*, p. 164

⁹⁸ I. Pușcariu, *op. cit.*, p. 72

⁹⁹ *Ibidem*, p. 74

stets erworben oder bewahrt werden, da, was das Lehnungsverhältnis anbelangt, verschiedene Anschauungen bestanden. Der Souzerän erhob grosse Ansprüche, während die Fürsten der Walachei nicht bereit waren, für die ihnen verliehenen Lehensgüter auf die Unabhängigkeit ihres Landes zu verzichten. So ist es zu verstehen, dass die ungarischen Könige das Fogarscher Land zeitweilig den Fürsten der Walachei entzogen und andere Vasallen damit belehnten.

Trotzdem hat dieses Gebiet lange Zeit einen integrierenden Bestandteil der Walachei gebildet. Länger erhielt sich die Bezeichnung „Herzog von Fogarasch“ im Titel der Fürsten der Walachei, da diese das Fogarascher Land als rechtmässiges Erbe betrachteten und es auch nach dem Verlust immer wieder beanspruchten.

In der Zeit der Herrschaft der Fürsten der Walachei über das Fogarascher Land machten sie hier Schenkungen wie in ihrem eigenen Land.

Auch nach dem Ende der Herrschaft der Fürsten der Walachei und der endgültigen Besitzergreifung der ungarischen Königsmacht, blieb das Fogarascher Land, was es immer gewesen war, nämlich ein rumänisches „Land“ (țară), mit rumänischen Verwaltungseinrichtungen und mit rumänischem Recht, wobei die gleichen gesellschaftlichen Verhältnisse wie in der Walachei bestanden.

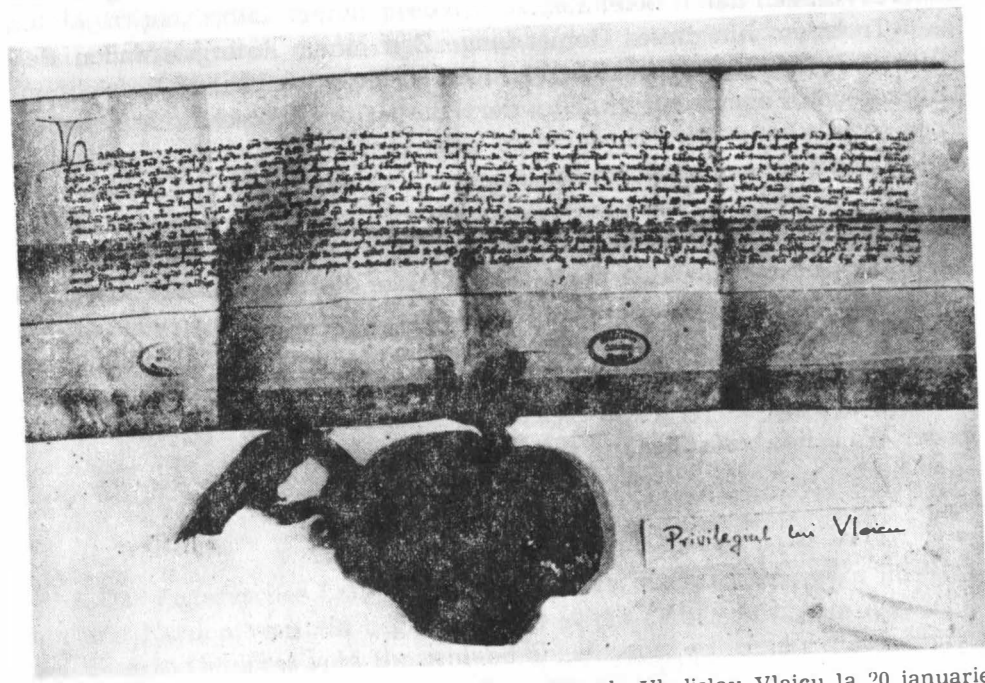

Fig. 1. Privilegiul de comerț acordat brașovenilor de Vladislav Vlaicu la 20 ianuarie

Fig. 2 Sigiliul reconstituit al lui Vladislav Vlaicu (După 1. Virtosu, *Note și discuții sigilografice*, în *Studii și cercetări de numismatică* III, Buc., 1960, p. 524).

DIN CORRESPONDENȚA INEDITĂ A LUI DAVID CORBEA CEAUȘUL

de ELENA IONESCU

În anul 1960, la recomandarea Spătarului Mihail Cantacuzino, intra în slujba lui Constantin Brîncoveanu brașoveanul David Corbea Ceaușul¹. fiul dascălului Ion Corbea de la Biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului. David Corbea se refugiase din Brașov în Țara Românească împreună cu frații săi, Teodor și Matei, din cauza asuprairii habsburgice, care se exercita atît pe plan economic, politic cît și religios.

Întrat în slujba domnitorului, David Corbea Ceaușul va lucra la cancelaria domnească în calitate de traducător pentru mai multe limbi, iar ulterior va desfășura o bogată activitate politică și diplomatică, mai puțin oglindită în istoriografia noastră².

David Corbea va fi și un animator de seamă, al luptei românilor din Transilvania și în special a celor din Brașov, împotriva unirii cu biserica Romei³.

Activitatea diplomatică a brașoveanului Corbea va fi strîns legată de politica externă promovată de domnitorul Constantin Brîncoveanu și de stolnicul Constantin Cantacuzino, șeful cancelariei domnești și anume, lupta împotriva dominației turcești, care devenise grea și apăsătoare pentru țară⁴.

---

¹ P. P. Panaitescu, *Influența polonă și rusă asupra culturii române*. Curs universitar. 1935—1936, p. 611; G. G. Ardeleanu, *Știri privitoare la istoria Țărilor Române în corespondența împăratului Rusiei Petru I*, în *Studii și Cercetări de istorie medie*, vol. I, 1959, p. 213, doc. nr. LXXX.

² Vezi Gh. Georgescu Buzău, *Un diplomat român la Moscova la începutul secolului al XVIII-lea: David Corbea Ceaușul*, în *Relații româno-ruse în trecut*. Studii și conferințe, 1957, p. 42—62; V. Cîndea, *Diplomație românească sub Constantin Brîncoveanu*, în *Pagini din trecutul diplomației românești*. Editura politică 1966.

³ Dr. Sterie Stinghe, *Documente privitoare la trecutul românilor din Schei* vol. I, p. 5, 19, 20, 27, 28.

⁴ Vezi C. Șerban, *Constantin Brîncoveanu*, București, 1969, Gh. Bezviconi *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*, București, 1962.

Cunoscînd bine situația, politica externă, domnitorul cîț și Stolnicul și-au dat seama că în lupta împotriva jugului turcesc Țara Românească, cîț și restul popoarelor mici din Balcani, au nevoie de alianța unei țări puternice europene care să fie în conflict cu Poarta, și din partea căreia să primească ajutor politic și militar, necesar în organizarea luptei anti-otomane.

La sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor, paralel cu continua decădere a Imperiului otoman, Austria cîț și Rusia începuseră să joace un rol important în politica Europei răsăritene, Țara Românească a căutat să se orienteze spre o alianță cu Austria, fiind atrasă de succesele obținute de aceasta în războaiele purtate împotriva Turciei. Dar anexarea Transilvaniei în 1691, cîț și consfințirea cuceririlor Austriei în bazinul mijlociu al Dunării prin pacea de la Carlovitz (1699), au desvîluit adevărata față a politicii austriece: tendința de anexare a noi teritorii, inclusiv Țara Românească și Moldova⁵. Aceleași tendințe anexioniste pe seama țărilor române s-au manifestat și din partea Poloniei în perioada războaielor antiotomane deslănțuite de puterile europene care făceau parte din Liga sfîntă⁶.

În această conjunctură, Constantin Brîncoveanu se orientează spre Rusia, stabilind cu ea, în 1697, legături secrete permanente prin comisul Gheorghe Castriot, trimis în acest scop la Moscova⁷. Această orientare a Țării Românești spre Rusia a promovat-o și Șerban Cantacuzino, în ultimii săi ani de domnie⁸.

Calitățile de iscusit diplomat de care a dat dovadă David Corbea în decursul activității desfășurată în slujba lui Constantin Brîncoveanu, îl vor determina pe domnitor să-l trimită pe Ceauș în Rusia, în anul 1702, însoțit de fratele său Matei și de doi ofițeri din garda domnească⁹.

Prin mijlocirea lui Corbea, care avea să înlocuiască la Moscova pe primul rezident permanent muntean Panaiot din Rodos numit în 1700¹⁰, urmau să fie ținute în mare taină, legăturile secrete dintre cele două țări.

⁵ *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 208.

⁶ N. Iorga, *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a țărilor române la sfîrșitul secolului XVII*, Cluj, 1933.

⁷ L. E. Gemianova, *Stabilirea legăturilor diplomatice permanente între Țara Românească și Rusia, la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, în *Romanoslavica*, V, Istorie, București, 1962.

⁸ Vezi Dan Pleșia, *Noi contribuții la cunoașterea legăturilor dintre Rusia și Țara Românească în veacul al XVII-lea*, în „B.O.R.”, LXXXI (1963), nr. 9—10.

⁹ Al. A. C. Sturdza, *Constantin Brîncoveanu*, vol. II, Paris, 1915, p. 27—34, documentele nr. 14—22; N. Iorga, *Viața și domnia lui Constantin Vodă Brîncoveanu*, București, 1914, p. 124.

¹⁰ Biblioteca Academiei Republicii S. R., Serv. mss. iș doc., mss. românesc, nr. 5216, p. 29.

La Moscova Corbea avea ca primă misiune să informeze guvernul rus că Țara Românească și popoarele din sudul Dunării asuprite de turci, sint pregătite să declanșeze o acțiune comună antiotomană, acțiune realizabilă numai cu sprijinul Rusiei¹¹.

Plecînd în Rusia David Corbea primea o misiune de mare încredere și răspundere, care implica riscuri foarte mari, atît pentru domnitor cît și pentru Ceauș. Nu trebuie să uităm că în această perioadă Țara Românească fiind vasală Imperiului otoman, nu puteau să desfășoare o politică externă de sine stătătoare; să întrețină relații cu țările vecine și în special cu Rusia și Austria, care erau în raporturi încordate cu Poarta. Orice bănuială, cît de mică din partea turcilor, ar fi însemnat noi prejudicii pentru țară cît și pentru domnitor.

David Corbea va sta în Rusia pînă în ianuarie 1705, cînd la insistențele domnitorului Constantin Brîncoveanu pe lîngă Petru I, este rechemat în Țara Românească. Se pare că domnul se temea, totuși, ca turcii să nu afle de prezența Ceaușului la Moscova.

După plecarea lui David Corbea, cancelaria lui Petru I va face nenumărate demersuri pe lîngă Constantin Brîncoveanu ca Ceaușul să fie trimis din nou în Rusia. Domnul va aproba plecarea abia în anul 1707. Brîncoveanu caută să scuze această întîrziere față de Petru I, scriindu-i că, „nu trebuie atribuită neglijenței sau unei rele voințe, ci împrejurărilor nenorocite, care m-au împiedicat prin diferite încurcături, pricinuite de dușmanii mei!”¹².

Revenind în Rusia, David Corbea, prin patentă imperială din 20 aprilie 1707, va fi numit „Consilier de curte”¹³, făcînd parte totodată din corpul diplomatic imperial. Activitatea lui David Corbea va fi însă de scurtă durată. În timp ce se reîntoarce în Rusia, din Ungaria, dintr-o misiune pe care o avusese pe lîngă Francisc Rakoczi, din partea lui Petru I, moare la Varșovia la 11 august 1707. Corpul său va fi transportat la Kiev și înmormîntat cu mare cinste la Lavra Pecerska¹⁴.

În perioada cît a stat în Rusia. David Corbea a întreținut o bogată corespondență cu Constantin Brîncoveanu, cu frații Cantacuzino și în special cu Stolnicul Constantin Cantacuzino, cu patriarhul Ierusalimului și, bineînțeles, cu cancelarul F. A. Golovin prin intermediul căruia ținea de fapt legătura cu Petru I¹⁵.

¹¹ L. E. Semenova, *op. cit.*, p. 40.

¹² Al. A. E. Sturdza, *op. cit.*, p. 159 doc. nr. 164.

¹³ G. G. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 209.

¹⁴ G. Georgescu-Buzău, *op. cit.*, p. 81--82.

¹⁵ O parte din corespondență a lui David Corbea a fost publicată în: Al. C. Sturdza, *op. cit.*, G. G. Ardeleanu, *op. cit.*, vezi și C. Șerban, *Contribuție la repertoriul corespondenței lui David Corbea*, în *Revista de Istorie*, XIX, 1963, nr. 4.

În arhiva Institutului de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S., filiala Leningrad, se păstrează o parte din corespondența inedită a lui David Corbea cu cancelarul F. A. Golovin și a Stolnicului Cantacuzino către David Corbea¹⁶. Fondul respectiv conține și scrisori inedite ale domnitorului Constantin Brîncoveanu, Spătarului Niculaie Milescu și patriarhului Ierusalimului Dositei către cancelarul F. A. Golovin.

Scrisorile lui David Corbea către Cancelarul F. A. Golovin sînt din anul 1703, lunile aprilie-octombrie și sînt scrise în limba rusă.

În fondul K 115 nu s-au găsit scrisori ale lui David Corbea către F. A. Golovin pentru întreaga perioadă a primei șederi a lui David Corbea în Rusia (septembrie 1702 — ianuarie 1705), respectiv din anul 1702 și nici din anii 1704—1705. De asemenea nu s-a găsit nici o scrisoare din a doua perioadă (1707).

Neavînd posibilitatea să dispunem de întreaga corespondență a lui David Corbea către F. A. Golovin ne limităm să prezentăm numai materialul semnalat.

Studiul celor 16 scrisori ne relevă, în primul rînd, activitatea concretă desfășurată la Moscova de David Corbea în calitate de trimis al lui Constantin Brîncoveanu pe lângă Petru I. aducînd unele precizări care completează datele sale biografice. Materialul conține referiri directe asupra modului în care erau realizate legăturile Ceașului cu Cancelaria Țării Românești, respectiv cu domnul Constantin Brîncoveanu, Constantin Cantacuzino cît și cu F. A. Golovin. Se găsesc de asemenea știri de epocă legate de evenimente din Țara Românească.

Prin știrile pe care le conține corespondența lui David Corbea cu F. A. Golovin oferă cercetătorului posibilitatea s-o folosească ca izvor în studierea istoriei patriei și în special pentru domnia lui C. Brîncoveanu.

De altfel, această corespondență este legată direct de scrisorile lui C. Cantacuzino adresate Ceașului, materialul completîndu-se și întregindu-se reciproc.

Felul în care erau realizate legăturile lui David Corbea cu domnul, cît și cu Stolnicul scot în evidență unele aspecte concrete din activitatea Cancelariei domnești a Țării Românești din vremea lui C. Brîncoveanu, cît și sarcinile ce-i reveneau în Rusia în acest sens Ceașului.

Astfel, din analiza materialului prezentat rezultă că întreaga corespondență pe care o primea David Corbea din Țara Românească de la

¹⁶ Arhiva Institutului de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S., filiala Leningrad, fondul relații diplomatice, sec. al XVIII-lea, colecția manuscrise, K. 115. unitatea de păstrare 1.184.

C. Brîncoveanu sau de la C. Cantacuzino era cifrată. Desigur, cifrarea corespondenței expediată în Rusia era o măsură de precauție, pe deplin justificată întrucît conținutul ei trebuia să rămînă strict secret, în eventualitatea cînd scrisorile ar fi fost interceptate de dușman. Distanța foarte mare pe care trebuiau să-o parcurgă olacii de la București la Moscova și invers, implica numeroase riscuri și primejdii. Același procedeu se folosea și pentru corespondența trimisă către patriarhul Ierusalimului sau către ambasadorul P. A. Tolstoi la Poartă. Mai ales că turcii — după afirmațiile Spătarului Niculaie Miclescu — „îndemnați de nu se știe cine, controlau deseori poșta între Adrianopol și Țara Românească”¹⁷.

Cifrul folosit în corespondența cu David Corbea de către cancelaria Țării Românești, era cel pe care-l folosea și Gheorghe Castriot și care, probabil, rămăsese încă din perioada cînd acesta fusese reprezentantul lui Brîncoveanu pe lângă Petru I. Între timp, determinat de **necesitatea de a schimba** acest cifru, C. Cantacuzino îl roagă pe David Corbea să ceară lui F. A. Golovin să întocmească un nou cifru, care să-i fie trimis în Țară, printr-un om de mare încredere și anume prin Teodor Corbea, fratele Ceașului¹⁸.

Correspondența din Țara Românească era expediată lui David Corbea prin oameni de credință, prin „olaci”, sau prin stegarul personal a lui Corbea, Mihail, care venea anume din partea acestuia¹⁹, prin Ilie Voloșenin, curierul hatmanului Mazepa, cît și prin Mihail, tălmăciul aceluiasi Mazepa²⁰. Chiar și frații Ceașului, Teodor logofătul și Matei, îndeplineau acest serviciu în cazuri speciale.

Unele vești importante erau de multe ori încredințate olacilor pentru a fi spuse verbal, sau cum se exprimă Ceașul „din gură”.

La Moscova, corespondența era înmînată personal lui David Corbea. Din relatările acestuia către F. A. Golvin rezultă că scrisorile pînă ajungeau la Posolski Prikaz, treceau prin mai multe operații, care erau efectuate chiar de David Corbea. În primul rînd, acesta descifra scrisorile primite, apoi le transcria în limba română și, în sfîrșit, le traducea din limba română în limba rusă. Ceașul făcea această ultimă operație cu ajutorul spătarului Niculaie Miclescu²¹, care era șef al corpului de interpreți de pe lângă Posolski Prikaz.

¹⁷ Arhiva, fondul, colecție și unitatea de păstrate citate, fila 100.

¹⁸ Idem, fila 57 (Scrisoarea lui C. Cantacuzino către David Corbea din 16 iulie 1703).

¹⁹ Ibidem, fila 22.

²⁰ Ibidem, filele 45 și 103.

²¹ Ibidem, filele 35 și 88.

Correspondența pe care o primea David Corbea din partea cancelăriei rusești, respectiv de la F. A. Golvin, pentru C. Brîncoveanu sau C. Cantacuzino era scrisă în limba rusă. Și această corespondență era tradusă din limba rusă în limba română, tot cu ajutorul spătarului N. Miclescu și apoi bineînțeles urma cifrarea ei²².

Dacă corespondența trecea prin operațiile arătate mai sus, putem trage concluzia că în arhivele din U.R.S.S. se află atît scrisorile cifrate, cît și transcrierile în limba română, făcute de David Corbea. Concluzia noastră este susținută și de faptul că în fondul K 114 cercetat s-a găsit o scrisoare cifrată, cît și o scrisoare în limba romînă cu litere chirilice²³. Rămîne ca o sarcină pentru istorici ca acest material să fie căutat în continuare și cercetat.

Din scrisoarea lui David Corbea către F. A. Golovin, din 3 mai 1703, aflăm că la București veniseră meșteri corăbieri din Veneția și Moreea, dintre care unul era „desăvîrșit în facerea corăbiilor și a altor vase de tot felul”²⁴. Ceașul avînd în vedere preocupările lui Petru I de a crea o flotă puternică, îl anunță pe F. A. Golovin că a intervenit pe lîngă C. Cantacuzino ca acesta să intre în legătură cu meșterii și să caute să-i determine să vină în Rusia. Corbea insistă pe lîngă Stolnic să facă acest lucru, căci după cîte știa el de la Castriot, meșterii intenționau să meargă la Țarigrad și nu să vină la Moscova²⁵.

Constantin Cantacuzino reușește să-i convingă pe meșterii corăbieri să meargă în Rusia și cu mare precauție, ca turcii să nu prindă de veste, aceștia, sînt ajutați să plece din București, dîndu-li-se și călăuză, unii pe la Brașov, iar alții prin Moldova.

Prin scrisoarea din 31 mai 1703, F. A. Golovin este informat de Corbea că meșterii solicitați au sosit la Moscova, însoțiți fiind de grecul Paraskiva, de unde urmează să fie trimiși la Voronej. Totodată Ceașul ține să arate că la București n-a mai găsit nici un meșter²⁶.

În mod deosebit ne-ar fi interesat să aflăm dacă meșterii corăbieri au fost chemați anume în Țara Românească de către Constantin Brîncu-

²² Ibidem, filele 38, 40 și 85.

²³ Ibidem, filele 86-96 (Este vorba de scrisoarea lui Constantin Cantacuzino către David Corbea din 24 iunie 1703. În registrul scrisorii se specifică că scrisoarea a fost „scoasă din c.fru“).

²⁴ Ibidem, fila 23

²⁵ Ibidem, fila 24

²⁶ Ibidem, fila 31

veanu și în ce măsură domnul era preocupat de asemenea probleme. În corespondența prezentată nu găsim însă referiri din care să putem trage anumite concluzii în acest sens.

În anul 1703 Constantin Brîncoveanu este chemat la Poarta otomană, de către marele vizir Romi-Mehmed. Ajuns la Adrianopol domnul Țării Românești este preocupat în primul rînd, să obțină menținerea sa în scaunul domniei și reîntoarcerea cu bine în țară. Totuși în aceste împrejurări, destul de grele, Brîncoveanu caută să afle știri despre acțiunile turcilor pe plan extern. Din surse demne de crezut domnul află că turcii se pregătesc să trimită la Petru I un sol, cu rang de *mustafarak-adov*, pe nume Novali Mustafa cu firman din partea sultanului²⁷.

Constantin Brîncoveanu folosind relațiile sale în lumea marilor demnitari turci, care nu excludeau nici sume mari de bani, iar în această direcție dărnicia lui „Iov bogatul”²⁸ era recunoscută, cît și prietenia cu patriarhul Ierusalimului, reușește să afle care este scopul soliei lui Novali Mustafa. Mai mult, obține chiar o copie fidelă după firmanul sultanului care va fi tradusă din turcește în grecește și apoi cifrată, în cifrul lui Castriot²⁹.

Reîntors cu bine de la Poartă în scaunul domniei C-tin Brîncoveanu expediază copia după firmanul sultanului lui David, prin fratele acestuia, Teodor.

Fiind în posesia ei, Ceașul îl înștiințează pe F. A. Golovin, la 13 august 1703, că-i trimite această copie, împreună cu alte scrisori primite din partea domnului său³⁰.

Astfel, Petru I, datorită informațiilor primite din partea lui Constantin Brîncoveanu prin intermediul lui David a luat cunoștință de scopul soliei cît și de conținutul firmanului trimis de sultan înainte ca Novali Mustafa să ajungă la Moscova. Guvernul rus a avut răgazul necesar ca să pregătească tratativele care urmau să fie duse cu solul turc, cît și primirea acestuia.

Vestea că Novali Mustafa va veni în Rusia îl neliniștește, dar îl și preocupă pe David Corbea. El se gîndește că ar fi bine, ca măsură de precauție, să plece din Moscova în perioada cît solul turc va sta în acest oraș. În acest sens, îi scrie lui F. A. Golovin și-l roagă să-i caute un

²⁷ Ibidem, fila 66

²⁸ Ibidem, fila 91

²⁹ Ibidem, fila 67

³⁰ Ibidem, fila 99

loc mai ferit sau într-un sat, sau într-o mănăstire, unde să poată să locuiască liniștit, fără să fie în pericol pînă cînd va pleca Novali Mustafa³¹.

Grija pe care David Corbea o manifestă ca prezintă cît și activitatea sa în Rusia să fie cît mai tainice este pe deplin justificată. Ceaușul dorește ca și relațiile sale cu F. A. Golovin să fie cît mai directe cu acesta.

Primind corespondența în limba greacă, din partea cancelariei rușești, Corbea îi solicită lui Golovin ca pe viitor să nu mai primească scrisori în această limbă, căci după cum afirmă el însuși, nu știa nici să vorbească și nici să citească în grecește și nici prea dornic de grecește nu era³². De altfel Ceaușul motivează această cerere și prin faptul că el nu are relații cu greci, decît foarte rar. Poate, pornind de la acest considerent, Corbea crede că nu e bine ca în corespondența pe care o poartă cu F. A. Golovin să se folosească mai multe limbi și ca atare cere cancelarului ca „în treburile lor de taină” să fie întrebuințate numai româna și rusa³³.

David, cum relatează el însuși, nu știa nici rusa perfect, totuși preferă această limbă căci el lucra în permanență cu **spătarul Nicolae Miclesu** care cunoștea bine limba rusă.

Deși în această perioadă învățatul moldovean era în slujba lui Petru I, totuși acesta colaborează direct cu Ceaușul — colaborare atestată scrisoare de scrisoare — și este la curent cu toate acțiunile legate de Țara Românească și Moldova.

Studiul corespondenței lui David Corbea cu cancelarul F. A. Golovin relevă că serviciile aduse de Constantin Brîncoveanu și Constantin Cantacuzino guvernului rus au fost de mare importanță pentru acesta, în special cele legate de relațiile Rusiei cu Imperiul otoman și cu țările creștine subjugate.

Prezentînd probleme legate de istoria patriei noastre, cît și de istorie universală, această corespondență poate servi ca izvor de informare atît pentru istoricii și cercetătorii noștri cît și pentru cei străini care studiază epoca respectivă.

Ca atare se impune necesitatea de a avea strînsă într-un volum întreaga corespondență a lui David Corbea Ceaușul.

³¹ Ibidem, fila 69

³² Ibidem, fila 32

³³ Ibidem, fila 33

ANEXE

I.

1703, aprilie 6, Moscova

David Corbea expediază cancelarului F. A. Golovin scrisorile primite din Muntenia, îl anunță că P. A. Tolstoi n-a primit încă banii solicitați și cere răspuns în legătură cu rămânerea sa la Moscova.

Milostive doamne Feodor Alekseevici,,

Omul meu, Constantin, ce a fost trimis la noi din poruncă, s-a înapoiat acum și mi-a adus mie răspuns la tot ce am scris. Scrisorile le trimis pe toate la domnia dumatăle cu același Constantin, și din ele domnia dumatăle vei binevoi să înțelegi totul.

Iar banii, ce ai scris să fie dați răzădentului de acolo¹, starețul², și omul ce a fost trimis, n-au ajuns încă pînă la acea vreme, din pricină că acolo a fost mare tulburare între cazaci și polonezi, și drumurile au fost închise toate, și de aceea au zăbovit. Ei au fost întîmpinați lîngă Nistru, și nădăjduiesc că au și ajuns de mult. De îndată ce noi vom avea răspuns întocmai că acel lucru s-a făcut, eu ce să fac, să vin singur acolo la marele împărat³ sau să aștept aici porunca marelui împărat?

Iar ce voi binevoi să întreb pe acel om Constantin, el ție, doamne, îți va spune amănunțit ce li s-a poruncit lui acolo să-ți spună din gură. Și ce vei binevoi tu să întreb, el va spune totul domniei tale.

Rog pe domnai ta să-mi dați răspuns întocmai la tot ce scriu, dacă să mai rămînă sau nu pînă la venirea marelui țar, căci trebuie să știu, căci îmi scriu mie din Țara Munteniei să știu aceasta întocmai.

Și cu aceasta, Dumnezeu să aibă în pază pe domnia ta. Scrisă la Moscova, 1703, aprilie 6.

Iar dacă vei binevoi a porunci să trimitem iarăși pe cineva cu treabă la domnul meu,⁴ eu voi pregăti.

Plecată sluga dumatăle

David Corbea Ceaușul

Arhiva Institutului de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S. Filiala Leningrad, Fondul Relații Diplomatie, secolul al XVIII-lea, Colecția manuscrise (K-115), unitatea de păstrare 1184, fila 16.
În limba rusă.

II.

1703, aprilie 19, Moscova.

David Corbea anunță pe cancelarul F.A. Golovin că a primit scrisoarea cardinalului L. Kollonick către mitropolitul Țării Românești, cu cuvinte de ocară la adresa „întregii noastre credințe creștinești”, și scrisoarea acestuia către cardinal.

Milostive doamne Feodor Alekseevici,
Dumnezeu să te ocrotească cu toți ai tăi.

Înainte de toate, am scris înălțimii tale, prin omul meu, că domnul meu a trimis două scrisori în latinește, ca eu să le fac cunoscute aici marelui împărat. Una din scrisori, în latinește, este din Viena, de la cardinalul cezarului A. Kolonici⁵ către

¹ Tolstoi Piotr Andreevici, ambasador permanent al Rusiei în Turcia (1702-1714)

² Este vorba de Paisie, starețul Mănăstirii Cozia din Țara Românească, care venise la Moscova în decembrie 1702. Vezi Biblioteca Academiei R. S. România, Serv. doc.s.s. și doc., 5216.

³ Petru I țar al Rusiei (1682-1725).

⁴ Constantin Brincoveanu, domn al Țării Românești (1688-1714).

mitropolitul nostru,⁶ cu ocară împotriva lui, a înaltului patriarh⁷ și a întregii noastre credințe creștinești. Cealaltă scrisoare este răspunsul mitropolitului nostru către acest cardinal, în care îl rușinează mult.

Le-au trimis de aceea aici, ca să vadă cum este ocărită de catolici sfânta noastră credință. Nu le-au trimis atunci, căci tălmăcirea lor nu era gata.

Așteptăm în fiecare ceas vești din țara noastră și îndată ce vor veni, vom înștiința pe înălțimea dumitale despre tot.

Rog pe înălțimea ta să-mi răspunzi la tot ce-am scris înainte prin omul meu.

Și cu aceasta, Dumnezeu să te aibă în paza lui.

Scrisă la Moscova, 1703, aprilie 19.

Plecată sluga dumitale

David Ceaușul

Fila 21, în limba rusă.

III.

1703, mai 3, (Moscova).

David Corbea anunță pe cancelarul F. A. Golovin că a expediat scrisoarea sa lui Constantin Brîncoveanu, împreună cu o scrisoare personală „spre credință și știință”. Îi relatează despre meșterii corăbieri veniți din insula Chios la București, și îi solicită un spor de hrană.

Milostive doamne Feodor Alekseevici,

Sănătate bună

Constantin, trimis de mine, s-a întors aici în a opta zi de la pecarea de acolo și am primit prin el cinstita scrisoare a dumitale. Din ea am înțeles, înainte de toate, că ești sănătos, și mulțumim cu bucurie Domnului. În al doilea, că prin mijlocirea înălțimii dumitale, lucrurile mele au fost slobozite prin primărie fără vamă⁸.

Iar ce-ai poruncit în scrisoarea dumitale, cit și în țidule, potrivit poruncii tale, am scris amănunțit tot luminatului meu domn.

De asemeni, această scrisoare a dumitale am tălmăcit-o împreună cu Nicolae Spătarul, din rusești în limba română, iar din românește am cifrat-o. Această scrisoare, împreună cu scrisoarea mea, le-am trimis domnului meu spre credință și știință.

Pe Constantin l-am oprit aici, la mine, din felurite pricini, și am trimis cu acele scrisori la domnul meu pe Mihail Ioan stegarul meu, care-i foarte priceput și hotărât. Nădăjduiesc că călătoria lui se va sfârși repede și cu reușită, căci și în Ucraina, la Nejin, îl așteaptă de mult doi cai ai săi, bine hrăniți.

Socotesc, și despre asta am scris și la ai mei acolo, că voi locui aici, la Moscova, pînă va da Dumnezeu să se întoarcă cu bine și fericire din campania militară augustul și atotdăpînitorul țar împăratul. Iar atunci voi face după cum vor cere treburile și vremea.

Mă minunez numai că pînă acum nu este răspuns despre acei bani, despre care s-a scris în două rinduri ca să se înmineze acolo solului⁹. Aștept din ceas în ceas răspuns de la ei și în această treabă și în alte treburi întîmplate în acele țări. Socotesc

⁵ De fapt, Leopold Kollonick, 1631 — 1707, cardinal și primat al Ungariei.

⁶ Teodosie Veștemeanu, mitropolit al Țării Românești (1679—1709).

⁷ Notara Dositei II, patriarh al Erusalimului sf. sec. al XVII-lea — 1707).

⁸ David Corbea trimisese în Țara Românească niște blănuri de vulpi și-l rugase cu acest prilej pe F. A. Golovin să intervină ca să i se acorde scutire de vamă. Vezi Arhiva fondul, colecția și unitatea de păstrare citate, fila 27.

⁹ Petru I solicitase lui Constantin Brîncoveanu, prin intermediul lui David Corbea, să-i trimită lui P. A. Tolstoi la Constantinopol 10.000 de ruble, sub formă de împrumut. Pentru această sumă, domnul Țării Românești urma să primească din visteria țarului, la alegere, blănuri de samur sau bani în monedă rusească. Vezi Arhiva cit., fila 26.

că pricina acestei întârzieri sînt, mai cu seamă, certurile de la Nistru dintre cazaci și polonezi, cît și Țara Moldovei, ce noi o bănuim întotdeauna, pînă cînd Dumnezeu va îndrepta aceasta, precum nădăjdum.

Iar cei 50 de efimiki¹⁰, ce Gheorghe Castriot al nostru le-a dat căpitanului de marină și altora pentru hrană, i-am primit de la prikaz și i-am trimis lui, prin stegar.

Păcat numai că, acest căpitan grec îi spunea lui Nicolae Spătarul că au venit împreună cu el la București doi greci din insula Chios, de unde-i de fel și grecul Iani Teodor, ce taie pădure în Voronej. Unul din ei era meșter desăvîrșit în facerea corăbiilor și altor vase de tot felul, celălalt era ajutorul lui, știa să facă visle și alte lucruri mai mărunte. Însă ei s-au încăpățînat, precum au povestit și Castriot, și acel căpitan, șiau spus că nu vor merge la Moscova. Ei voiesc să se întoarcă înapoi, însă, nu știu din ce pricină, Castriot i-a zis în taină acelui căpitan că nu vor fi lăsați să plece înapoi la Țarigrad¹¹, ci vor fi închiși acolo, unde nici soarele nu-l vor vedea. Totuși, am scris astăzi iarăși acolo, lui Cantacuzino să caute să le facă anumite făgăduieli și să-i trimită aici, cu cine se cuvine.

Cutez să rog pe înălțimea dumitale să stăruiască ca să primesc adaos de hrană, căci am poruncă să mai rămîn încă aici. În țara noastră bem întotdeauna vin de Rin, iar nu bere. Însă aici, bînd bere, mi-e teamă să nu mă îngraș mai mult. Mă bizui pe marea și vechea bunătate a dumitale și las totul la judecata dumitale, căci și Castriot prime mai mult ca mine.

Scrisorile scrise către solul vostru au fost trimise prin Constantin. Așijderea și scrisoarea de răspuns a înălțimii dumitale către domnul meu am primit-o cu toată cinstea și am înmînat-o stegarului meu s-o dea cu grijă acolo.

Cît despre Constantin, și el este mulțumit destul de bunătatea împăratului. Și eu, la rîndul meu, mulțumesc din suflet că cei din țara noastră, cît și noi, vom avea parte întotdeauna de mila împăratului.

Rog din nou pe înălțimea dumitale să dai răspuns. Iar noi ce știri vom afla de acolo, le vom trimite de îndată.

Cu aceasta, Dumnezeu să binecuvînteze întotdeauna peste tot armele unsului Domnului, țarul, iar înălțimii dumitale să-i prelungească viața, cu toate cele bune.

1703, mai 3

David Ceaușul

Filele 22—23, în limba rusă.

IV.

1703, mai 9, Moscova.

David Corbea trimite cancelarului F. A. Golovin, prin Ilia curierul hatmanului, scrisorile primite de la Constantin Cantacuzino și solicită vești noi.

Milostive doamne Feodor Alekseevici,

Venind din București Ilie Românu, curierul hatmanului, mi-a adus scrisori și de la cirmuitorul de acolo Constantin Cantacuzino, ce le-am tîlmăcit cu Nicolae Spătarul. Le trimit înălțimii dumitale tot prin Ilia, care le va înmîna direct. Are la el două teancuri de scrisori de la popa vostru din Odriu, ce sînt trimise tot prin el pentru cinstitele mîini ale dumitale.

Te rog, doamne, să binevoiești a-mi scrie și mie niscai vești plăcute, ca să le pot împărtăși și la ai mei. În asemenea mare întristare, orice bucurie este mîngiere.

Cît despre bani, dacă i se va întîmpla domnului vreo nenorocire, atunci boierii noștri vor găsi, de bună seamă, acești bani și-i vor da solului vostru și vor lua de la el o scrisoare ce o vor trimite neîntîrziat la noi.

¹⁰ Efimok, monedă străină de argint, care circula în Rusia în secolul al XVII-lea. Denumirea provine de la Joachimstaler. Moneda avea o greutate medie de 28 gr.

¹¹ Denumirea slavă a Constantinopolului.

Căci și pe starețul Paisie l-am trimis de la noi, și l-am ținut la noi anume, ca să fie un om de credință prin care să ni se potă scrie.

Și cu aceasta, Dumnezeu să aibă în pază pe înălțimea dumitale. Rămîn întotdeauna a înălțimii dumitale plecată slugă,

David Corbea

Scrisă la Moscova în 1703 mai 9, la amiază.

Dacă-mi poruncești să scriu acolo, sint gata să împlinesc porunca înălțimii dumitale.

Fila 24, în limba rusă.

V.

David Corbea expediază cancelarului F. A. Golovin scrisorile primite de la Constantin Cantacuzino și solicită din nou vești militare.

Luminate boier Feodor Alekseevici,

Bunul Dumnezeu să te aibă în pază,

Azi, mai 24, a venit de la hatman fratele lui Kinikseks și mi-a adus scrisori de la Cantacuzino, ce le-a trimis hatmanul moldovean către dumnealui hatmanul Mazepa. Hatmanul mi le-a trimis mie, iar eu, împreună cu Nicolae Spătarul, le-am tălmăcit și le trimit îndată înălțimii tale, prin poștă. Iar dacă vei binevoi să scrii cărți sau porunci, noi le vom trimite iarăși neîntirziat, căci și acum Cantacuzino a trimis o scrisoare de la solul vostru, și acestea sint trimise prin poștă înălțimii tale.

Am scris înălțimii tale, pînă acum, trei scrisori, în afară de aceasta, și la nici una n-am primit încă pînă acum răspuns de la înălțimea ta. Te rog, screi-mi dacă scrisorile au ajuns sau nu în miinile înălțimii dumitale, căci mi se cere răspuns din țara mea. Scrie-mi și ce socoți că le pot scrie la ai noștri despre știri militare, pentru știința lor, căci unele vești le cunoaștem de la prikaz, însă altele nu le cunoaștem de loc.

Și cu aceasta, Dumnezeu să te aibă în pază, și rămîn a dumitale plecată slugă,

David Corbea Ceaușul

1703 mai 24

Fila 25, în limba rusă.

VI.

1703, mai 31, Moscova.

David Corbea anunță pe cancelarul F. A. Golovin că meșterii corăbieri trimiși din București au sosit la Moscova, că a scris cifrat lui Constantin Brîncoveanu și roagă ca, pe viitor, să nu i se mai scrie în grecește.

Milostive doamne Feodor Alekseevici,

Domnul Dumnezeu să păstreze sănătatea dumitale, ani mulți și fericiți.

Scrisoarea înălțimii dumitale, ce mi-a fost trimisă prin Ilie Românul, am primit-o cu bine, la mai 30. Mulțumesc înălțimii dumitale că nu m-ai uitat pe mine, robul tău.

Înainte de toate, m-am bucurat și am mulțumit Domnului că înălțimea dumitale ești sănătos și că o duci bine, ceea ce doresc ca Domnul să-ți dea și de aici înainte.

Scrisorile ce au fost trimise din poruncă prin stegarul meu, nădăjduiesc că stegarul a ajuns de mult, și aștept pe curînd răspuns la acele scrisori. Ce binevoiești să scrii despre bani, solul a scris că el a făcut această treabă acolo

prin alte mijloace, și slavă domnului că a făcut-o. Însă ai noștri erau gata să slujească în acea treabă, precum ni s-a scris despre aceasta și înainte din București, în aprilie 25¹².

Iar acele scrisori au fost trimise prin poștă la oaste.

Iar meșterii de corăbii, ce au fost acolo, la București, au venit acum aici, cu grecul Paraskiva, și vor pleca curînd la Voronej. Iar alți meșteri n-au mai rămas la noi, acolo.

Pentru sporirea banilor de hrană și pentru cele 30 de ruble date pentru vinul de Rin, mulțumesc cu plecăciune mării sale țarului pentru nemăsurata bunătate a sa.

De asemenea, mulțumesc cu smerenie înălțimii dumitale pentru cuvîntul ce l-ai pus, și mă voi sili, pe cît este cu putință, să merit prin slujbele mele.

Am înțeles în amănunțime ce-mi scrii înălțimea dumitale despre întîmplările de oaste și mulțumesc Domnului că a binecuvîntat armele monarhului, unsul Domnului, și să dea Dumnezeu ca și în viitor ele să izbindească și să sporească din nou.

Din scrisoarea înălțimii dumitale am scos ce era de trebuință și am scris în cifru către domnul meu, spre știință. Cît despre făgăduială verbală a prealumina-tului monarh, făcută mie în repetate rînduri, ce binevoiești să scrii că rămîne în întregime, n-o uit și nădăjduiesc în ea mereu, căci este ancora nădăjdii noastre.

Scrisorile mele, ce le-am trimis către domnul, le-am înminat iarăși aceluiași Ilie, ca dumnealui hatmanul să binevoiască a-l trimite, pentru mai multă grabă și ușurință, prin hatmanul moldovean, pe care-l cunoaște, ca scrisorile să ajungă la noi cît mai grabnic și fără primejdie, ca și cele dinainte.

Aștept curînd, cu prima poștă, veste despre domnul meu, căci acolo este ținut un stareț, ce a fost trimis anume de aici, ca să se întoarcă aici. Te rog, milostive doamne, să poruncești ca să nu mi se scrie de acum înainte grecește, căci nu știu nici vorbi, nici citi grecește și nici prea dornic de grecește nu sînt. Iar rusește citesc și deprind a citi singur. Cu grecii însă avem de-a face numai la trebuință. De aceea nu trebuie să folosim în treburile noastre de taină mai multe limbi, sînt deajuns româna și rusa.

Noi am trimis înainte înălțimii dumitale tălmăciri după scrisorile latinești ce le-a scris cardinalul cezăresc A. Kolonici către mitropolitul nostru, cît și ce-a scris mitropolitul către dînsul. Binevoiește să răspunzi dacă au ajuns sau nu la tine, căci le-am trimis de mult prin poștă,

Te rog să nu uiți nici de acum înainte pe robul dumitale și să înștiințezi prin scrisoare despre sănătatea dumitale. Iar eu voi rămîne întotdeauna robul și slujito-rul înălțimii dumitale.

Scrisă la Moscova 1703 mai 31

Plecată slugă
David Corbea Ceaușul

Filele 31—33. în limba rusă.

VII.

1703, iunie 24, (Moscova),

David Corbea către cancelarul F. A. Golovin despre: darurile trimise de Constantin Brîncoveanu lui Petru I, țareviciului și cancelarului; vești în legătură cu călătoria lui Brîncoveanu la Adrianopol; venirea la Moscova a lui Spiliot, nepo-tul patriarhului Dositei.

Milostive doamne Feodor Alekseevici,

Domnul Dumnezeu să păstreze neclintit sănătatea înălțimii dumitale.

Prin această plecată scrisoare a mea te înștiințez, milostive doamne, că au fost trimise aici, la Moscova, printr-un om al hatmanului, trei lăzi cu șerbet turcesc

¹² Scrisoarea respectivă a lui Constantin Cantacuzino către David Corbea, din 25 aprilie 1703, a fost publicată de Al. A. Stourdza op. cit., p. 80.

și cu alte zaharele, ce domnul meu le trimite cu închinăciune. O ladă, pe care este scrisă litera A, pentru măriă sa țarul, altă ladă pe care este scrisă litera V, pentru țarevici¹³, iar a treia ladă, pe care scrie litera B, domnul meu o trimite pentru înălțimea dumatăle. Iar aceste șerbeturi sînt puse în vase de plumb, cu peceti, și, cu litere grecești, se arată că se găsește în fiecare.

Iar acele lăzi sînt trimise din prikaz în miinile înălțimii dumatăle, cu un slujitor, neatînse, și să binevoiești să vezi ce și cui se cuvine, și să înmînezi preamiloștivului monarh și țareviciului cum te va îndruma Dumnezeu.

Te înștiințez, doamne, că de la solul Piotr Andreievici Tolstoi a fost trimis în mai 15 un grec cu scrisori, care, ajungînd la Moscova, mi-a spus despre domnul meu că el s-a întîlnit cu dinsul pe drum, dincolo de Dunăre, că se duce la Poartă și că, slavă Domnului, este sănătos. Numai că vor fi multe cheltuieli, căci a luat cu sine acolo 1.500 de oameni. Afară de aceasta, vor fi alte cheltuieli, pentru nevoile de acolo. Slavă lui Dumnezeu însă, că domnului meu îi este prieten chehaia vizirului, care-i dă nădejde că totul va fi bine.

Iar altă veste nu se aude.

Și dacă vei binevoi, doamne, să scrii mulțumiri domnului meu, facă-se voia ta.

Cutez să înștiințez pe înălțimea ta că ți-am trimis înainte două scrisori, iar răspuns n-am. Te rog, doamne, nu mă da uitării. Și cum va aduce acel slujitor lăzile, despre care am vorbit mai sus, binevoiește să-mi dai răspuns.

Iar grecul mai spune că patriarhul Ierusalimului trimite aici pe nepotul său Spiliot, de la care se va afla tot adevărul despre întîmplările de acolo, de cum va veni aici acel Spiliot.

De aceea scriu înălțimii tale, că scrisorile mele ce au fost trimise înainte, au ajuns în miinile dumatăle sau nu. Despre aceasta te rog mult.

Și cu aceasta, fii doamne, iarăși și iarăși ocrotit de mîna lui Dumnezeu.

1703 iunie 24

A înălțimii dumatăle supus rob,
slugă plecată
David Ceașul

Filele 43—44, în limba rusă.

VIII.

1703, iunie 28.

David Corbea expediază cancelarului F. A. Golovin scrisori primite de la Constantin Cantacuzino.

Milostive doamne Feodor Alekseevici,

Mi-a trimis mie aici cirmuitorul Țării Munteniei Constantin Cantacuzino, scrisori românești în cifru prin Mihail, tîlmaciul dumnealui hatmanul.

Și le-a adus aici la mine tot un om al lui, care merge singur la marele împărat.

Și eu, doamne, acele scrisori, tîlmăcindu-le cu Nicolae Spătarul, le trimit înălțimii dumatăle și dacă vei porunci, doamne, să scriu răspuns, sînt gata. Iar despre ce eu am scris înainte înălțimii dumatăle, te rog să fii binevoitor și să-mi răspunzi, căci și mie îmi cer răspuns din Țara Munteniei cu fiecare poștă, și de aceea eu cutez a supăra pe înălțimea dumatăle și cer iertare pentru aceasta.

Și cu aceasta, încredințez sănătatea înălțimii dumatăle în miinile Domnului și rămîn a înălțimii dumatăle plecată slugă.

1703 iunie 28

David Corbea Ceașul

Fila 45, în limba rusă.

¹³. Alexei (1690-1718), fiul lui Petru I.

IX.

1703,iulie 9, Moscova.

David Corbea către cancelarul F. A. Golovin despre sosirea la Moscova a lui Marko Belopavlinski din Croația, trimis de capii bisericești și laici ai acelei țări.

Milostive doamne Feodor Alekseevici,

Domnul Dumnezeu să păstreze sănătatea dumitale ani mulți și fericiți.

Din țara noastră a venit un sirb, pe nume oberster Marko Belopavlinski, din Țara Croației, ce este sub stăpînirea cezarului. El a venit din București la Baturin cu Mihail, tîlmaciul hatmanului.

El mi-a spus mie că este trimis de capii bisericești și laici ai acelei țări croate, ca să vină aici, la Moscova, și să înștiințeze despre gîndurile lor și că sînt pregătiți întotdeauna împotriva păgînilor.

De aceea, eu l-am rugat pe diacul Mihail Ioan, și a venit singur și răspunsurile lui la întrebări le-a copiat după cele scrise cu mina mea, căci el vorbește numai limba slovenească, iar altă limbă nu știe.

De aceea, l-am întrebat în taină, fiindcă în însemnările ce eu le am dat se pomenesc și despre ei, toți sirbii.

Și-l țin pe el la mine, pînă la poruncă, și nu-l las nicăieri afară, căci și el singur este om ciudat, iar hainele lui sînt neobișnuite pentru poporul de aici. El ar fi vrut să maergă și la oaste cu dumnealui Zgura, căci a venit împreună cu acesta. Iar eu am judecat că, fiind acum acolo vreme de război, nu se cade să-l trimit pe el fără poruncă. Cu atît mai mult că el este sub stăpînirea cezarului și el singur se teme ca nimeni să nu afle că este acolo. Are poruncă și de la căpetenii să se poarte peste tot cu multă grijă. Și de aceea, l-au trimis pe el din țara lor cu născocire pentru oamenii cezarului precum că el a fost luat rob de turci și a făgăduit să dea răscumpărare trei mii de efimiki turcilor, din care două mii le-a plătit, iar o mie n-a plătit încă. Și i-au întocmit o hîrtie de drum, cu pecete, precum că merge să strîngă milostenie pentru răscumpărare, ca să treacă peste primejdii și fără bănuieli și să se poată întoarce și înapoi.

Căci deopotrivă gem și sirbii, ce sînt sub păgîni, și cei ce sînt sub venețieni, precum vei binevoi tu să înțelegi mai amănunțit din răspunsurile lui la întrebări.

Acest sosit roagă, ca să poruncești să i se dea lui bani pentru răscumpărare precum și pentru mincare, lui și omului său, și pentru doi cai ai săi.

Te rog să scrii despre aceasta dumnealor diecilor. precum vei voi tu, doamne, și cum te va îndruma Dumnezeu.

Cu aceasta, încredințez sănătatea înălțimii dumitale în păstrarea Domnului Dumnezeu.

Scrisă la Moscova, 1703, iulie 9

Alăturat, trimit înălțimii tale hîrtia hatmanului în care se vorbește despre dumnealui căpitanul.

Plecată slugă a dumitale
David Corbea Ceaușul

Vîilele 48 și 50, în limba rusă.

X.

1703, iulie 18, Moscova.

David Vorbea anunță cancelarului F. A. Golovin sosirea la Moscova a stegarului Mihalache și îi expediază scrisori primite de la Constantin Cantacuzino.

Milostive doamne, boier Feodor Alekseevici,
Dumnezeu să te aibă în pază.

Azi, iulie 18, a venit la mine, noaptea, din București stegarul meu Mihalache, ce a fost trimis acolo cînd Constantin a venit aici de la oaste.

A adus cu sine acest Mihalache felurite scrisori de la ai noștri și de la solul vostru, ce le trimit toate înălțimii dumitale tot cu Mihalache.

Tot lui i s-a poruncit /din gură, de la stolnic, de la cirmuitorul nostru, să înștiințeze pe înălțimea dumitale, și cum va ajunge la voi, vei binevoi să afli totul de la el. De asemenea, să binevoiești să ascuți și cei i s-a poruncit lui ca să spună din gură înălțimii dumitale de la mine.

Mai mult n-am ce să scriu înălțimii dumitale. Binevoiește să-mi dai răspuns. De asemenea, dacă va fi poruncă de la mărișă să scriu acolo răspuns, eu sînt gata să îndeplinesc aceasta.

Și cu aceasta, încredințez sănătatea dumitale în paza Domnului Dumnezeu.
 Scrisă la Moscova Plecată slugă
 1703 iulie 18 David Corbea Ceașul
 Fila 67, limba rusă.

XI.

1703, august 6, Moscova.

David Corbea anunță pe cancelarul F. A. Golovin că a primit scrisorile acestuia, aduse de V. Necikovski și de poștă, și-l roagă să caute un loc ferit unde să stea cît timp trimisul turcilor va fi la Moscova.

Milostive doamne și veșnic binefăcător,
 boier Feodor Alekseevici, Domnul Dumnezeu, să păstreze
 sănătatea dumitale veșnic și neclintit ani mulți și fericitți.

Am primit de la înălțimea dumitale două scrisori. Una prin slujitorul Vasile Necikovski, iar alta acum, în august 5, prin poștă.

Din amîndouă am înțeles că înălțimea dumitale ești întru totul sănătos. M-am bucurat din suflet și am înălțat laudă Domnului.

Ai binevoit să-mi scrii, mai întîi că ai primit șerbeturile trimise de domnul meu prin slujitor, că au ajuns tefere și le-ai primit cu bine, și că ai binevoit să le înmînezi de îndată preamîlostivului nostru țar și împărat, care le-a primit tare milostiv. Iar pentru aceasta mă închin iarăși și iarăși înălțimii dumitale și-ți mulțumesc prea mult și prea plecat. Așijderea, că înălțimea dumitale a înțeles cu inimă bucură și scrisoarea ce a fost scrisă către mine de dumnealui Cantacuzino, și trebuirile ce au fost înfățișate în acea scrisoare. Care treburi înălțimea dumitale le amfi pînă ce te vei înapoia la Moscova pe deplin sănătos, dacă va da Dumnezeu. Iar despre faptele fericite izbutite ale oștilor mării sale țarul am aflat amănunțit nu o dată de la Nicolae Spătarul, despre care treburi am scris anume și l-am înștiințat pe domnul nostru cu fiece prilej, acum și înainte, ca și el, auzind, să mulțumească lui Dumnezeu și să se bucure.

Iar prin grămăticul hatmanului, prin care ai binevoit să scrii solului aflat la Poartă și să poruncești hatmanului ca el să le trimită pe unde-i mai bine și fără primejdie, am scris și eu către domnul meu și l-am rugat, de asemenea, pe dumnealui hatmanul să trimită și scrisorile mele cu ale lui. Știu bine că este întotdeauna mai sigur și fără de primejdie să trimitem prin oamenii noștri și prin țara noastră, precum am făcut și pînă acum, neîntîrziat și bine.

Iar în altă scrisoare, de acum, îmi scrii că înălțimea dumitale ai binevoit să primești scrisorile mele, prin stegarul meu, din care ai aflat despre fericita înapoiere cu ajutorul Celui de Sus, a domnului meu în patria sa și, aducînd mulțumire lui Dumnezeu, te-ai bucurat mult și ai binevoit să-l înștiințezi numaidecît pe preamîlostivul nostru țar și împărat, și, curînd, prin același stegar, ai binevoit să-mi scrii iarăși despre toate.

Iar în ce privește venirea lui aga turcesc ¹⁴, despre care este veste, înălțimea dumitale ai judecat foarte înțelept. Și mie mi s-a scris să fiu cu băgare de seamă și eu singur mă feresc de aceasta. Îndată ce va fi veste despre venirea celui aga la dum-

¹⁴ Novalin Mustafa, cu rang de mutafarakadov; Arhiva cit. fila 66.

nealui hatmanul, sau în orice alt loc de la hotar, știm că atunci el va fi oprit acolo pînă la porunca mării sale, și în această vreme ne vom gîndii unde să plecăm pentru o vreme, pînă la plecarea lui.

Binevoiește însă înălțimea dumitale să te gîndești din vreme, acum, la un loc mai apropiat, sau într-un sat, sau într-o mănăstire, unde aş putea să trăiesc fără primejdie și în tihnă și să mă pot vedea cu înălțimea dumitale fără piedică, pentru felurite treburi.

Iar eu sînt gata întotdeauna să îndeplinesc porunca mării sale țarul și voia înălțimii dumitale.

Iar pentru o mai bună întocmire a treburilor noastre și a șederii mele aici, și spre știință, amîndouă acele scrisori ale înălțimii dumitale către mine le-am tălmăcit în românește cu dumnealui Nicolae Spătarul și le-am scris cu cifru și le-am trimis la dumnealui Cantacuzino, spre credință mai bună.

Iar ce va mai fi, precum nădăjduiesc că se va întîmpla, voi scrie iarăși neîntîrziat înălțimii dumitale.

Și rămîn întotdeauna al domniei tale, milostive binefăcător, prea supus și plecat slujitor și rob.

Scrisă la Moscova 1703 august 6

Plecată sluga dumitale

David Corbea Ceașul

Cu poșta august 15

Filele 68—70, în limba rusă.

XII.

1703, august 13, (Moscova).

David Corbea anunță cancelarului F. A. Golovin venirea la Moscova a fratelui său Teodor Corbea, cu corespondență din partea lui Constantin Cantacuzino, și cere răspuns la scrisorile sale.

Milostive doamne boier Feodor Alekseevici,
Dumnezeu să te aibă în pază ani mulți și fericiți,

Fratele meu bun Teodor Logofătul a fost trimis de la domnul meu cu scrisori și prin el domnul a scris amănunțit către înălțimea dumitale, de asemeni, și către mine despre felurite treburi¹⁵, care toate acele scrisori le trimit în grabă înălțimii dumitale cu același frate al meu. Iar afară de aceasta, are și poruncă din gură să înștiințeze pe înălțimea dumitale despre felurite treburi, pentru care rog pe înălțimea dumitale să-i dai crezare în toate vorbele lui, căci el este acolo secretar și știutor în felurite treburi ale lor. Și să pui vorbă bună la marelui împărat, ca să rămînă pe lîngă mine la Moscova. pînă la fericita înapoiere a mării sale.

Precum îmi scriu și de acolo, dacă mi se va întîmpla să mai trăiesc aici, la Moscova, să fie cu cine să înștiințez acolo despre treburi și cine să privegheze casa mea, căci un asemenea om nu se găsește des.

Rog pe înălțimea dumitale să-mi dea răspuns printr-o cinstită scrisoare a dumitale.

Și cu aceasta, încredințez, ca întotdeauna, sănătatea înălțimii dumitale în paza Domnului Dumnezeu și rămîn, ca întotdeauna, mereu sluga dumitale.

David Corbea Ceașul

1703 august 13

¹⁵ Scrisoarea lui Constantin Brîncoveanu, către David Corbea a fost publicată de Al. A. C. Stourdza, op. cit., p. 39 docum. 24. Scrisoarea poartă data de 25 august 1703, adică data la care Teodor Corbea s-a prezentat la Posolski Prikaz și nu cea la care ea a fost scrisă de domn.

Cartea Înalt Preasfinției sale patriarhul Ierusalimului, ce a fost scrisă în cifru grecesc, și copia de pe cartea sultanului ¹⁶ ce a trimis-o domnul meu aici, la mine, nu le-am tălmăcit iarăși, căci acele cărți le-a înmînat însuși Înalt Preasfinția sa patriarhul solului vostru, și el le-a trimis aici și le-a tălmăcit diacul Mihail Rodostamov, și trimite acele tălmăciri acum, cu același frate al meu înălțimii dumitale. Iar scrisorile originale, în cifru, le-a dat pentru păstrare tot diacului. Noi am confruntat tălmăcirile noastre cu tălmăcirile lui și au fost întocmai, cuvînt cu cuvînt.

Filele 98—99, în limba rusă.

XIII.

1703, septembrie 8, (Moscova).

David Corbea expediază concelarului F. A. Golovin scrisori primite de la Constantin Cantacuzino, solicită răspuns în legătură cu cele 15.000 de ruble cerute de P. A. Tolstoi și comunică vești despre tătari.

Milostive doamne boier Feodor Alekseevici,

Domnul Dumnezeu s'a aibă în pază pe înălțimea dumitale neclintit acum și în vecii vecilor.

Află, înălțimea dumitale, că în ziua de 7 a sosit la mine din București căpitanul Luchian și mi-a adus de la cîrmuitorul muntean, de la Cantacuzino, scrisori în cifru despre purtările de acolo ale păgînilor. Și acele scrisori, deși am fost puțin bolnav, tălmăcindu-le anevoie cu dumnealui Nicolae Spătarul, le trimit toate către înălțimea dumitale cu același căpitan Luchian, care a adus scrisorile de la solul vostru.

Iar el, solul, roagă pe domnul nostru ca să-i dea lui 15 mii de ruble, și domnul nu a îngăduit să i se dea acei bani fără porunca monarhului însuși. De aceea, în acele scrisori și dumnealui Cantacuzino amîntește amănunțit despre acea cerere bănească a lui.

Iar tu, doamne, binevoiește să dai răspuns despre aceasta în acea țară a noastră, dacă să-i dea sau nu atîția bani. Binevoiește să le răspunzi lor cît mai repede, căci îi sicie fără încetare pe oamenii noștri ce trăiesc la Odriu¹⁷.

De asemenea, dacă voiești, binevoiește a-i înștiința mai precis și despre celelalte treburi ce se scrie în acele scrisori, precum și Cantacuzino vâ vestește pe voi cu toate amănuntele.

Iar pe mine sînt miniați foarte că nu le dau lor răspuns la felurite scrisori ale lor și spun că trăiesc aici în deșert, și de aceea nu te mînia pe mine, slujitorul tău, că te sicie și scriu despre aceasta, căci au poruncit cu strășnicie și prin gura fratelui meu.

Dar toate acele treburi le las pînă la fericita venire cu bine a măriei sale țarul și a înălțimii dumitale. Iar atunci vom rîndui altmînteri treburile noastre, ca să se săvîrșească și mai grăbnic și mai fără de primejdie. Iar acest căpitan, prin fratele meu Teodor, va spune din gură în românește ce n-am apucat să le scriem în scrisoare.

Despre tătari zice însă că ar fi trimis sultanul și ar fi rugat pe ei să vină în ajutor împotriva răsculaților. Ei au spus că sînt gata să meargă la slujbă împotriva creștinilor, dar că nu vor merge împotriva celor de o credință cu ei. Iar cine va fi sultan, pe acela îl vor sluji. Și alte multe asemenea vești știe, căci el este slujitor bun și om de curte, și să binevoiești să-i dai credință despre ce-ți va zice din gură.

Iar dacă vei voi să scrii solului vostru, voi trimite la ai noștri, înainte de toate, pe stegarul meu Mihalache, iar apoi vom trimite și pe acest căpitan.

Iar fratele meu să stea pînă la fericita înapoiere a voastră. Precum ne scriu nouă și în scrisorile de acum, el trebuie să rămînă aici, pe lîngă mine, pentru multe și necesare treburi ce prin el vâ înștiințăm.

¹⁶ Mustafa II, sultan al turcilor (1695—1703).

¹⁷ Forma veche românească pentru orașul Adrianopol.

Însă acum a venit vremea, precum scrie și în sfânta evanghelie, ca să piară orice împărăție ce se va împărți. Iar turcii se află într-o asemenea împărțire, căci n-a fost nicicând o asemenea neînțelegere cum nici bătrînii nu-și amintesc aceasta. Și de aceea acum ar fie vreme prielnică. Iar tătarii, din pricina lor a turcilor, vor fi gata să se unească cu noi. Iar despre aceasta, dacă va da Dumnezeu, vom vorbi mai amănunțit față în față.

Și cu ceasta, încredințez pe înălțimea dumitale miliei lui Dumnezeu.

1703 septembrie 8.

Rog pe înălțimea dumitale să binevoiești a scrie și hatmanului și lui Mihail Rodoslanov, aici, ca să nu-i întîrzie nici un ceas pe omenii noștri nici dumnealui hatmanul, nici el, Mihail, căci și treburile nu sînt la fel, ce se întîmplă într-o zi nu se întîmplă uneori într-un an.

Și te rog, doamne, să nu uiți să le scrii lor prin poștă despre aceasta, căci și eu, și oamenii noștri, avem necazuri din această pricină.

Plecată slugă a dumitale

David Corbea Ceașul

Primită în 1703 septembrie 17

Filele 100—101, în limba rusă.

XIV.

1703, septembrie 25, Moscova.

David Corbea expediază cancelarului F. A. Golovin scrisori primite de la Constantin Cantacuzino, P. A. Tolstoi, patriarhul Dositei și arhienerul Chesareei Hrisant.

Milostive doamne boier Feodor Aleișevici,

Din București a venit omul hatmanului Mihail tălmăciul și, prin el, dumnealui Cantacuzino a trimis un teans de scrisori de la solul Piotr Andreevici, și mie o scrisoare în cifru, pe care, tălmăcind-o, am trimis-o înălțimii dumitale. De asemenea, și o scrisoare în cifru către marele împărat de la Înalt Preasfinția sa patriarhul și alta către înălțimea dumitale, pe care, tălmăcind-o cu dumnealui Nicolae Spătarul, o trimit înălțimii dumitale. De asemenea, o scrisoare a mitropolitului de Chesareia, Hrisant¹⁸, scrisă tot către înălțimea dumitale, și pe aceasta, împreună cu alte scrisori, le trimitem înălțimii dumitale.

Rog pe înălțimea dumitale să dai răspuns despre primirea acelor scrisori, cum te va îndruma Dumnezeu, ca și noi să putem da răspuns mai marilor noștri, de asemenea, cum te va îndruma Dumnezeu, și despre slobozirea oamenilor noștri ce trăiesc lângă înălțimea dumitale, căci acești oameni sînt de trebuință în viitor pentru asemenea grabnice și trebuincioase trimiteri.

Iar afară de aceasta, și noi sîntem gata să ascultăm porunca dumitale, precum vei vol.

Cu aceasta, să trăiești ani mulți și fericiti.

Scrisă în Moscova 1703 septembrie 25

Plecată slugă a dumitale

David Corbea Ceașul

Te rog, doamne, pentru căpitanul Mark Serbenin, despre care am scris și înainte nu o dată, că moare de foame, căci nu poate mîncă. Te rog, pentru Dumnezeu dă poruncă ca eu să scap de el, căci am mare necaz și ocară de la el, ca și diacul Mihail Rodoslanov și întregul prikaz.

Filele 103—104, în limba rusă.

¹⁸ Notara Hrisant, arhidiacon de Erusalim, Mitropolit de Cezareia, viitorul patriarh al Erusalimului (1707).

XV.

1703, septembrie 29, (Moscova).

David Corbea, anunță pe cancelariul F. A. Golovin că a scris lui Constantin Cantacuzino și-i mulțumește pentru leafa dată lui Teodor Logofătul și căpitanului.

Milostive doamne boier Feodor Alekseevici,

Mîna Celui de Sus să păzească neclintit sănătatea înălțimii dumitale ani mulți și fericiri.

Scrisoarea înălțimii dumitale, dată în septembrie 21, am primit-o cu bine, din care am înțeles, înainte de toate, că înălțimea dumitale ești sănătos și i-am mulțumit mult lui Dumnezeu și m-am bucurat foarte. De asemenea, am înțeles amănunțit și celelalte ce sînt scrise în acea scrisoare, și am scris, la porunca înălțimii dumitale, către prietenul tău dumnealui Cantacuzino în aceeași zi în care am primit scrisoarea dumitale pomenită mai sus. Și-l trimit pe stegarul meu Mihail pentru treaba dumitale, ce-ai poruncit care nădăjduiesc în Dumnezeu, se va împlini.

De asemenea, te înștiințez iarăși, doamne, că dacă vei binevoi să poruncești ceva și de acum înainte, sînt gata să îndeplinesc întotdeauna. Aduc mari mulțumiri înălțimii dumitale că ai binevoit să poruncești să mi se dea gazdă. Și mai cu seamă, foarte mulțumesc că ai făcut fratelui meu, Logofătul, leafă de la marele împărat de asemenea și căpitanului.

Și, înștiințîndu-te despre toate, rămîn întotdeauna a înălțimii dumitale prearecunoscător.

1703 septembrie 29

Fila 106, în limba rusă,

Plecată slugă
David Corbea Ceaușul

XVI

1703, octombrie 21, Moscova.

David Corbea anunță pe cancelarul F. A. Golovin, că la Moscova a venit starețul Paisie, că i-a expediat scrisori primite din Țara Românească și că așteaptă sosirea sa la Moscova.

Milostive doamne Feodor Alekseevici,

După trimiterea poștei trecute, ce am scris-o către înălțimea dumitale și ce a venit cu tîlmaciul hatmanului, au venit iarăși la noi două poște de la București.

Cel dintîi a venit starețul Paisie de la Mănăstirea Cozia, pe care noi l-am trimis în iarnă, iar el a zăbovit pe drum, căci la Kiev l-au ținut cam vreo patru săptămîni și nu i-au dat drumul la Moscova, și de aceea veștile lui sînt învechite. Și au venit după el altele noi, pe care le trimitem acum prin poștă înălțimii dumitale și pe care înălțimea dumitale le va înțelege întocmai din tîlmăcirile mele.

Iar fratele meu Teodor și căpitanul, fiind încă pe drum, s-au îmbolnăvit și mai zac și acum bolnavi.

Iar stegarul Mihalache, pe care l-am trimis de mult, nădăjduim că a venit la București după vești.

Iar mai amănunțit nu scriem, căci așteptăm pe înălțimea dumitale să vină la Moscova în zilele apropiate și atunci te vom înștiința mai amănunțit din gură despre felurite treburi. Iar noi nu am primit la scrisorile noastre nici un fel de răspuns și nici un fel de scrisoare de la înălțimea dumitale, afară de ce a adus fratele meu.

Cu aceasta încredințez pe înălțimea dumitale în paza Domnului. Iar eu rămîn întotdeauna plecată slugă și adevărat slujitor al înălțimii dumitale.

Scrisă la Moscova, 1703, octombrie 31

Fila 106, în limba rusă.

Corbea Ceaușul

AUS DER UNVERÖFFENTLICHTEN KORRESPONDENZ DES DAVID CORBEA

(Zusammenfassung)

Die 16 unveröffentlichten Briefe von David Corbea — dem Gesandten des Fürsten der Walachei, Constantin Brîncoveanu, (1688—1714) beim russischen Zaren Peter I, an den russischen Hofwürdenträger F.A. Galovin, betreffen in erster Reihe seine diplomatische Fähigkeit in Moskau und bringen einige Ergänzungen zu seiner Biographie. Die Briefe beziehen sich auf die Verwicklung der Verbindungen mit der fürstlichen Kanzlei der Walachei, bzw, mit den Fürsten Constantin Brîncoveanu und Constantin Cantacuzino, sowie auch mit F.A. Galovin, ferner auf zeitgenössische Nachrichten über Geschehnisse in der Walachei.

Die Korrespondenz Corbea-Galovin betrifft nicht nur Fragen der Geschichte Rumäniens, besonders für die Zeit der Herrschaft von Constantin Brîncoveanu, sondern auch Ereignisse der allgemeinen Geschichte und stellt daher eine wertvolle Geschichtsquelle sowol für die rumänischen als auch für die ausländischen Historiker dar.

ASPECTE ALE REVOLUȚIEI DIN ANII 1848—1849 IN BRAȘOV ȘI ȚARA BİRSEI

de ION NICOARA

În preajma anului 1848 la Brașov și în Țara Bîrsei, întocmai ca pe întreg pămîntul românesc, condițiile social-economice și politice erau coapte pentru o mișcare revoluționară burghezo-democratică. Brașovul, care avea atunci 22.886 locuitori¹, continua să fie un centru economic, politic și cultural al românilor de pe ambele versante ale Carpaților, un centru în care noile forțe de producție capitaliste făceau progrese din ce în ce mai importante, subminînd bazele societății feudale intrate în criză.

Deși producția meșteșugărească rămînea predominantă, în deceniile 4 și 5 ale secolului al XIX-lea, în Brașov și Țara Bîrsei, alături de stabilimente manufacturiere de tot felul, de cele 100 de mori, de numeroase pive și joagăre, funcționau peste 30 de fabrici, marcînd un început de revoluție industrială. Totodată, Brașovul era — ca de-a lungul întregului ev mediu — cel mai important centru comercial al Transilvaniei. Negustorii vechii Companii comerciale grecești, ai Societății brașovene a negustorilor sași, ai Gremiului român de comerț levantin și cele aproape 150 de case comerciale românești din Brașov făceau așa numitul „comerț mare” al Transilvaniei, mijlocind între Principate și Levant, pe de o parte, între Transilvania și Europa centrală, pe de altă parte².

În 1835 a luat ființă „Casa de păstrare și economie din Brașov”, cunoscută sub denumirea de „Sparkasse”, primul institut de acest fel nu numai din țara noastră, ci din sud-estul Europei. Prin acordarea de credite

---

¹ Arh. st. Brașov, Recensămîntul populației din Brașov și T. Bîrsei ani extremi, 1526—1917, întocmit de E. Limona, Tabela II—III, în mas.

² Al. Bărbat, *Probleme social-economice în opera lui Gh. Barițiu*, în S.A.I., vol. VII 1965 p. 245.

și prin intensificarea circulației numerarului, această bancă a contribuit la înviorarea economică a Brașovului³ și a Țării Bîrsei, care prin numărul elementelor noi de producție capitaliste și prin forța de muncă antrenată în meșteșuguri, manufacturi, industrie și comerț, se situau în fruntea Transilvaniei. Astfel statisticile vremii arată că în timp ce pe ansamblul Transilvaniei, doar a 23-a persoană lucra în ramuri neagricole, în Brașov și Țara Bîrsei, al 12-lea locuitor își asigura existența în industrie și comerț⁴.

Ca urmare, în această depresiune intracarpatică, se forma o burghezie destul de numeroasă, românească, săsească, maghiară și o burghezie tot mai puternică din punct de vedere economic, interesată în înlăturarea vechilor relații feudale care-i frînau libera dezvoltare. De remarcat că, mai ales în comerț, burghezia românească a Brașovului deținea cele mai importante poziții. Radu Orgidan era considerat cel mai mare industriaș și negustor al Brașovului. El poseda pe lângă Fabrica de hîrtie Zărnești, încă două în Ciuc, una de iască la Tohan, iar în București o mare firmă comercială „Radu Orghidan și compania”. Firma „Iuga Ioan și Ioan Gheorghe și fiii” era socotită cea mai mare după a lui R. Orghidan. C. Ioanovici avea la Tohan o filatură de lînă în care lucrau zilnic 30—40 muncitori. Negustorii Popescu Dimitrie și Toncea Simion, frații Ciurcu și Voinescu și alții aveau firme și la București, Brăila, Galați, Tulcea etc⁵.

Se dezvoltă deci, destul de repede, la Brașov o burghezie română, dintre membrii căreia unii devin cei mai înstăriți din oraș. Era în natura lucrului ca această clasă atât de bogată, dar lipsită de drepturi politice și chiar de unele civile — drepturi pe care le deținea exclusiv burghezia și patriciatul săsesc în baza unor vechi privilegii medievale — să lupte pentru înlăturarea privilegiilor supărătoare pentru dezvoltarea sa. În acest scop ea sprijină mișcarea culturală și politică românească din Brașov, după cum vor sprijini financiar și armat revoluția din 1848-49. I. Secăreanu, negustor bogat din Săcele, a lăsat în 1837 averea sa de 140.208 florini — cu 20.000 florini mai mare decît a celui mai avut patrician sas — școlii românești înființată în 1836. Fiul acestuia, C. I. Secăreanu, fruntaș al revoluției din 1848⁶, va pune sume importante de bani la dispoziția Comitetului național român din Sibiu pentru nevoile revoluției.

³ Fr. Killyen, *Brașovul în preajma revoluției de la 1848*, în S.A.I., I, 1956, p. 178.

⁴ *Ibidem*, p. 173.

⁵ *Ibidem*, p. 175—176.

⁶ Florin Salvan, *Constantin I. Secăreanu, conducătorul legiunii române a Țării Bîrsei în revoluția de la 1848—1849*, în S.A.I., XVIII, 1972, p. 62—71.

Dar, în același timp, Brașovul era în preajma lui 1848 încă un mare senior feudal colectiv, care stăpînea nu mai puțin de 26 de sate locuite de o populație românească sau română și maghiară. Prin Magistratul său, orașul Brașov exploata, social și național, 40.000 de țărani români și maghiari⁷, fapt care va ascuți contradicțiile sociale și naționale și va imprima evenimentelor revoluției pașoptiste din Țara Birsei aspecte proprii.

Transformările social-economice enunțate pînă aici stăteau la baza mișcării culturale și politice progresiste ce se desfășurau la Brașov și care aveau rezonanță în toată Transilvania și dincolo de Carpați. În fruntea ei se află o pleiadă de cărturari cu idei înaintate, legați de popor ca scriitorul popular. I. Barac, profesorii M. Nichifor și D. Lecca, medicul V. Pop; mai apoi li se alătură profesorii Andrei și Iacob Mureșianu, Gh. Barițiu, medicul P. Vasici, avocatul I. Bran, protopopul I. Popasu. În Brașov cele mai vechi școli românești, aceea din 1495, în 1836 lua ființă prima școală românească din cetatea Brașovului, iar în 1838 primele publicații periodice românești din Transilvania, *Gazeta de Transilvania* și *Foaie pentru minute, inimă și literatură*. Avînd și colaborarea unor învățați de dincolo de Carpați, ca M. Kogălniceanu, Al. Russo, C. Negruzzi, C. Bolliac, N. Bălcescu, ele au devenit în scurtă vreme tribune de propagare a ideilor de libertate și egalitate socială, de eliberare și independență națională, de luptă pentru înnoiri pe cale revoluționară, imprimînd astfel un caracter unitar gîndirii și simțirii românești și prin aceasta revoluției române din 1848. Prin combaterea feudalismului, foile brașovene au contribuit într-o considerabilă măsură la elaborarea ideologiei sociale și naționale care va sta la baza revoluției⁸.

De aceea, Brașovul a fost în 1848 un centru al revoluției, loc de întîlnire a fruntașilor revoluționari din cele trei principate și de chemare înflăcărată la luptă și unire a poporului român, focar de idei și programe revoluționare.

Efervescența revoluționară pașoptistă s-a manifestat aci încă din seara cînd la Casina Română s-au citit știrile despre revoluția din Paris⁹. În fruntea luptei se aflau protopopii I. Popasu, și I. Petric, avocatul I. Bran, profesorii Andrei și Iacob Mureșianu, Gh. Barițiu, redactorul „*Gazetei de Transilvania*“, teologii N. Popeia și Grigore Pantazi; tinerii juriști

⁷ Florin Salvan, *Situația social-economică a satelor dependente de orașul Brașov în preajma anului 1848*, în S.A.I. VII, 1965 p. 204.

⁸ Acad. Andrei Oțetea, *Omagiu Gazetei în 130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania*, Brașov 1969 p. 3.

⁹ Gh. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, Sibiu 1890 cap. III,

C. I. Secăreanu, C. Panțu, Constantin G. Ioan, V. Lacea, I. Aldulea și mulți negustori. În paginile „Gazetei de Transilvania“ ei și-au exprimat entuziasmul față de declanșarea revoluției din 15 martie din Ungaria: „... plinșul mă înecă pentru că în viața mea publică de jurnalist, lovită și cutreerată de atâtea valuri și prigoniri nemeritate, nu mai cunosc o altă bucurie“ scrie Gh. Barițiu ¹⁰. La rîndul ei, Foaia pentru minte, inimă și literatură, se pronunță pentru revendicările revoluționarilor maghiari cuprinse în primele 11 puncte, apreciindu-le ca „drepturi sfinte, omenști, ~~ca~~ puncte care sfărîmă toate privilegiile barbare, tirane și asupritoare“ ¹¹. Punctul al 12-lea al revoluției maghiare, care prevedea unirea Transilvaniei cu Ungaria, ca și răspîndirea la Brașov a Proclamației din 24 martie a lui S. Bărnuțiu, care punea problema recunoașterii românilor ca națiune politică, au provocat în Țara Birsei și la Brașov frămîntări în care sînt cuprinse cercuri ale tuturor naționalităților conviețuitoare pe aceste meleaguri ¹².

În urma adunărilor ținute între 25—28 martie, fruntașii românilor brașoveni au hotărît să trimită la judele I. Albrichsfeld o delegație din 400 persoane pentru a cere pentru români drepturi egale cu sașii : jumătate din membrii comunității centumvirale să fie români, accesul românilor la serviciile administrative municipale și comunale, gărzi proprii pentru populația română, în cele două locuri vacante de senatori să fie imediat admiși I. Bran și C. Secăreanu ¹³. Delegația a fost primită de jude în 11 aprilie, iar de către magistrat la 12 aprilie 1848. Pentru a sprijini revendicările lor, în piața orașului s-au adunat în seara de 11 aprilie 600 de români, mulți din ei veniți din Săcele. Răspunsul conducătorilor patricieni a fost categoric și dur : „Drepturile politice se acordă de către Dietă și se sancționează de către monarh. Ați greșit calea și adresa, mergeți la Dietă ¹⁴, unul din senatori, A. Roth, amenințînd pe I. Bran, conducătorul delegației, chiar cu moartea dacă va îndrăzni să răscoale poporul: „am să-l spînzur pe cel mai aproape felinariu ce-mi va fi mai la îndemînă“ ¹⁵. Refuzului magistratului, românii brașoveni îi răspund prin noi acțiuni: din rapoartele judeului I. Albrichsfeld către guvernatorul Transilvaniei, Teleky, și din documente aflăm că românii au început să poarte la butonieră pan-

¹⁰ „Gazeta de Transilvania“, 15 martie 1848.

¹¹ „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, 12 aprilie 1848.

¹² V. Cherestesin, în *Din istoria Transilvaniei*, București, 1961, vol. II, p. 12

¹³ Acad. R.S.R., Fil. Cluj, *Documente*, I. doc. 331.

¹⁴ Gh. Birițiu, *op. cit.*, p. 87—88.

¹⁵ *Ibidem*, p. 88.

glici revoluționare albe și roșii¹⁶, că mai mulți tineri se pregăteau să arboreze pe fereastra Casinei Române un steag tricolor¹⁷; frământări revoluționare erau semnalate și în unele comune dependente de Brașov ca Satulung, Zărnești, Tohan¹⁸. Magistratul brașovean nu-și ascundea teama „ca nu cumva românii să sară a doua zi cu arme“¹⁹. Speriat, el a informat garnizoana militară și autoritățile din Sibiu, a pretins înarmarea cetățenilor sași, iar în 13 aprilie a dat o proclamație amenințătoare către locuitorii români ai Brașovului, cerindu-le totodată să-și prezinte în scris cere-rile și să aștepte în liniște dezbaterile lor și hotărîrea „după dreptate și cuviință“²⁰. Preotului Petre Gherman i s-a cerut să-i liniștească pe să-tenii din Zărnești și Tohan²¹.

Concomitent cu acestea au început frământări revoluționare și în cercurile democratice săsești din Țara Birsei, care se arătau favorabile înnoirilor revoluționare. În fruntea acestor cercuri se aflau luptători ca : A. Kurz, I. Gott, I. Hintz, I. Marlin. În ziarul *Siebenbürger Wochenblatt*, A. Kurz se ridica împotriva poziției retrograde a virfurilor săsești și pentru colaborarea și înfrățirea între naționalități „... vrem să cultivăm tradi-țiile progresiste în ciuda birocrațiilor înrăiți. . . să facem țândări odioasele bariere care separă încă diferite națiuni“²², idee mai clar exprimată apoi în gazeta *Der Satellit* : „Pereții despărțitori să nu mai izoleze pe germani, pe unguri și pe români. Aceștia trei într-o strînsă alianță frățească vor rezista victorioși oricărui dușman sumbru și se vor dezvolta împreună pașnic, în concordanță, după specificul lor național“²³.

O acțiune de masă a populației săsești din Brașov a început în ziua de 30 martie 1848, cînd cercurile liberale săsești au prezentat magistra-tului un memoriu semnat de 500 persoane prin care cereau democratiza-rea aparatului politic și administrativ al orașului și districtului. Grăitor este faptul că memoriul revendica primirea românilor ca cetățeni egali îndreptățiți „în țara săsească“²⁴. I. Marlin în apelul său către tineretul

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Acad. R.S.R., Fil. Cluj, *Documente*, I, doc. nr. 31.

¹⁸ *Ibidem*, doc. nr. 351 și 395.

¹⁹ Gh. Barițiu, *op. cit.*, p. 88.

²⁰ Biblioteca Ac. R.S.R., *Manuscrise române*, nr. 970, fila 57.

²¹ Acad. R.S.R., Fil. Cluj, *Documente*, doc. nr. 342.

²² C. Göllner, *Tridiții de luptă comună a poporului român și a populației ger-mane din Transilvania*, în *Lupta de clasă*, 12/1968, p. 94.

²³ A. Armbruster, *Sașii în revoluția de la 1848*, în „*Lupta de clasă*“, 6/1968, p. 112.

²⁴ „*Gazeta de Transilvania*“, 29 martie 1848; T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, I, Sibiu, 1904, p. 208.

german încă se pronunța pentru recunoașterea drepturilor politice ale românilor²⁵. Sub presiunea maselor, magistratul a fost nevoit să discute memoriul într-o adunare publică și să promită satisfacerea unora din revendicările populației germane. Constrâns de aceste acțiuni progresiste săsești, de concesiunile acordate de Universitatea săsească din Sibiu populației române la 3 aprilie 1848, dar mai ales de amploarea mișcării naționale a românilor brașoveni, el a acceptat ca patru tineri juriști români să fie admiși ca secretari în administrația orașului. La 19 aprilie, C. Secăreanu, V. Lăcea, C. Gh. Ioan și C. Panțu depuneau jurământul. *Gazeta de Transilvania* sublinia cu această ocazie, că cei patru tineri „sînt cei dintii fii români care reușiți, de la reformație încoace, intrară în folosința drepturilor politice în acest district”²⁶. Revoluția producea astfel o breșă în monopolul politic al aristocrației orășenești săsești.

La 23 aprilie 1848 în Brașov a sosit S. Bărnuțiu. În Casina Română el a avut atunci o consfătuire cu fruntașii brașoveni pentru a stabili un proiect de program și de acțiune politică comună la adunarea de la Blaj ce urma să aibă loc la 30 aprilie. În urma acestei întrevederi brașovenii s-au raliat punctului de vedere al lui S. Bărnuțiu în problema națională, adică recunoașterea poporului român ca națiune politică și protestul împotriva unirii Transilvaniei cu Ungaria²⁷.

La marea adunare populară de la Blaj din 3—5 mai au participat 32 delegați din Brașov și Țara Bîrsei mulți dintre ei primind sarcini importante pentru revoluție: Gh. Barițiu a fost ales vicepreședinte, iar I. Bran secretar al adunării. I. Bran și juristul I. Pușcaș au făcut parte din Comitetul permanent al revoluției din Sibiu; mai apoi și Gh. Barițiu. Din cei 160 de membrii ai delegaților care urmau să prezinte împăratului și dietei memoriul adunării, 30 au fost brașoveni. Astfel, din delegația trimisă la împărat făceau parte Gh. Barițiu, I. Popasu, V. Lăcea, Al. Verzea, I. Iuga, N. Orghidan, C. Secăreanu, N. Dima, Oprea Țircă etc. iar în delegația către dietă au intrat Nicolae și B. Găitan, I. Aldulea, P. Gherman, N. Popea, Iosif Barac, Radu Moroianu etc. Conducerea delegației în primă audiență la împărat a revenit protopopului I. Popasu, deoarece episcopul A. Șaguna, președintele delegației ales de adunare, întârzia pentru motive personale

²⁵ C. Göllner, *op. cit.*, p. 94.

²⁶ „*Gazeta de Transilvania*”, 20 aprilie 1848; V. Chereșteșiu; în *Din istoria Transilvaniei*, II, p. 14—15.

²⁷ Al. Papiu Iliarianu, *Istoria românilor din Dacia superioară*, Viena, 1852, tom II, p. 124; S. Dragomir, *Studii și documente*, V, p. 130.

la Cluj și Pesta²⁸. I. Bran va face parte din „Comitetul de pacificațiune al românilor“, creat de a treia adunare de la Blaj în septembrie 1848.

Un aspect specific revoluției din anul 1848 în Țara Birsei este lupta celor 26 sate dependente împotriva magistratului brașovean, ca mare proprietar feudal colectiv. Exploatate multilateral, în aceste sate au avut loc mișcări țărănești cu caracter atât social, cât și național. Primele au început încă din primăvara anului 1848, curînd după declanșarea revoluției din Ungaria, în cele 7 sate săcelene: Baci, Turcheș, Cernatu, Sătulung, Tărlungeni, Purcăreni, Zizin. Avînd o populație de aproximativ 20245 locuitori, din care 10.268 români (50,47%), 9.006 maghiari și secui (44,78%), lupta lor împotriva patriciatului săsesc din Brașov, stăpînul lor, îmbracă și o haină națională²⁹.

Românii săceleni au participat în număr mare la evenimentele din 9—12 aprilie din Brașov. Printre participanții la marea adunare de la Blaj din 3—5 mai se aflau mulți intelectuali săceleni de prestigiu, cu autoritate în popor, 10 dintre ei fiind aleși în delegațiile către împărat și dietă, ca: Oprea Tircă, N. Popea, Al. Verzea, Nicolae și Bucur Găitan, Radu Moroianu etc. Populația maghiară din Săcele urmărea emanciparea socială prin desprinderea Săcelelor de administrația Brașovului și alăturarea la Comitatul Trei-Scaune. Demersurile sale, în acest scop, pe lângă Dieta din Cluj, la guvernul și parlamentul din Budapesta, au rămas însă fără rezultat.

Țărani din satele Țării Birsei își arată nemulțumirea și față de legea electorală. Țărani români și maghiari din Apața, Satu Nou și Vlădeni, refuză să participe la alegerea de deputați pentru parlamentul din Budapesta de teamă ca nu cumva deputații sași să-i facă iar iobagi; țărani români din Brân refuză participarea socotindu-se nedreptățiți de către Magistratul brașovean care le-a dat dreptul doar la doi delegați cu vot indirect; în alegerile din Săcele, cei doi candidați sași n-au primit decît 11 voturi, căci țărani maghiari nu i-au votat iar populația românească a votat pentru candidații ei: I. Bran și I. Aldulea³⁰.

Frământările țărănești din Țara Birsei erau legate mai ales de măsurile agrare ale dietei din Cluj, care prin articolul IV elibera țărănimea

²⁸ Al. Papiu Ilarianu, *Istoria românilor din Dacia superioară*, Schița tomului III, publicată de St. Pascu, Sibiu, 1943, p. 24. A. A. Mureșianu, *Prefectura română a Țării Birsei în 1848 și 1849*, extras din „Țara Birsei“, I, (1929), nr. 2—3, p. 21.

²⁹ Fl. Salvan, *Mișcări țărănești din satele dependente de Brașov în anii 1848—1849*, în S.A.I., XIII, 1969, p. 139—149.

³⁰ *Ibidem*.

supusă de dijme, de diferite plăți iobăgești, de taxa de răscumpărare a robotei, iar colonii care foloseau pământ urbarial, devenau proprietari asupra acestui pământ. Aceeași lege prevedea însă că terenurile alodiale și regale, vor rămâne mai departe în stăpânirea domnului de pământ, adică a orașului Brașov. Ca urmare, 3.000 capi de familie rămăneau mai departe dependenți față de seniorul feudal care era Brașovul. Din aceste motive țăranii celor 26 de sate, români și maghiari, au atacat, sub diferite forme, atât dreptul de proprietate și folosință al acestuia asupra terenurilor alodiale, cât și privilegiile sale (regalele) cu caracter de monopol. Țăranii împiedicau pe arendași să cosească ierba și să adune finul de pe livezile domeniiale; ocupau cu forța terenurile orașului; tăiau pădurile domeniiale și intrau în folosință drepturilor regaliene. Însuși magistratul explica, în rapoartele sale către autoritățile superioare, răscoalele din satele dependente, prin dorința sătenilor de a fi cedată comunelor proprietatea alodială; livezi, ogoare, munți, mori, circiumi, păduri³¹. Pentru stăvilirea acestor răscoale, magistratul a cerut și a obținut în iulie 1848, dreptul de a introduce legea marțială. Mulți săteni și mai ales fruntași ai mișcării țărănești au fost arestați și aruncați în închisoare³².

Dar, după cum este bine știut, deși revoluția din Transilvania a pornit pe baza înțelegerii necesității luptei comune a tuturor naționalităților împotriva forțelor contrarevoluționare habsburgice, totuși forțele revoluționare române și maghiare s-au dezbinat ajungându-se chiar la ciocniri singeroase. Au contribuit la dezbinare: hotărîrea samavolnică a dietei din Cluj de unire a Transilvaniei cu Ungaria fără consimțămîntul poporului român, impunerea cu forța a limbii maghiare și menținerea vechiului aparat de stat reacționar, înăbușirea cu cruzime a mișcărilor țărănești de către gărzile naționale maghiare recrutate pe bază de cens, dizolvarea Comitetului Național Român și persecutarea conducătorilor revoluției române. La acestea se pot adăuga politica de „divide et impera” promovată de habsburgi, ca și pozițiile aripiei lui A. Șaguna de menținere a credinței maselor în împăratul de la Viena³³. În aceste condiții contradicțiile sociale și naționale s-au ascuțit, iar cele două revoluții s-au despărțit în vara lui

³¹ Arh. st. Brașov, Actele magistrului, doc. nr. 3082/1848.

³² *Ibidem*, doc. nr. 2753, 2818, 2795, 2832/1848.

³³ M. Constantinescu, *Lupta națională și socială a românilor din Transilvania*, în „Lupta de clasă”, 5/1968; p. 79; S. Dragomir, A. Iancu, Buc. 1965, p. 75—78; Al. Papiu—Iliarianu, *op. cit.*; III, p. 47—67.

1848. În septembrie 1848, a treia adunare de la Blaj, a hotărât înarmarea poporului român pentru a-și apăra drepturile. Urmarea a fost alcătuirea celor 15 legiuni române.

La Brașov a luat naștere Legiunea română a Țării Bîrsei, avînd ca prefect pe I. Bran. Acesta fiind chemat ca membru la Comitetul permanent al revoluției din Sibiu, legiunea a fost organizată și condusă de vice-prefectul C. Secăreanu. El a împărțit teritoriul Țării Bîrsei în tribunate conduse de tribuni și vicetribuni, tribunatelor fiind împărțite la rîndul lor în centurii și decurii.

Un tribunalat a fost înființat la Bran, avînd ca tribun superior pe juristul I. Pușcaș din Sohodol, iar ca tribun pe N. Popea din Săcele; viitor episcop de Caransebeș, acesta din urmă va spune mai tîrziu că : „... eu în revoluție am fost tribun al Branului”³⁴. Un alt tribunalat a fost acela al Săcelelor, avînd ca tribun pe D. Boier, iar ca vicetribun pe Teclo³⁵.

Chemările Comitetului național al revoluției adresate poporului de a lupta pînă la ultima picătură de sînge pentru ca poporul român să se bucure de aceleași drepturi naționale ca și celelalte naționalități din Transilvania, au găsit un viu ecou în rîndurile maselor din Țara Bîrsei care s-au înrolat cu entuziasm în unitățile legiunii³⁶. În luptele desfășurate cu întreruperi, între 27 octombrie 1848 și 20 martie 1849, s-au produs excese din partea ambelor părți, după cum remarcă și K. Marx : „... și aici au fost un șir de atrocități reciproce”³⁷ excese pe care poporul român nu le-a dorit, iar comandantul legiunii, C. I. Secăreanu le-a condamnat, dovedind în acele împrejurări grele mult umanism, lucru recunoscut și de istoriografia maghiară³⁸.

În a doua parte a lunii ianuarie 1849, cînd armatele generalului Bem se apropiau de Sibiu, oficialitățile Brașovului și Sibiului au cerut ajutorul și intervenția trupelor rusești aflate în Țara Românească. Remarcăm cu această ocazie un alt aspect al revoluției române din Țara Bîrsei, opoziția față de intervenția țaristă. Cei doi delegați români la adunarea magistratului care a formulat cererea de ajutor, C. I. Secăreanu și Gheorghe Ioan, luînd cuvîntul, s-au opus amestecului extern. Pe aceeași poziție s-au pos-

³⁴ G. Moroianu, *Tribunii de origină din Săcele în revoluția din anul 1848*, în „Plaiuri Săcelene”, I, 1934, nr. 7—8, p. 4.

³⁵ Fl. Salvan, C. I. Secăreanu, p. 64—65.

³⁶ Al Papiu — Ilarianu, *Istoria românilor din Dacia superioară*, schița tonului III, publicate de Șt. Pascu, Sibiu, 1943, p. 75.

³⁷ K. Marx, *Insemnări despre români*, Buc., 1964, p. 158.

³⁸ Orban Balasz, A. Szekelyföld leirasa-hatadikkötet, Barczasag, vol. VI, Budapest, 1873, p. 125.

tat și ceilalți revoluționari brașoveni, în frunte cu Gh. Barițiu, după cum relatează însuși N. Bălcescu într-o scrisoare către I. Ghica³⁹. De asemenea intrarea trupelor rusești în Brașov în zilele de 2—4 februarie 1849, e comentată de către *Gazeta de Transilvania* cu rezervă, iar populația orașului a primit-o cu răceală „... nu cu lacrimi de bucurie“, după cum remarcă diplomatul francez la București, Ségur. Cu toată intervenția armatei țariste, trupele revoluționare maghiare, comandate de generalul Bem, au ocupat la 11 martie, Sibiu, iar la 20 martie 1849, Brașovul⁴⁰. Prefectura și Legiunea Țării Bîrsei s-au dizolvat⁴¹. La Brașov se va stabili acum Cezar Bolliac, fruntaș al revoluției din Țara Românească, care va publica ziarul „Espatriatul“ militînd, așa cum a militat și Gh. Barițiu, pentru colaborarea revoluției române și maghiare în interesul ambelor popoare.

Un alt aspect al revoluției din Țara Bîrsei îl constituie activitatea politică și obștească a Legiunii Țării Bîrsei, care s-a afirmat, de la constituirea și pînă la dizolvare, ca un for popular reprezentativ al românilor din Țara Bîrsei. Prefectura Țării Bîrsei a apărut ca o autoritate politică românească drepturile naționale și politice ale românilor în fața autorităților reacționare locale.

Recunoscînd-o ca atare, populația românească i se adresa cu încredere și speranță, nu numai în probleme militare, ci și în chestiuni politice, civile etc. Acest aspect al revoluției este relevat, cu deosebire, de evenimentele petrecute în satele brăne, care aveau o situație specială fiind exploatate din punct de vedere al obligațiilor feudale-iobăgești de un organ în plus: castelanul Branului. De aceea, curînd după formarea tribunatului Branului, brănenii, în noiembrie 1848, au răsturnat pe cale revoluționară vechea administrație românească, democratică. Ca primar au ales pe vicetribunul Aron Moșoiu, ca notar, pe dascălul Vartolomeu, căpitan de gardă națională, iar pe N. Tătaru, ca ajutor al lui. În felul acesta, în această zonă, cea mai compact românească din Țara Bîrsei, timp de 4 luni puterea a fost deținută de către popor și autoritățile revoluționare românești.

Ca un ultim aspect al revoluției din Țara Bîrsei relevăm contribuția Brașovului la întărirea caracterului unitar al revoluției române

³⁹ Bibl. Ac. R.S.R., Manuscrise române nr. 971, fila 23; Fl. Salvan, *C. I. Secăreanu*, p. 69.

⁴⁰ Gh. Barițiu, *op. cit.*, p. 462.

⁴¹ Arh. st. Brașov, Actele magistratului nr. 2094 și 3920/1849.

⁴² Fl. Salvan, *Mișcări țărănești...*, p. 145 și *C. I. Secăreanu*, p. 67.

din 1848, ca loc de întâlnire al fruntașilor revoluției, de frământare și lămurire programatică revoluționară, de vibrantă chemare la unitate de acțiune, de unitate națională.

După cum s-a mai arătat, la Brașov a venit în aprilie 1848 profesorul S. Bărnuțiu, figură proeminentă a revoluției transilvănene, pentru a conveni cu revoluționarii brașoveni asupra unui punct de vedere comun în problema națională. Aci, la Brașov s-au refugiat revoluționarii moldoveni: frații I. și V. Alecsandri, G. Sion, Grigore Balș, Alecu Russo, Al. I. Cuza, N. Ionescu etc., curînd după înăbușirea mișcării revoluționare din martie de la Iași; de aci au plecat la adunarea de la Blaj din 3—5 mai și tot aci s-au întors după adunare. Primiți de românii brașoveni cu „căldură și caritate“, unii din ei au fost găzduiți la hotel „Coroana“ sau „Pomul verde“, iar alții la familiile românești, ca aceea a negustorului Gh. Nica sau ale cărturarilor C. I. Secăreanu și Iacob Mureșianu. Discuțiile dintre conducătorii moldoveni și fruntașii brașoveni, desfășurate în timpul unor excursii în jurul Brașovului, la Săcele, ca și în Casina Română, au dovedit o unitate deplină de vederi în problemele fundamentale ale revoluției, lucru mărturisit răspicat de către Gh. Barițiu: „Nu-mi amintesc să se fi născut între noi și moldoveni diferențe de păreri în chestiuni naționale și politice“⁴³.

Sosirea la Brașov a refugiaților moldoveni și activitatea lor a fost urmărită de autoritățile Brașovului, care în rapoartele lor vorbesc alarmant de „Planul de restabilire a Daciei de odinioară“. Astfel în raportul său către contele Teleki, din 30 aprilie, judele I. Albrichsfeld spune: „Ieri mi s-a anunțat că au sosit aici trei străini din Valachia sau Moldova care par a fi niște emisari veniți cu scopul de a convinge pe românii de aici ca să lucreze pentru restabilirea Daciei de odinioară“. La rîndul lui, directorul poliției, I. Trustch, raporta judeului că „... Presupunerea că aceștia ar fi emisari trimiși pentru restabilirea regatului dacic se bazează pe declarațiile lor proprii făcute în mod public și care mi-au fost comunicate din mai multe părți“⁴⁴. Sub influența discuțiilor cu revoluționarii brașoveni și a participării la adunarea de la Blaj, la 12/24 mai 1848, emigranții moldoveni din Brașov semnavu cu îndrăzneală „Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei“, cel mai înaintat program al revoluției moldovene. Tră-

⁴³ Gh. Barițiu, *op. cit.*, p. 568, I. Colan, *Casina română*, 1835—1935, Brașov, 1936, p. 46.

⁴⁴ I. Prahoveanu, *Brașovul loc de întâlnire al revoluționarilor de la 1848*, în *Drum nou*, nr. 8793/1973.

ind acele zile de mare și luminos freamăt și entuziasm popular și revoluționar, inima lui V. Alecsandri a vibrat aci la Brașov, cald și generos, alcătuiind 2 poezii „Către români“ publicată la 24 mai în „Foaie...“ și apoi „Hora Ardealului“ prima variantă a „Horei Unirii“ publicată în „Foaie...“ la 14 iunie 1848. Tot atunci și împins de aceeași atmosferă, Andrei Mușesianu a scris nemuritorul său „Un răsunet“. Devenit cîntec și marș, revoluționarii brașoveni ca I. Pușcariu și Eremia Verzea din Săcele, care au trecut Carpații în Țara Românească, activînd în calitate de comisari de propagandă la răspîndirea constituției revoluționare de la Islaz în mase⁴⁵, l-au folosit pentru mobilizarea poporului la lupta revoluționară.

La Brașov au venit și fruntași ai revoluției din Țara Românească, ca I. E. Rădulescu, Cr. Tell, Grigore Ipătescu, Cezar Bolliac. N. Bălcescu a fost în Brașov la sfîrșitul lunii noiembrie pînă la 16/28 decembrie 1848. El a asistat chiar la o adunare din piața orașului arătîndu-și surpriza că poporul putea apela la „muscali“, remarcînd în schimb poziția ostilă, curajoasă a lui Barițiu⁴⁶. Cezar Bolliac, fruntaș al revoluției muntene, se va stabili de asemenea după înfrîngerea revoluției din Țara Românească la Brașov, publicînd aci ziarul „Espatriatul“ prin care milita pentru înțelegerea și colaborarea dintre revoluționarii români și maghiari. La rîndul lor, foile brașovene, Gazeta și Foaie... prin materialele publicate, relevînd aspecte majore ale românilor de pe un versant și celălalt al Carpaților și scrise de cărturari din toate țările române, au contribuit în mare măsură la popularizarea unui program unitar de revendicări⁴⁷, la făurirea conștiinței de unitate națională a poporului român. Și este deosebit de grăitor faptul că tocmai aci, la Brașov, a răsunat pentru prima dată „Deșteaptă-te române!“, și tot aci poetul a scandat întîia oară: „Hai să dăm mină cu mină / Cei cu inimă română, / Să-nvîrtim hora frăției / Pe pămîntul României“, că aci a apărut programul care prevedea și unirea țărilor române și neatîrnarea lor (Prințiipiile...).

Atunci, în mai 1848, România exista doar ca un ideal, ca un vis. Pașoptiștii au luptat și s-au jertfit pentru ca acest vis, acest ideal, să fie scris pe steaguri. Generațiile viitoare, la îndemnul lor, s-au străduit și jertfit ca acest vis să devie realitate concretă și un mare și nezdruincat adevăr, a cărui culminare o trăim astăzi, în anii socialismului biruitor.

⁴⁵ Gh. Șelaru, *Tribuni Săceleni al revoluției de la 1848*, în „Drum nou“, nr. 8811/1973.

⁴⁶ Gh. Barițiu, *op. cit.*, p. 406.

⁴⁷ M. Băltescu și M. Gherman, *Brașovul și revoluția de la 1848*, în „Astra“ nr. 4/1973 p. 7.

DOCUMENTE INEDITE CARE REFLECTĂ ACTIVITATEA LUI GEORGE BARIȚIU PUSĂ ÎN SLUJBA ȚĂRĂNIMII DIN ȚARA BIRSEI ȘI ÎMPREJURIMI ÎNTRE ANII 1850—1855, PRECUM ȘI LUPTA ANTIFEUDALĂ A ACESTEIA

de CORINA SPOREA — SAVU

Începînd cu sfîrșitul secolului al XVIII-lea, problema lichidării raporturilor feudale dintre moșieri și țărani, ajunge la ordinea zilei. Tot mai dese erau dezbaterile adunărilor de stări, articolele de ziar, memoriile adresate forurilor superioare politice, care se ocupau intens de necesitatea eliberării țărănimii, ce se manifesta tot mai puternic și periclita „ordinea”. Această situație, cu totul nouă, dar care era caracteristică Transilvaniei la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și începutul veacului al XIX-lea era generată de adîncirea contradicției între tendința de lărgire și de intensificare a producției de mărfuri și munca gratuită a țăranilor dependenți¹.

Intensificarea exploatării sociale, care coincidea cu înăsprirea asupririi naționale se agravează continuu, ceea ce va face ca problema lichidării dependenței cu caracter feudal a țărănimii și eliberarea națională să devină probleme acute și strîns legate una de alta în deceniile premergătoare revoluției de la 1848.

În acest context, lichidarea servituțiilor feudale și ștergerea robotelor se loveau de rezistența marilor proprietari, sprijiniți de organele locale ale puterii habsburgice. Au loc numeroase mișcări țărănești împotriva robotelor, dar acestea au fost reprimare.

Fruntașii mișcării revoluționare din Transilvania urmăreau cu atenție încercările făcute în legătură cu reglementarea relațiilor dintre moșieri și țărani, pronunțîndu-se cu hotărîre pentru desființarea robotelor și ștergerea iobăgiei. Astfel, George Barițiu, referindu-se la iobăgia din Transilvania cerea încă din 1844 „ștergerea cît mai grabnică a acestei nedreptăți”, iar

---

¹ Iosif Kovacs, *Desființarea relațiilor feudale în Transilvania*, Cluj, 1973, p. 9.

într-un articol publicat în numărul 41 al *Gazetei de Transilvania* din anul 1847, arată cu fermitate că numai prin „*pământ liber și muncă liberă* pot fi rezolvate problemele țărănimii iobage“.

La fel, pentru deziobăgirea și ștergerea robotelor fără despăgubiri, s-a pronunțat Avram Iancu, care declara răspicat : „Desființarea robotelor fără despăgubire s-au moarte !“².

Asupra desființării servituțiilor feudale s-a pronunțat și Simion Bărnuțiu în proclamația redactată de el la 24 martie 1848 : „Ștergerea iobăgiei nației române, congres național, în care să ne înțelegem noi înainte despre dobândirea acestora“³.

Necesitatea desființării iobăgiei și a dijmelor s-a reflectat în programul revoluției de la 1848, acceptat de masele populare în Adunarea de la Blaj din 3/15 mai.

Desfășurarea rapidă a evenimentelor după Adunarea de la Blaj din 3/15 mai, aduce cerințele țărănimii în dezbaterile Dietei întrunită la Cluj în 29 mai 1848. Astfel, aceeași Dietă a Transilvaniei care în anii 1846-1847, deci numai cu puțin înaintea revoluției și-a pus nu problema desființării iobăgiei, ci reglementarea urbarială, este silită să voteze legea de desființare a iobăgiei în Principatul Transilvaniei.

Dar legile agrare ale anului 1848 prescriau doar lichidarea servituțiilor legate de *pământurile, sesiile urbariale* și nu a servituțiilor în general. Aceasta înseamnă că de prevederile legii se bucurau numai așa numiții iobagi și jeleri urbariali, care posedau pământuri urbariale⁴.

Limitele legilor din 1848 — limite reale, evidente și voite — au făcut ca năzuințele maselor țărănești să nu fie rezolvate la nivelul cerințelor vremii. O mare masă de țărani, numiți în general jeleri alodiali, cu o situație asemănătoare cu a iobagilor și jelerilor urbariali, rămân în continuare la discreția moșierimii. Legislația agrară a anului 1848 nu a prevăzut nici criteriile de clasificare a pământurilor în urbariale și alodiale. Aceasta își găsea o reflectare și mai gravă în cazul unor pământuri aflate în folosința iobagilor și jelerilor despre care nu se știa dacă sînt urbariale sau alodiale : terenuri defrișate, părăsite etc., care, în unele părți ale Transilvaniei ajungeau să depășească suprafața pământului urbarial.

Prin conscripția din 1794 s-a prevăzut ca din pământurile părăsite să fie create noi sesii iobăgești. Totuși, cea mai mare parte au fost date

² Iosif Kovács, *op. cit.*, pp. 12—13.

³ V. Chereșteșiu, *Revoluția, de la 1848*, în „Din Istoria Transilvaniei“, vol. II., București, 1963, p. 12.

⁴ Iosif Kovács, *op. cit.*, p. 16.

în folosință țăranilor ca pământuri alodiale. După 1848 țăranii au dus o luptă susținută împotriva marilor proprietari pentru ca aceste pământuri să treacă în proprietatea lor fără răscumpărare personală. Deoarece acești țărani, de cele mai multe ori se găseau izolați, șansele lor erau mici⁵.

Lupta țăranilor este la fel de îndrăjită și în cazul pământurilor ce mai înainte fuseseră acoperite cu păduri și tufișuri, dar defrișate și transformate de ei în pământuri roditoare și pe care moșierii au încercat să pună mîna⁶.

Intr-o situație deosebit de grea se găseau foștii iobagi cu gospodării izolate, așezați în număr restrîns pe diferite moșii și care erau complet expuși silniciilor foștilor proprietari.

Ca urmare a multelor scăderi ale legilor agrare din 1848, foarte mulți moșieri își declarau pământurile ca fiind alodiale și îi sileau pe țărani să efectueze în continuare serviciile vechi cu caracter feudal, sau pur și simplu nu recunoșteau valabilitatea legii de desființarea iobăgiei, pretinzînd de la țărani robotele și celelalte servituții. În cele mai multe locuri moșierii încă din timpul revoluției, au trecut la acțiuni urmate de silirea țăranimii române la robote, ceea ce a făcut ca în vara anului 1848 întreaga Transilvanie să devină teatrul unor lupte îndrăjite între nemeși și țăranime.

Țărănimea s-a împotrivit acestor silnicii și nu de puține ori nemulțumirile maselor de țărani iau forma unor revolte fâțișe, înăbușite însă cu cruzime de aparatul de stat austriac, sprijinit pe regimentele de dragoni.

Pe de altă parte, burghezia română din Transilvania — nemulțumită de rezultatul revoluției — caută să strîngă masele țărănești în jurul programului ei politic, insuflîndu-le ideea că de succesul acestui program depinde împlinirea revendicărilor economice și sociale ale țăranimii. Problema necesității lichidării complete a raporturilor feudale era dezbătută într-un limbaj accesibil maselor populare, în ziare, reviste, calendare și alte publicații, va figura în toate protestele și memoriile, va fi ridicată de deputații români în toate dezbaterile parlamentare.

Revoluția din 1848 în Austria și numirea în funcția de prim-ministru a principelui F. Schwarzenberg vor imprima o nouă orientare politicii Curții de la Viena. Noul ministru de interne Alexander von Bach — reprezentat la marii burghezii — va asigura punerea în aplicare a acestei noi orientări, concretizată prin „principiile de guvernare” formulate de primul ministru, Schwarzenberg și proclamate de monarh la 31 decembrie 1851.

⁵ Iosif Kovács, *op. cit.*, p. 39.

⁶ *Ibidem*.

Prin „principiile de guvernare“ se urmăreau formarea unei noi Austrii „care printr-o politică absolutistă și de concesi pe planul transformării burgheze, să-și mențină existența“⁷.

Curtea de la Viena își dădea seama că orice încercare de a restabili iobăgia ar duce la izbucnirea unor noi mișcări țărănești de mare amploare în stare să zdruncine imperiul, care chiar după victoria contrarevoluției era destul de șubred. Curtea de la Viena recunoștea, chiar dacă nu în mod deschis, că era în interesul ei din foarte multe puncte de vedere suprimarea relațiilor feudale. Visteria avea nevoie de impozitele țărănimii independente, pentru promovarea industriei, era necesară asigurarea unei piețe de desfacere în regiunile agricole ale monarhiei, piață ce nu putea fi asigurată decât prin existența unei numeroase țărănimii independente cu putere de cumpărare, care în același timp să asigure industria și orașele cu produse agrare.

În acest context, cu toate că Viena, după înfrângerea revoluției, a luat măsuri în direcția reprimării oricărei mișcări țărănești, a trebuit nu numai să recunoască valabilitatea legilor agrare din 1848, ci să o și lărgească, emițind o serie de patente care în cele din urmă au șters dreptul de proprietate feudal și au declarat dreptul proprietății burgheze⁸.

Pe aceste coordonate se înscriu numeroasele „Ordonanțe“ și „Înștiințări“ redactate în limbile germană, maghiară și română prin care autoritățile habsburgice dau asigurări solemne că „robota este ștearsă pentru toți vecii“⁹. Tot în scopul liniștirii maselor, guvernatorul Transilvaniei L. Wohlgemuth a dat, la porunca guvernului austriac ordonanța din 10 ianuarie 1850.

În ordonanța din 10 ianuarie 1850 Wohlgemuth subliniază recunoașterea desființării iobăgiei și dreptul de proprietate inalienabilă și fără nici o despăgubire a foștilor iobagi și jeleri asupra loturilor urbariale. În același timp ordonanța a lărgit conținutul legilor din 1848 prin declarația guvernatorului Wohlgemuth că servituțiile cu caracter feudal ale celorlalte categorii de țărani vor fi lichidate mai târziu prin răscumpărare. Întrucât legile agrare din 1848 nu au prevăzut criteriile de clasificare a pământurilor în urbariale și alodiale—deci nu se putea ști ce pământ a intrat în proprietatea țăranilor — clasificarea naturii pământurilor se făcea în fața conducerii satelor pe bază de scripte de care însă, de cele mai multe ori

⁷ Iosif Kovács, *op. cit.*, p. 25.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ordonanța nr. 2564 din 27 mai 1849, în „Gazeta de Transilvania“ 1849, nr. 18, p. 68.*

țărani nu dispuneau¹⁰. La aceasta se adaugă încercarea autorităților habsburgice de „a nu mări animozitățile moșierimii maghiare... moșierime pe care o considera indispensabilă pentru consolidarea internă și externă a imperiului”¹¹.

Această poziție a autorităților habsburgice are urmări adânci asupra rezolvării problemei țărănești, urmări ce-și vor găsi reflectarea în măsurile luate în favoarea moșierilor: „s-a dat ordinațiunea, ca poporul și foștii proprietari de pământ să lege învoiala pînă se vor înființa în Ardeal *tribunalele urbariale* chemate să rezolve răscumpărarea pentru aceste loturi arendate... Așa s-a întimplat... că în Ardeal s-au legat multe astfel de contracte”¹².

Sarcina primului guvernator al Transilvaniei după înfringerea revoluției, era de a pacifica țara și de a stăvili năzuințele românilor pentru eliberarea socială și națională.

Dar menținerea în continuare, pentru toți țărani cu excepția jelerilor și iobagilor urbariali a servituțiilor feudale nu era de natură să aducă „ordine”, ci, dimpotrivă „a provocat mișcări serioase, contribuind la adîncirea nemulțumirilor”¹³.

De aceea, aceasta rămîne o preocupare principală și pentru următorul guvernator, Carol Boromeu Schwarzenberg, numit după moartea lui Wohlgemuth, la 30 aprilie 1851¹⁴, care, în acest scop a întărit unitățile jandarmerești și polițienrești și a adus „o mulțime de funcționari din toate regiunile Monarhiei”¹⁵.

Cu toate măsurile luate pe plan politic și mai ales militar, îngustimea legilor nu a fost de natură să liniștească spiritele. Alături de lupta țărănimii iobage și a jelerimii urbariale pentru recunoașterea dreptului de proprietate, va continua cu o forță mereu neistovită lupta celorlalte categorii de țărani pentru lichidarea robotelor, a prestațiilor și pentru luarea în stăpînire a pămînturilor pe care munceau. În unele locuri jelerii alodiali răsculați împotriva silniciilor ajung la ciocniri cu unitățile armate sosite în ajutorul moșierilor¹⁶.

¹⁰ Iosif Kovács, *op. cit.*, p. 36.

¹¹ C. Bodea și B. Surdu, *Regimul absolutist și regimul liberal (1849—1867)*, în „Din istoria Transilvaniei”, Buc., 1963, p. 143.

¹² T. V. Păcățianu, *Cartea de aur*, Sibiu, 1909, vol. V, p. 236.

¹³ Iosif Kovács, *op. cit.*, p. 32.

¹⁴ H. Klima, *Guvernatorii Transilvaniei 1774—1867*, 1943, p. 72.

¹⁵ *Ibidem.*, p. 75.

¹⁶ Iosif Kovács, *op. cit.*, p. 49.

Rezolvarea doar parțială a problemelor iobagilor și jelerilor urbari-ali și nerezolvarea, de loc, a situației deosebit de grea a jelerimii alodiale, continua ascuțire a contradicțiilor dintre marii proprietari și țărani, vor continua să periclitizeze transformarea pașnică a economiei monarhiei în spre o economie burgheză. De aceea monarhia va interveni cu noi „Ordonanțe” și „Patente” în 1853-1854.

Acestea vor încerca să aducă unele „rezolvări” și în ceea ce privește jelerimea alodială care era destul de numeroasă, în multe locuri ajungând la 45—50% din totalul țăranilor, sau chiar depășind acest procent. Dar pînă la rezolvarea în întregime a revendicărilor maselor de țărani, aceștia vor folosi numeroase forme de luptă pentru obținerea drepturilor și libertăților cerute.

Una din aceste căi este aducerea pricinilor în fața „Tribunalelor urbariale” și ale celorlalte instanțe judecătorești, inclusiv în fața celei supreme, guvernatorul austriac al Transilvaniei.

În situația generală a Transilvaniei se încadrează și Țara Bîrsei, unde structura socială era în linii generale aceeași. Această stare de lucruri reiese clar din „Documentele inedite” de o mare valoare informativă prezente în lucrare, documente găsite într-un dosar intitulat „George Barițiu” — *acte neinventariate*, aflat în Arhiva Muzeului culturii românești de pe lingă biserica Sf. Nicolae” din Scheii-Brașovului. Dosarul cuprinde scrisori și cataloage de robote trimise lui George Barițiu de diferiți reprezentanți ai țăranimii din unele localități din Țara Bîrsei și împrejurimi.

Acestea reflectă lupta țăranimii aservite împotriva moșierilor, pentru recunoașterea eliberării ei de sub apăsarea servituțiilor feudale și a dreptului de proprietate asupra loturilor pe care le lucrau, iar pe de altă parte pun în evidență participarea efectivă a lui George Barițiu — între anii 1851—1855 — ca îndrumător și apărător în procesele de eliberare pornite atît de iobagii și jelerii urbariali, cît și de jelerii alodiali.

Din documentele acestui dosar, deși relativ puține la număr, rolul de apărător efectiv al drepturilor țărești în procesele urbariale — mai puțin cunoscut pînă acum — se conturează cu claritate. În această calitate îl vedem primind informații, dînd îndrumări, și concepiind memorii, deplasîndu-se chiar la fața locului atunci cînd este nevoie, intervenind pînă la Curtea de la Viena.

Din atenția și promptitudinea cu care urmărește și poartă procesele urbariale în care i-a fost solicitat ajutorul, din încrederea cu care i se adresează atît țăranii români, cît și cei maghiari, putem trage concluzia că activitatea lui de apărător nemijlocit al drepturilor țăranilor nu se limitează

numai la procesele și acțiunile ce reies din dosarul în cauză. Presupunerea pare cu atât mai verosimilă cu cât luptătorul pentru cauza țărănească, care a fost înlăturat de la conducerea publicațiilor românești — ce vor reapare sub îndrumarea lui Iacob Mureșianu — nu putea rămâne deoparte și să se mulțumească doar cu funcția de secretar al „Gremiului” negustorilor români din Brașov pe care a ocupat-o de la 1 septembrie 1850 pînă la 31 decembrie 1857¹⁷.

Documentele dosarului mai sus menționat, scrise, cu o singură excepție, cu litere chirilice — necunoscute pînă acum — au fost transcrise de noi și grupate în trei părți :

A. Documente privind situația țărănimii din Vama Buzăului și localitățile învecinate (jud. Brașov) între anii 1851—1853.

B. Corespondența dintre Bucur Găitan — judele din Satulung (Brașov) — și George Barițiu în anul 1851.

C. Scrisori ale țăranilor maghiari adresate lui George Barițiu în anii 1851 și 1855.

Partea întâia a documentelor provine de la Vama Buzăului¹⁸ (jud. Brașov) și sînt scrise de dascălul Cristofor Dogariu. Locuitorii comunei semnează prin punere de deget, iar autenticitatea acestor semnături este certificată uneori de preotul Dumitru Dogariu, prin formula „*Pentru punerea degetelor adevăresc eu parohul satului cu numele și peceta L. P. Dumitru Dogariu preot*”. Urmărind cronologic documentele ce privesc cauza țăranilor români din Vama Buzăului se constată lipsa multor acte legate de desfășurarea dramatică a acestui proces.

Primul, în ordine cronologică, este un „*Catalog despre robotele ce li-au purtat iobagii lui Mikeș Jiga dela curte*”. În continuarea lui începe cel de al doilea „Catalog intitulat „*Catalog despre robotele ce le-au dat zeleții dela Curtea lui Beld Venzel, bătrînul și Beldi Gyorgy, fiul*”, datat la „Vama Buzului 1851 septembrie 15” și semnat atât de „Zezezi(i) lui Micheș Jiga”, cât și de cei ai celor doi Beldi.

Un al treilea catalog al robotelor ar putea fi considerat cel cuprins în memoriul înaintat de țăranii buzăieni principelui Carol Boromeu de Schwarzenberg și întocmit la 17 septembrie 1851.

Un foarte sumar studiu comparativ, atât al „cataloagelor”, cât și al „memoriului” duce la concluzia că țăranii din Vama Buzăului se încadrau

¹⁷ Vasile Netea, *George Barițiu, viața și activitatea sa*, București, 1966, pp. 233—234.

¹⁸ Arhiva Muzeului bisericii „Sf. Nicolae” din Scheii-Brașovului, *Fondul „George Barițiu”* — dosar acte neinventariate, anexele lucrării noastre nr. A. I-VII.

în categoria jelerimii alodiale fiind legați de moșieri prin contracte provizorii și ca urmare, după cum reiese din aceste prime trei acte, într-o situație mult mai grea decât chiar a jelerilor alodiali din alte părți ale Transilvaniei.

Urmărind cele trei, „cataloge” ale robotelor, se desprind câteva concluzii cu caracter general :

— Cele două cataloge de robote și memoriul adresat guvernatorului Schwarzenberg au fost întocmite la cererea lui George Barițiu în vederea pornirii procesului.

— În întocmirea memoriului, prin motivarea istorică și juridică, pot fi sesizate intervenție și sfaturile lui George Barițiu.

— Dacă cele două „Cataloge” de robote fac o enumerare a acestora, memoriul ilustrează cu pregnanță situația mai mult decât precară a țăranimii dependente din Vama Buzăului.

— Majoritatea covârșitoare a robotelor apare cu mici diferențieri între cele două „Cataloge” și în „memoriu”, diferențieri datorate mai mult formulării.

— Dacă unele dintre robote nu apar în toate cele trei documente, se pare că e mai mult vorba de o scăpare, cu atât mai mult cu cât semnatarii „Catalogelor”, deci cei supuși robotelor înscrise în acestea semnează și „memoriul”.

— Numărul jelerilor lui Mikeș Jiga și ale celor doi Wenzeli care semnează memoriul, este mai mare decât al celor care semnează Catalogele. Remarcăm de asemenea că unele nume suferă mici modificări de la un document la altul, modificări ce se datoresc doar unor greșeli de ortografie.

— Memoriul și Catalogele fiind găsite în dosar, prima impresie poate fi aceea că G. Barițiu nu a dat curs memoriului. Opinăm că memoriul adresat lui Schwarzenberg și Catalogele au fost întocmite în mai multe exemplare, sau dacă au rămas în dosar fiind într-un singur exemplar, nu a mai avut nevoie de ele. Aceasta o dovedește faptul că țăranii din Vama Buzăului se adresează lui George Barițiu în continuare cu încredere, iar pe de altă parte acesta duce procesul până la Curtea de la Viena.

Că acești țărani sînt cu totul la discreția moșierilor ne-o dovedește și scrisoarea fruntașilor satului din 30 octombrie 1851, și trimisă lui G. Barițiu prin George Buzea prin care i se aduce la cunoștință că „... mine în 30 Octombrie sînt domnii proprietarii pămîntului aici la noi”, ca să-i scoată din case afară „acum în vreme de iarnă”, așa cum au făcut cu „grădinarii” din Lunca Mărcușului și Teliu. Cer ajutor grabnic deoarece „domnii pro-

prietarii pământului . . . au șlobozenie de umblă cu jandari și cu domnu inspector, carele le este tare părtinitor“¹⁹

Adeverința dată de zece locuitori din Vama Buzăului²⁰ — între care 2 „birăi“ și 5 „jurați” — lui Nicolae Lupoiu la 15 iunie 1852 prin care se arată că „moșia ce o are dînsu și cei mai dinainte moștenitori aceștii moșii, au răsplătit-o cu robotă și slujbe iobăgești, dela domnia sa domnul Micheș Ianoș precum și alții asemenea iobagi de aicea. . . au cîștigat din mila împărătească“, indică existența probabilă, a unor iobagi urbariali în Vama Buzăului. Susținem aceasta deoarece adeverința pe de o parte pare a fi eliberată pentru a-i servi lui Nicolae Lupoiu într-un proces urbarial, iar pe de altă parte arată ca și „alții asemenea iobagi de aicea. . . au cîștigat din mila împărătească“, care deci și-au cîștigat drepturile.

Această referire la „alții asemenea iobagi“ din adeverință mai dovedește că paralel cu marele proces urbarial pe care îl poartă un număr de peste 80 țărani din Vama Buzăului, au avut loc și procese urbariale individuale ale țăranilor dependenți.

Pornind de la faptul că pînă nu cu mult în urmă numele Lupoiu era des întîlnit în Vama Buzăului, nu este exclus ca acest *Nicolae Lupoiu* să fie altul decît acel *Niculaie Lupoiu* ce semnează memoriul către Schwarzenberg în calitate de jeler al lui Mikeș Ianoș ; în acst caz ar fi vorba cu certitudine de un iobag urbarial.

La 12 februarie 1853, în numele a 100 de familii, dascălul Hristofor Dogariu și alți patru locuitori din Vama Buzăului revin cu o nouă scrisoare adresată lui G. Barițiu²¹. Odată cu scrisoarea îi trimite lui George Barițiu și „datoria ce am fost pentru osteneala prea Onorat Domniei tale *de cînd cu venirea (nălțatului) împărat pentru noi avută*“* (sublinierea noastră), ceea ce dovedește că G. Barițiu a dus cauza țăranilor din Vama Buzăului pînă la împărat.

În continuare îl roagă : „ . . te rugăm P(re)a, Onorate Domnule să rămînem călcați de picioarele vrăjmașilor noștri . . . că de am ști apriat că nu putem cîștiga nici un drept . . . am pustii cu totul acest sat“, căci „ne temem să nu fie vreo comisie cumpărată de ei caria să nu ne ia în seamă drepturile. . . “.

¹⁹ *Ibidem*, Anexa lucrării ns. A. IV.

²⁰ *Ibidem*, Anexa lucrării ns. A. V.

²¹ *Ibidem*, Anexa lucrării ns. A. VI.

* Se pare că importantul eveniment a avut loc cu prilejul călătoriei împăratului Franz Iosif în Transilvania în vara anului 1852.

Credem că nu greșim, apreciind că această scrisoare reflectă în cel mai înalt grad atît continuarea procesului de ascuțire a contradicțiilor sociale din Transilvania, cît și lupta hotărîtă dusă de George Barițiu pe toate căile și mijloacele în calitatea sa de apărător nemijlocit al țărănimii în procesele urbariale.

Regretăm că ultima scrisoare a țăranilor din Vama Buzăului — aflată în dosarul cu acte neinventariate — adresată lui George Barițiu la 24 aprilie 1853, nu ne permite să întrezărim sfîrșitul acestui dramatic proces dus cu atîta hotărîre pentru libertate, pentru pămînt, pentru viață.

Aflăm numai că „mine dimineată va să vie toți nemeșii la noi în sat Vama Buzău cu execuție asupra-ne” și îl roagă să le trimită „în scris vreo cîteva cuvinte după înțelesul sunetului Orbarial obăgesc ca să nu greșim cu răspunsurile“. Îl mai anunță că „n-au sosit nimic dela guverne” (sic!).

Următoarele trei documente cuprinse în partea a II-a a „Anexelor”²², susțin și ele afirmația noastră cu privire la activitatea mai puțin cunoscută a lui George Barițiu de apărător al cauzei țăranilor în procesele urbariale declanșate curînd după ordonanța din 10 ianuarie 1850 a guvernatorului Transilvaniei.

Din scrisoarea judei Bucur Găitan din Satulung din 21 august 1851, George Barițiu ne apare nu ca un sfătuitor și apărător „de birou” al cauzei țărănești, ci ca un om care nu precupețește nici un efort în această acțiune și care este gata să plece cu căruța „afară la fața locului”²³.

Pierzînd — probabil — primul proces, după cum rezultă din a doua scrisoare a judei Bucur Găitan din Satulung din data de 6 octombrie, 1851, George Barițiu a cerut să vină un om care să ia recursul de la el să-l ducă la Satulung pentru „a fi semnat de oameni”²⁴.

Din această scrisoare reiese că în aceeași zi (data scrisorii — n.n.) judele Bucur Găitan a trimis un om la George Barițiu după recurs, dar și că în același timp țăranii din Satulung fac pregătiri în vederea recursului: fac măsurători în pădure și în cîmp necesare, conform prevederilor legilor agrare din 1848, pentru stabilirea dreptului țăranilor la pădure. În plus, se pare că problema recursului e foarte urgentă, deoarece din scrisoarea judei Bucur Găitan se vede că „tocmai azi 6 octombrie” i s-a comunicat din partea lui George Barițiu că a „poruncit ca astăzi *negreșit* (sublinierea ns) să trimitu un om ca să aducă recursu să să iscălească de oameni . . .”

²² *Ibidem*, Anexa lucrării ns. B. I-III.

²³ *Ibidem*, Anexa lucrării ns. B. I.

²⁴ *Ibidem*, Anexa lucrării ns. B. II.

A treia scrisoare a lui Bucur Găitan adresată la 22 octombrie 1851 lui George Barițiu²⁵ îi aduce acestuia la cunoștință că scrisoarea lui de duminică a primit-o luni „iar mine negreșit viu“. Tot în această, scrisoare Bucur Găitan îl informează pe G. Barițiu că „Duminică am fost la izgonirea hoților“ (desigur a oamenilor Magistratului Brașovului, ce încercau să ocupe pământurile urbariale cu forța — n.n.)²⁶.

Din aceste trei documente nu aflăm sfârșitul procesului. Este și firesc, deoarece din alte izvoare rezultă că procesul urbarial al țăranilor din Satulung făcea parte dintr-un alt proces mult mai mare, un proces lung și greu între cele 7 sate săcelene și fostul lor stăpîn feudal, orașul Brașov și care va lua sfârșit abia în anul 1872 când va fi cîștigat numai în parte²⁷.

Ultima parte a „Anexelor“ cuprinde o scrisoare a lui Iosif Török din Csikbanfalva (Dănești ?) datînd din 29 decembrie 1851²⁸ și o **Adeverință** semnată de 5 locuitori ai comunei Előpatak (Vilcele)²⁹ din 21 iunie 1855.

Din scrisoarea lui Iosif Török aflăm că George Barițiu l-a sfătuit să nu mai „servească“ pe „doamna... feudală“ și nici să mai ia în arendă „acele bunuri imobile după care înaintașii... și după încetarea lor din viață eu (Iosif Török n.n.) am plătit dare către împărat“. Mai aflăm că Iosif Török a fost somat să se prezinte în fața „Comisiei superioare“, unde refuzînd să semneze actele întocmite, a fost palmuit. De asemenea, ordonanțele emise împotriva lui de „Gubernium“ nu le-a primit. Dacă ținem seamă și de faptul că „Domnii dregători“ erau împărțiți în două, dacă să-i dea dreptate sau nu, ajungem la concluzia că în acest caz este vorba de un proces urbarial înaintat de Iosif Török — jeler urbarial — proces apărut de George Barițiu și în timpul căruia „doamna... feudală“ a primit tot concursul Comisiei.

„Dar Iosif Török nu cedează și îi scrie lui G. Barițiu „Vă implor deci pe dumneavoastră cu plecăciune să binevoiți ai reînoi procedura în cauza mea. Pentrucă să nu rămînă orice urmaș al meu despoiat de orice bunuri...“.

Reiese în mod clar că George Barițiu a acordat acestuia asistență juridică și că cu toate intervențiile „doamnei... feudale“, intervenții la care Comisia este „receptivă“, Iosif Török este pe cale să-și cîștige drepturile.

²⁵ *Ibidem*, Anexa lucrării ns. B. III.

²⁶ Vezi Florin Salvan, *Mișcări țăărănești din satele dependente de Brașov, în anii 1848—1849*, în „Studii și articole de istorie“ nr. XIII, Buc., 1969, pp. 139—140.

²⁷ Emil Micu, *Castelul Bran*, Bucureșt, 1957, pp. 34—35.

²⁸ *Ibidem*, Anexa lucrării ns. C. I.

²⁹ *Ibidem*, Anexa lucrării ns. C. II.

Dându-și seama că George Barițiu, deși român, este, deasupra problemei naționale, un apărător sincer și competent al cauzei sale și-l împuternicește să acționeze mai departe pe cale juridică.

Prin Adeverința³⁰, scrisă cu litere latine și fonetică maghiară din 21 iunie 1855, semnată de 5 locuitori ai comunei Vilcele, aceștia recunosc că au primit de la George Barițiu toate actele pe care le-au avut la el „în pînța urbarială avută”.

Și aceste ultime două documente atestă că George Barițiu, în perioada aplicării legii agrare din 1848 și a patentelor privind punerea în aplicare a desființării iobăgiei urbariale, se situează pe poziții revoluționare, devenind în mod practic în procedura juridică unul dintre apărătorii cei mai fermi ai cauzei tuturor țăranilor.

Avem convingerea că studiul de față completat cu documentele din „Anexe” reușește să aducă o contribuție la clarificarea unui aspect mai puțin cunoscut al activității lui George Barițiu în perioada anilor 1851—1855 și asupra multiplelor aspecte pe care le ridică, lupta maselor de țărani împotriva tuturor servituțiilor feudale.

---

³⁰ *Ibidem*, Anexa lucrării ns. C. 11.

A N E X E :

A. DOCUMENTE PRIVIND SITUAȚIA ȚĂRANIMII DIN VAMA BUZĂULUI
ȘI LOCALITĂȚILE ÎNVECINATE (JUD. BRAȘOV) ÎNTRE ANII 1851—1853:

I.

CATALOG DESPRE ROBOTELE CE LI-AU PURTAT IOBAGII LUI
MIKES JIGA DE LA CURTE*Se enumeră în 12 aliniate aceste obligații:*

- 1-° Robotele noastre așa curgea(u) primăvara (1 Aprilie). Ducem oi și porci dela curtea ce o avea la Budila pînă la altă curte Uioara (Malu Mureșului) cu merindea noastră pe cîte 16 zile și cu toată cheltuiala noastră.
- 2-lea. Căpătam altă poruncă să facem coșare la cai de s(cînduri) și gard, poduri peste Buzău cu merindea noastră și cu toată cheltuiala noastră pe cîte 3 săptămîni.
- 3-lea. Pescuiam — umblam după pește cîte o lună de zile pînă căuta (trebuia, n.n.) să împlinim cît pește ni se cerea.
- 4-lea. La coasă dela începutul coasei pînă la sfîrșitul finului tot cîte 4—5 din toată casa și dumineca și sărbătoarea tot una.
- 5-lea. Căram finul de aici tot în curte acasă în Budila. Toată gazda duceam de cîte 10 ori tomna și ce mai rămînea îl duceam iarna.
- 6-lea. Căpătam poruncă să prindem căprioare sălbatice și de nu puteam prinde curînd uneori mai toată iarna umblam după vînat, și dacă nu puteam prinde căuta (trebuia, n.n.) să cumpărăm cu bani și nera (sic) a le ducem călărește *tocma la Uioara*, cale de 16 zile cu dus cu venit.
- 7-lea. Torceam cîlți de toată casa cîte 12 ponți și-l găteam și-l duceam în Curte cu mîncarea noastră.
- 8-lea. La sămănatul inului cu boii noștri îi sămănam și-l pliveam și-l culegeam cu merindea noastră.
- 9-lea. Ne căuta (obliga, n.n.) a căra de toată casa cîte 8 groși sau trunchi la fierăstrăul din Bran pentru scînduri pe cîte 2 săptămîni cu merindea noastră.
10. Căram șindila (sic) din munte de hotar de Ardeal în Curte în Budila, cu merindea noastră pe cîte o săptămîină cînd avea lipsă.
11. Dam de tot anu iarna pentru lemne 25 de nemțești. Căram în tot anu de cîte 2 și 3 care, birne.
12. De toată casa cîte o ferdelă de iască pe tot anul.

II.

CATALOG DESPRE ROBOTELE CE LE-AU DAT ZELEȚII DELA CURTEA
LUI BELDI VENZEL, BĂTRÎNUL ȘI BELDI GYORGY FIU SAU

Catalogul cuprinde aceste obligații în 18 aliniate, numerotate — cu întreruperi de semnături — de la 1 la 19, fără a respecta ordinea. Lipsesc numerele 12 și 13, iar numărul 16 apare la două aliniate diferite:

- 1.-a Primăvara prin luna lui Martie făceam garduri de îngrădeam fînațurile domnești pe cîte 10 zile pînă isprăveam.
- 2.-a După ce să isprăvea, ne apucam de sămănat de inuri, aram cîte 2 zile cu toții numai noi buzoienii și cu iobagii de la Teli(u) și sămănam.

- 3.-a După ce sămănam ne venea poruncă să prindem pește, așa cite o săptămână pescuiam tot pe sama curții pînă găseam pește și trimiteam la curte.
- 4.-a După ce îplineam porunca peștelui, vara, căpătam altă poruncă de o căprioară la toți zeleii. Așa din toate puterile ne străduiam să împlinim cu merindea noastră.
- 5.-a După vinat, la șindrilă de unde se făcea din munte, pe cite o săptămână, cu carele cu boii cu toată cheltuiala noastră.
- 6.-a După ce căram șindrilă venea poruncă să plivim inu.
- 7.-a După ce pliveam inu ne venea poruncă să facem cite o varniță de var și să-l căram la Arpatac cu carele noastre și cu toată cheltuiala noastră.
- 8.-a După var, venea vremea coasei și căpătam poruncă pe cite o săptămână la coasă cu merindea noastră și după coasă la strîns pînă să isprăvea lucrăm cu (i)obagii depreună cu (i)obagii veneau pe săptămână numai 3 zile, iar noi lucrăm toată săptămîna pînă să isprăvea tot lucrul finului.
- 9.-a După ce isprăvea lucrul finului să grămădea. Apoi să ducea zeleții iobagii dela Teli(u) acasă și rămîneau noi buzoienii de virșuam jirezile și le îngrădeam cu gard cu mîncarea noastră și rămînea în grija noastră de dam seama de toată paguba ce să făcea la finul domnesc.
- 10.-a După fin toamna făceam zăgazuri la moară cu merindea noastră cite 4 zile, și cu caru cu boi.
11. După ce să isprăvea cu zăgazu, duceam birne cu caru cu boi pe cite 5 zile cu merindea noastră, birne de casă.
16. După ce duceam birne în tot anu toamna, duceam lemne de scule toată gaza, lemne de un car le duceam în Curte.
17. Căpătam poruncă să ducem finu cu iobagii de preună că iobagii avea(u) rînduială de duce(u) numai de 3 ori fin și apoi ce mai rămînea noi îl căram tot. Duceam unu și de cite 10 ori fin la Budila.
18. După ce să isprăvea cu căratul finului în tot anul cînd să apropia Crăciunu, de Crăciun căpătam poruncă să prindem o căprioară.
19. Alte lemne de scule de brad pentru scări și pentru șerigle la grajduri.

Iscălim (prin punerea de deget, n.n.)

George Sporea, birău de curte.

George Bălaș

George Filip

George Stoian

Ioan Baba

Ioan Mormoloc

Bucur Cîrlan

Ioan Iene

David Buzea

Ioan Buzea

Dumitru Milu

Ioan Stoica

Pavel Marton

Crăciun Cujbă

George George Drăgan

Ioji Bărnat

Nică Ciolanu

George Solomon

Alecsie Milu

Ioan Milu

Marcu Cojocariu

Vasile Filip

Ioan Filip

Chenofont Buze

Ilie Burcă.

14. De toată casa ducem cite 3 părechi de pui.

15. Dam din toată casa cite 8 cade de alune.

16. Dam de toată casat cite o pereche de (i)epuri pe an și de nu putem împili aceste mai sus toate sau numa ceva de sminteam din cele poruncite din pricina sărăcii ne trăgea la pămînt și ne da cite 15 bețe ca la robi. Acestea toate și mai multe le-am dat cît nu puteam de a mai scrie toate dară în scurt ară-

tăm necazurile și greutățile ce le-am purtat și totuși ne numesc de colibași și jeleri pentru care noi vrem a ne cere dreptu afară. Îscălim (prin punerea de deget, n.n.).

Vama Buzăului 1851 Septembrie 15

Dumitru Mirică	Zelezi(i) lui	Pandrei Marton
Radu Milu	Miches Jiga	Pantelimon Tăgîrță
Ioan Marton		Josim Milu
George Milu		Andrei Cornea

III.

PREA ÎNALTE ȘI PREA MĂRITE D. D. PRINȚIPELE KAROL DE SCHWAZENBERG

Memoriu din 17 septembrie 1851 înaintat de locuitorii comunei Vama Buzăului către principele Karol de Schwazenberg prin care locuitorii din Vama Buzăului, descriind viața lor de umilință din trecut, se plîng împotriva abuzurilor foștilor „domni de pămînt”.

„Plecată și omilită jalbă de la noi cei mai de jos însemnații lăcutoiri din satul Vama Buzăului către excelenția sa preînălțatului D. D. ... Aflindu-ne noi aicea între acești munți pustii și pomenindu-ne aicea. Moșii și strămoșii noștrii aicea s-au pomenit. Așijderea noi următorii lor aicea ne-am deșteptat, lingă această Vamă a Buzăului. Fiind noi supuși tronului împărătesc și adevărat credincioși înălțatului împărat, lăcuim pe pămînturi nemeșesti și avem numai cite o grădină împrejurul casei noastre în care grădină pînă acum am sămănat cite 1 ferdelă de sămîntă de bucate de cucuruz și mai de multe nu se face. ca de cite ori se face : mai ales și în vara aceasta l-a stricat gheața și-au rămas locul gol și mai în tot anul îl bate bruma și nu se face nimic. Care grădini cea mai mare parte sînt arătuite din pădure cu toporul. Noi alte moșii n-avem, locuri deosebite, de sămănături, cîmp n-avem nimic, decît ținem cite vreo două vite și dintre acelea trăim. Cu mare neaz le ținem și acelea să cumpărăm fînațe cu bani de la nemeși. Așa noi în chipurile acestea fiind pomeniți aici și neavînd aici biserică și nici preot mai nainte. dar acum de vreo zece ani am căpătat slobozenie de biserică și s-au milostivit un blagocestiv creștin anume Moise Ciută și au luat asuprași toată cheltuiala sfintei biserici cu zidari, lemnari și noi din toate puterile ne-am străduit de am adus material: piatră, năsip, var și alte. Așa ne-au ajutat milostivul Dumnezeu de s-au săvîrșit. Am cîștigat preot și dascăl sau cantor, dar mai stau să ne părăsească și preotul din pricină că nu sîntem în stare de a plăti altă mai mare simbrie decît 30 creițari argint pe an și cantorului 15 cr. Alt nimic, că loc de sămănătură nu avem să le dăm fără aceia puțină plată. Pentru aceea dar noi ticăloșii vîzîndu-ne într-atîta strîmtoare de traiul nostru a ni-l ținea și de rînduiala cea creștească, nu putem răbda a nu cădea la mila înălțatului K. K. gubernium a ne arăta sărăcia și lipsa noastră, pentru că noi pentru sus pomenitele grădini am dat slujbe iobăgești la domnii pămîntului și încă de le vom numi toate cu amănuntul cite robote am făcut într-un an cu mult vor fi mai presus ca ale iobagilor. Așa noi în revoluțiunea trecută fugind de frica ungarilor ne-au jefuit și de ce-am avut și înainte stătătorii și povățuitorii jecmănitorilor au fost domnii noștri la care am robit noi cu iobăgie. Cel mai dintîi dintre rebeli au fost D. Beldi Albert și acum iarăși domnia sa este cel dintîi care le vrea să întărească iobăgia iarăși la loc, înșelînd pe ticăloșii oameni cu frica judecății de înoiește contracte.

Noi am fost nădăjduiți în Dumnezeu și încredințați în monarhul nostru înălțatul și stăpînitorul împărat că am primit slobozire de robote: tare ne-am fost bucurat, dar acum cu totul am căzut în supărare vîzîndu-ne părăsiți de tot dreptul și de toată bucuria. Vîzînd acum pre tirani care mai asuprași au fost asupra noastră decît tilharii care țin drumurile că iarăși ne împresoară și ne trimite porunci să ieșim din casele noastre afară. Dacă nu voim să împlinim toată slujba, și vrea să ne apuce și

de rămășița pe 3 ani, care de-ș vor putea împlini tot sfatul lor nou ne vor sărăci mai tare și din revoluție, că nu vom avea ce plăti atîta sumă de bani care zice să le plătim noi toate zilele cu bani și cu totul vom căuta a ne risipi satul și a lăsa sfînta beserecă pustie și a ne duce în lume unde ne vom putea cîștiga hrana noastră. Mare durere și sărăcie ni s-au pricinuit nouă și măcar acum cînd am fi scăpat de sub jugul cel amar al iobăgiei. Că noi tare ne mirăm cum iobagii pot să fie slobozi de robotă și noi nu, așa dar de ce să mai dăm de o gazdă 10 și 20 sau 15 nemțești arginți dajdie pe an, care am dat acum în anul 1849 și 1850, pentru care nu ne pare rău dar a da și dajdie și robotă, nu vom fi în stare. Către înălțatul împărat arătăm supunere și ascultare dar la muncitorii de trupurile săracilor care fără milă muncea omul de-l ținea toată ziua flămînd și de să jăluia săracul că n-are ce minca zicea că să mănînce pămînt și-l bătea pă bietul zelet, de-i curgea singele pe pămînt din trupul lor ca de la vită cînd o taie. De nu voim osebit a mai rămînea noi, adevărat sîntem proști, dar ne mirăm cum poate înălțatul împărat a suferi pe un potrivnic ca acela cumu-i Beldi Albert care-le umbla cu butea de rachiu pe uliță și înșela oamenii să-i jure sub steagul lui Kosuth cel dintîi au fost domnul Beldiu care și în revoluție au fost Elmecczó Biztos. Purtători de grija obștilor lui Kosuth Laiot și au venit și prin satul nostru Vama Buzăului și au de zgolit și sfînta beserică a noastră de toate podoabele și au înbrăcat domnul Beldea sfîta preotească și cu patrafirul și-au învălit capul să nu-l cunoască oamenii și au dat palmă la unul de-ai noștri să se uite în pămînt să nu se uite la el, alta: tot finul preotului nostru l-au scris și ne-au făcut de frică pe noi, pe satu de i l-am cărat în Sengiorgiu și tot bunumu ce-au avut preotul cu porunca sa l-au jefuit ceilalți rebeli care toate sînt adevărate, pentru care noi putem mărturisi. Și așa îndrăznim a zice că unul ca acela e vrednic de spinzurătoare și vedem că are pace, dar și aceia care i-au dat votumuri mari inovăți sînt, pre care i-au înșelat de le-au dat la tot omul 6 cr. arginți să-i dea iscălituri că au fost om de omenie. La unul ca acela să mai fim noi robi, noi nu voim mai mult a fi, mai bine să fim împărătești scutiți de tot de nemeși că noi cu cunoștința noastră am putea zice că am răscumpărat pămîntul care-l avem cuprins de zece ori mai mult ca cît ar face el, cu robota care robotă toată o vom însemna aici mai în jos, pentru mai buna încredințare cît am făcut tot zălețul într-un an de zile mai întîi:

1. Primăvara pe la 1 mai căpătăm porunca să cărăm pari și nuiile de gard, cu carele cu boii și cu toată merindea noastră.
- 2.-lea. Ieșeam la gunoit locurile cu carul cu boii și cu merindea noastră.
- 3.-lea. Ieșeam la arat prin grădini domnești cu carul cu boii și cu merindea noastră.
- 4.-lea. La sădit de pomi și straturi, cu merindea noastră.
- 5.-lea. Lemne cărăm cu săptămîna prin Brașov cu carul cu boii și cu merindea noastră.
- 6.-lea. La sămănat inurile domnești cu carul cu boii și cu merindea noastră.
- 7.-lea. Îngrădeam finațurile domnești cu carul cu boii și cu merindea noastră.
- 8.-lea. Cărăm șindilă (sic) din munte cu săptămîna cale de 6 zile cu dus cu venit tot cu carăle și cu boii noștri și cu mîncarea noastră.
- 9.-lea. Făceam case domnești cîte 6 sub un acoperiș și cu toată cheltuiala noastră, ne trimetea numai planul și alte multe case făceam noi și mori și zăgazuri.
- 10.-lea. După ce le găteam casele, le duceam cale de 4 zile la Arpătac cu dus cu venit de ne trecea vremea toamna și primăvara, cu acestea atîtea lemne cărăm de ne murea boii în jug de slabi și din pricina aceia rămîneau fără boi.
- 11.-lea. Ieșeam la coasă și la strîns laolaltă cu zeleşii ceilalți iobagi de la Teliu și Budila, și noi nu puteam să ne lucrăm nouă nimic la casele noastre că de la început adică din postul Sintpetrului pînă la Simihai, pînă să sfîrșea, adică din iunie pînă la sfîrșitul lui august, cîți eram în casă harnici de lucru toți ieșeam, de am fi fost și 4 și 6 că iobagi avea să dea numai 3 zile în săptămîna, dar noi toată săptămîna și duminica lucram lor ca și în celelalte zile

și care nu puteam merge cîți aveam poruncă să lua cu pușca după noi și ne trăgea jos de ne bătea ca pe ciini, așa mai toată vara lucram lor cu merindea noastră în traistă, de multe ori toată ziua nu mîncam cî n-aveam ce.

- 12 Străji mergeam de la toată gazda în curte pe săptămînă și mai de multe ori 2 săptămîni îi străjuiam curtea și lucram ca robii flămînzi și ziua și noaptea.
13. Aduceam vinurile dupin Ardeal.
14. Dam, iepuri, găinuși, cîprioară, pui, ouă și alte.
15. Ieșea un prețăduș de la curte de ne scotea la vînat cu săptămîna și de multe ori mai toată iarna umblam după cîprioară și de nu puteam prinde plăteam cîprioara cu bani 15 nemțești ren.
16. Torceam cîlți, toată gazda 10 punți.
17. Căram finul domnesc unul de cîte 10 ori cu carul cu boi într-un an.
18. Bîrne de brad de cîte 7 stînjeni de lungi în tot anul toată gazda cîte 20 de dărăburi.
19. Alune, fragi, zmeură și alte ce da iobagii peste pe noi tot îndoit era, mai mult ca la iobagi, că noi în curgerea anului întreg dăbiam scăpam de lucrat și la casele noastre a patra parte din zilele anului, trei părți le petreceam cu lucrul domnes, tot cu mîncarea noastră care pentru de a fi de crezut poftim a se face cercetare prin o comisie împărătească iar nu numai din Brașov ci și din districtul Sibiului vreun domn străin și din partea bisericească vreun protopop, pentru ca să ne încredințăm și noi că nu ne va surpa iarăși în prăpastie, și atunci se va cunoaște ce fel de slujbă am făcut pentru oțîră de grădini care aveam cuprinsă împrejurul caselor noastre, ca și casele noi ni le-am făcut, din puterea noastră. Noi după voia lui Dumnezeu sîntem nădăjduiți că vom fi scăpați de nemeși dacă ni se vor socoti după sfînta dreptate toate greutățile care le-am purtat sub jugul iobăgiei. Văzînd noi că s-au milostivit înălțatul împărat de au iertat iobăgia, cum dară noi, cei ce mai presus decît dinșii am robit să nu fim și noi iertați cînd unul din ei are locuri mai multe decît 10 din noi. Adevărat că pe noi ne numesc jeleri încă numai colibași, dar așa ne numesc nemeșii pentru folosul lor, dar jelieru care au avut moșie printre iobagi aceia au dat numai 1 zi în săptămînă, iar noi de le-am pune la socoteală am dat pe toată săptămîna 4 zile, pentru grădinițele ce le avem. Oh dară cum să nu plîngem noi și să fim supărați, cînd toată țara să fie slobodă și mai nainte au fost mai bucuroși decît noi că și dacă au dat slujbe și au făcut robote au luat și hază sau folos. Că bucate n-au cumpărat ca noi, nici fin, nici multe pentru vite. Că toată acestea le-au avut. Dar noi am cumpărat bucate, loc de pășune, loc de finațe tot de la nemeși. Dar atît am avut și noi locul casei și pînă acum prășeam prin grădini cîte vreo 200 piciorci, dar acum nici de aceea nu se face. Noi putem să zicem toți cu toți că cît pămînt aveam l-am răsplătit numai cu lacrimile noastre sub vremea iobăgiei și nădăjduim după ajutorul milostivului Dumnezeu să cîștigăm la această proastă cerere o bună mîngîiere aflîndu-se în sfîrșit drepturile noastre adevărate. După care arătări și supuse plîngeri ale inimilor noastre. Mai pre urmă cădeam în genunchi cu capetele plecate la milia În. . . că vom fi auziți și rămînem plecați și umiliți servi.

Vama Buzăului 1851 septemvrie 17

David Buzea Birău

1. Ioan Ciobanu
2. Ioan Budileanu
3. Gheorghe Buzea
4. Dionisie Drăgan
5. Pătru Sporea

6. Ioan Drăgan
7. Ilie Sporea
8. Ioan Buzea
9. Dumitru Baba
10. Gavril Munteanu

11. Niculai Milu	15. Pătru Oagă
12. Nică Brutaru	16. Nicolae Roșca
13. Petru Ardeleanu	17. Dimitrie Dogariu Preot
14. Ioan Murășan	

Aceștia noi sintem zeleeii care am slujit pă domnul Beldiu Oalbărt la această iscălim și noi zeleeii lui Beldi Vențel și punem degetele lingă numele noastre întărind ca în loc de pecete.

Gheorghe Sporea birău de curte	am fost
Gheorghe Bălaș	Crăciun Cujbă
Gheorghe Filip	Georgie Gheorghe Drăgan
Gheorghe Stoica	Bărnat Ioan
Ioan Baba	Nică Ciobanu
Ioan Marmoloc	Georgie Solomon
Bucur Cirlan	Alexie Milu
Ioan Iene	Ioan Milu
David Buzea	Marcu Cojocariu
Niță Buzea	Vasilie Filip
Dumitru Milu	Ioan Filip
Ioan Stoica	Xenofon Buzea
Pavel Mărton	Ilie Burcă

La aceste din sus împreună iscălim și noi zeleeii lui Michiș Jiga:

Dumitru Mirică	Andrei Mărtoi
Radu Milu	Pantilimon Tăgîrță
Ioan Mărtoi	Iezechil Milu
Gheorghe Milu	Andrei Cornea

Adeverim și noi zeleeii lui Beldi Ișfan de la Budila:

Ioan Tone birăul curții	Svanța Ferent
Mihai Roșca	Ioan Vlad
Nică Pavel	Barbu Burcuș
Pătru Borcea	Gheorghe Brînzea
Alexie Chirilaș	Ioan Mirică
Nicolae Borcea	Georgie Ciobanu
Ioan Chirilaș	David Vlad
Georgie Văsii Filip	David Filip
Ioan Mariș	David Stoica
Nicolae Prundariu	Stan Sobeș
Pătru Roșca	Georgie Sobeș

Iscălindu-ne și noi zeleeii de la curtea lui Micheș Ianoș de la Ozun:

David Rohan	Niculai Lupoiu
Gheorghe Rohan	Dumitru Lupoiu
Ioan Lupoiu	Ioan Rohan

Noi din sus iscăliții am mai fost jeluit umilit cătră înălțatul K. K. gubernium, și doar s-au milostivit de ne-au trimis valos și știm că s-au oprit în Brașov de nemeși ca să nu ne vie în mîna noastră.

(Obs.: Toate semnăturile sînt prin punere de deget).

SCRISOAREA DIN 29 OCTOMBRIE 1851 A JURAȚILOR SATULUI VAMA BUZĂULUI, TRIMISĂ LUI GEORGE BARIȚIU, PRIN CARE-I CER SPRIJIN ÎMPOTRIVA FOȘTILOR STĂPÎNI, CARE URMĂRESC SĂ-I SCOATĂ „DIN CASE AFARĂ, CU JANDARI“.

*Prea cinstite și vrednice domnule G. Bariț !
Nouă bun patron !*

Noi din jos iscăliții jurații satului Vama Buzăului cu plecăciune facem cunoscut Ci. Domniitale printracest trimis anume George Buzea precum iată de bună seamă mine în 30 Octombrie sînt domnii proprietarii pămîntului aici la noi. Pentrucă în vecinătate au isprăvit pe la Lunca Marcoșului și pe la Teliu, din luncă pe grădinari i-au scos din case afară, cu jandari = așîderea vreau să ne facă și nouă acum în vreme de iarnă. Pentru care cu degrabă te rugăm să ne tinzi o mină de ajutor că de alt nu ne ar fi așa tare frică dar vedem că au slobozenie de umblă cu jandar și cu domnul inspector, carele le este tare părtinitor. Rămînem și prea cinstit dumatile-plecați.

Vama Buzăului 1851 Octom(brie) (semnează cu punerea degetului n.n.).

David Buzea birău

Dumitru Mirică

George Sporca jurat

Mihai Roșca

Ioan Budileanu

Vasile Filip

Iezechil Milu

Hristofor Dogariu
dascăl

Pe verso :

Cătră pre aCinstit Domniei Sale
prea Cinstit și vrednicul domn G. Barițiu cu căzută
plecare să vă primească la Brașov.

V.

ADEVERINȚA DIN 15 IUNIE 1852 PRIN CARE BĂTRÎNII SATULUI VAMA BUZĂULUI „ADEVERESC CĂ LOCUITORII NICOLAE LUPOIU E STĂPÎN PE PĂMÎNTUL SAU“.

Adeverință.

Timbru imprimat
6 creițari

Prin care noi bătrînii, vechii lăcuitori din Vama Buzăului adeverim precum dumnealui Nicolae Lupoiu. Moșia ce o are dînsu și cei mai dinaintea moștenitori aceștii moșii, au răspîndit-o cu robote și slujbe iobăgești, de la Domnia sa Domnul Micheș Ianoș precum și alții asemenea iobagi de aicea și dintralte părți ale Prințipatului au cîștigat din mila împărătească, plătind dajdie pînă acum, și dealcea înainte supus va fi. Satul Buzău 15 iunie 1852.

Semnează prin punerea degetului

George Drăgan adeverez

George Filip adeverez

George Sporia adeverez

Adeverim și noi din partea satului.

(semnează prin punerea degetului)

George Rohan birău vechi

Iezechilă Milu do.

David Buzia birău

George Mihăilă do.

Ioan Ciobanu jurat

David Filip do.

Ioan Mirică do.

Pentru punerea degetelor adevăresc eu
parohu satului cu numele și peceta
L.P. Dumitru Dogariu
preot.

VI.

SCRISOAREA DIN 12 FEBRUARIE 1853 ADRESATĂ LUI GEORGE BARIȚIU DE
DASCĂLUL HRISTOFOR DOGARIU, ÎN NUMELE LOCUITORILOR DIN VAMA
BUZĂULUI, SEMNATĂ DE PATRU REPREZENTANȚI AI SATULUI, PRIN
CARE ACEȘTIA CER A FI SPRIJINIȚI ÎN PROCESUL CE-L AU CU FOȘTII
PROPRIETARI DE PĂMÎNT.

Prea Onorate Domnule G. Bariț !

Ne închinăm cu plecăciune și tot fericitul bine poftesc din mila darului lui
Dumnezeu împreună și la tot cuprinsul onorat Domniei tale.

Noi dedesupt scriși locuitorii satului Vămii Buzăului facem cunoscut despre
starea noastră trimițind pre acest om anume George Buzea cu datoria ce am fost
pentru osteneala prea onorat Domniitale de cînd cu venirea I(naltului împărat
pentru noi avută. Cu acea rugare ca să binevoii a ne crede și a primi acești pu-
tîntei bani de astă dată fiind încredințat și pentru lemne după cum ne-am făgăduit
vom și împlini. Însă pe lingă acestea te rugăm P(re) Onorate Domnule să nu ne lași,
ci pînă la sfîrșitul acestei judecăți să ne fii bun patron, să nu rămînem călcați de
picioarele vrăjmașilor noștri. Că de am ști apriat (mai înainte, n.n.) că nu putem
cîștiga nici un drept, după multă strădanie și cheltuială, de loc nu ne-am mai ju-
deca, ci am pustii cu totul acest sat, pustiind și risipindu-ne încotro vom putea. Însă
de am fi noi încredințați că nu ni să va întunece drepturile. Ne aflăm 100 de familii
și sintem bucușori a împlini 1 000 de fiorini în valută, avînd nădejde că vom putea
scăpa a nu da nemeșilor după cererea lor pentru rămășița robotelor și taxelor robo-
tale nimica, sau măcar și de ne va însărcina Comisia împărătească după cercetare
a plăti ceva, numai ne temem să nu fie vreo comisie cumpărată de ei, caria să nu
ne ia seamă drepturile și să ne vinovățească — că nu ne-ar rămînea nici cenușe în
vatră. Pentru care cu adîncă a inimii plecăciune îți rugăm bunătatea a ne da umilit
răspuns.

Vama Buzăului, 1853, febr. 12
Hr. Dogaru (dascăl) în numele
locuitorilor.

Gheorghe Rohan Burbu
Ioan Ciobanu
Ioan Buzea
Ioan Budileanu

VII.

SCRISOAREA DIN 24 APRILIE 1853 TRIMISĂ DE DASCĂLUL HRISTOFOR DOGARIU ȘI PATRU REPREZENTANȚI AI COMUNEI VAMA BUZĂULUI PRIN CARE ROAGĂ PE GEORGE BARIȚIU SĂ LE TRIMITĂ O INTERPRETARE A URBARIULUI „OBĂGESC” PENTRU A PUTEA RĂSPUNDE LA EXECUȚIA PUSĂ LA CALE DE NEMEȘI (FOȘTI PROPRIETARI DE PĂMÎNT).

*Prea onorate domnule
George Bariț !*

Ne închinăm cu plecăciune și tot fericitul bine poftim din mila lui Dumnezeu. Iată Prea Onorate Domnule că mine dimineață este să vie toți nemeșii la noi în sat Vama Buzău cu execuție asupra-ne, pentru care facem cunoscut pe lângă aceia rugare ca să bine voești a ne mai trimite în scris vreo câteva cuvinte după înțelesul sunetului Orbarial-Obăgesc ca să nu greșim cu răspunsurile, și rugăm bunătatea. N-au sosit nimic dela guverne. Cu care rămînem plecați și poftitori de bine.

Vama Buzăului 1853, 24 aprilie

Hristofor Dogariu
dascăl

(obs. redactor al actului, n.n.).

Ioan Ciobanu
Gieorgie Buzea
Ioan Mirică

George Rohan Burbu

Pe verso :

P. Domniei Sale
D. D. George Bariț cu supunere Brașov

B. CORESPONDENȚA DINTRE BUCUR GĂITAN — JUDE DIN SATULUNG
BRAȘOV — ȘI GEORGE BARIȚIU ÎN ANUL 1851.

I.

— *Scrisoarea judei Bucur Găitan din Satulung prin care îl invită pe George Barițiu să vină la „fața locului”.*

Onorate Domnule Bariț !

După vorba ce am avut-o marți ca să veniți afară la fața locului ; așa poftiți iată trimițu căruța prin acest omu.

Satulung, 21/8 1851.

B. Găitan jude.

Pe verso :

De la Satulung
Onoratului Domn
Domnului Gheorghe Bariț
la
Brașov

II.

— *Scrisoarea judei Bucur Găitan din Satulung prin care îl anunța pe George Barițiu că îi va trimite „un om” să aducă recursul „să să iscălească de oameni”.*

Mult Onorate Domnule Bariț !

Fiindu părintele Niagoi în 26 septemvrie mi-au trimis prin dregător cuvîntul, precum că : ce au fostu de isprăvit cu Domnia Ta au isprăvitu și așa am gîndit că

s-au și trimis dar tocmai astăzi în 6 octombrie îmi spune un om că ați poruncit ca astăzi negreșit să trimitu un omu ca să aducă recursu să să iscălească de oameni. așa dară mă văz silitu a trimite după cîte treburi am și au și oamenii cu măsurători în pădure și în cîmp ca să-l aducă și să luăm niscai creștari din lada bisericii pentru a acoperi spesele ce ne urmează, dar fiindcă gocimanul Voicu Roșculeț este la zahana ; dar pină cînd va veni cu recursul (îndărăt) va veni și dînsul.

Si rămînu, Al Domnii Tale,
plecat servu
Bucur Găitan
jude

Satulung, 6 octombrie 1851.

Pe verso :

La Satulung
Cătră
Onoratul Domnu Domn
Gheorghe Barițu
la
Brașov

III. .

— *Scrisoarea lui Bucur Găitan, jude în Staulung, prin care îl înformează pe George Barițiu ca recursul a fost iscălit de către oameni și îl va aduce negreșit.*

Onorate Domnule Barițu !

Scrisoarea Domnii Tale de Duminică o am primit-o luni, fiindcă Duminică am fost la izgonirea hoților și procesul s-au și iscălit de cătră oameni și tocmai astăzi era să vie cu dînsul dar una ne-au împiedecat. Iar mine negreșit viu fiindcă avem și vro cițiva feciori pentru asentat.

Omului de astăzi i-am plătit 1 fl(orin) 15 cr.
Și rămînu al Domniei Tale plecat
Bucur Găitan jude

Satulung, 22 oct. 1851.

Pe verso :

De la Satulung
Cătră
Onoratul Domnul Domn Gheorghe Barițu
la
Brașov

C. SCRISORI ALE ȚĂRANILOR MAGHIARI ADRESATE LUI GEORGE BARIȚIU ÎN ANII 1851 ȘI 1855.

I.

— *Scrisoarea lui Iosif Török din Csikbanfalva (Danești ?) prin care îl roaga pe George Barițiu să reînnoiască procedura în procesul sau (originalul în limba maghiara)*

Mult Stimat Domnule Barițiu !

Dacă dumneavoastră Vă veți aduce aminte cînd drumul meu m-a îndreptat spre casă am avut onoarea de a mă îndrepta către dumneavoastră. Atunci am fost sfătuit de dumneavoastră că în viitor că după acele bunuri imobile după care înaintașii mei îi după încetarea lor din viață eu am plătit dare către împărat să nu mai servesc pe amna mea feudală, nici să nu mai iau în arendă acele. Dar cum ați binevoit să vă

amintiri v-am raportat că voi fi sforțat la aceasta dacă mă voi întoarce acasă. Așa și s-a întâmplat. Am fost somat să mă prezint în fața Comisiei superioare și ce au scris aici nu știu. Și pentru că în dreptul numelui meu nu am vrut să aplic o cruce, am fost pălmuit de către domnul Liszkei (un alt avocat). Dece ? nu știu. Ordonanțele îndreptate împotriva mea, emise de Guvern, nu mi-au fost niciodată înmînate. Domnii dragători au început să șoptească între dinșii despre ele. Unul spunînd să mi se dea, altul că nu. Deoarece un om sărac ca mine se va plictisi de atîta umblet și la urma urmelor bunul va rămîne în sfîrșit Cîrții. Vă implor deci pe dumneavoastră cu plecaciune să binevoiți a reînoui procedura în cauza mea. Pentru că să nu rămînă orice urmaș al meu despoiat de orice bunuri și să vă pomenesc în veci cu inima plină de recunoștință. Eu însă vă voi prețui nu numai cu inimă plină de recunoștință — dar vă voi rămîne îndatorat cît voi trăi.

Este cunoscut de tot satul și arătat domniei voastre, dacă acest lucru va fi necesar că tot neamul meu a fost înglobat de la naștere în acest bun în care m-am născut și eu, după care am plătit dare Majestății, ceea ce a adevărit satul din nou.

Aceasta reînoid vă sîrut mîinile și picioarele rămînînd supusul dv. Iosi Török de Csikbanfalva.

29 dec. 1851

II.

— *Adeverința a cinci locuitori maghiari din comuna (Vilcele) prin care atestă primirea de la George Barițiu a tuturor actelor privind procesul pe care l-au avut cu „Domnii Pamîntești” (originalul în limba română cu litere latine).*

Adeverincze.

Prin kare noi mai giossu iskelitzi lekuitori dela Comuna Elöpaták, merturiszim ke am primit dela prea Onoratul D. Georgiu Bariczu toate actele noastre teseleam avutu akolo, en pritsina judeketzi noastre ku foști noștri Domni pămestesty en prinvincza urbleială avută, și ajsa noi la numitul Domnu numai avem nitso acta de asztfelui. Despre care prin atvaszta merturijzimu și enterim cu puneria degetului nostru lunge nume.

Elöpaták 21 Iunie 855.

Bukor Vledarian
Georgie Dan Senior
Iakob Vledarian

Georgie Anka
Andrej Thoma
totzi lekuitori dela Elöpaták

Bibliografie

¹ C. Bodea și B. Surdu, *Regimul absolutist și regimul liberal 1849—1867*, în „Din istoria Transilvaniei” vol. II., București, 1963.

² V. Cheresteșiu, *Revoluția de la 1848*, în „Din istoria Transilvaniei”, vol. II., București, 1963.

³ H. Klima, *Guvernatorii Transilvaniei 1773-1867*, 1943.

⁴ Iosif Kovács, *Desființarea relațiilor feudale în Transilvania*, Cluj, 1973.

⁵ Emil Micu, *Castelul Bran*, București, 1957.

⁶ Vasile Netea, *George Barițiu — Viața și activitatea sa*, București, 1966.

⁷ V. Păcățianu, *Cartea de aur*, Sibiu, 1909, vol. IV.

⁸ Florin Salvan, *Mișcări țărănești din satele dependente de Brașov în anii 1848-1849*, în „Studii și articole de istorie”, nr. XIII., București, 1969.

⁹ *Gazeta de Transilvania*, 1847, nr. 11 ; 1849, nr. 18.

¹⁰ Arhiva Muzeului culturii românești de pe lângă biserica „Sf. Nicolae” din Scheii Brașovului, *Fondul George Barițiu — acte neinventariate*.

DIE UNTERSTÜTZUNG DER RUMÄNISCHEN BAUERNSCHAFT DES BURZENLANDES NACH DER REVOLUTION VON 1848/1849 DURCH GEORGE BARIȚIU

(Zusammenfassung)

Die Arbeit beschreibt bisher unveröffentlichte Urkunden, die vor kurzem im Archiv des Museums der rumänischen Kultur in Șcheii Brașovului entdeckt wurden. Sie sind in einer Aktenmappe mit dem Titel „Bestand George Barițiu — nicht verzeichnete Akten“ enthalten.

Gelegentlich des Studiums dieser Akten wurde ihr besonderer historischer Wert festgestellt, da sie neue Erkenntnisse betreffend ein bisher sehr wenig bekanntes Tätigkeitsfeld von George Barițiu vermitteln, und zwar seine Tätigkeit als Verteidiger der Bauerschaft des Burzenlandes und seiner Nebengebiete in den Urbarialprozessen, die bald nach dem Agrargesetz von 1848 und nach dem Erlass des Gubernators Ludwig Wohlgemuth vom 10. Januar 1850, geführt wurden.

Die Akten zeigen sowohl die von George Barițiu der Sache der Bauerschaft einiger Dörfer des Burzenlandes und seiner Umgebung gewährte Unterstützung, als auch den hartnäckigen Kampf der untätigen Bauern gegen die feudalen Privilegien und für die entschädigungsfreie Anerkennung ihres Eigentumsrechtes auf den von ihnen bearbeiteten Grund.

Die Arbeit umfasst drei Teile: eine kurze Darstellung der sozial-ökonomischen Lage in Siebenbürgen vor der Revolution von 1848, die Analyse des Inhalts der Akten aus der erwähnten Aktenmappe und schliesslich, als Beilage, die Texte der betreffenden Akten.

ASPECTE DIN PUBLICISTICA LUI GEORGE BARIȚIU ÎN PERIOADA 1860 — 1863

de RODICA ȘOFRONTE

Restabilirea absolutismului în forme mai rigide și desființarea completă a autonomiei provinciilor Imperiului Habsburgic, sint elemente caracteristice perioadei care a urmat după înfrângerea revoluției din 1848 — 1849. Măsurile luate pe această linie în timpul „regimului lui Bach“ au avut drept urmare o creștere a ostilității față de absolutismul habsburgic. Anii aceștia au adus cu ei îngrădirea posibilității de manifestare liberă a vederilor politice, sau de aducere la cunoștința autorităților a doleanțelor. De-abia după 1860¹, se manifestă o slăbire a cenzurii presei, apare din nou o relativă libertate a manifestărilor de opinii, și ca urmare, presa va cunoaște o afluență a articolelor protestatare, a articolelor mobilizatoare și îndrumătoare în același timp.

Simțindu-se amenințat în existența lui, atât dinlăuntru cât și din afară, Imperiul Habsburgic va renunța la vechiul său sistem de guvernământ², încercînd o experiență constituțională. Alexandru Bach demisionează în august 1859, iar în locul său este numit Goluchowski, care se orientează spre o politică de federalizare a imperiului. Trecerea spre un sistem constituțional de guvernare³ este marcată de emiterea diplomei imperiale din 20 octombrie 1860 și a patentei din 26 februarie 1861. Noua etapă inaugurată acum — regimul liberal — este marcată de divizarea atribuțiilor guvernării între un parlament central și dietele provinciale. Această încercare de soluționare era însă departe de a răspunde așteptărilor popoarelor din monarhie, ele nemulțumind în același timp atât partidele antiaustriece și revoluționare, cât și pe unii aris-

¹ V. Cheresteșiu, Camil Mureșan, George Em. Marica, *G. Barițiu — Scrieri social-politice, București*, Edit. politică, 1962, p. 21.

² I. Pușcariu, *Notițe despre întîmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 47.

³ *Din istoria Transilvaniei*, II, ed. a II a, București, 1963, p. 183.

tocrați⁴. Și naționalitățile din Transilvania au fost înșelate în așteptările lor. Reprezentanții reacțiunii maghiare doreau autonomia Ungariei dar cu anexarea Transilvaniei, sașii așteptau o confirmare a vechilor lor privilegii, în timp ce fruntașii politici români, credincioși principiilor manifestate de la 1848 încoace, cereau autonomia și recunoașterea națiunii și limbii române. În aceste împrejurări, se înregistrează o activitate politică susținută în rîndul celor trei „națiuni”⁵.

În cele ce urmează vom încerca, foarte scurt, să prezentăm felul cum erau văzute lucrurile — în aceste împrejurări — de către unul dintre fruntașii poporului român, care era totodată și cel mai de seamă reprezentant al publicisticii românești din Transilvania — George Barițiu.

Participarea sa activă la evenimentele politice, precum și felul cum a înțeles să le consemneze în scris, pentru informarea românilor în primul rînd, l-a îndreptățit pe Z. Picișeanu să scrie despre el că „n-a trăit, n-a gîndit și n-a muncit decît pentru neamul său românesc”⁶, fiind „primul și cel mai harnic colaborator al foilor cărora el le-a dat ființă”⁷.

Emiterea diplomei din octombrie, care pune în centrul vieții politice a Transilvaniei problema convocării unei diete, a suscitat un viu interes și a stîrnit un amplu schimb de opinii în rîndul oamenilor politici ai principatului. G. Barițiu, care vede deschizîndu-se prin ea noi perspective de afirmare pentru românii din Ardeal, în cuvinte pline de speranță, scrie că o dată cu recunoașterea autonomiei Transilvaniei, o dată cu recunoașterea națiunii române ca matură politicește, „soarta este dată în mîinile noastre”⁸.

Aplicarea prevederilor diplomei din octombrie se va lovi însă de la început de împotrivirea politicianilor maghiari. Aceștia, postîndu-se pe linia uniunii votate la 1848, susțineau că este inutilă convocarea unei diete a Transilvaniei, care, conform vederilor lor, făcea parte integrantă

⁴ G. Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, III, Sibiu, 1891, p. 21—22.

⁵ *Din istoria Transilvaniei*, II, p. 190 ; G. Bariț, *Transilvania Brașov, 16 aprilie, Mișcări constituționale*, în „Gazeta Transilvaniei” (în continuare va apare G.T.), XXIV (1861), nr. 28, p. 117, apud V. Chereșteșiu, . . . op. cit., p. 175.

⁶ Z. Picișeanu, *Gheorghe Barițiu — ziaristul*, în *Transilvania*, 1943, an 74, nr. 6, p. 409.

⁷ Ioan Lupaș, *Un capitol din istoria ziaristicii românești — Gh. Barițiu*, Sibiu, 1906, p. 20.

⁸ G. Bariț, *Să ne reculegem*, în G.T. XXIII (1860), nr. 46, p. 192, apud V. Chereșteșiu. . . , op. cit., p. 170

din „moștenirea coroanei Sf. Ștefan“. Pe această bază ei se împotrivesc alegerii de noi funcționari în comitate și comune care să ia locul celor care erau reprezentanți direct ai statului austriac. Susținând că încă de la 1848 există reprezentanți aleși în comitate și comune, fruntașii politici maghiari acceptă doar completarea numărului lor în acele locuri unde a fost descompletat din diferite motive. Barițiu atrage atenția că alegerile comisiilor reprezentative de la 1848 s-au făcut fără concursul românilor și împotriva acestora și cere demiterea lor. Dar precizează că „românii nu se luptă pentru ranguri și oficii (ci) ei se luptă pentru principii. Ei nu vor grație ci vor dreptate“⁹.

Dindu-și seama că dacă se va aplica legea electorală din 1848, românii vor avea puțini alegători, îndeamnă pe toți cei care au drept la vot, să facă uz de el, și în același timp face apel la slujbașii români care au lucrat în vechea administrație a Transilvaniei, pentru a-i instrui și ajuta pe cei nou aleși¹⁰. Barițiu îndeamnă pe români să ia parte la alegerile generale de ținuturi în a căror sarcină intră, între altele, alegerea, instruirea și supravegherea funcționarilor, pentru că ei, românii au cerut mereu adunări marcale în vederea înlocuirii comitetelor de la 1848, nefavorabile românilor¹¹, arătând că chiar privesc dor ca o școală pregătitoare, aceste adunări au deosebită importanță pentru români.

Tărăgănarea aplicării prevederii diplomei din octombrie, referitoare la trecerea funcțiilor publice în mîna românilor, îl va face pe ziaristul transilvănean să scrie mai tîrziu că „o singură speranță, un singur punct de răsufare a mai rămas... dieta... unde românii, ungurii, secuii, trebuie să cadă la înțelegere, să-și dea mîna, să-și ceară iertăciune pentru orice vom fi păcătuît unii contra altora“¹², iar în preajma alegerilor pentru dietă scria că deputații care vor fi aleși „trebuie informați pe calea publicității de ceea ce ne doare și de ceea ce dorim să avem“¹³.

Problema centrală ridicată de diploma din octombrie fiind întrunirea dietei Transilvaniei, cancelarul Kemény convocă pentru 11 febru-

⁹ Idem, *Încă odată să ne reculegem*, în G.T., XXIV (1861), nr. 35, p. 151.

¹⁰ Idem, *La reorganizațiunea Transilvaniei*, în G.T., XXIV (1861), nr. 22, p. 92.

¹¹ Idem, *Adunările generale de ținuturi. Să ia parte românii la aceleași ?* în G.T., XXIV (1861), nr. 47, p. 203. Aceeași problemă a modului de alegere a funcționarilor români, face subiectul articolului *Oficialii români*, în G.T., XXIII (1860), nr. 58, p. 239.

¹² Idem, *Din 20 octombrie nici un pas înainte*, în G.T., XXIV, (1861), nr. 78, p. 327, apud V. Cheresteșiu, *op. cit.*, p. 181.

¹³ Idem, *Unde se află românii ardeleni de la diploma din 20 octombrie 1860 încoace*, în G.T., XXVI (1863), nr. 32, p. 126.

arie 1861, o conferință comună a românilor, ungurilor și sașilor, pentru a se stabili principiile de organizare ale viitoarei diete¹⁴, conferință care se va întruni la Alba Iulia. În vederea pregătirii românilor pentru această conferință, Barițiu, fiind adept al punctului de vedere radical din mișcarea națională și unul dintre capii aripii radicale, militează, alături de alți fruntași politici români, pentru convocarea unui congres național, în care să se pună de acord punctele de vedere ale românilor asupra organizării viitoarei diete și asupra unui proiect de lege electorală, care să stea la baza alegerilor pentru aceasta. Înainte de convocarea congresului național, pentru a da „materie de discuțiune publică“, Barițiu întocmește un program național în 26 de puncte¹⁵, program care depășind cu mult prevederile diplomei din octombrie, demonstrează faptul că Barițiu constatare toate insuficiențele și dedesubturile actului imperial¹⁶.

Scopul conferinței preliminare de la Sibiu, este, după cum va scrie mai târziu publicistul român, de a căuta mijloace pentru asigurarea existenței naționalității române și a tuturor drepturilor cuvenite ei, precum și întemeierea unor solidarități naționale, precizând că „celelalte națiuni trebuie să fie convinse că această patrie numai atunci va fi într-adevăr fericită“, dacă toți locuitorii ei „umăr la umăr vor lupta pentru conservarea și întemeierea fericirii ei pe vecii vecilor“. Exprimiindu-și poziția față de națiunea maghiară, Barițiu precizează: „... eu neg înaintea cerului și a oamenilor că ar exista ură între națiuni. Ura, urgia și frecări nu există între națiuni, ci numai între coterii și oligarhii și clasele privilegiate ... să distingem între națiune și coteri. Românul își are scris pe flamura sa solidaritatea națională, libertate constituțională, scăparea de absolutism, de anarhie ... combaterea terorismului ori de unde ar veni acesta și frățeara conlucrăre cu națiunile frățiene spre fericirea patriei“¹⁷.

Conferința convocată de Kemény la Alba Iulia — nu insistăm asupra acestei probleme — nu a dus la rezultatele scontate de români. Comentînd evenimentul, Barițiu va continua să militeze pentru convo-

¹⁴ Pentru pregătirea dietei, pe larg, la Simion Retegan, *Pregătirea dietei de la Sibiu din 1863—1864*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, Cluj, 1969, XII, p. 53—82.

¹⁵ *Proiect de programă națională a românilor din Brașov și împrejurimi*, în G.T., XXIII (1860), nr. 50, p. 206. Articolul nesemnat. Cf. V. Netea, *George Bariț, Viața și activitatea sa*, București, 1966, p. 251.

¹⁶ V. Netea, *op. cit.*, p. 251.

¹⁷ G. Bariț, *Caracterul conferinței naționale din Sibiu*, în G.T., XXIV (1861), nr. 3, p. 12.

carea unui congres național românesc, subliniind în mod deosebit că, la Sibiu românii s-au întrunit în vederea conferinței de la Alba Iulia și că, deși s-a ales un comitet permanent, acesta nu este eficient deoarece membrii săi sînt împrăștiati în diferite centre din țară¹⁸.

Anul 1863 aduce pentru români cea de-a doua conferință națională de la Sibiu, din luna aprilie, conferință care recunoaște diploma din octombrie și patenta din februarie printre legile Transilvaniei.

În legătură cu convocarea acestei adunări se vor ivi diferențe între români, datorită faptului că grupul Șaguna dorea numirea deputaților, spre deosebire de gruparea radicală, care dorea alegerea lor¹⁹. Barițiu, încadrat în cea de-a doua grupare, scria: „Cei care vor fi aleși sau chemați să meargă la adunare ... să meargă, pentru ca să pregătească căile către înțelegerea dorită cu ceilalți compatrioți ai lor ... pentru ca să măsoare distanța ce am făcut pe calea progresului în cei doi ani ce au trecut și pentru ca să dea din nou expresie dorințelor națiunii române²⁰”. Pentru posibilitatea unei mai bune informații — și se gîndea la discursurile rostite și la discuțiile purtate cu ocazia congresului — Barițiu propune — și deși se pare că este un fapt neînsemnat, îl menționăm, — că ar fi bine ca totul să fie stenografiat „pentru ca să se taie oricărui jurnal ocaziunea de a falsifica dezbaterile și conclusele unei adunări românești²¹”. Această propunere a sa de introducere a metodei stenografierii — metodă utilizată deja în lucrările dietei ungare — este mai veche; a exprimat-o și în 1860 cînd scria că „ar fi păcat și o daună nespusă dacă dezbaterile atît politice cît și naționale ... s-ar mai deperde și pe viitor sau dacă ... s-ar contrage ca și pînă acum într-un bilet de protocol de ședințe ... prea puțin sau nicidecum motivat, pentru ca publicul să se pună în stare de a judeca lucrul, din toate laturile și a-și forma opiniune lămurită, sigură... despre ceea ce se întîmplă împrejurul său și pentru dînsul²². Aceeași idee a necesității păstrării în scris a lucrărilor conferințelor românești o va susține și o va cere și pentru conferința de la Miercurea (1869)²³.

¹⁸ Idem, *Congres național*, în G.T., XXIV (1861), nr. 38, p. 163. *Comitetul permanent*, în G.T., XXV (1862), nr. 80, p. 317.

¹⁹ G. Barițiu, *Părți alese*. . . , p. 160, și urm.

²⁰ Idem, *Transilvania, Brașov 10 martie (Congresul)* în G.T., XXVI (1863), nr. 16, p. 62.

²¹ Idem, *Transilvania, Brașov, 20 Martie (Earăși despre congres)*, în G.T., XXVI (1863), nr. 19, p. 74.

²² Idem, *Stenografi români*, în G.T., XXIII (1860), nr. 57, p. 236

²³ Bujor Surdu, *Conferința națională de la Miercurea (1869)*, în *Anuarul Institutului de istorie Cluj*, Cluj, VIII, 1965, p. 191.

Socotim că nu greșim dacă vedem în această dorință, în cererea lui de a se păstra urma scrisă a evenimentelor, nu concepția ziaristului ci concepția cărturarului, a istoricului conștient de valoarea documentului scris, a consemnării a tot ce poate deveni document istoric — și pentru epoca aceea de o deosebită importanță. Barițiu se mai gîndea și la felul în care presa în slujba austrieșilor va prezenta evenimentele, mărturisind că în această privință și el, ziaristul român, ar avea opinia lui, legată strîns de interesele neamului său, dar că despre aceasta va scrie și va vorbi pe larg atunci cînd va putea, după cum subliniază în numerele din 18 și 20 aprilie 1860 ale *Gazetei Transilvaniei*“.

În desfășurarea evenimentelor anului 1861, un loc important l-au avut frămîntările legate de emiterea legii electorale pentru alegerile dietei Transilvaniei și trimiterea reprezentanților transilvăneni la senatul imperial. Pentru români era o situație grea deoarece, diploma din octombrie recunoștea autonomia Transilvaniei, dreptul ei de a avea dietă proprie și de a trimite deputați în senat, dar, politicienii maghiari nu recunoșteau diploma imperială și postîndu-se pe pozițiile lor de la 1848, cereau ca Transilvania să trimită deputați în dieta de la Pesta. Prima conferință de la Sibiu elaborase principiile pe care românii le doreau să stea la baza legii electorale pentru alegerea deputaților în dieta Ardealului. Arătînd aceasta, Barițiu sublinia că „fără dreptul alegerii libertatea este numai o himeră, o fantomă, o înșelăciune”²⁴, deși, el, prin dreptul alegerii se gîndea la votul censitar.

În diferendul: a lua sau a nu lua parte la lădrările dietei Ardealului, Barițiu declară că se alătură acelor care „susțin ca românii să trimeată la dieta Ardealului deputați cît se va putea mai mulți” pentru ca „să facă pe voia națiunii” apărînd cuprinsul *Supplexului*, al *Protocolului* de la Blaj (1848) și al celui de la Sibiu (1861) „cu deviza în frunte: libertate națională și limbă”²⁵. Preocupat de chemarea adresată românilor de a trimite deputați în senatul imperial, chemare lansată prin diploma din octombrie, Barițiu subliniază că aceasta nu se poate face pînă cînd va fi recunoscută limba și națiunea română, arătînd că

²⁴ G. Bariț, *Legea electorală cu aplicare la români*, în *G.T.*, XXIV (1861), nr. 7, p. 27.

²⁵ Idem, *Să aleagă românii deputați și ce să apere aceștia în dietă*?, în *G.T.*, XXIV (1861), nr. 25, p. 108; tot în legătură cu dieta, articolele: *Dieta Transilvaniei*, în *G.T.*, XXIV (1861), nr. 14, p. 59; *Fi-va dietă în Transilvania*? în *G.T.*, XXV (1862), nr. 72, p. 285; *Cauza dietală și propunerea guvernului regesc pentru regaliști*, în *G.T.*, XXIV, (1861), nr. 83, p. 347.

deputații români ar fi priviți în parlamentul din Viena numai „ca particulari“, ei neputând fi reprezentanți ai unei națiuni nerecunoscute ca atare²⁶.

Precipitarea evenimentelor legate de convocarea dietei, poziția diferită care o au față de această problemă reprezentanții celorlalte națiuni, nu scapă atenției lui Barițiu. Răspunzând unui articol apărut în numărul 190/23 august 1861 al publicației „Pesti Hirnök“, sub semnătura lui Székely, în care românii sînt sfătuiți să nu ceară dietă separată pentru Transilvania, deoarece la 1848 a fost ștearsă toată inegalitatea și să renunțe la pretențiile lor de a patra naționalitate prezentîndu-se la dieta de la Pesta, Barițiu subliniază că românii sînt hotărîți să lupte pentru drepturile lor, indiferent sub ce formă și în ce for, pentru că numai astfel se poate ieși din starea de „așteptare tulburătoare“²⁷.

Convocarea și revocarea dietei din Pesta, convocarea dietei Transilvaniei pentru 4 noiembrie 1861 la Alba Iulia și amînarea ei, demisia lui Kemény, destituirea lui Mikó și numirea lui Folliot de Crenneville în fruntea guvernului, precum și apariția în decembrie 1861 a decretului pentru folosirea limbii române în afacerile publice, sînt noi etape ale desfășurării evenimentelor, noi speranțe pentru reprezentanții politici ai românilor. Barițiu publică în această perioadă o serie de articole²⁸ menționîndu-și punctele de vedere. Un interes deosebit manifestă față de pregătirile pentru alegeri, față de legea electorală provizorie din aprilie 1863, fiind nemulțumit de fixarea censului la 8 florini²⁹, fapt care va face ca românii să aibă un număr mic de alegători, de cca. 60 mii față de aproape 3 milioane de români. În decursul desfășurării alegerilor, atenția lui Barițiu se concentrează asupra acestora, luînd apărarea românilor și combătînd pe acei care ironizau neregularitățile apărute pe parcurs, scriînd: „Acela care se miră cum poporul nu ține minte numele bărbaților fruntași și al funcționarilor, sau este un teoretic sec și pedant lipsit de orice cunoștințe scoase din viața practică sau un prefăcut viclean ... Toți cunosc persoana (candidatului — n.n.)

²⁶ Idem, *Să trimită românii deputați în parlamentul imperial* ?, în G.T. XXIV (1861), nr. 34, p. 147.

²⁷ Idem, *Părerii secuiești despre dieta Ardealului*, în G.T., XXIV (1861), nr. 67, p. 283.

²⁸ Idem, *Rezultatele activității senatului imperial*, în G.T., XXV (1862), nr. 100, p. 397 ; vezi și nota 25.

²⁹ Idem, *Ideii fugitive despre legea electorală provizorie a Ardealului*, în G.T. XXVI (1863), nr. 37, p. 145.

fără a le păsa de connume³⁰. Într-adevăr, în diferite cercuri electorale, datorită insuficienței pregătiri a alegătorilor, același candidat a apărut sub mai multe nume, fapt care a fost în detrimentul românilor, deoarece a dus la împărțirea numărului de voturi acordate unui singur candidat în atâtea părți sub câte nume apărea în buletinele de vot³¹.

Un loc de seamă în publicistica lui Barițiu, în perioada de care ne ocupăm, îl ocupă articolele referitoare la autonomia Principatului, la problema unirii sale cu Ungaria și combaterea acestei dorințe a vîrfurilor politice maghiare. Pentru a pune la dispoziția opiniei publice românești materiale motivatoare ale luptei politice, Barițiu înaintează publicarea în paginile *Gazetei* a unei serii de articole în care face o retrospectivă în istoria Transilvaniei³². În aceste articole, se subliniază că românii au dorit întotdeauna autonomia și că ei au acceptat din mulțimea legilor „octroate” emise pentru această provincie, numai acelea care le-au adus un oarecare folos. Arătînd că autonomia unei țări este în funcție de deținerea puterii legislative, el subliniază că Transilvania, „în secolii din urmă” s-a guvernat numai după legi decretate în dieta sa și sancționate de principele său, făcînd distincție între unire deplină și uniune personală³³. Aceleași idei se desprind din toate articolele legate de problema uniunii și autonomiei semnate de Barițiu în perioada agitată dinaintea deschiderii dietei Transilvaniei³⁴.

În același timp, din motive tactice³⁵, Barițiu respinge afirmațiile celor care susțineau că românii ardeleni vor întemeierea unei „Daco-Ro-

³⁰ Idem, *Despre neregularități la alegeri*, în *G.T.*, XXVI (1863), nr. 51, p. 202 ; vezi și *G.T.* nr. 37 din 15 mai 1863, p. 147.

³¹ St. Retegan, *op. cit.*, p. 74 și urm.

³² G. Bariț, *Unio Trium Nationum*, în *G.T.*, XXIII (1860), nr. 49, p. 201 ; apud Radu Pantazi, *Viața și ideile lui George Barițiu*, București, 1964, p. 181 ; *Tripartitul lui Ștefan Verböczi*, în *G.T.*, XXIII (1860), nr. 60, p. 247 ; *Ungaria în revoluțiune*, în *G.T.*, XXIV (1861), nr. 6, p. 23 ; *Octroi — Octroyer*, în *G.T.*, XXII (1860), nr. 84, p. 351 ; *Propușeziunile regești din a. 1848 trimise către dieta Transilvaniei*, în *G.T.*, XXV (1862), nr. 15, p. 57 ; *Legile dietei Transilvane din 1848*, în *G.T.*, XXV (1862), nr. 29, p. 113 ; *Aruncătură de ochi peste propușeziunile regești din Marele Principat al Ardealului*, în *G.T.*, XXVI (1863), nr. 36, p. 142.

³³ Idem, *Autonomia Transilvaniei*, în *G.T.*, XXIII (1860), nr. 48, p. 197. A

³⁴ Idem, *Uniunea Transilvaniei cu Ungaria*, în *G.T.*, XXIII (1860), nr. 53, p. 219 ; *Autonomia Transilvaniei în Uniunea cu Ungaria mai înainte de 1530*, în *G.T.*, XXIII (1860), nr. 56, p. 231 ; *Cu ce vreau maghiarii să dobindească pe națiunea română pentru sine ?* în *G.T.*, XXIII, (1860), nr. 58, p. 240 ; *Iarăși uniunea Transilvaniei cu Ungaria* în *G.T.*, XXIII (1860), nr. 59 p. 243 ; *Proces criminal în contra celor care vor nimici autonomia Transilvaniei*, în *G.T.*, XXV (1862), nr. 60, p. 238 ; *Autonomia*, în *G.T.*, XXVI (1863), nr. 19, p. 73.

³⁵ Camil Mureșan, *Ideile social-politice ale lui Gh. Bariț în publicistica sa din perioada absolutismului și regimului „liberal”*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, Cluj, VI, 1963, p. 119.

mâinii³⁶, susținând că problema actuală, la ordinea zilei este doar recunoașterea națiunii române și a limbii românești; „...eu mai repețesc că principala noastră problemă națională ce avem a dezlega în timpul de față, nu este uniunea, ci este naționalitatea și limba, întru cel mai strâns înțeles al cuvântului³⁷, și judicios și realist constată că „Uniunea este o chestiune mai mult diplomatică³⁸. Pentru români însă „limba și viața sînt sinonime³⁹. Barițiu sesizează și încercările de eschivare, sau mai bine zis, încercările autorităților de a convinge pe români că nu au dreptul să ceară aceasta, precum și încercările de soluționare ciuntită scriind: „...aceia care voiește în adevăr a concurge cu condeii săi la dezlegarea fatalei chestiuni a limbilor, să nu iasă în fața patriei numai cu negațiuni, nici să creadă iarăși că prin așa-numita decretare a limbii în cîteva comune, ne-a scăpat pe toți... de confuziunea limbilor... ci aici se cer proiepte pozitive fundate pe niște principii tari⁴⁰.

După aprecierile sale, interdicția folosirii limbii naționale este o „tiranie sufletească care întrece pe orice tiranie trupestă“, deoarece „orice popor devine la ceea ce este numai prin limba sa națională“⁴¹. Înțelegînd importanța unității limbii pentru existența ca atare a unei națiuni pentru dezvoltarea și afirmarea ei, Barițiu scria: „viața genetică a popoarelor . . . atîrnă . . . numai de la gradul culturii lor spirituale și de la păstrarea limbii lor în cărți, în jurnale, în școală, în biserică, în familie încît aceea va fi mai văzută și mai respectată care va ști arăta mai multe produse ale minții și ale spiritului⁴², militînd pentru dezvoltarea liberă a ziaristicii românești și pentru anularea interdicției importului de cărți românești⁴³.

³⁶ G. Bariț, *Daco-România*, în G.T., XXIV (1861), nr. 72, p. 303; *Daco-România D-lui A.P.J. și D-lui D. din „Közlöny“*, în G.T., XXVI (1863), nr. 1, p. 1.

³⁷ Idem, *Uniunea Transilvaniei cu Ungaria*, în G.T., XXIII (1860), nr. 53, p. 221.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Idem, *Dreptul limbii românești și Transilvania*, în G.T., XXIV (1861), nr. 20 p. 127; tot în legătură cu aceasta: *Limba română ca oficioasă judecată în „Körunk“*, în G.T., XXIV (1861), nr. 21, p. 216; *Despre școale și limba latină*, în G.T., XXIV (1861), nr. 61, p. 259; *Limbile oficiale*, în G.T., XXV (1862), nr. 43, p. 169; nr. 44, p. 173; nr. 45, p. 177; nr. 46, p. 181, nr. 48, p. 189, nr. 49, p. 193; *Despre limbă*, în G.T., XXVI (1863), nr. 49, p. 195. În acest ultim articol, scris din Praga, Barițiu face o paralelă între „Referințele boeme și cele ardeleni cu privire la limbă“.

⁴⁰ Idem, *Încă odată limbile oficiale*, în G.T., XXVI, (1863), nr. 17, p. 64.

⁴¹ Idem, *Axiome și probleme politice cu privință la națiunea română din țările austriace*, în G.T., XXIV (1861), nr. 33, p. 143, apud V. Cherestescu, op. cit., p. 176.

⁴² Ioan Lupaș, *G. Bariț, studii și articole*, Sibiu, 1912, p. 7.

⁴³ G. Bariț, *Tiparul și legile de presă*, în G.T., XXIV (1861), nr. 17, p. 71; *Monopolul de cărți românești privit din punct de vedere național*, în G.T., XXIV (1861), nr. 20, p. 83; *Pentru trecerea produselor literare românești din Principatele Unite*, în G.T., XXV (1862), nr. 47, p. 185.

Fiind unul dintre inițiatorii „Astrei“, inserează în „Gazeta Transilvaniei“, adeseori, informații referitoare la această asociație⁴⁴. Cu privire la scopurile ei, Barițiu va scrie că asociațiunea va fi în stare să demonstreze lumii că tocmai prin mijlocirea și cu ajutorul ei se va deschide calea „spre mai de aproape înțelegere cu ceilalți locuitori ai țării. . . va ști să cîștige chiar și respectul neamicilor națiunii române, va insufla în ai săi respect către toți învățații popoarelor conlocuitoare“⁴⁵.

Cu prilejul expoziției organizate de „Astra“ în 1862, Barițiu publică — în calitate de secretar al Asociațiunii — programul expoziției⁴⁶, precum și unele considerații asupra scopului urmărit prin organizarea ei : „ . . este și va rămîne o datorință mare și grea ce avem să împlinim, nu numai pentruca să ne cunoască alții ci și mai virtos pentruca să ne cunoaștem noi înșine în toată privința și în toate ramurile activității noastre naționale“⁴⁷. Tot cu referire la această expoziție va mai scrie că „Folosul unei întreprinderi de natura acesteia. . . poate fi dublu, adică unul moral și altul material. Cîștigul moral. . . fiind . . . că românilor li se dete ocaziunea nouă de a-și cunoaște și mai bine facultățile spirituale, de a se încrede în viitor mai mult în puterile proprii“ ; în ce privește folosul material Barițiu scrie că poporul trebuie să meargă „întru descoperirea și cultivarea tuturor acelor arte, meserii și ramuri economice, cu ajutorul cărora să-și poată îmbunătății modul vieții și asigura viitorul familiei“⁴⁸.

Cu această afirmare, și ne referim la partea a doua a citatului privind problemele economice, ni se relevă un nou orizont în preocupările lui George Barițiu de o uimitoare vastitate. În epoca de care ne ocupăm, ziaristul român era receptiv și înțelegea foarte multe aspecte din acest domeniu.

El sesizează bunăoară eficiența legăturilor economice indestructibile care uneau Transilvania cu Principatele Unite⁴⁹, și scria : „pentruca să ne ajungem mai cu înlesnire scopul acesta (dezvoltarea economiei, n.n.) este de

⁴⁴ Idem, *Congres național și societate literară*, în *G.T.*, XXIV (1861), nr. 65, p. 276 ; *Despre Asociația transilvană pentru literatură și înaintarea în cultură a poporului român*, în *G.T.*, XXIV (1861), nr. 92, p. 384 ; *Muzeul din Cluj și Asociațiunea din Sibiu*, în *G.T.*, XXIV (1861), nr. 99, p. 411.

⁴⁵ Idem, *Să ne aducem aminte de cele vechi*, în *G.T.*, XXIV (1861), nr. 98 p. 407.

⁴⁶ Idem, în *G.T.*, XXV (1862), nr. 5, p. 18 ; nr. 6, p. 22 ; nr. 34, p. 134, nr. 45, p. 179, nr. 49, p. 194.

⁴⁷ Idem, Cuvîntul rostit la deschiderea expoziției, în *G.T.*, XXV (1862), nr. 60, p. 237.

⁴⁸ Idem, *Opiniunea publicului despre expozițiunea românească din Brașov*, în *G.T.*, XXV (1862), nr. 62, p. 247.

⁴⁹ Idem, *Agricultura, industria și comerțul Principatelor Unite către Transilvania*, în *G.T.*, XXV (1862), nr. 39, p. 153.

neapărată trebuință să ne studiem starea și pusețiunea (poziția n.n.) în care ne aflăm noi, în care se află și vecinii noștri, cu care venim pe toată ziua în contact comercial și industrial⁴.

Pentru a facilita această dezvoltare, Barițiu vede necesitatea unor instituții de credit, fără de care „locuitorii acestei țări nici că pot spera vreo îmbunătățire a decadentei lor stări economice, industriale, comerciale și cu acesta a celei spirituale”⁵⁰, subliniind că fără îmbunătățirea stării materiale a patriei nu se poate face nici un progres pe nici un câmp al activității spirituale. Deci, Barițiu sesizează o concepție cunoscută nouă astăzi, istoricilor marxiști, că doar o bunăstare economică permite o activitate rodnică în domeniul suprastructurii.

Militant consecvent pentru introducerea căilor ferate în Transilvania⁵¹, Barițiu informează prin „Gazeta Transilvaniei”, asupra mersului debaterilor legate de această problemă⁵².

În atenția sa au stat și problemele legate de situația țărănimii ardelenene, fiind adept convins al completei desființări a iobăgiei⁵³. În perioada de care ne ocupăm, Barițiu scrie o serie de articole legate de problema țărănească⁴⁵. Afirmatia sa referitoare la țărani din Principatele Unite că „poporul țăran, sau adică adevărata națiune (să fie) împroprietărită, pentru că să nu mai fie străină și fugătoare pe pământ în țara sa, nici să fie tratată cu perfidie și brutalitate”⁵⁵, exprimă clar înțelegerea pe care a dat-o problemei țărănești în general.

Aceste aspecte — și nu toate — ale publicisticii lui George Barițiu din perioada cuprinsă între emiterea diplomei din octombrie și deschiderea dieței de la Sibiu, demonstrează, cum am mai menționat largul orizont și multilateralitatea preocupărilor marelui publicist și om politic care și-a pus toată energia și toată capacitatea intelectuală în slujba luptei pentru îmbunătățirea situației românilor din Transilvania.

⁵⁰ Idem, *Institut de credit ipotecar*, în G.T., XXV (1862), nr. 86, p. 341 ; legat de aceeași problemă *Proprietate. Bancă ipotecară. Cumpărătura de moșii*, în G.T., XXV (1862), nr. 50, p. 197 ; *Epistolă deschisă domnului Iooshn Găl la M. Odorheiu*, în G.T., XXV (1862), nr. 93, p. 369.

⁵¹ O. Boitoș, *Lupta lui Bariț în 1847 pentru introducerea căilor ferate în Transilvania*, în *Observatorul social-economic*, 1945, XII, nr. 4—6, p. 471—493 ; G. Bariț, *Memorialul pentru cel dintâi drum de fer*, Brașov, 1862, cf. Radu Pantazi, op. cit., p. 7.

⁵² Cf. G.T., XXVI (1863), nr. 19, p. 18.

⁵³ I. Kovács, *Problema desființării iobăgiei și a împroprietării țărănimii din Transilvania văzută de George Bariț*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, Cluj, VI, 1963, p. 97—107.

⁵⁴ G. Bariț, *Românii transilvăneni ca proprietari de pământ*, în G.T., XXIV (1861), nr. 94, p. 391 ; *Cine a desființat iobăgia țăranilor din Ardeal*, în G.T., XXIV

ASPEKTE AUS GEORGE BARIȚIU'S PUBLIZISTIK IN DER PERIODE VON 1860—1863

(Zusammenfassung)

Die Verfasserin des Artikles stellt die prägnantesten Aspekte aus G. Barițiu's Publizistik in der Periode zwischen dem Erlass des kaiserlichen Patentes vom 20 Oktober 1860 und der Eröffnung des siebenbürgischen Landtages am 7 Julie 1863 dar.

Die Arbeit stützt sich auf die von Barițiu unterzeichneten Artikel in „Gazeta Transilvaniei“ — eine Zeitung die übrigens die meisten Artikel des grossen rumänischen Historikers und Publizisten enthält — und stellt seine Einstellung und die Art und Weise, wie er die wichtigsten Ereignisse der Zeit — die Anwendung des Oktoberpatentes und die von diesem verursachten Bewegungen, die Vorbereitungen der rumänischen Nationalkonferenzen von Sibiu, die Betätigung für ein angemessenes Wahlgesetz, der Verlauf der Wahlen für den siebenbürgischen Landtag — und die Probleme die diese Ereignisse für die Rumänen stellten, aufgefasst hat. dar.

Es sind gleichfalls die ökonomischen Betätigungen Barițiu's und sein Hinweis auf die unverwüsthlichen wirtschaftlichen Verbindungen zwischen Siebenbürgen und den Vereinigten Fürstentümer dargestellt.

Die Arbeit befasst sich auch mit Barițiu's Publizistik im Zusammenhang mit der Tätigkeit des Vereins „Astra“, dessen Sekretär er war.

(1861), nr. 59, p. 251 ; cf Radu Pantazi, *op. cit.*, p. 193 ; *Ce fac comunele românești cu obligațiunile de stat din anul 1854*, în *G.T.*, XXV (1862), nr. 19, p. 73; *Despre economia pădurilor*, în *G.T.*, XXV (1862), nr. 11, p. 42.

⁵⁵ Idem, *Epistolă deschisă către „Dacia“ din Iași și „Revista Carpaților“ din București, în cauza naționalităților*, în *G.T.*, XXIV (1862), nr. 47, p. 204.

DESPĂRȚĂMÎNTUL BRAȘOV — INIȚIATORUL BIBLIOTECILOR POPULARE AMBULANTE ALE „ASTREI“

de EUGENIA GLODARIU

Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român a desfășurat de la înființarea ei, în primul deceniu al celei de a doua jumătăți a sec. al XIX-lea, o bogată și multiplă activitate pe tărîm cultural, creînd în jurul ei o adevărată mișcare culturală.

Avînd la început un caracter mai restrîns științifico-literar, ea își extinde treptat terenul de activitate, începînd cu deceniul al VIII-lea, în vederea realizării dezideratului înscris în punctul 2 al statutelor : „înaintarea culturală a poporului român“.

Formele și mijloacele prin care „Astra“ și-a propus realizarea ridicării nivelului cultural al maselor largi populare sînt dintre cele mai variate, în funcție de necesitățile și posibilitățile existente: case de cultură, cămine culturale, expoziții, școli, întovărășiri economice, cooperative, cursuri de alfabetizare și mai ales prin biblioteci¹.

Acestea din urmă existau în marile orașe din Transilvania, dar lipseau în mediul rural. Ridicarea culturală a țărănimii, răspîndirea cunoștințelor practice, de istorie și literatură nu se puteau face fără a se dispune de fonduri de cărți și broșuri puse la îndemîna sătenilor. Așa s-a născut ideea înființării bibliotecilor în general și cu deosebire a celor din mediul rural, din despărțămînte și agenturile Asociațiunii. Preocuparea de a le înființa este consemnată în noile statute ale Asociațiunii din 1895: „a înființa prin comunele din despărțămînt biblioteci populare și a le pre-

---

1 „Astra“. *Informațiuni asupra scopurilor și instituțiunilor Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român în Biblioteca populară a Asociațiunii*, nr. 17 Sibiu, 1904, passim; I. Agîrbiceanu, *Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român „Astra“, Ce a fost? Ce este? Ce vrea să fie?*, Sibiu, 1936, p. 6—7; V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968, p. 116—118; I. Holhoș, N. Nistor, *Contribuția „Astrei“ la realizarea unității naționale*, în *Revista Arhivelor*, nr. 2, 1968, p. 101-102.

vede cu lectură acomodată pentru popor", agenturii comunale revenindu-i sarcina „de a griji de foile, cărțile, eventual de biblioteca populară” din agentura respectivă².

Cele dintii acțiuni îndreptate spre crearea de biblioteci încep la Făgăraș, în 1872³, și continuă cu cele din despărțămintele Sibiu, Șimleul Silvaniei, Dej, Sebeș, Cluj, Abrud, Blaj, Alba Iulia⁴. Necesitatea înființării de biblioteci în centrele despărțămintelor și în agenturi era din cele mai urgente, dar posibilitățile Asociațiunii erau limitate și în nici un caz nu puteau răspunde dorinței de a crea asemenea așezăminte în cât mai multe centre rurale. Pentru a se realiza totuși dezideratul răspindirii cărții în mediul rural, cu fondurile nu prea mari de care dispune Asociațiunea, s-au propus o serie de sisteme de organizare a bibliotecilor.

Unul dintre acestea era și cel ce prevedea înființarea de biblioteci populare ambulante ale cărui principal avantaj consta în posibilitatea de a rula, într-un interval de timp destul de redus, același fond de cărți în mai multe agenturi.

Inițiativa înființării acestui gen de biblioteci a fost luată de Grigore Maior, redactorul „Gazetei Transilvaniei”, la adunarea generală a Asociațiunii de la Sebeș, din 26—27 august, 1894. În luarea sa de cuvânt a propus următoarele: „Avînd în vedere că ... scopul principal al Asociațiunii este cultura poporului de la țară, care nu se poate atinge decît prin citirea cărților românești bine alese... onorata adunare să hotărască punerea în lucrare a introducerii bibliotecilor populare ambulante”⁵. Adunarea, acceptînd propunerea de mai sus, hotărăște, totodată, pentru încurajarea unor asemenea acțiuni, instituirea unor premii ce urmau a fi acordate despărțămintelor evidențiate în această activitate⁶. Primele sume destinate premiilor au fost donate de același Grigore Maior din fondul adunat de el (50 fl.), în scopul înființării bibliotecilor ambulante⁷.

Proiectul de rezoluție al Biroului Asociațiunii referitor la înființarea bibliotecilor ambulante a fost concretizat într-un „Cerculariu”, trimis tuturor despărțămintelor, la 1 noiembrie 1894 cu îndemnul „de a face

² *Transilvania*, nr. VII, aug.-sept. 1897, p. 180.

³ Arhivele Statului Sibiu (în continuare Arh. St. Sibiu), Fond Astra, dosar 5, nr. 77, 1872; dosar 8, nr. 312/b, 1872.

⁴ *Transilvania*, nr. 13, 1 iulie 1873, p. 155; nr. 17, 1 sept. 1875, p. 194; nr. 3—4, 1—15 februarie 1884, p. 30; nr. 17—18, 1—15 sept. 1884, p. 133.

⁵ *Idem*, nr. 8, 15 august 1894, p. 304.

⁶ *Idem*, (1894), nr. 2, 15 februarie, p. 94—95; nr. 8, 15 aug. p. 310; Arh. Sibiu, Fond Astra, dos. 96, nr. 281, 1895.

⁷ Arh. St. Sibiu, Fond Astra, dos. 96, nr. 281, 1891, p. 1; *Transilvania*, nr. 2, 15 februarie 1894, p. 95.

toți pașii de lipsă pentru sporirea numărului membrilor, a înființa agen-turi și biblioteci populare prin toate comunele⁸. În acest scop, comitetul se angaja să pună la dispoziția agen-turilor dublete din biblioteca Asocia-țiunii și alte cărți potrivite pentru bibliotecile populare⁹. Dar timpul scurt rămas pînă la finele anului 1894 a făcut imposibilă îndeplinirea tuturor condițiilor cerute despărțămintelor pentru acordarea premiului de către conducerea Asociațiunii¹⁰.

În anul următor, conform dispozițiilor conducerii „Astrei“, o serie de despărțăminte încep să înființeze biblioteci. Sistemul bibliotecilor am-bulante, propus de Grigore Maior, n-a fost însă îmbrățișat imediat, unele despărțăminte, cum sînt Blajul și Năsăudul, rămînînd la ideea bibliotecilor stabile înființate chiar cu un număr mic de cărți¹¹. Prima încercare de înființare a bibliotecilor ambulante o face despărțămîntul Brașov la ini-țiativa lui Grigore Maior. La adunarea generală a despărțămîntului Bra-șov din 8 ianuarie 1895 s-a prelucrat circulara C.C. al Asociațiunii nr. 430 din 1 noiembrie 1894 privind înființarea agen-turilor și bibliotecilor și s-a luat hotărîrea de a se depune o activitate mai stăruitoare pentru ca în fiecare din cele 25 comune ale despărțămîntului să ia ființă cite o agen-tură și cite o bibliotecă¹². Aici pînă la începutul anului 1896 funcționau trei biblioteci stabilite (la Turcheș, Dîrste și Prejmer) și era în perspectivă înființarea a încă două¹³. În scopul înființării bibliotecilor ambulante s-au rezervat sume de bani din fondul despărțămîntului¹⁴.

Primul pas în acest sens a fost făcut la Feldioara, în 14 ianuarie 1896: într-un cadru festiv și în prezența delegatului despărțămîntului, Grigore Maior, a fost inaugurată prima bibliotecă ambulantă. În cuvîntul de deschidere, delegatul Asociațiunii a subliniat scopul și intențiile con-ducerii Asociațiunii privind înființarea bibliotecilor, arătînd totodată în-semnătatea circulației și cunoașterii cărții românești. În numele locuito-rilor din Feldioara a vorbit I. Micu, care a exprimat mulțumiri Comitetu-lui Asociațiunii, arătînd că sînt mîndri de distincția ce li s-a făcut de a fi ei primii care pun în circulație o bibliotecă ambulantă și a asigurat, tot-

⁸ *Transilvania*, nr. 12, 15 decembrie 1894, p. 403.

⁹ Arh St Sibiu, Fond Astra, dos. 96, nr. 177, 1895.

¹⁰ Idem. dos. 96, nr. 281, 1895.

¹¹ Idem, Procese verbale, reg. 66, nr. 397, 1895 ; dos. 99, nr. 335, 1895 ; dos. 95, nr. 29, 1895 ; *Transilvania*, nr. 12, 15 decembrie 1895, p. 427, 432 ; nr. X, decem-brie 1896, Partea oficială, IX, XXVIII.

¹² ArhStSibiu, Fond Astra, dos. 96, nr. 177, 1895.

¹³ Idem, dos. 102, nr. 177, 1896.

¹⁴ Idem, dos. 96, nr. 177 și 277, 1895 ; *Transilvania*, nr. 10, 15 octombrie 1895 ; p. 346.

odată, conducerea Asociațiunii că poporul feldioorean atît de doritor de carte românească este în măsură să prețuiască importanța existenței bibliotecii¹⁵. La sfîrșitul festivității, s-a făcut o scurtă prezentare a cărților din bibliotecă și au fost împărțite primele cărți, cele mai solicitate fiind istoriile naționale: „Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul“ de N. Bălcescu și „Istoria pentru începutul românilor în Dacia traiană“ a lui Petru Maior. La scurt timp după înființarea bibliotecii s-au tipărit instrucțiunile pentru administrarea și funcționarea ei. Se stabilea modul de organizare, împrumut, înregistrare și ținere a evidenței bibliotecii¹⁶. După cum reiese din raportul bibliotecarului, încă din primele luni, toate cărțile au fost împărțite¹⁷. Biblioteca a fost controlată și de un trimis al Ministerului de Interne, care avea sarcina de a-i verifica fondurile. Delegatul, negăsind cărți interzise, a remarcat însă utilitatea bibliotecii socotind inițiativa înființării ei vrednică de a fi urmată și de alte națiuni¹⁸.

Pentru a da un caracter organizat activității de înființare și organizare a bibliotecilor, Comitetul despărțămîntului Brașov în frunte cu Andrei Birseanu, pornind de la instrucțiunile de funcționare a bibliotecii din Feldioara, au elaborat un Regulament¹⁹ pentru administrarea bibliotecilor ambulante. Regulamentul fixa: mijloacele materiale care constau „din contribuirile membrilor și eventuale ajutoare...“, sediul la Brașov al bibliotecii și compoziția cărților ei. Ele trebuiau să fie „bine alese și întocmite pentru trebuințele cititorilor... de toată categoria“. În continuare, în art. II—III Regulamentul se referă la modul de organizare și funcționare al bibliotecii : ea era împărțită în grupuri mici — biblioteci ambulante — fiecare avînd aceeași mărime, cuprins diferit, purtînd sigiliul despărțămîntului și un număr de ordine. Biblioteca era încredințată agenturii și respectiv unui membru ales ca bibliotecar. Se stabileau, de asemenea, și cîteva reguli privind modul de împrumut, întreținerea cărților etc. Citirea cărților era gratuită și termenul de împrumut nu mai mare de două săptămîni. Biblioteca funcționa de obicei duminica dimineața. Bibliotecarul, pe lângă inventarul cărților, trebuia să întocmească un registru de evidență și, la sfîrșitul fiecărui an, o dare de seamă asupra desfășurării activității. Ultimul articol se referă la modul de transferare al bibliotecilor : schimarea locului bibliotecii se făcea la cîte un an, si-

¹⁵ *Gazeta Transilvaniei*, (1896), nr. 11, 16/28 ianuarie, p. 1—2 ; nr. 40, 21 febr./4 mart., p. 2.

¹⁶ *Ibidem* ; *Transilvania*, nr. III, martie 1896, p. 82—83.

¹⁷ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 32, 11/23 februarie 1896, p. 1.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Idem*, nr. 136, 21 iunie/3 iulie 1898, p. 4.

multan în întreg despărțământul, astfel încît fiecare bibliotecă să ajungă în altă comună.

Biblioteca mare a despărțământului avea în anul 1898, 358 volume, împărțite în patru biblioteci ambulante, fiecare cu depozitul ei²⁰ și care se rula în agenturile despărțământului.

Biblioteca I, înființată la Feldioara, în anul 1896, dispunea la început de 81 volume între care precumpăneau cele cu caracter istoric și literar : „Letopisețul Țării Moldovei“ de I. Neculce, „Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul“ de N. Bălcescu, „Mihnea Vodă“ de Alex. Odobescu, opere de Slavici, Caragiale, Balzac, Puskin, Tolstoi, Bergson, Korolenko, Heine, Björnson, Defoe, Bolintineanu, Densușeanu etc. Nu lipseau nici cunoscutele cărți populare „Alexandria“ și Esop „Viața și fabule“. Cele mai citite au fost legendele istorice, povestirile, baladele și cărțile de istorie²¹.

Biblioteca a II-a, cu 109 volume, a fost înființată și predată locuitorilor din Brașovul vechi la 6 martie 1898. În decurs de numai trei luni și jumătate ea a fost frecventată de 332 cititori, numărul lor fiind însă mai mic decît cel real, după cum se remarcă în darea de seamă a bibliotecii, din moment ce se practicau lecturile în grup²².

Biblioteca a III-a, alcătuită din 80 volume, a fost pusă la dispoziția populației din Feldioara, iar cea existentă aici a fost trasferată la Hărman. Cu ocazia inaugurării bibliotecii s-au înscris și foarte mulți membri noi ai Asociațiunii²³. Cît privește cea de a patra bibliotecă ea urma să fie pusă la dispoziția ucenicilor sodali din Brașov²⁴.

Avantajele acestui sistem de biblioteci constau în cheltuieli nu prea ridicate (70—90 florini pe an) și în transferarea lor lesnicioasă dintr-o comună în alta. Raportul despărțământului Brașov sublinia avantajele și eficacitatea acestui sistem privind mai ales rularea rapidă a cărților. Astfel se arată că în decurs de doi ani și jumătate, biblioteca a avut 773 cititori dintre care, în primul an 662, în al doilea, 105, iar în prima jumătate a celui de al treilea, abia 6. Acest fapt explica necesitatea schimbării bibliotecii cu alta, care să trezească din nou interesul. Raportul numea aceste biblioteci „biblioteci vii“²⁵.

²⁰ *Idem*, nr. 132, 17/29 iunie 1898, p. 2.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem* ; *Transilvania*, Partea Oficială, 1898, p. 51.

²³ *Gazeta Transilvaniei*, (1898), nr. 133, 18/30 iunie, p. 1 ; nr. 195 6/18 septembrie, p. 2.

²⁴ *Transilvania*, nr. I—II, ianuarie-februarie 1899, p. 61.

²⁵ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 132, 17/29 iunie, 1898, p. 2.

Comitetul central al Asociațiunii discutînd sistemul acesta de biblioteci, intenționa să-l recomande drept cel mai util pentru întreaga Transilvanie²⁶. Poate și de aceea proiectul de regulament pentru funcționarea bibliotecilor populare ale Asociațiunii, început a fi elaborat încă din 1897, a fost respins din pricina limitării lui doar la bibliotecile ambulante, sistem care încă nu fusese adoptat de toate despărțămintele²⁷. Proiectul refăcut a fost aprobat în 1899 și, după dezbaterea lui generală, „Regulamentul pentru înființarea și administrarea bibliotecilor populare ale Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” a intrat în vigoare în același an²⁸. Regulamentul cuprindea 14 puncte și prevedea înființarea atît a bibliotecilor stabile, cit și a celor ambulante. În privința bibliotecilor ambulante, el menținea (paragr. 10—12) prevederile și instrucțiunile de funcționare a bibliotecilor brașovene : aceeași mărime, cărți din deosebite ramuri, împărțite în grupuri cu numere și inventare separate. Sediul despărțămîntului era totodată și sediul bibliotecilor populare ambulante, iar durata staționării și transferarea lor se fixau de comitetele cercuale. Regulamentul se încheie cu dispozițiile privind împrumutul cărților²⁹.

Exemplul celor de la Brașov a fost curînd urmat la Făgăraș³⁰, la Timișoara³¹ și în despărțămîntul Mureș-Turda³², unde iau ființă primele biblioteci populare ambulante. Grigore Maior, la invitația conducerii despărțămîntului Năsăud, organizează două biblioteci ambulante pentru despărțămîntul menționat și dă îndrumările necesare³³.

Fondurile destinate înzestrării cu cărți a bibliotecilor proveneau din cele 20 procente din venitul despărțămîntelor rămase la dispoziția acestora. Se adaugă donații ale unor instituții³⁴ și din partea unor particulari (în bani și cărți)³⁵, diverse colecte făcute atît cu prilejul unor serbări cul-

²⁶ *Idem*, nr. 241, 4/16 noiembrie 1898, p. 3.

²⁷ *Transilvania*, Partea Oficială, 1898, p. 114.

²⁸ *Idem*, Partea Oficială, 1899, p. 64, 66 ; ArhStSibiu, Fond Astra, Procese Verbale, reg. 70, nr. 852, 1899, coala I.

²⁹ *Transilvania*, Partea Oficială, 1899, p. 64—66.

³⁰ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 286, 25 decembrie 1899, p. 4.

³¹ *Transilvania*, nr. III, martie 1899, p. 113—114.

³² *Gazeta Transilvaniei*, nr. 213, 1/13 octombrie 1898, p. 2—3

³³ *Transilvania*, nr. III, martie 1899, p. 18 ; *Gazeta Transilvaniei*, nr. 28, 7/19 februarie 1899, p. 4.

³⁴ De ex., Banca Albina, Banca Națională din București (*Gazeta Transilvaniei*, (1898), nr. 19, 25 ianuarie/16 februarie, p. 6 ; nr. 213, 1/13 octombrie, p. 2—3).

³⁵ Printre donatori : A. Mureșanu, E. Mureșanu, V. Goldiș, N. Petra-Petrescu (*Gazeta Transilvaniei*, (1898), nr. 19, 25 ianuarie/16 februarie, p. 6 ; nr. 136, 21 iunie/3 iulie, p. 3 ; nr. 213, 1/13 octombrie, p. 2—3 ; *Transilvania*, Partea Oficială 1898, p. 73).

turale, spectacole teatrale³⁶. cît și în comunele din despărțămînt³⁷. Este semnificativ în acest sens aspectul despărțămîntului Brașov : „... înregistrăm că între sprijinatorii bibliotecilor noastre populare numărăm reprezentanți din toate clasele noastre sociale, săteni și orășeni, plugari, funcționari și comercianți, bărbați și femei, dovadă că zelul lor pentru cultură a prins rădăcini în întreaga societate a noastră și de altă parte, că publicul nostru, cu toate împrejurările grele în care trăiește, este gata a sprijini orice întreprindere menită a contribui la înaintarea poporului...“³⁸.

Urmare a sporirii fondurilor destinate bibliotecii a fost creșterea apreciabilă a numărului acestora. Despărțămîntul Brașov, de pildă, avea în 1899 opt biblioteci ambulante, fiecare cu cîte 80—100 de volume³⁹. Totodată mărirea fondurilor a creat premisele pentru îmbogățirea organizării și creșterii eficienței bibliotecilor. În acest scop, Grigore Maior preconiza în anul 1899 un sistem de biblioteci ambulante de trei serii a cîte 10 biblioteci ce urmau să circule concomitent în toate comunele despărțămîntului⁴⁰.

S-a avut în vedere și indicarea celor mai potrivite cărți destinate acestor biblioteci prin întocmirea, mai întîi la Brașov, a unui catalog al publicațiilor — între care figurau multe apărute în România — și apoi a unui repertoriu, elaborat de conducerea „Astrei“ în 1900⁴¹.

Înființarea bibliotecilor ambulante a stîrniț ecou în presa transilvăneană și mai ales în cea din România. Ziarele transilvănene s-au situat pe poziții diferite, unele optînd pentru noile biblioteci, altele pentru cele vechi („Foaia poporului“, „Revista Orăștiei“ etc.)⁴².

Revista enciclopedică „Albina“ ce apărea la București, publică un articol detaliat despre bibliotecile ambulante, arătînd modul de organizare și administrare, precum și avantajele pe care le prezenta acest sistem de biblioteci⁴³. În încheiere, în articol se sublinia importanța înființării lor „pentru românii de peste munți... a căror cultură națională este atît

³⁶ Cum este cel susținut de diletanții români din Brașov (*Gazeta Transilvaniei*, (1898) nr. 3, 4/16 ianuarie, p. 3; nr. 4, 6/18 ianuarie, p. 2—3; nr. 245, 8/20 noiembrie, p. 3).

³⁷ V. Goldiș a inițiat o colecție specială în acest sens (*Transilvania*, Partea Oficială, 1898, p. 73).

³⁸ *Idem*, nr. VI, iunie 1899, p. 220.

³⁹ *Idem*, p. 217.

⁴⁰ ArhStSibiu, Fond Astra, dos. 148, nr. 154, 1902.

⁴¹ *Idem*, Procese Verbale, reg. 70, nr. 1040, 1899, coala II.

⁴² *Gazeta Transilvaniei*, nr. 32, 11/23 februarie 1896, p. 1.

⁴³ Articolul a fost reprodus în *Gazeta Transilvaniei*, (1898), nr. 241, 4/16 noiembrie, p. 2; nr. 245, 8/20 noiembrie, p. 2—3.

de restrinsă pe terenul școlar...⁴⁴. Despre modul de organizare și administrare a bibliotecilor ambulante cer informații, încă din anul 1896, și reprezentanți ai cercurilor culturale din România, care urmăreau să introducă acest sistem în satele de pe valea Prahovei⁴⁵. De altfel, se pare că înființarea primelor biblioteci rurale din România, în 1898, și întreaga campanie pornită în acest sens în anii următori a fost influențată de înființarea bibliotecilor ambulante din Transilvania⁴⁶.

Odată cristalizat sistemul de organizare, funcționare și dotare al bibliotecilor în epoca de pînă la 1900, în veacul următor acțiunea de creare a acestor instituții a cunoscut un avînt deosebit. În 1900 erau 54 biblioteci, iar în 1914 numărul lor se ridică la 626, dintre care foarte multe ambulante⁴⁷. În primii ani ai secolului al XX-lea, despărțămintele care se situau în frunte în privința numărului bibliotecilor ambulante erau Brașovul cu 12 biblioteci⁴⁸, urmat de Timișoara cu 10 biblioteci⁴⁹.

Faptul că inițiativa creării și funcționării bibliotecilor ambulante a apărut la Brașov, de unde s-a extins apoi în toată Transilvania, nu este întimplător. Brașovul, ca despărțămînt se remarcase continuu în întreaga activitate a „Astrei” fiind unul din cele mai dinamice organisme ale Asociațiunii. Gruparea de intelectuali entuziaști din jurul „Gazetei Transilvaniei” și fondurile bănești mai mari obținute din raza sa de activitate au fost totdeauna condiții prielnice pentru desfășurarea unei munci culturale susținute. Se adaugă împrejurările ce au favorizat circulația și cunoașterea cărții în genere, precum și posibilitățile mult mai lesnicioase și numeroase de procurare a tipăriturilor, existente în vecinătatea României. În cuprinsul despărțămîntului cartea românească ajunsese a fi căutată nu numai în centrele urbane ci și în sate, unde știutorii de carte erau mult mai numeroși decît în alte regiuni.

Importanța bibliotecilor ambulante constă mai întîi în contribuția pe care o aduceau la îndeplinirea programului de culturalizare al Asociațiunii. Un asemenea sistem de biblioteci, permitea, în al doilea rînd, obținerea unor rezultate mai bune pe linia răspîndirii cărții în mediul rural,

⁴⁴ *Idem*, nr. 241, 3/16 noiembrie 1898, p. 3.

⁴⁵ *Iedm*, nr. 38, 18 februarie/1 martie 1896, p. 3.

⁴⁶ *Idem*, (1898), nr. 156, 16/28 iulie, p. 3 ; nr. 200, 13/25 septembrie, p. 4—5 ; I. Dima, *Începuturile bibliotecilor pentru copii în România*, în *Revista Bibliotecii*, nr. 12, 1966, p. 731—733.

⁴⁷ E. Glodariu, *Biblioteci populare ale „Astrei”* (partea a II-a), în *Acta Musei Napocensis*, VII, 1970, p. 310—311.

⁴⁸ ArhStSibiu, dos. 143, nr. 134, 1901.

⁴⁹ *Idem*, dos. 148, nr. 40, 1902.

fără a necesita fonduri bănești apreciabile. Și, totodată, transferarea bibliotecilor, dintr-o agentură în alta, la anume intervale era în măsură să trezească și să sporească interesul pentru carte mai mult decât îmbogățirea unor biblioteci stabile care putea trece neobservată de cei cărora li se adresa.

În sfârșit, datorită criteriilor ce au stat la baza selectării publicațiilor menite a constitui fondul de cărți al unei asemenea biblioteci, cititorilor li se oferea o lectură variată și astfel canalizată încât să răspundă atât cerințelor lucrative cotidiene, cât și formării culturii în general și a conștiinței naționale în special.

Crearea de către Asociațiune, a bibliotecilor populare ambulante, alături de cele stabile, a adus o reală contribuție la procesul de culturalizare a maselor largi în Transilvania. Prin intermediul lor „Astra“ și-a făcut cunoscute programul și țelurile, a trezit gustul pentru citit, contribuind astfel la micșorarea numărului neștiutorilor de carte, la răspindirea culturii și în mediul rural.

DIE ZWEIGSTELLE BRAȘOV — SCHÖPFERIN DER WANDERBIBLIOTHEKEN DER „ASTRA“

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die Verfasserin stellt eine Seite der Tätigkeit der „Astra“ vor: die Gründung der wandernden Volksbibliotheken.

Die Initiative erhob Grigore Maior, Schriftleiter der „Gazeta Transilvaniei“ bei der Generalversammlung der „Astra“ in Sebeș am 26—27 August 1894. Sie wird von der Zweigstelle Brașov verwirklicht, in deren Bereich, in der Gemeinde Feldioara, am 14 Jänner 1896 die erste wandernde Volksbücherei ins Leben tritt. Bis 1900 zählt die Zweigstelle Brașov 12 Wanderbibliotheken.

Das System dieser Bibliotheken wurde in vielen Zweigstellen der „Astra“ angenommen, dank seiner Vorteile: der rasche Umlauf der rumänischen Bücher, verhältnismässig bescheidene Geldmittel, ausgewählter Lektürenbereich, der alle Fachgebiete welche die Landbevölkerung interessiert, enthält.

Neben den ständigen Bibliotheken brachten die wandernden Volksbüchereien einen wesentlichen Beitrag zum Werke der Volksbildung der breiten Massen aus Transilvanien.

INVĂȚAREA LIMBII ROMÂNE ÎN ȘCOLILE GERMANE DIN TRANSILVANIA PÎNĂ ÎN ANUL 1918

de MICHAEL KRONER

Conviețuind cu românii pe teritoriul Transilvaniei, sașii au învățat prin diversele contacte pe care le-au avut cu populația băștinașă, în viața de toate zilele limba acesteia. Avem documente care dovedesc că deja în secolul al 16-lea erau numeroși sași care, cunoscînd limba română, erau folosiți de către comunitățile orășenești săsești ca mesageri și tălmaci în relațiile cu țările române de dincolo de Carpați¹. Tot în evul mediu, o serie de cărturari sași, ca Johannes Tröster, Laurentius Toppeltinus, G. Soterius, au studiat caracterul latin al limbii române, ceea ce presupune cunoașterea acesteia. Despre poetul și comitele sașilor Frank von Frankenstein se știe, că a scris versuri în limba germană (săsească), română și maghiară².

În secolul al 19-lea, odată cu intensificarea legăturilor economice, tot mai mulți sași, atrag atenția asupra importanței cunoașterii limbii române. Rezultatul acestei orientări este editarea unor gramatici și dicționare româno-germane și invers³. În prefața celei de a 2-a ediții a gramaticii sale și a dicționarului său (Buda, 1836), Andreas Clemens din Bod scria: „Noua organizare a principatelor Moldova și Țara Românească, și drept consecință, necesitatea extinderii relațiilor lor cu celelalte țări europene, în special cu provinciile mărginașe ale imperiului austriac, impun stringent înmulțirea mijloacelor pentru învățarea limbii

---

¹ Arnold Pankratz, *Beiträge von Siebenbürger Sachsen zur Erlernung der rumänischen Sprache*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, nr. 2, 1959, p. 110.

² Joseph Trausch, *Schriftsteller-Lexikon oder biographischliterarische Denkbücher der Siebenbürger Deutschen*, vol. I, Brașov, 1868, p. 341.

³ Andreas Clemens, *Walachische Sprachlehre nebst einem walachisch — deutschen und deutsch-walachischen Handbuch*, Ed. I, Buda, 1821 ; Ed. II. Sibiu, 1836 ; Andreas Isser, *Walachische Sprachlehre für Deutsche*, Brașov, 1847.

lor specifice. Această gramatică ar putea să fie în prezenta ediție, nouă și îmbunătățită, o apariție actuală pentru toți acei, care sînt nevoiți să învețe limba valahă din dorința de cunoaștere sau datorită legăturilor comerciale^{3a}.

Mult mai departe merge Stephan Ludwig Roth. În 1842 declară fără echivoc că nu vede nevoia de a se impune o limbă oficială a țării, fiindcă o astfel de limbă există deja. Această limbă nu e cea germană, nici cea maghiară ci limba română. Avînd în vedere această realitate, recomandă conaționalilor săi să învețe „din mii și feluri de motive“ această limbă⁴.

În această perioadă crește totodată interesul intelectualității săsești pentru cultura românească, mai ales pentru folclorul românesc. Astfel, J. C. Schuller, Fr. Müller, J. Haltrich, Fr. W. Schuster, Fr. Obert și alții culeg piese folcloristice românești și le publică în diverse oulgeri⁵.

În acest climat se discută la mijlocul secolului trecut și problema introducerii limbii române în școlile săsești din Transilvania. Inițiativa venise din afară, de la Viena. Pe baza proiectului lui Bonitz și Exner urmau să fie reorganizate în 1849 și gimnaziile săsești. Guvernul austriac trimise cu această sarcină pe L. von Heufler în Transilvania. Principiile pentru organizarea învățămîntului din Transilvania⁶, pe care le aducea cu el, propuneau printre altele, introducerea în licee ca limbi obligatorii de predare, toate cele trei limbi vorbite în această parte a monarhiei habsburgice: română, maghiară și germană⁶.

Consistoriul suprem al bisericii evanghelice săsești numi o comisie pentru a discuta noul proiect. Din păcate, comisia nu și-a însușit propunerea referitoare la predarea celor trei limbi. Se posta în continuare pe punctul de vedere că gimnaziul ar trebui să rămînă o „instituție umanistă“, în care greutatea ar trebui să se pună pe predarea limbilor clasice. Dintr-o înțelegere exagerată a rolului formativ a vechilor limbi, respingea „principiul utilitar“, considerînd, în mod greșit, că doar limbile clasice și lectura autorilor greci și romani ar avea darul de a-l face pe individ mai uman. Postîndu-se deci pe o poziție ruptă în fond de realitate și de necesitățile vieții practice, comisia propunea ca în școlile medii germane (săsești) limba română și maghiară să fie incluse doar ca obiecte facultative. Din

^{3a} *Walachische Sprachlehre nebst einem walachisch-deutschen und deutsch-walachischen Handbuch*, Sibiu, 1836.

⁴ Stephan Ludwig Roth, *Viața și opera*, București, 1966, p. 101—102.

⁵ Gheorghe Vrabie, *Folcloristica română*, București, 1968, 105—111; *Istoria României*, vol. IV, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964, p. 741.

⁶ Richard Schuller, *Geschichte des Schässburger Gymnasiums*, în *Beilage zum Schulprogramm des evangelischen Gymnasiums A.B.*, Sighișoara, 1896, p. 7—15.

păcate, această orientare s-a impus, intrînd în vigoare odată cu aprobarea noului plan de învățămînt⁷. Dacă limba maghiară va fi treptat impusă de către statul maghiar, în urma unirii Transilvaniei cu Ungaria (1867), ca obiect obligatoriu și în școlile germane, limba română a figurat pînă în 1918 ca obiect facultativ.

Să analizăm în cele ce urmează, în ce proporții a fost predată limba română în școlile germane din Transilvania.

Analizînd programele anuale⁸ publicate de gimnazii la sfîrșitul fiecărui an școlar, se constată că limba română a fost predată la gimnaziile și școlile reale din Sibiu (începînd cu 1855), Brașov (începînd cu 1857), Sebeș Alba (începînd cu 1861) și Sighișoara (începînd cu 1867).

Cu toate că limba română era facultativă, darea de seamă a școlii reale din Brașov, pentru anul școlar 1857/58, menționa că toți elevii au fost îndrumați să învețe cel puțin una din celelalte două limbi ale țării, română sau maghiară. Același raport constată cu satisfacție, că într-adevăr, în anul școlar precedent, toți elevii școlii au urmat orele de română și maghiară⁹.

Planul de învățămînt rezerva limbii române două ore pe săptămînă. În unele cazuri s-au predat însă și trei sau numai o oră. Dacă într-o clasă se înscriau prea puțini elevi pentru cursul de limba română, atunci se formau grupe (secții) din elevii mai multor clase, de obicei din două clase apropiate.

Cînd s-a introdus în 1855/56 limba română ca obiect de studiu la gimnaziul și școala reală din Sibiu, figurau în orar pentru fiecare clasă cîte două ore — în total 22 de ore. În anii următori însă, orele de limba română au scăzut considerabil. În 1858/59 funcționau în cadrul gimnaziului doar trei secții de limba română, cu cîte două ore, după 1867/68 două grupe, pentru ca în ultimii doi ani, înainte de desființarea acestui curs,

⁷ Friedrich Teutsch, *Die siebenbürgisch-sächsischen Schulordnungen*, vol. II, 1892, în *Monumenta Germaniae Paedagogica*, vol. XIII, editat de Karl Kehrbach, p. 389—394.

⁸ Toate informațiile referitoare la predarea limbii române s-au luat, unde nu se fac trimiteri la alte surse, din următoarele programe respectiv anuare, editate de școlile menționate la sfîrșitul fiecărui an școlar :

— *Programm des ev. Gymnasiums A.B. und der damit verbundenen Realschule, der ev. Elementarschule A.B. zu Hermannstadt*, Sibiu, 1855—1918 ; *Programm des ev. Gymnasiums zu Kronstadt und der damit verbundenen Lehranstalten*, Brașov, 1857—1918 ; *Programm des. ev. Untergymnasiums Mühlbach und der damit verbundenen Anstalten*, Sebeș-Alba, 1861—1918 ; *Programm des ev. Gymnasiums in Schässburg und der damit verbundenen Lehranstalten*, Sighișoara, 1866—1. 18.

⁹ *Programm des ev. Gymnasiums in Kronstadt...*, 1857/58, p. 45.

În 1893, toți elevii să fie cuprinși într-o singură grupă. La școala reală de la Sibiu limba română s-a predat aproape tot timpul pînă în 1893 în două sau trei grupe.

La Brașov, limba română s-a predat între 1857—1884 doar la școala reală a gimnaziului săsesc, mai întîi în clasa a 2-a și a 3-a, apoi, pînă în 1918, în clasele a 3-a și a 4-a, în cîte două ore pe săptămînă. Începînd cu anul școlar 1884/85, se introduce predarea limbii române și în clasa a 3-a și a 4-a a gimnaziului săsesc.

La Sebeș Alba, gimnaziul inferior săsesc n-a dispus la început de mijloacele financiare necesare pentru a angaja un profesor de limba română. Se pare că între 1861—1863 profesorul Ion Bezan a predat în mod gratuit, pentru cei interesați, acest obiect¹⁰. Apoi, timp de cîțiva ani, postul n-a mai fost ocupat. Se pare însă, că lipsea și un cadru didactic potrivit, deoarece directorul școlii, Fr. W. Schuster, se plîngea că nu găsește un profesor de română. Abia în 1873, cînd presbiteriul bisericii luterane a hotărît să pună la dispoziție un fond de salariu pentru catedra de română, acest obiect a primit în cadrul programului școlar al gimnaziului din Sebeș-Alba un loc bine conturat¹¹. Timp de 20 de ani, pînă în 1893/94 școala va da elevilor germani și români, care frecventau cursurile gimnaziului inferior, posibilitatea să-și însușească această limbă.

La Sighișoara, corpul profesoral al gimnaziului săsesc a întreprins, începînd cu anul școlar 1864/65, demersuri pentru introducerea limbii române și maghiare ca obiect de studiu, cerînd în acest scop suplimentarea fondului de salar. Cînd era vorba de sporirea subvențiilor școlare, mai marii orașului nu se grăbeau. Abia încheierea dualismului austro-ungar (1867) a urgentat discutarea acestei probleme de către reprezentanții orașului și scaunului. Nu s-a hotărît însă doar introducerea limbii oficiale maghiare, ci de „dragul parității” și limba română¹². Orele de limba română predate la Sighișoara au fost supuse unor oscilații mari. Numărul orelor se stabilea de fiecare dată în funcție de numărul elevilor înscriși. Conducerea școlii se străduia însă să dea fiecăruia posibilitatea să frecventeze ore de limba română. Chiar și atunci, cînd se înscriau doar 2—3 elevi, se forma o grupă, căreia orarul școlii rezerva două ore de română.

La gimnaziul săsesc din Sighișoara, limba română s-a predat mai ales la clasele mari, de la clasa a 4-a în sus, elevii fiind organizați de obicei în două sau trei grupe. La școala reală, care funcționa pe lingă

¹⁰ *Programm des ev. Untergymnasiums Mühlbach.*, 1861/62, p. 31 1862/63, p. 19

¹¹ Ibidem, p. 1872/73, p. 29—30.

¹² Richard Schuller, op. cit., 68.

această instituție, limba română s-a predat de regulă în una sau două secții pentru elevii claselor 3 și 4. La sfârșitul secolului trecut, cînd școala reală a fost desființată, timp de 15 ani, orele de română apar în programul școlii civice (Bürgerschule) din Sighișoara¹³.

În ciuda acestor oscilații, la gimnaziul săseșc din Sighișoara a existat totuși, pînă în 1918, un post de limba română.

Predarea limbii române în școlile săsești amintite s-a lovit și de o serie de greutăți. Nu întotdeauna s-au putut încadra cadre didactice calificate. Astfel, în lista profesorilor de limba română apar și funcționari, care desigur n-au corespuns întotdeauna. De cele mai multe ori a fost încadrat însă un dascăl de la școlile românești din localitatea respectivă, sau în alte cazuri orele de română au fost repartizate, ca ore suplimentare, unui profesor german, care cunoștea limba română.

Printre profesorii încadrați pe postul de limba română¹⁴, găsim o serie de personalități, care și-au cîștigat merite în cultivarea legăturilor româno-săsești, mai ales prin traducerile lor. Dintre aceștia îi amintim pe Samuel Petri, Martin Samuel Möckesch, Michael Teutsch și Michael Schuster. Doi dintre ei, S. Petri și M. Teutsch, sînt și autorii unor manuale de limba română pentru elevii germani. S. Petri, de exemplu, a preluat pentru elevii lui de la Sibiu gramatica română a lui I. A. Vaillant, completînd-o în 1861 cu un dicționar germano-român și româno-german¹⁵.

¹³ Apud, *Program des. ev. Gymnasiums in Schässburg...*, 1880—1895.

¹⁴ Lista profesorilor care au predat limba română la gimnaziile și școlile reale săsești :

— La Sibiu : Samuel Petri (1855—1866) ; I. Maxim (1866—1871), practicant la Tribunalul din Sibiu ; Zaharia Pușcariu (1872—1873), student la Academia de drept din Sibiu ; Ilie Pușcariu (1874—1875), învățător la seminarul teologic greco-ortodox ; Michael Schuster (1875—1885), profesor ; Martin Samuel Möckesch (1886—1890), profesor ; Johann Müller (1890—1893), profesor.

— La Brașov : Dimitrie Cioflescu (1857—1860), învățător ; George Bellessimus (1860—1866), profesor la școala normală românească ; D. Cioflescu (1866—1874) ; Andreas Tontsch (1874—1898), profesor ; Johann Brenndörfer (1898—1899), profesor ; Michael Tontsch (1899—1904), profesor ; Peter Foof (1904—1906), profesor ; Dr. Iosif Blaga (1906—1910), medici ; Michael Teutsch (1906—1915) profesor ; Dr. Nicolae Stînghe (1910—1915), medic ; Norbert Salmen (1916—1918), profesor.

— La Sighișoara : Ioan Șandru (1867—1897), arhivar la magistratul orașului ; Ioan Munteanu, director al școlii elementare românești din Sighișoara.

— La Sebeș-Alba : Ioan Bezan (1861—1863), senator ; Ioan Piso (1873—1876), secretar al magistratului, mai tîrziu secretar al poliției ; Daniel Davidu (1876—1883), director al școlii centrale românești greco-orientale ; Avram David (1883—1894), învățător la școala elementară românească.

¹⁵ Apud, J. Trausch, op. cit., vol. III, p. 50 ; Samuel Petri I. A. Vaillants *kurzgefasste walachische Sprachlehre zum Gebrauche und zum Selbstunterricht für Deutsche bearbeitet und mit einem Anhang versehen*, Brașov, 1845 ; Idem, *Römisch-deutsches und deutsch-römänisches Taschenwörterbuch*, Sibiu, 1861.

M. Teutsch a editat începînd cu 1897, împreună cu Ioan Popea și mai tîrziu cu Ioan Baci, la Brașov, manuale de limba română pentru școlile cu limba de predare germană, care au fost în repetate rînduri reeditate.¹⁶

La școlile germane se mai foloseau gramaticile românești ale lui I. Maxim¹⁷, Sava Popovici-Bărceanu¹⁸, I. Cionca¹⁹, N. Bălășescu²⁰, I. Manliu²¹, manualele lui V. Roman²², Z. Boiu²³, I. Gavril Munteanu²⁴ și alte culegeri de texte. La Sighișoara, se citea și din „Vietia și faptele lui Mihai-Viteazului” de D. Bolintineanu sau alte descrieri despre renumitul domnitor, fără a se indica însă manualele folosite.

Dările de seamă ale gimnaziilor cuprind și o serie de relații despre materia parcursă la obiectul pe care-l cercetăm aici. Accentul principal se punea pe învățarea gramaticii române, folosind pentru exemplificare diferite bucăți de proză sau poezii. Se făceau desigur și exerciții de scriere (compuneri, scrisori comerciale, corespondențe etc.) și traducere.

Despre felul cum și-au însușit elevii cunoștințele de limba română, izvoarele care ne-au stat la dispoziție, nu ne dau nici un fel de informații. Credem însă, că elevii care urmau cursul facultativ de limba română, cunoșteau, cel puțin într-o oarecare măsură, din contactele personale cu românii, limba populară. În aceste ore, cunoștințele erau, pe de o parte, fixate și lărgite, iar pe de altă parte, aici elevii învățau limba literară și apoi scrisul și cititul.

Orele de română erau frecventate însă și de elevii români înscriși la școlile germane. Școlile germane erau frecventate de mulți elevi de alte

¹⁶ Fr. Schuller, *Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürder Deutschen*, vol. IV, Sibiu, 1902, p. 470 ; vezi și Michael Tontsch, Ion Popea, *Lehrbuch der romanischen Sprache zum Schul- und Selbstunterricht*, Brașov, 1897 (A apărut în mai multe ediții) ; Michael Tontsch, Ioan Baci, „*Romanisches Sprachbuch. Ein Leitfaden zur leichtern Erlernung der romanischen Sprache zum Schul- und Selbstunterricht*”, Brașov, 1920 (A apărut în mai multe ediții).

¹⁷ *Praktische Grammatik der romanischen Sprache*, Sibiu, f. a.

¹⁸ *Theoretisch-praktische Grammatik der romanischen Sprache*, Ed. II, 1862.

¹⁹ *Praktische Grammatik der romanischen Sprache*, Ed. III, București 1881

²⁰ *Elemente de gramatică română pentru școlari începători*, București, 1850 ; *Gramatică română pentru seminarii și clase mai înalte*, f. I., 1850.

²¹ *Cursu practicu și gradat de gramatică română*, București 1890.

²² N-am putut stabili de ce anul este vorba. În *Programm des ev. Gymnasiums in Schässburg*. . . , 1870/71 se supune doar că din manualul lui V. Roman s-au citit fabule, anecdote, și poezii.

²³ *Carte de cetire pentru școalele populare române*, Partea I, Sibiu, 1865 ; Partea II, Sibiu, 1867.

²⁴ *Carte de lectură românească pentru clasele gimnaziale inferioare și reale*, Brașov, 1857

naționalități. Foarte mare era mai ales numărul românilor²⁵. Dăm câteva exemple: Astfel, gimnaziul și școala reală a sașilor din Sibiu au fost frecventate între 1850—1870 de 4234 elevi germani, 1225 români, 267 maghiari și 14 de altă naționalitate²⁶. La Brașov erau înscriși în anul 1857/58, la gimnaziul și școala reală, 599 germani, 122 maghiari, 94 români, 13 greci și 5 evrei²⁷, iar la Sighișoara în anul 1861/62 114 germani, 3 maghiari, 20 români²⁸, la Mediaș în 1859/60 92 germani, 26 români, 8 maghiari și 4 de altă naționalitate²⁹, la Bistrița în 1862/63 77 germani, 30 români, 9 maghiari, 1 polon și 4 evrei, iar în 1917/18 166 germani, 72 români și 30 maghiari³⁰. Au existat chiar cazuri când numărul elevilor de altă naționalitate era mai mare decât numărul elevilor germani. La Sebeș-Alba, de exemplu, în 1857/58 raportul între elevii germani și români era în clasele gimnaziului inferior de 22 la 36³¹. O situație similară găsim și în alți ani școlari. Dacă se fac sașilor reproșuri de a se fi izolat în această perioadă de celelalte naționalități din Transilvania, aceste acuzații, cel puțin pentru școlile lor, nu sînt valabile. Ele au fost în bună parte instituții deschise pentru toți fiii acestei patrii. La gimnaziul din Sibiu, exista chiar obiceiul, ca la balurile școlare să se acorde înainte și după pauză cîte un dans românesc³².

Încercînd să sintetizăm cele arătate mai sus, se impun următoarele concluzii. Cu toate că în planul de învățămînt limba română figura doar ca obiect facultativ pentru elevii gimnaziilor și școlilor reale săsești, cu excepția gimnaziilor din Mediaș și Bistrița, toate celelalte școli medii au creat elevilor lor posibilitatea de a-și însuși limba poporului care forma din totdeauna majoritatea acestei țări, a limbii care era, așa cum observa deja St. L. Roth, de fapt limba țării³³. Chiar și după intensificarea politicii de maghiarizare și după presiunile exercitate în această direcție asupra școlilor săsești de către cercurile conducătoare din Budapesta, cele patru instituții menționate (din Brașov, Sibiu, Sebeș-Alba și Sighișoara)

²⁵ După programele (anualele) școlare editate de gimnaziile săsești din Brașov, Sibiu, Sighișoara, Mediaș, Bistrița, Sebeș-Alba la sfîrșitul fiecărui an școlar. Aici se găsesc statistici exacte cu elevii după naționalitate și confesiune.

²⁶ Martin Schuster, *Ein Beitrag zur Statistik des ev. Gymnasiums A. B. zu Hermannstadt und der damit verbundenen Lehranstalten*, în *Programm des ev. Gymnasiums A. B. zu Hermannstadt*. . . , Sibiu, 1871/72 Anexă.

²⁷ *Programm des ev. Gymnasiums zu Kronstadt*. . . , 1857/58, p. 45.

²⁸ *Programm des ev. Gymnasiums in Schässburg*. . . , 1861/62, Anexă statistică..

²⁹ *Programm des ev. Gymnasiums A.B. in Mediasch*, 1859/60, Anexă statistică.

³⁰ *Programm des ev. Gymnasiums zu Bistritz*, 1862/63, 1917/18, Anexă statistică.

³¹ *Programm des ev. Untergymnasiums Mühlbach*. . . , 1857/58, Anexă statistică.

³² Emil Siegerus, *Vom alten Hermannstadt*, vol. II, Sibiu, 1962, p. 164.

³³ Stephan Ludwig Roth, *op. cit.*, p. 101—102.

n-au abandonat predarea limbii române, menținind, în ciuda unor greutăți, catedrele de limba română pînă la sfîrșitul secolului trecut sau pînă în 1918.

Avînd deci posibilitatea de a-și însuși limba română, iar pe de altă parte, posibilitatea de a stabili relații de prietenie pe băncile școlii cu numeroși elevi români, sau pe tărîmul luptei politice cu conducătorii români, care luptau și ei împotriva oprîmării naționale în monarhia austro-ungară, sașii au găsit în 1918, cînd s-a unit Transilvania cu România, relativ ușor un limbaj de înțelegere cu conducătorii români. Prin delegații lor, sașii au recunoscut în adunarea de la Mediaș (ianuarie 1919), în unanimitate, actul săvîrșit la 1 decembrie 1918³⁴.

RUMÄNISCHUNTERRICHT AN DEN DEUTSCHEN SCHULEN SIEBENBÜRGENS VOR 1918

(ZUSAMMENFASSUNG)

Als nach der Revolution von 1848/49 die sächsischen Gymnasien reorganisiert wurden, führte der neue Lehrplan die rumänische und ungarische Sprache als fakultative Lehrfächer ein. So wurden an den Gymnasien und den damit verbundenen Realschulen von Hermannstadt (1855), Kronstadt (1857), Mühlbach (1861) und Schässburg (1867) Rumänischstunden eingeführt. Auf diese Art wurde den deutschen Schülern die Möglichkeit gegeben, die Sprache jenes Volkes, das seit jeher die Mehrheit in Siebenbürgen bildete, zu erlernen.

Der Verfasser zeigt auf Grund der Gymnasialprogramme in welchen Klassen und in welchem Ausmass Rumänisch unterrichtet wurde. Ebenso werden die Rumänischlehrer und die benutzten Lehrbücher genannt.

---

³⁴ *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea România*, București, 1968, p. 440—448.

ASPECTE ALE MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI DIN BRAȘOV ÎNTRE ANII 1903—1907.

Ioan Mindrea și
Ștefan Mikloș

La începutul secolului al XX-lea industria Țării Bîrsei înregistrează un proces evident față de perioada anterioară, în cea ce privește numărul și capacitatea de producție a unor întreprinderi de tip capitalist. Dacă la sfîrșitul secolului al XIX-lea existau aici 22 de astfel de întreprinderi, între 1900—1907 numărul lor a crescut la 34. Această creștere este urmarea procesului de înlocuire a unor ateliere meșteșugărești prin fabrici. O serie de manufacturi ca „W. Scherg“ (postav), „Schiel“ (mașini), „Czell“ (alimentară), „I. Teutsch“ (mașini) etc., introducînd mașini unelte în procesul de producție s-au transformat în fabrici cu o capacitate lărgită și cu un număr sporit de muncitori.¹

Cu toate că, greutatea specifică a dezvoltării industriale a județului Brașov se deplasează către industria de tip capitalist, se mai mențin totuși un număr relativ însemnat de ateliere meșteșugărești. La sfîrșitul anului 1906, în evidența Camerei de comerț și industrie Brașov, se aflau înregistrate pe teritoriul comitetului Brașovului un număr de 189 întreprinderi, din care un număr ridicat îl reprezenta atelierele mici meșteșugărești².

Dezvoltarea industrială a Brașovului, la începutul secolului al XX-lea a avut de suferit urmările crizei economice din anii 1900—1904. O serie de întreprinderi au fost silite în această perioadă să-și restrîngă activitatea. Semnificativ în acest sens este un raport al Camerei de comerț și industria din Brașov, pe anul 1901, care relatează că „Comerțul și industria arată peste tot o astfel de stagnare, care face să scadă tare chiar și încrederea individualităților mai viguroase“³. Consecințele crizei economice au

---

¹ Alexandru Hossu, *Viața industrială a Țării Bîrsei, în Industria românească, București, 1940, p. 442—443.*

² Raportul Camerei de comerț și industrie din Brașov pe anul 1907, p. 189.

³ *Ibidem*, pe anul 1901, p. 7.

fost simțite din plin de masele muncitoare, a căror situație social-economică s-a înrăutățit continuu. Ca urmare, în această perioadă se vor intensifica acțiunile revendicative ale muncitorimii.

Odată cu dezvoltarea industriei capitaliste a crescut și s-a întărit rîndurile proletariatului. Brașovul va deveni unul din centrele din Transilvania, unde muncitorimea din marea industrie este preponderentă. După o statistică de la începutul anului 1901, existau înregistrați la acea dată, la 22 fabrici mai importante din Țara Birsei un număr de 1.510 muncitori⁴.

Situația clasei muncitoare privită prin prisma duratei timpului de lucru, a salariilor, locuințelor, a asistenței medico-sanitare, a legislației muncii, se caracteriza printr-o continuă înrăutățire. Capitaliștii au impus un regim de lucru care ajungea la 10 ore pe zi, îndeosebi în industria mică. În același timp salariile au rămas la un nivel foarte scăzut. La începutul secolului al XX-lea, salariul zilnic al unui muncitor timplar care presta o muncă de 12 pînă la 14 ore, se ridica doar la două coroane⁵; iar al unui muncitor forestier care lucra de la orele 5 dimineața pînă la orele 7 seara, ajungea în anul 1906 la 70—80 creițari⁶. Față de prețurile alimentelor salariul unui muncitor rămîne la un nivel foarte scăzut. În orașele din Transilvania s-a înregistrat în perioada dintre 1892 și 1906, o creștere a prețurilor alimentelor cu cca. 200%, față de 20—30% cît a crescut nivelul salariilor. Din acest motiv, constată chiar autoritățile din Brașov, scumpetea a devenit din ce în ce mai insuportabilă pentru populație⁷.

Un aspect al intensificării exploatarei îl reprezintă și faptul că, patronii, în goana lor după profit, foloseau pe scară tot mai largă, mai ales industria ușoră, munca femeilor și a copiilor, care era cu mult mai slab retribuită decît cea a bărbaților. De exemplu la fabricile textile din Brașov, majoritatea lucrătoarelor o formau femeile și copii, care lucrau pentru un salariu de mizerie de la orele 6 dimineața pînă la 7 seara.⁸

La numărul sporit de ore de muncă și salarii scăzute se adaugă condițiile insalubre din fabrici și ateliere, lipsa măsurilor de protecție, abuzurile și samavolnicia maiștrilor și patronilor. Tabloul suferințelor mai era completat de starea precară a locuințelor, de victimile provocate în rîndul muncitorilor, de bolile profesionale și contagioase⁹.

⁴ Alexandru Hossu, op. cit., p. 443.

⁵ C. Göllner, *Contribuții la istoria mișcării muncitorești din sud-estul Transilvaniei în anii 1905—1907*, în „Studii” X, nr. 5/1857, p. 105.

⁶ „Gazeta Transilvaniei”, din 8 iunie/21 iunie 1906.

⁷ C. Göllner, op. cit., p. 105—106.

⁸ Unirea Transilvaniei cu România, ediția a II-a București 1972, p. 291.

⁹ „Népszava”, nr. 1 din 1902.

Din cauza cruntei exploatare capitaliste, a oprimirii naționale, a politicii de persecuții și teroare, mulți muncitori și țărani au trecut în România sau au emigrat în alte țări (cei mai mulți în America). Din județul Brașov între anii 1899 și 1913 au emigrat 9.422 locuitori¹⁰. În raportul Camerei de comerț și industrie Brașov, din 1901, se preciza că, numai în acel an s-au eliberat pentru emigranții din județul Brașov 6395 pașapoarte cu valabilitate de 365 și 3421 certificate de trecere peste graniță cu valabilitate de 30 zile¹¹.

Aceste emigrări au contribuit la scăderea numărului brațelor de muncă, afectând posibilitățile producției. Astfel, în anul 1901, Camera de comerț și industrie Brașov semnala din partea Asociației meseriașilor un număr de 732 de posturi vacante (pentru calfe, lucrători, ucenici etc.) și reușește să facă angajări numai pentru 572 brațe de muncă¹².

În analiza relațiilor economice-sociale din Transilvania trebuie avut în vedere faptul că muncitorii, indiferent de naționalitate, sufereau în general jugul exploatareii capitaliste fie din partea burgheziei ungare și austriece ca forțe sociale dominante, fie din partea burgheziei române, aflată în ascensiune. De aceea era tot mai evident puternicul antagonism între burghezia luată în ansamblu și întregul proletariat.

În apărarea intereselor lor de clasă și de castă, guvernele, exponente ale intereselor materiale ale aristocrației funciare și ale marilor capitaliști maghiari și germani duceau o politică de crâncenă exploatare a maselor populare. La politica de oprire economică, se adauga măsurile de oprire națională. Deosebit de ostilă era politica reacțiunii ungare de deznăționalizarea a românilor și a celorlalte naționalități din imperiu, care s-au manifestat cu acuitate în lipsa de drepturi politice, în menținerea în continuare a sistemului electoral censitar, în repartitia inegală a circumscripțiilor electorale în îngrădinaarea dreptului de întrunire și organizare, în nerecunoașterea lor ca națiuni în cadrul statului dualist¹³.

În fruntea acțiunilor politice ale burgheziei române și al altor pături și grupări social mic-burgheze românești din Transilvania era Partidul național român. Aceasta avea ca obiectiv în programul său, lupta pentru drepturi și libertăți pe baza constituțională, avînd în vedere perspectiva înfăptuirii idealului național pentru a-și consolida puterea politică. La

¹⁰ C. Göllner, *op. cit.* p. 103—104.

¹¹ Raportul Camerei de comerț și industrie din Brașov pe anul 1901, p. 73.

¹² *Ibidem* p. 78.

¹³ Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918, ediția a II-a București, 1972, p. 283.

începutul secolului al XX-lea, P.N.R. își consolidează pozițiile și desfășoară o activitate politică mai susținută în cadrul parlamentului, dar și în rîndul maselor țărănești, mic-burgheze și chiar muncitorești, căutînd să contribuie la dezvoltarea conștiinței naționale, să canalizeze nemulțumirile cauzate de politica asupritoare pe același canal cu lupta pentru înlăturarea dominației străine și unirea tuturor românilor într-un singur stat național ¹⁴.

Avînd o poziție opusă față de organizațiile politice ale burgheziei, Partidul social-democrat a devenit exponentul intereselor clasei muncitoare, al lucrătorilor agricoli și al țărănimii sărace. Secția română din Transilvania (cu organizații în multe centre), care edita ziarul românesc „Adevărul”, milita pentru apărarea drepturilor maselor muncitoare, pentru egalitate națională, pentru unirea în luptă a muncitorilor indiferent de naționalitate ¹⁵.

La începutul secolului al XX-lea, muncitorii români, maghiari, germani au desfășurat în strînsă solidaritate proletară numeroase acțiuni, pentru satisfacerea unor condiții mai bune de muncă și de trai ; în același timp, s-au înmulțit acțiunile pentru asigurarea de drepturi politice tuturor muncitorilor indiferent de naționalitate.

Printre multiplele acțiuni organizate de proletariat, un rol important în dezvoltarea conștiinței de clasă a unității de luptă l-au avut adunările muncitorești. Cu aceste ocazii s-a analizat situația grea a muncitorilor în condițiile crizei economice din anii 1900 și 1904, necesitatea luptei contra șomajului ¹⁶. Astfel, la adunarea muncitorilor brutari din 15 decembrie 1901 s-au arătat cauzele care generează șomajul și s-a lansat un apel în scopul colectării de ajutoare pentru șomeri, de la fiecare muncitor brutar aflat în lucru ¹⁷. În același timp, adunările muncitorești reprezentau mijlocul cel mai eficient de propagare a ideologiei socialiste. O asemenea adunare a avut loc la Brașov, la 22 septembrie 1902, în sala hotelului „Orient”. Vorbitoarii, muncitori socialiști au expus pe larg cerințele mișcării social-democrate din localitate, printre care se numărau : lupta pentru cucerirea dreptului de vot egal, secret și direct, a unei legislații democratice, care să permită o largă reprezentare a tuturor cetățenilor la conducerea unor insti-

¹⁴ *Ibidem*, p. 282.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ „Brassó Lapok”, anul VII, nr. 83, din 30 aprilie 1901, p. 3, nr. 105, din 1 iunie 1901, p. 6.

¹⁷ *Ibidem*, nr. 245 din 16 decembrie 1901, p. 3.

tuții ; înființarea de cercuri politice muncitorești care sînt tot mai des interzise de autorități, libertatea presei, dezvoltarea și modernizarea școlilor etc.¹⁸

La începutul secolului al XX-lea, proletariatul nu-și putea crea decît cu greu chiar și organizații profesionale, sindicale, datorită faptului că dreptul de organizare a fost tot timpul limitat, în numeroase rînduri asociațiile muncitorești fiind chiar dizolvate. Cu toate acestea, muncitorii din Brașov, în cadrul unei adunări din 12 mai 1901, la care au participat reprezentanții organizațiilor profesionale, au hotărît să treacă la constituirea unei Uniuni generale a tuturor asociațiilor de acest fel din Brașov, care să aibă ca for conducător un consiliu central. Uniunea își propunea să organizeze cursuri pentru pregătirea și instruirea membrilor săi, a unei biblioteci, care vor fi în sprijinul muncitorilor¹⁹.

În contextul manifestărilor organizate de proletariat, un loc important l-au avut acțiunile închinete zilei de 1 Mai, ca forme de luptă politică a clasei muncitoare. Cu toate măsurile restrictive ale autorităților, această zi a fost sărbătorită în anul 1902 prin întruniri în cadrul organizațiilor profesionale și cu ocazia unor impunătoare adunări populare, la care conducătorii socialiști au arătat muncitorilor importanța și semnificația acestei acțiuni de solidaritate a celor ce muncesc²⁰.

La începutul secolului al XX-lea, în condițiile grele ale crizei economice și ale consecințelor nefaste ale acesteia asupra nivelului de trai al masei populare, numeroși muncitori s-au ridicat la luptă contra exploataării, declarînd tot mai multe greve. Printre acestea se numără și greva muncitorilor croitori din Brașov, din februarie 1903; cerințele lor fiind legate de îmbunătățirea condițiilor de muncă și viață. Acțiunile revendicative sînt conduse de un comitet de grevă ales la începutul lunii februarie, care a luat legătura cu greviștii din alte centre din țară și din străinătate. În cadrul adunării de branșă din 12 februarie s-au formulat următoarele cerințe ale greviștilor : mărirea salariilor cu 25% pentru calfele care lucrează în ateliere și cu 30% pentru cei care lucrează în afara atelierelor; reducerea timpului de muncă; condiții igienice în ateliere; dreptul greviștilor de a nu fi concediați pentru participare la grevă etc²¹.

¹⁸ „Gazeta Transilvaniei“, anul LXV, nr. 209 din 24 septembrie 1902, p. 2.

¹⁹ „Brassóoi Lapok“ anul VII, nr. 92 din 13 mai 1901, p. 3.

²⁰ Arh. St. Brașov, fondul Subprefectura județului Brașov doc. nr. 5559/1902 ; nr. II—44/1902.

²¹ „Brassóoi Lapok“ anul IX, nr. 35 din 11 februarie 1903, p. 2—3 ; nr. 39 din 15 februarie 1903, p. 2—3 ; „Kronstädter Zeitung“, anul 67, nr. 47, din 27 februarie 1903, p. 3.

La 13 februarie, Comitetul de grevă a lansat o chemare la luptă; între muncitori și asociația patronilor croitori au avut loc tratative îndelungate, aceștia din urmă opunându-se satisfacerii condițiilor cerute de muncitori, în special cea legată de majorarea salariilor. S-a constituit un comitet pentru reglementarea conflictului, la tratativele căruia a participat și primarul orașului. Față de refuzul patronilor de a îndeplini toate cerințele muncitorilor, aceștia, la data de 10 martie declară grevă. Amenințați cu închiderea atelierelor, patronii în majoritatea lor au acceptat pretențiile greviștilor. Ca urmare, la 23 martie 1903 muncitorii reiau lucrul la aproape toate atelierelor din oraș²². Alături de croitori, la mișcarea pentru mărirea salariilor participă și croitoresele din majoritatea atelierelor orașului²³.

Dintre acțiunile de luptă mai importante din anul 1903, smenaăm și greva muncitorilor brutari, desfășurată sub semnul luptei pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și salarizare. Comitetul de grevă formulează cerințele muncitorilor brutari: 11 ore de muncă (inclusiv 2 ore pauză); salariul de 8 coroane minim și maxim 13 coroane pe săptămână; un spor de 10 coroane pentru cumpărarea de alimente (săptăminal); repaus duminical; repartizarea unui ucenic ca ajutor în timpul procesului de producție la un număr de 3 calfe, garanție pentru participanți la grevă că nu vor fi concediați de patroni; afișarea în ateliere a tabelului de salarii. Refuzul meșterilor de a satisface aceste revendicări a dus la declararea grevei, la data de 2 iunie 1903. În câteva zile participă la grevă muncitorii din peste 50 de ateliere, din care 11 ateliere în Brașov, iar restul în alte localități din districtul Brașovului (Hălchiu, Râșnov și Cristian). Speșiați de amploarea grevei, majoritatea patronilor satisfac cerințele lucrătorilor și ca urmare, în ziua de 13 iunie, greva încetează în toate atelierelor menționate²⁴.

La începutul secolului al XX-lea, în condițiile intensificării exploatarei capitaliste, alături de acțiunile revendicative ale muncitorilor industriali, au loc tot mai multe agitații și nemulțumiri ale proletariatului agricol. Printre acestea se numără și greva muncitorilor agricoli de pe moșia contelui Nemeș János, din comuna Hăghig, de la sfârșitul lunii iu-

²² „Brassói Lapok“, nr. 48 din 26 februarie 1903, p. 2; nr. 53 din 4 martie 1903; p. 3; nr. 60 din 12 martie 1903, p. 4; nr. 61 din 13 martie 1902, p. 3; nr. 70 din 24 martie 1903, p. 3.

²³ „Gazeta Transilvaniei“, anul LXVI, nr. 67 din 23 martie 1903, p. 2.

²⁴ „Brassói Lapok“, anul IX, nr. 89 din 17 aprilie 1903, p. 3; nr. 127 din 4 iunie 1903, p. 3—4; nr. 138 din 16 iunie 1903, p. 3.

²⁵ *Ibidem*, anul IX, nr. 179 din 4 august 1903, p. 4.

lie 1903, cauzată de nerespectarea contractului de muncă de către moșieri. Autoritățile au folosit forța contra lucrătorilor, silindu-i să reia lucrul²⁵.

Odată cu luptele greviste a luat un avânt necunoscut pînă atunci și viața politică și organizatorică a muncitorimii. Au loc tot mai multe manifestări și întruniri publice, multe dintre ele organizate de Secțiunea locală a Partidului social-democrat. Un raport al căpitanului ipoliției din Brașov sesiza organelor superioare, faptul că, în anii 1902—1903 mișcarea socialistă din localitate cuprinde tot mai mulți muncitori. Propaganda socialistă, informa raportul, se îndreaptă cu mai multă intensitate asupra populației române sărace din cartierul Scheiul Brașovului, cu intenția de a recruta noi membri ai PSD²⁶.

Autoritățile polițienești fac referiri la faptul că, propaganda socialistă inițiată de conducătorii secțiunii PSD a avut ca obiectiv organizarea grevei lucrătorilor croitori și brutari în anul 1903²⁷.

Printre elementele înaintate ale mișcării social-democrate, care s-au afirmat în această perioadă pe linia activității organizatorice și de răspîndire a ideilor socialiste, se numărau muncitorii: Knaller Victor, Grădinaru George, Bartha Karoly etc²⁸. Ziarul „Brassói Lapok“ informează că aproape toți membrii comitetului de conducere al organizației PSD în frunte cu Knaller Victor, au fost pedepsiți în 1903, cu 15 zile de arest și 200 coroane amendă de fiecare, pentru faptul că „de ani de zile în mod organizat au ațîțat mincitorimea din Brașov contra patronilor și pentru motivul că, au organizat adunări și greve care aveau ca scop tulburarea ordinii statului“²⁹.

În anul 1903, muncitorii s-au pregătit din timp pentru sărbătorirea zilei de 1 Mai. Conducătorii socialiști au cerut aprobarea autorităților polițienești pentru pregătirea unei manifestații publice, care însă a fost interzisă. Cu toate acestea, aniversarea zilei de 1 Mai s-a transformat într-o manifestație largă de masă. Dimineața a avut loc o adunare populară, la care au participat peste 300 de persoane. Cu acest prilej s-a vorbit celor prezenți despre sărbătoarea internațională a muncitorimii. După masă, muncitorii, în frunte cu socialiștii, s-au adunat în număr de peste 1200, în Piața Prundului din Scheiul Brașovului și au pornit o demonstrație

²⁶ Arh. Stat. Brașov, fondul Subprefectura județului Brașov, doc. nr. 3735/1903.

²⁷ Ibidem ; „Brassói Lapok“, anul IX, nr. 127 din 4 iunie 1903, p. 3.

²⁸ Arh. Stat. Brașov, fondul Subprefectura județului Brașov, doc. nr. 3735/1903; „Brassói Lapok“, anul IX, nr. 106 din 8 mai 1903, p. 3.

²⁹ „Brassói Lapok“, anul IX, nr. 86, din 12 aprilie 1903, p. 3.

spre centrul orașului. În fruntea coloanei, doi muncitori purtau steagul roșu. Autoritățile polițienești și ale jandarmeriei au trecut la măsuri represive. Arestarea unor demonstranți a produs o puternică reacție în rândul mulțimii, care se aduna în fața sediului poliției, unde, așa cum relatează autoritățile, „a încercat prin amenințări să-i elibereze pe cei arestați”. Numai apariția unei unități militare, mobilizată pentru împrăștierea mulțimii, a avut puterea de a dizolva demonstrația. În timpul ciocnirilor amintite au fost arestate 9 persoane, învinuite de tulburarea „ordinei publice”³⁰.

Presă din localitate — ziarele „Gazeta Transilvaniei”, și „Brassói Lapok” — a publicat articole referitoare la amploarea manifestației de la 1 Mai, din Brașov³¹.

Șirul adunărilor și manifestărilor populare a continuat la Brașov în tot cursul anului 1903. Astfel, în zilele de 10 și 20 august s-au organizat de către muncitorii socialiști adunări și demonstrații de stradă, cu scopul mobilizării la luptă pentru cucerirea dreptului de vot universal³². Campaniile pentru votul universal, egal, direct și secret, desfășurate sub diferite aspecte (întuniri, conferințe, publicații, manifeste) au reprezentat una dintre cele mai eficace forme de luptă menite să asigure populației drepturi politice.

Un moment important în mișcarea muncitorească din Transilvania l-a constituit o doua Conferință a socialiștilor transilvăneni de la Brașov din 25 și 26 decembrie 1903, la care au fost prezenți 57 de delegați din Transilvania și Ungaria, dintre care 21 reprezentanți ai mișcării social-democrate din orașul și districtul Brașovului. Muncitorul socialist Knaller Victor a prezentat un raport asupra activității organizației PSD din Brașov, în care au fost relevate succesele obținute de mișcarea muncitorească și socialistă din localitate. În cadrul lucrărilor conferinței s-a discutat problema necesității întăririi rândurilor partidului, mai ales în condițiile în care clasele dominante au intensificat măsurile represive asupra socialiștilor. La problema „politica naționalităților”, s-a arătat faptul că românii sînt cei mai asupriți și lipsiți de drepturi politice. Pentru mobili-

³⁰ Arh. St. Brașov, fondul Subprefectura județului Brașov, doc. nr. 4453/2650, 3140, 10879/1903 : „Gazeta Transilvaniei”, anul LXVI, nr. 87, din 20 aprilie/3 mai 1903, p. 4 ; „Kronstadter Zeitung”, anul 67, nr. 99 din 2 mai 1903, p. 3 ; nr. 103 din 7 mai 1903, p. 3.

³¹ „Brassói Lapok”, anul IX, nr. 102, din 3 mai 1903, p. 3.

³² „Gazeta Transilvaniei”, anul LXVI, nr. 178, din 13 august 1903, p. 2 ; „Brassói Lapok”, anul IX, nr. 195, din 25 august 1903, p. 2 ; „Kronstadter Zeitung”, anul 67, nr. 192, din 24 august 1903, p. 2.

zarea lor la luptă s-a propus Conferinței o rezoluție care, menționează ziarul „Adevărul“, hotărăște „că românii ardeleni să fie organizați sub steagul roșu al partidului social-democrat“. Semnificativ este faptul că și la această conferință s-a hotărât a se lupta contra politicii de învrăjbire națională, promovată de clasele dominante.

Importante hotărâri s-au luat în privința răspîndirii între muncitori a ziarului „Adevărul“, a presei socialiste în general, precum și în chestiunea referitoare la necesitatea organizării femeilor. Conferința a ales un comitet compus din 7 membri cu sediul la Cluj, care avea menirea să conducă activitatea „Cercului Ardealului“³³. Prin problemele dezbătute și hotărârile adoptate, conferința de la Brașov a adus o reală contribuție la dezvoltarea mișcării social-democrate din Transilvania, la creșterea spiritului de luptă al proletariatului, indiferent de naționalitate. Ea se înscrie pe linia deschisă de prima Conferință a socialiștilor transilvăneni, desfășurată tot la Brașov, în 3—4 iunie 1900, de orientare a luptei proletariatului pentru drepturi și libertăți democratice, pentru unitate revoluționară. Prima conferință a socialiștilor transilvăneni a dezbătut o serie de probleme legate de organizarea partidului, politico-națională și mișcarea social-democrată, votul universal, presa etc., marcînd un nou pas în acțiunile de manifestare a legăturilor continue ale muncitorilor socialiști din Transilvania, de întărire și dezvoltare a mișcării social-democrate (Ioan Mîndrea și Ștefan Mikloș, contribuții privind creșterea organizației din Brașov, în „Cumidava“ nr. 5/1971, p. 191—192.)

Lupta dusă de clasa muncitoare din Brașov pentru revendicări economice și politice a intrat, începînd cu anul 1903, într-o perioadă de avînt revoluționar. Acest fapt a influențat poziția organizației social-democrate de a se situa pe linia organizării și conducerii unor acțiuni ale proletariatului. Un raport al autorităților este foarte concludent în acest sens. El arată că „În privința mișcărilor politice în anul 1903, socialiștii au avut rolul conducător. Aniversarea zilei de 1 Mai și manifestațiile din această zi, precum și arestarea elementelor socialiste pentru diferite motive au ținut în încordare opinia publică și a pus în luptă conducătorii partidului social democrat“³⁴.

Un ecou deosebit în rîndurile maselor muncitoare l-a avut grevea generală de la căile ferate din 1904, care a cuprins toată Tran-

³³ „Adevărul“, anul I. nr. 21 din 1 ianuarie 1904, p. 3. „Gazeta Transilvaniei; anul LXVI, nr. 277, din 14/27 decembrie 1903, p. 3; „Brassói Lapok“, anul nr. 304, din 31 decembrie 1903, p. 2—3.

³⁴ Arh. St. Brașov, fondul Prefecturii județului Brașov, actele prezidențiale, doc. nr. 16/1904.

silvania și a paralizat timp de câteva zile (20—24 aprilie) întreaga circulație feroviară. De pe urmele ei s-au resimțit și unele întreprinderi industriale, care au fost nevoite să-și reducă capacitatea de producție datorită lipsei de materie primă³⁵. La această amplă acțiune de luptă a muncitorilor din Transilvania au participat și lucrătorii feroviari din Brașov. Sub conducerea unui comitet local de acțiune, greviștii din Brașov s-au solidarizat timp de 6 zile grevei generale, oprind circulația trenurilor și paralizând toată activitatea gării³⁶.

În șirul luptelor din anul 1904 se înscrie și greva din 3 octombrie a muncitorilor timplari de la Fabrica de mobilă „Woolfkes“ din Brașov. Muncitorii timplari au ripostat pe această cale împotriva tendinței patronilor de a mări durata zilei de lucru și a micșora salariile. Greviștii alcătuiesc un comitet care poartă tratative cu conducerea fabricii. Pentru a stăvili lupta greviștilor patronii concediază 18 muncitori ai fabricii, fapt care determină încetarea grevei³⁷.

Prin numeroasele acțiuni politice, care au avut loc la începutul secolului al XX-lea, se impun a fi relevate și cele desfășurate pentru cucerirea dreptului de vot universal. Campaniile pentru votul universal s-au desfășurat prin întruniri, conferințe, publicații, în coloanele presei, broșuri și manifeste. La aceste acțiuni organizate de socialiști au participat mase largi populare. Ele aveau o adâncă semnificație politică; cu aceste ocazii avea loc o intensă popularizare a idealului național, a ideologiei revoluționare, de mobilizare a poporului la lupta pentru drepturi și libertăți democratice, pentru demascarea asupririi naționale, a abuzurilor și samavolnicilor administrative³⁸. În acest sens sînt cunoscute și campaniile electorale din anul 1905 în județul Brașov. Menționăm astfel, adunarea organizată de secțiunea P.S.D. Brașov în zilele de 13 august 1905, cînd socialiștii au lansat manifestul intitulat „Muncitori! Mici meseriași! Poporul Brașovului!“³⁹, care cheamă pe toți locuitorii orașului să participe la acțiunile pentru cucerirea dreptului de vot universal. O asemenea adunare mai este organizată de socialiștii din Brașov, la 20 noiembrie 1905, în sala hotelului „Orient“, cu care ocazie s-a adus critici vehemente sistemului politic și guvernului exponent al politicii de exploatare socială și na-

³⁵ A. Deac, *Greva generală a feroviarilor din Transilvania din 1904*, în „Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România“, vol. III, București, Edit. politică, 1965, p. 42—44.

³⁶ „Gazeta Transilvaniei“, anul LXVII, nr. 77 din 8/21 aprilie 1904, p. 1, nr. 84 din 29 aprilie 1904, p. 4; „Brassói Lapok“ anul X nr. 95 din 26 aprilie 1904.

³⁷ Idem anul X, nr. 226 din 4 octombrie 1904, p. 4, nr. 229 din 7 octombrie 1904, p. 4.

³⁸ Unirea Transilvaniei cu România, p. 327—328.

țională. La adunare s-a votat o moțiune, prin care se cerea deputaților din Brașov să sprijine în cadrul dezbaterilor din Dietă problema votului universal³⁹.

Creșterea nemulțumirilor maselor muncitoare crunt exploatare și asuprite, atinge un punct de încordare maximă în anii 1905—1907. În această perioadă are loc un puternic avânt ale luptelor muncitorești. El a fost generat de ascuțirea contradicțiilor de clasă, ca și acelor naționale, dintre popoarele asuprite și clasele stăpînitoare din imperiul dualist.

La Brașov, izbucnește un puternic val de greve, semnalate în fabrici, uzine, în ateliere mici sau mari. Luptele muncitorești se caracterizează în această perioadă prin amploare și combativitate; este frecventă și aici greva generală pe ramură îmbinată cu demonstrația și manifestația de stradă. În cadrul acestor lupte amintim greva muncitorilor cizmari, din mai 1905, organizată de comitetul de conducere al organizației P.S.D. din localitate. În ziua de 10 mai, lucrătorii cizmari și pantofari din Brașov întruniți în cadrul unei adunări generale au discutat problema situației lor materiale și au hotărît să declare grevă pentru îmbunătățirea salarizării. Poliția a intervenit dizolvînd adunarea⁴⁰. La 11 mai muncitorii intră în grevă, care în scurt timp se extinde, cuprinzînd pe toți lucrătorii din ramura respectivă. Această acțiune grevistă a fost organizată de conducerea secțiunii P.S.D. Brașov. Relatînd acest fapt, ziarul „Brassó Lapok” nota că „Grevă organizată de Knaller Victor și tovarășii săi, în timp de 8 zile s-a întîns așa de mult că în prezent ea a cuprins pe toți lucrătorii pantofari din oraș”. Între lucrători și patroni au avut loc în prezența delegatului Inspectoratului muncii din Brașov, numeroase tratative de conciliere. Pînă la urmă, patronii au acceptat o mică sporire a salariilor calfelor⁴¹.

La începutul lunii octombrie 1905 au declarat grevă pentru mărirea salariilor lucrătorii tipografiilor „Schneider”, „Gött”, „Muresianu”, și „Hertz”. În ziua de 2 octombrie, reprezentanții patronilor au acceptat sporirea salariilor muncitorilor, de la 10 la 11 florini, la tipografiile „Gött” și „Muresianu”. La tipografia „Hertz” lucrătorii au continuat lupta, în acest

³⁹ „Brassói Lapok”, anul XI, nr. 183 din 12 august 1905, p. 4; nr. 270 din 25 noiembrie 1905, p. 4; „Gazeta Transilvaniei” anul LXVI nr. 258 din 24 noiembrie 1905, p. 3.

⁴⁰ „Kronstadter Zeitung”, anul 69, nr. 107 din 11 mai 1905, p. 4; Brassói Lapok”, anul XI, nr. 108 din 12 mai 1905, p. 4.

⁴¹ „Brassói Lapok”, anul XI, nr. 120, din 26 mai 1905, p. 4; nr. 123 din 30 mai 1905, p. 4, nr. 127 din 4 iunie 1905, p. 4; Raportul camerei de industrie și comerț din Brașov pe anul 1905, p. 35.

scop au ales un comitet de organizare a grevei, care a difuzat în oraș manifeste, prin care chema populația să boicoteze întreprinderea. Greva s-a soldat cu victoria muncitorilor, care au obținut îmbunătățirea condițiilor de salarizare ⁴².

O acțiune de luptă asemănătoare au desfășurat lucrătorii de la fabrica de zahăr Bod (lingă Brașov). În ziua de 9 octombrie 1905, o parte din lucrătorii acestei fabrici încetează munca, revendicând majorarea salariilor. Direcțiunea solicită intervenția poliției, care deplasându-se în fabrică face presiuni asupra muncitorilor pentru ai determina să reia munca. Această situație duce la stingerea grevei; majoritatea lucrătorilor încep munca, în afară de 7 muncitori care părăsesc fabrica ⁴³.

Acțiunile revendicative din anul 1905 au pregătit muncitorimea pentru unele acțiuni mai hotărâte în 1906. Încă din primele luni ale acestui an, grevele cersc ca număr, amploare și intensitate. Ele durează de la o zi două, pînă la două-trei săptămîni.

Greva muncitorilor constructori din 1906 a luat o mare amploare la Brașov, oprind patru săptămîni întregi orice activitate pe multe șantiere ale acestui oraș. Condițiile de lucru ale zidarilor și ale dulgherilor erau deosebit de grele; ei lucrau peste 11 ore pe zi, cu o întrerupere de o oră, o oră și jumătate. Salariul zilnic oscila între 3 coroane și 4 coroane și 60 florini ⁴⁴. În ziua de 19 februarie, muncitorii zidari au înaintat patronilor pretențiile lor privind mărirea salariilor și îmbunătățirea condițiilor de lucru: ziua de muncă să se reducă la 10 ore, ea să înceapă la 6 dimineața și să se termine la 6 seară, cu pauză de două ore; salariul pe oră să se ridice între 36 fileri și 56 fileri; la lucrările din provincie să se plătească o majorare de 25%, orele suplimentare să fie plătite cu majorare de 50%, iar în zilele de duminică și sărbători legale cu majorare de 100%, obligația patronilor de a transporta pe muncitori la locul de muncă în provincie și înapoi; în caz de concediere lucrătorii să fie anunțați la sfîrșitul săptămîinii de muncă; recunoașterea de către patroni, a „bărbaților de încredere” (reprezentanții muncitorilor la tratativele cu patronii); respectarea de către patroni a demnității și persoanei muncitorilor etc. ⁴⁵

⁴² „Brassói Lapok“, nr. 225 din 3 octombrie 1905, p. 3; 237 din 17 octombrie 1905, p. 4.

⁴³ *Ibidem* nr. 231 din 10 octombrie 1905, p. 3.

⁴⁴ C. Göllner, *op. cit.* p. 111.

⁴⁵ Arh. St. Brașov, fondul subprefectura județului Brașov, doc. nr. 4952/1906; „Brassói Lapok“, anul XII, nr. 40 din 20 februarie 1906, p. 4. nr. 41 din 21 februarie 1906, p. 4.

Nerespectarea acestor revendicări a dus la declanșarea grevei, din cauza căreia au fost oprite, pînă în luna mai, aproape toate lucrările de construcție din Brașov. La grevă au participat peste 380 de zidari, care lucrau la 34 de patroni⁴⁶. Între muncitorii constructori și patroni s-au dus numeroase tratative, în zilele de 16, 21, 31 martie și 5 aprilie. Se ajunge la o înțelegere, pe baza unei convenții de muncă, care îndeplinea aproape întru-totul cerințele lucrătorilor zidari. La 9 aprilie se reiau lucrările de construcție în oraș, dar nu pentru mult timp, pentru că, în ziua de 7 mai greva izbucnește din nou — motivul — fiind, încercarea patronilor de a zădărnici lupta zidarilor prin angajarea unor spărgători de grevă⁴⁷.

În luna mai au loc tratative de conciliere între muncitori și patroni, în prezența autorităților industriale din Brașov; lucrătorii constructori cer concedierea spărgătorilor de grevă. Prin diferite afișe lipite pe clădirile din oraș ei demască provocările josnice ale patronilor⁴⁸. În sprijinul greviștilor comitetul de conducere al organizației P.S.D. din Brașov lansează un apel către ceilalți muncitori din localitate ca pe timpul grevei fiecare lucrător să contribuie săptămînal cu o coroană la strîngerea unui fond pentru ajuto-rarea greviștilor⁴⁹.

În fața rezistenței crescînde a muncitorilor constructori, patronii sînt nevoiți să accepte, în ziua de 16 mai, o nouă convenție de muncă și salari-zare, cu o valabilitate de trei ani⁵⁰. Astfel, greva încetează după o luptă dirză, cu victoria muncitorilor constructori. Această bătălie a reflectat încă odată forța și spiritul înalt de organizare și solidarizare a muncitorilor.

În același timp cu greva lucrătorilor zidari, au încetat lucrul pentru șase săptămîni și 200 de dulgheri și tîmplari. O dată cu muncitorii lemnari au intrat în grevă și căruțașii, astfel situația a devenit deosebit de critică pentru patronii constructori și arhitecți. La 29 aprilie, muncitorii tîmplari declară grevă, pentru mărirea salariilor cu 15% și reducerea timpului de muncă de la 10 la 9 ore și jumătate. În zilele de 4, 5, 8 și 15 mai s-au purtat tratative în prezența autorităților industriale, între delegații muncitorilor

⁴⁶ C. Göllner, *op.cit.*, p. 212; „Kronstädter Zeitung“, anul 70, nr. 81, din 7 aprilie 1906, p. 3.

⁴⁷ Arh. St. Brașov, fondul Subprefectura județului Brașov, doc. nr. 4952/1906; „Gazeta Transilvaniei“, anul LXIX, nr. 63, din 19 martie 1 aprilie 1906, p. 3 „Adevă-rul“, anul IV, nr. 4 din 1 aprilie 1906 p. 4; nr. 8 din 20 mai 1906, p. 3.

⁴⁸ Brassói Lapok“, anul XII, nr. 105, din 9 mai 1906, p. 3, nr. 106, din 10 mai 1906, p. 3.

⁴⁹ *Ibidem*, nr. 110, din 15 mai 1906, p. 4—5.

⁵⁰ Arh. St. Brașov, fondul Subprefectura județului Brașov, doc. nr. 4952/1906; „Gazeta Transilvaniei“, anul LXIX, nr. 100 din 6/19 mai 1906, p. 3; „Brassói Lapok“, anul XII, nr. 113 din 18 mai 1906, p. 3

și patroni⁵¹. Ofertele patronilor, concretizate într-un program de muncă și salarizare au fost respinse de lucrători. Ca urmare, patronii sînt siliți să accepte propunerile muncitorilor formulate într-o nouă înțelegere de muncă și salarizare. Cu aceasta greva ia sfîrșit la toate cele 22 de ateliere, cu victoria muncitorilor timpurii⁵².

Valul grevelor care a cuprins Brașovul s-a întîrit în toamna anului 1906. La 22 octombrie încetează lucrul muncitorii strungari. Revendicările lor, în general legate de mărirea salariului, 10 ore de muncă pe zi, sărbătorirea zilei de 1 Mai etc., sînt satisfăcute parțial de patroni⁵³.

În schimb, grevele croitorilor, pantofarilor și cizmarilor nu au avut succes, aceștia nefiind bine organizați⁵⁴.

Pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și pentru aplicarea unor noi tarife de retribuire a muncii au încetat lucrul în ziua de 27 noiembrie 1906 lucrătorii zețari de la tipografiile „A. Mureșianu“, „Schneider“, „Femminger“, „Johan Gött“. Reprezentați de un sindicat bine organizat, muncitorii tipografi au purtat tratative cu patronii, care au promis satisfacerea revendicărilor. Ca urmare, tipografiile reiau munca, însă greva va izbucni din nou la 10 decembrie 1906, în toate tipografiile amintite, precum și la tipografia „Honterus“. În fața situației critice, de a nu mai apărea ziarele, patronii au fost siliți să semneze noile contracte de muncă cerute de muncitori. Această acțiune grevistă, bine organizată și energică a avut ecouri ample. „Gazeta Transilvaniei“ i-a consacrat largi spații și o „ediție specială“⁵⁵.

Pe lângă grevele din mica industrie, din ateliere și de pe șantirele de construcții, acțiuni greviste au avut loc și în fabrici. Aici, organizarea și desfășurarea grevelor avea de înfruntat un adevărat regim de cazarmă. Un răsunet mare a avut greva turnătorilor de la fabrica „Frații Schiel“ din

⁵¹ Arh. St. Brașov, fondul Subprefectura județul Brașov, doc. nr. 4952/1906 ; „Brassói Lapok“, anul XII, nr. 101 din 4 mai 1906, p. 4 ; nr. 224 din 3 octombrie 1906, p. 4 ; C. Göllner, *op. cit.* p. 112.

⁵² Arh. St. Brașov, fondul Subprefectura județului Brașov, doc. nr. 4952/1906 ; „Gazeta Transilvaniei“, anul LXIX, nr. 104, din 11/24 mai 1906, p. 3 ; „Brassói Lapok“, pe anul XII nr. 119, din 26 mai 1906 ; „Adevărul“, anul IV, nr. 14 din 1 iulie 1906, p. 4.

⁵³ „Kronstädter Zeitung“, anul 70, nr. 246, din 24 octombrie 1906, p. 3 ; „Brassói Lapok“, anul XII, nr. 242, din 24 octombrie 1906, p. 3 ; nr. 246 din 28 octombrie 1906, p. 4 ;

⁵⁴ C. Göllner, *op. cit.* p. 112.

⁵⁵ „Gazeta Transilvaniei“, anul LXIX nr. 262 din 28 noiembrie — 11 decembrie 1906 p. 1, „ediție specială“, nr. 263, din 29 noiembrie/12 decembrie 1906, p. 3 ; „Drapelul“, anul VI nr. 134, din 30 noiembrie 1906, p. 3 ; „Kronstädter Zeitung“, anul 70, nr. 287 din 11 decembrie 1906 p. 1.

Brașov (septembrie, octombrie 1906), cu care s-au solidarizat și muncitorii altor secții. Muncitorii de la fabrica „Schiel“, ca și muncitorii din alte fabrici metalurgice din Brașov au cerut limitarea timpului de muncă și majorarea salariilor cu 40%. Pentru a înfrînge greva, patronii fabricii au căutat să spargă rezistența și solidaritatea muncitorilor cu ajutorul poliției și al spărgătorilor de grevă. Muncitorii sînt amenințați cu concedierea generală. Amenințările nu înfrîng lupta unită a muncitorilor, căci după patru săptămîni, greva ia sfîrșit cu victoria lucrătorilor⁵⁶.

Odată cu luptele greviste a luat un puternic avînt viața politică și organizatorică a muncitorimii din Brașov. În anii 1905—1906 s-au semnalat mai multe manifestări și întruniri publice organizate de Secțiunea locală a Partidului social-democrat. Între acestea, un loc central îl ocupă adunările populare pentru obținerea dreptului de vot universal. La adunarea populară din 3 decembrie 1905, convocată de socialiști în sala hotelului „Orient“, s-a făcut un aspru rechizitoriu guvernului, și a partidelor politice reacționare. S-a adoptat o rezoluție și moțiuni în problema luptei pentru cucerirea votului universal, ca una dintre formele cele mai adecvate pentru cîștigarea drepturilor democratice⁵⁷. Numeroase asemenea adunări au avut loc și în anul 1906. Ziarul „Adevărul“ relatează că la Brașov, în ziua de 3 decembrie 1906, s-a organizat de către socialiști o mare adunare populară, la care s-a cerut cu insistență intensificarea luptei pentru cucerirea dreptului de vot universal⁵⁸.

În anul 1906, ziua de 1 Mai a fost așteptată cu însuflețire de către muncitorii din Brașov. În dimineața acestei zile, la sediul sindicatelor s-au ținut adunări muncitorești, unde socialiștii au vorbit despre semnificația zilei de 1 Mai. După masă, muncitorii au organizat o impunătoare manifestație. Șeful poliției din Brașov, impresionat de intensele pregătiri, a cerut sprijinul jandarmeriei și armatei, declarînd că nu va putea asigura „ordinea publică“ în timpul manifestației, care se anunța a avea proporții mari⁵⁹. Din Piața Prundului, demonstrații s-au îndreptat spre hotelul „Central“. În fruntea coloanei se aflau muncitorii tîmplari aflați în grevă. Pe placarde se putea citi lozinci mobilizatoare : „Nouă ne trebuie dreptate!“ „Nu cerem,

⁵⁶ „Brassói Lapok“, anul XII, nr. 200, din 4 septembrie 1906, p. 3 ; C. Göllner, *op. cit.*, p. 116.

⁵⁷ „Gazeta Transilvaniei“, anul LXVIII, nr. 258 din 24 noiembrie/7 decembrie 1905, p. 3.

⁵⁸ „Adevărul“, anul IX, nr. 1 din ianuarie 1906 ; p. 4.

⁵⁹ Arh. St. Brașov, fondul Prefecturii județului Brașov, actele prezidențiale, doc. nr. 6435/1906 ; „Brassói Lapok“, anul XII, nr. 99 din 1 mai 1906, p. 3.

împunem" l. În această zi scria ziarul „Adevărul“, câteva mii de muncitori au demonstrat sub semnul luptei pentru cucerirea unor drepturi și libertăți democratice⁶⁰.

Într-un raport al organelor de poliție din Brașov se specifică faptul că, începînd cu anul 1905 activitatea mișcării social-democrate din oraș a scăzut, datorită dezbinării organizației locale P.S.D., în câteva fracțiuni, precum și a plecării în străinătate a lui Knaller Victor, unul din conducătorii partidului. Dar situația revoluționară din anul 1906, a ajutat elementele active din rîndul muncitorilor să restabilească unitatea organizației locale a Partidului Social-democrat, ceea ce a avut ca urmare creșterea activității politice ulterioare. În 1906, mișcarea sindicală din Brașov se întărește, creîndu-se o unitate de acțiune între sindicate și organizația locală a Partidului social-democrat⁶¹.

Intensificarea acțiunilor politice ale clasei muncitoare are ca urmare o serie de măsuri și represalii din partea claselor dominante. La Brașov, la fel ca și în alte centre din Transilvania, ia ființă în 1907, „Uniunea industriașilor și patronilor“. Camera de comerț și industrie din Brașov, a fixat statutul asociației, pe care îl pune la dispoziția celor interesați. În statut sînt formulate înțelegerile industriașilor și patronilor de a nu angaja muncitorii unei întreprinderi dacă aceștia au luat parte „în mod nejustificat“ la vre-o grevă. Deasemenea, înțelegerile stabilite în timpul grevelor cu muncitorii au fost denunțate; contractele colective anulate; muncitorii de pe listele negre concediați. Șeful poliției din Brașov nu s-a mulțumit cu urmărirea membrilor Partidului social-democrat, ci a cerut permisiunea organelor superioare de a interveni și în adunările sindicale⁶².

Măsurile represive nu intimidă muncitorimea din Brașov. În cursul anului 1907 izbucnesc o serie de greve, lupta economică continuînd să se îndeplinească și în anul 1907 cu lupta politică. La 9 martie 1907, intră din nou în grevă muncitorii tîmplari de la Fabrica de mobilă „Wölfkes“, din Brașov. Greva izbucnește din cauza măsurilor luate de patroni de a concedia doi muncitori cu vechime și a angaja în locul lor muncitori străini. Muncitorii fabricii, mobilizați de un comitet de organizare a grevei, se solidarizează și părăsesc atelierele. Patronii sînt nevoiți să promită muncitorilor că nu vor mai angaja muncitori din alte localități⁶³.

⁶⁰ „Adevărul“, anul IV, nr. 7, din 13 mai 1906, p. 2; „Brassói Lapok“, anul XII, nr. 102 din 5 mai 1906, p. 2.

⁶¹ „Brassói Lapok“, anul XIII, nr. 41, din 19 februarie 1907 p. 2; C. Göllner, *op. cit.*, p. 119—120.

⁶² C. Göllner *op. cit.*, p. 117—118.

⁶³ „Brassói Lapok“, anul XIII, nr. 38, din 10 martie 1907, p. 3.

Din cauza nerespectării unor stipulațiuni ale programului de muncă încheiat în anul 1906 cu patronii, muncitorii zidari intră din nou în grevă, în aprilie 1907. Muncitorii zidari, bine organizați în sindicat, au hotărât, în cadrul adunării generale din 24 aprilie, să nu înceteze lupta pînă cînd programul revendicări nu va fi acceptat de patroni⁶⁴. În luna Mai, Uniunea meseriașilor din construcții trimite o delegație la primarul orașului, cerîndu-i să intervină pentru aplanarea conflictului de muncă, care se va încheia cu cîștig de cauză pentru lucrători⁶⁵.

Nemulțumiri și agitații se manifestă din nou și în rîndul feroviarilor din Brașov, care sînt convinși că, nu pot aștepta o înbunătățire economică de la guvern și parlament. Ziarul „Adevărul” publică știri despre agitațiile care domnesc în rîndul feroviarilor din Brașov. Adunările lor, informa ziarul menționat, au pus în discuție condițiile rele de muncă și salarizare ale muncitorilor de la căile ferate⁶⁶.

La 9 octombrie 1907, au declarat greva pentru mărirea salariilor muncitorii pantofari din Brașov. La tratativele purtate de comitetul de împăciuire, patronii au declarat că sînt de acord cu satisfacerea pretențiilor muncitorilor. Grevă încetează la 13 noiembrie, la toate cele 31 de ateliere, unde calfele obțin majorarea salariului cu 30%⁶⁷.

Șirul de greve din 1907 continuă cu cele ale lucrătorilor dogari, pietrari și ale muncitorilor metalurgiști din Brașov, toate desfășurate sub semnul luptei pentru înbunătățirea condițiilor de muncă și de viață. S-au înregistrat la Brașov, în acel an, 8 greve ale muncitorilor din diferite ramuri, din care una generală, la care a participat un număr însemnat de muncitori organizați și neorganizați⁶⁸.

Lozincă grevei generale era lupta pentru votul universal, ea mobilizînd întreaga muncitorime din Transilvania. La Brașov, în cadrul adunării generale din 6 octombrie 1907 convocată de organizația Partidului social-democrat, în sala hotelului „Central” s-a votat o rezoluție, care exprima hotărîrea fermă a muncitorilor din Brașov de a participa la greva generală. La 10 octombrie, alături de întregul proletariat, la greva generală și politică participă și muncitorii din Brașov. Demonstrația organizată de socialiști în

⁶⁴ Idem, nr. 95, din 25 aprilie 1907, p. 4.

⁶⁵ „Adevărul”, anul V, nr. 22 din 20 mai 2 iunie 1907, p. 4.

⁶⁶ Idem nr. 28 din 20 august 1907, p. 3.

⁶⁷ Raportul Camerei de comerț și industrie din Brașov, pe anul 1907, p. 27 ; „Adevărul” din 20 octombrie și 20 noiembrie 1907 ; „Brassói Lapok”, nr. 231 din 9 octombrie 1907, p. 3 ; nr. 240 din 20 octombrie 1907, p. 3.

⁶⁸ C. Gölner, *op. cit.* p. 119.

această zi parcurge străzile Brașovului din Piața Prundului pînă la hotelul „Central“. Poliția a escortat coloanele pe tot parcursul demonstrației, veghind la păstrarea „ordinei publice“. La mitingul din sala hotelului „Central“, Husvêth Vilmoș, președintele comitetului de conducere al organizației P.S.D. din Brașov, Jócsák Kalman, delegatul de la centrul (Buda-pestă) și alți oratori din Brașov (discursurile s-au rostit în limba română și maghiară) au subliniat importanța pe care o are votul universal, egal, direct și secrete pentru cucerirea drepturilor și libertăților democratice ale tuturor oamenilor muncii⁶⁹. În această zi au participat la demonstrație și la adunarea populară peste patru mii de persoane. Referindu-se la amploarea manifestației ziarul „Adevărul“ nota : „Prin demonstrația aceasta muncitorimea a arătat cît de mare este armata de care dispune azi“⁷⁰. În fața amplei mișcări, guvernul maghiar a fost silit să declare că, va elabora în toamna anului 1907 un proiect de lege asupra votului universal și în toamna anului 1908, vor fi alte alegeri pe baza noii reforme electorale⁷¹.

Între anii 1903 și 1907 a avut loc la Brașov o perioadă de puternic avînt revoluționar. Caracterul economic al luptelor s-a împletit cu cel politic, scoțînd în evidență combativitatea și maturitatea clasei muncitoare și a organizațiilor sale politice și profesionale.

După anul 1907, deși lupta revoluționară va scădea în intensitate, la Brașov proletariatul va continua să fie forța socială cea mai progresistă, situîndu-se în fruntea luptelor pentru cucerirea unor largi drepturi și libertăți democratice.

ASPEKTE DER ARBEITERBEWEGUNG AUS BRAȘOV (KRONSTADT) ZWISCHEN DEN JAHREN 1903 UND 1907

(ZUSAMMENFASSUNG)

Auf Grund von Archivdokumenten und Berichten aus der Lokal — und der sozialistischen Presse stellt die Abhandlung Aspekte der Arbeiterbewegung in Kronstadt aus der Zeit des revolutionären Aufschwungs der Kämpfe der Arbeitermassen aus Siebenbürgen während der Jahre 1903—1907 dar.

⁶⁹ „Brassói Lapok“, anul XIII, nr. 230 din 9 octombrie 1907, p. 4 ; nr. 233 din 12 octombrie 1907, p. 2.

⁷⁰ „Adevărul“, anul V, nr. 30 din 20 octombrie 1907, p. 1.

⁷¹ *Ibidem*.

Die Entwicklung der kapitalistischen Industrie des Burzenlandes zu Beginn des 20. Jahrhunderts bewirkte eine Erstarkung des Proletariats. Kronstadt wurde zu einem der grossen Industriezentren Siebenbürgens mit einer zahlreichen Arbeiterschaft.

Während der Wirtschaftskrise der Jahre 1900—1904, als die kapitalistische Ausbeutung sich verschärfte, wurden auch die Kampfaktionen des Kronstädter Proletariats intensiver. Diese Kampfaktionen verfolgten sowohl wirtschaftliche als auch politische Forderungen. Unter den Arbeiterkämpfen jener Zeit sind durch ihre Ausmasse die Streiks der Arbeiter des Schneider — und Bückergewerbes im Jahre 1903, der Eisenbahnarbeiter von 1904, sowie die Aktionen der Buchdruckerei und der Bauarbeiter aus den Jahren 1905 und 1906 von Bedeutung.

Kennzeichnend ist die Tatsache, dass zahlreiche politische Aktionen (Streiks, Demonstrationen, Versammlungen) von der lokalen Sektion der Sozialdemokratischen Partei veranstaltet wurden, die sich in jener Zeit an der Spitze der Arbeiterkämpfe für die Erfüllung allgemeindemokratischer Forderungen befand.

MOMENTE DIN LUPTELE DE LA CĂPENI ÎNTRE ANII 1924—1931

de GHEORGHE CSIKI

Luptele minerilor de la Căpeni (localitate situată în bazinul Baraoltului) împotriva exploatării capitaliste, pentru o viață și un trai mai bun, constituie parte integrantă a mișcării muncitorești și revoluționare care s-a desfășurat în întreaga țară sub conducerea Partidului Comunist Român în anii ilegalității.

După primul război mondial și pînă la oprirea completă a exploatării cărbunelui la Căpeni din anul 1931 (oprire care a durat pînă în 1940), și în acest centru minier au avut loc o serie de frămîntări, nemulțumiri, conflicte de muncă și grevă ale muncitorilor asupriți și exploatați.

Documentele vremii, presa, precum și amintirile minerilor ne dovedesc că după înființarea Partidului Comunist Român, lupta revoluționară a minerilor de la Căpeni se intensifică, maturizîndu-se din ce în ce mai mult între anii 1923—1931.

Încă din anii 1920—1922 sînt cunoscute o serie de nemulțumiri, frămîntări și mișcări cu caracter revendicativ al minerilor de la Căpeni legate de îmbunătățirea salariilor, a condițiilor de muncă și viață ale minerilor și familiile lor. Din documentele de arhivă de la Căpeni cunoaștem asemenea aspecte, de exemplu din anul 1922, cînd în prezența delegatului Ministerului Muncii se cere o nouă învoială de muncă, după care printr-un raport se arată printre altele: „... Directorul general înștiințează că personalul și mai ales lucrătorii rămași la muncă pentru întreținere și cei angajați temporar pentru manipularea vagoanelor sînt nemulțumiți cu salariile actuale și cer un spor, altfel părăsesc lucrul. După lungi tratative au convenit să rămîină la lucru pînă la 10 maiu să se facă, în prezența delegatului Ministerului Muncii, o nouă învoire de lucru”¹.

---

¹ Extras din procesul verbal al consiliului de administrație al societății „România Carboniferă”, București, din 15 aprilie 1922 aflat la Arhivele Întreprinderii miniere Căpeni, dosar nr. 1/1921—1923, fila 4.

În anul 1923 într-o scrisoare trimisă la București se scrie printre altele „... griul este absolut necesar muncitorilor căci altfel ar însemna — societatea nefăcînd față obligațiunilor contractuale pe baza contractului colectiv de muncă să oprim pur și simplu orice lucru de mînă, trimițînd muncitorii acasă... orice tărăgăneală ar putea pune societatea în conflict cu muncitorii, care nu vor să știe, dacă hrana lor a fost rechiziționată sau ba, ci reclamă pîinea lor zilnică”².

Cruzele acțiunilor revendicative de la minele Căpeni sînt comune tuturor acțiunilor muncitorești din România de atunci și anume: nerespectarea ajutoarelor de boală și a concediilor plătite, tendința patronilor de a reduce salariile, regimul de muncă neomenos, nelegiuirile și brutalitățile unor conducători ai minei și altele. În același timp însă și la Căpeni se vedește influența Partidului Comunist Român: „În această perioadă de adînci frămîntări sociale, partidul comunist își întărește legăturile cu masele; crește influența sa în rîndurile muncitorimii, tărânimii, intelectualității, tineretului, femeilor, oamenilor muncii de toate naționalitățile...”³.

Organizația sindicală nou înființată la Căpeni dă un ajutor concret partidului în organizarea acțiunilor revendicative, revoluționare ale mine-rilor din localitate.

În perioada 1923—1928, prețurile bunurilor de consum cresc, cîștigurile minerilor se mențin însă la același nivel sau scad, condițiile de aprovizionare și de locuit rămînînd mult sub nivelul cerințelor. În aceste condițiuni grele de muncă și viață, sub îndrumarea comuniștilor, precum și sub influența mișcărilor greviste din țară, minerii de la Căpeni trec la acțiuni mai concrete, mai hotărîte pentru a smulge de la patroni o serie de drepturi pentru îmbunătățirea situației lor materiale. Astfel, în primăvara anului 1928 minerii de la Căpeni au cerut încheierea unui nou contract de muncă, care să reflecte mai just interesele lor, fapt consemnat și în presa vremii. „Gazeta Transilvaniei” din Brașov scrie în 1928: „La minele de la Căpeni, județul Treiscaune, sînt în curs tratativele de conciliațiune pentru aplanarea diferendului ivit între patroni și lucrători, ca și pentru încheierea unui nou contract colectiv de muncă, cel vechiu expirînd la 1 Aprilie”⁴.

² Arhiva I. M. Căpeni, Dosar 8/1923.

³ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român—continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, 1966, p. 33.

⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 35 din 28 martie 1928, p. 4.

Criza economică de supraproducție care a bintuit România între anii 1929—1933, începe să se resimtă la minele din Căpeni încă din anul 1928. Prețul cărbunelui scade pe piață de la 520 lei tona în 1928, la 440 lei în 1929 și apoi la 363 lei în 1930. O mare cantitate de cărbuni rămâne nevîndută. Patronii încearcă să iasă din criză pe seama muncitorilor. Încep concedierile. Din datele statistice reiese că numai în primele patru luni ale anului 1929 la Căpeni au fost concediați aproape trei sute de muncitori. Concomitent se aplică și „curbele de sacrificiu” și, ca urmare, aproape lunar se reduc salariile cu 2—6%. Se înrăutățesc condițiile de angajare și, sub diferite motive, se desface contractul de muncă, fără drept de apel, așa cum reiese din scrisoarea de angajare a muncitorului Bardoczi István din 1 Aprilie 1929, în care se spunea: „... 4) Suntem îndreptățiți la desolvarea imediată a prezentei scrisori, fără termen de denunțare în următoarele cazuri: a) În cazul că veți periclita interesele noastre abuzînd de încrederea noastră. b) În caz de lipsă sau neglijare a îndeplinirii obligațiilor Dv. c) În caz de suferire a unei pedepse privative de libertate pe timp de mai mult de trei zile, sau de lipsă de la serviciu fără învoirea șefului de exploatare a minelor noastre și fără just motiv pe timp de mai mult de trei zile. d) În caz că, prin boală de o durată de peste opt săptămîni, veți deveni incapabil pentru îndeplinirea obligațiilor de serviciu. e./ Dacă veți insulta prin violență pe unul din superiorii Dv. sau pe locuitorul său sau pe vreun membru din familia sa sau Vă veți face vinovat față de aceste persoane de o calomnie sau de o insultă. f./ Dacă cu toate că ați fost avertizat, veți periclita prin imprudența Dv. siguranța încărcărilor și obiectelor predate Dv. g./ Dacă veți insulta prin violență pe unul din supușii Dv. în toate aceste cazuri vi se sistează retribuțiunile și toate drepturile ce decurg din prezenta scrisoare, din ziua în care Vă vom comunica hotărîrea noastră de a Vă concedia, fără termen de abdicere...”⁵.

Așa cum și celelalte bătălii de clasă ale clasei muncitoare din România, din acești ani, și luptele minerilor de la Căpeni au exprimat în modul cel mai grăitor spiritul cel mai combativ al clasei muncitoare, afirmarea rolului conducător al Partidului Comunist Român, a capacității sale de a organiza și conduce lupta oamenilor muncii indiferent de naționalitate.

În organizarea și conducerea luptelor minerilor de la Căpeni, un real ajutor a fost acordat de organizația de partid a județului Brașov, fapt re-

⁵ Fotocopia scrisorii de angajare a muncitorului Bardoczi István (în arhiva autorului).

cunoscut și de organele represive. Într-o notă a agentului Serviciului special al siguranței din Brașov, din 21 februarie 1929, referitoare la adunarea generală anuală a sindicatelor unitare ale lemnarilor din Brașov, care a avut loc la 8 februarie 1929, se relatează despre cuvîntarea comunistului Ilyés József, din Brașov, care a vorbit despre mișcarea muncitorilor mineri de la Căpeni care cu multe greutăți au ținut o întrunire și în urma protestelor formulate de cei 50 de muncitori concediați sunt repriși în lucru⁶.

Într-o notă similară se scrie printre altele : „Urmare la nota mea din 25 cor, cu privire la comunistul Ilyés József am onoarea a raporta că cu toate că legea nu admite punerea în grevă a muncitorilor mineri comunistul Ilyés József a agitat pe muncitorii mineri pînă ce au declarat grevă. . . ”⁷.

Despre rolul organizației de partid de la Căpeni și despre legăturile cu județeană P.C.R. Brașov vorbește și Kissgyörgy Tamás în autobiografia sa, scrisă la 7 martie 1950, în care se spune: „La minele Căpeni, prin Biro József și Balázs Tilda am avut legătură cu o celulă de partid, de asemenea cu o celulă de partid și la Baraolt”. Iar mai departe notează : „De asemenea la minele de cărbuni din Căpeni, în 1929, împreună cu Ilyés Jóska, am organizat o acțiune. . . ”⁸.

Putem afirma cu certitudine că mișcările de protest, revendicative și greve de la minele Căpeni din anii 1924—1931 au fost conduse de organizația de partid, de comuniștii din localitate, sprijiniți de unii comuniști trimiși aici din partea organizației județene de partid Brașov.

Acești delegați — dintre care pînă în prezent am identificat pe Ilyés József, Kissgyörgy Tamás, iar mai tirziu pe Gheorghe Chioreanu — veneau deseori în mijlocul minerilor, îndrumînd activitatea și munca comuniștilor, membrilor de sindicat.

Un alt aspect demn de remarcat desprins din studierea documentelor vremii și din discuțiile cu foștii mineri, azi pensionari, îl constituie legăturile dintre muncitorii din bazinul Baraoltului și cei din Valea Jiului și din alte centre muncitorești din țară. O parte din minerii acestui bazin au lucrat în unii ani în Valea Jiului, unde lupta minerilor era mai bine organizată de către partid și avea tradiții revoluționare mai vechi. Venind la Baraolt, ei au adus și practici organizatorice mai înaintate, o mai

⁶ Extras din nota agentului Serviciului special de siguranță din Brașov, nr. 1253 din 21 februarie 1922 (Arh. st. Brașov, Fond Prefectura Brașov, inventar nr. 130).

⁷ Extras din Tota Serviciului special de siguranță din Brașov, nr. 1408 din 28 februarie 1929 (Arh. st. Brașov, Fond Prefectura Brașov, inventar nr. 135).

⁸ Arhiva Comitetului județean P.C.R. Brașov, Colegiul de partid, fila 4.

mare dârzenie și combativitate, un simț de echitate sporit, factori ce au imprimat mișcării muncitorești din Căpeni mai multă forță. În 1920 a venit, de pildă, din Lupeni și a lucrat câțiva ani la Căpeni, minerul Aron Cristea. Aici el a desfășurat o vie activitate revoluționară și apoi s-a reîntors la Lupeni. Amintim de asemenea pe Karda József și Maier Emeric, veniți din Valea Jiului, ei reușind să imprime luptei muncitorilor mai mult curaj și combativitate în apărarea intereselor lor profesionale și politice.

La sfârșitul anului 1928 și începutul anului 1929, nemulțumirile și frământările minerilor de la Căpeni se accentuează. Din această perioadă sînt cunoscute mai multe acțiuni ale minerilor, culminînd cu greva din luna februarie 1929. În ziua de 23 a acestei luni, la îndemnul organizației de partid și al sindicatului, minierii de la Căpeni au refuzat să intre în mină. Cei 175 greviști au convocat o adunare în care s-a întocmit o petiție pentru rezolvarea unor probleme urgente ca: plata salariilor restante și mărirea generală a salariilor; recunoașterea de către conducerea minei a comitetului reprezentanților de încredere; concedierea imediată a mestrului Ranguth Ioan, om brutal, unealtă a patronului și un nou contract colectiv. Conducerea minei, speriată de amploarea grevei, cere intervenția forurilor superioare și a organelor represive. Acestea nu au întîrziat să trimită jandarmi la fața locului. Patronii minei s-au adresat mai întîi — în scris — Inspectoratului Muncii, reg. 17 Brașov pentru conciliere. Dar încercarea acestuia de a convinge pe muncitori să reia lucrul nu a reușit. S-a trecut atunci la concedieri.

O adresă cu un conținut similar a fost trimisă de către conducerea minei, cuprinsă de panică, și procurorului Parchetului Sf. Gheorghe, în ziua de 25 februarie 1929. Din aceasta reiese că încercările unor spărgători de grevă au eșuat și că muncitorii au silit pe mașiniștii și mecanicii uzinei să li se alăture, încetînd lucrul.

De altfel, despre greva minerilor de la Căpeni au scris și ziarele vremii. Astfel, „Gazeta Transilvaniei“, în numărul 22 din 1 martie 1929, în rubrica „Greve“ consemna: „...Asemenea la mina de lignit, Căpeni, județul Trei-Scaune lucrătorii în număr de 175 au declarat grevă, tot sîmbătă, 23 februarie 1929, orele 6 dimineața, deși legea conflictelor de muncă interzice încetarea muncii (lucrului) la minele de cărbuni... La amîndouă întreprinderile (Teliu și Căpeni — n.n.) a intervenit Isp. Muncii, însă fără rezultat, că lucrătorii de la mina Căpeni au refuzat să reia lucrul“⁹.

⁹ „Gazeta Transilvaniei“ nr. 22 din 1 martie 1929, p. 2.

Ziarul „Brassói Lapok“ scria: „... Aici amintim că a izbucnit greva de la Căpeni unde direcțiunea nu a vrut să concedieze pe unul din maeștri, care s-a comportat brutal cu muncitorii. Macedonescu, prim procuror, pe baza actului întocmit la fața locului a arestat pe muncitorii Ilyés și Bartos“¹⁰. Același ziar revine în alt număr cu noi relații. „Ce s-a întâmplat la minele de cărbuni din Căpeni? În numărul nostru trecut am scris că minerii de la Căpeni au declarat grevă, datorită faptului că conducerea minei nu a vrut să concedieze pe un maestru, care s-a comportat brutal și în modul cel mai inuman, i-a silit pe oameni să muncească și chiar a bătut muncitorii. . . Minerii din Căpeni vineri au reluat munca, dar au comunicat direcției minelor că în cazul în care nu va fi eliberat tovarășul lor de către procuratură vor declara grevă generală“¹¹.

Greva a fost înfrântă, dar, datorită luptei consecvente și hotărâte a minerilor, au fost satisfăcute unele revendicări. Astfel, salariile reținute au fost plătite, muncitorii concediați au fost reprimiți, iar maestrul Ranguth Ioan a fost concediat la 1 aprilie 1929.

Desigur, patronii nu s-au împăcat cu situația. Ei au căutat să ia în continuare măsuri represive împotriva participanților la grevă. Astfel, conducerea minei insistă în scris pe lângă prim procurorul Parchetului Sf. Gheorghe pentru evacuarea unor familii de mineri concediați.

Conducerea minei și organele represive urmăresc cu îngrijorare mișcările minerilor din Căpeni. Într-o adresă a Regimentului 8 Jandarmi Compania de Jandarmi Trei-Scaune înaintată cu numărul 1332, la 4 martie 1929, Direcției generale a minei Căpeni se menționează: „Am onoare a Vă ruga să binevoiți a da instrucțiunile dv. personalului însărcinat cu conducerea minei de cărbuni Căpeni-Baraolt pentru a ne anunța din timp orice încercări din partea ori cărei persoane care ar avea ca scop mișcări ca cele care s-au produs în ultimele zile ale lunii februarie 1929“¹². Direcțiunea Minelor Căpeni-Baraolt răspunde, la 6 martie 1929, raportînd: „...cu onoare Vă comunicăm, că în ziua de 3 martie a fost un delegat al sindicatului din Brașov Kis Gheorghe (Kissgyörgy Tamás, n.n.) pe teritoriul minei noastre și a luat contact cu muncitorii noștri. Noi am înștiințat telefonic postul de jandarmi Baraolt, dar mai înaintea sosirii jandarmilor, agitatorul a dispărut în pădure“¹³.

¹⁰ „Brassói Lapok“ nr. 49 din 2 martie 1929, p. 8.

¹¹ „Brassói Lapok“ nr. 51 din 4 martie 1929, p. 9.

¹² Extras din adresa Regimentului 8 Jandarmi, Compania Jandarmi Trei-Scaune, înaintată Direcției Soc. România Carboniferă, Brașov, Str. Livada Poștei nr. 20, cu nr. 133 din 4 martie 1929 (Arhiva Întreprinderi mineire Căpeni dosar 5/187).

¹³ *Idem*.

Deci organizația P.C.R. continua să ducă o muncă susținută în rîndul minerilor de la Căpeni.

După cum se știe, criza economică a supraproducție s-a adîncit în anii 1930—1931. Patronii reduc în continuare producția de cărbune, resping cererile îndreptățite și legale ale muncitorilor, procedează la noi concedieri. La data de 3 septembrie 1930 sînt concediați 53 de muncitori printre care Gheorghe Popa, Alexandru Șoptorean, Albert Ferencz, Káoszoni Mihály, Drexler Josif, Glatz Johann, Ioan Prislopan și alții. Iar în August 1931 opresc complet producția în bazinul Baraolt. Minerii din Căpeni și Baraolt continuă lupta lor revendicativă și se adresează organelor centrale prin memorii, din care rezultă condițiile grele de viață în care se zbat împreună cu familiile lor. La 27 august 1931, de pildă, ei trimit un memoriu la Ministerul Muncii, cerînd ca societatea România Carboniferă să distribuie conform legii celor 300 de muncitori ai minelor 15% din veniturile anuale nete obținute în perioada 1924—1930. Memoriul este înaintat prin muncitorii Maier Emeric și Baráth Béni, împuterniciții să trateze în numele minerilor. În acest memoriu se scrie printre altele: „Domniei sale Domnului Președinte Ministerului București. Subsemnații muncitori în număr de trei sute de la mina de cărbuni din comuna Căpeni jud. Trei-Scaune avem onoare a Vă aduce la cunoștința dvs. următoarele fapte precise: La 29 Iunie ne-am adresat Insp. Muncii Brașov cu un memoriu și o cerere înregistrată sub nr. 2199 prin care cerem să ni se facă dreptate, care constă în aceea ca Onor Ministerul Muncii să oblige soc. România Carboniferă ca să ne achite sumele de 15% din veniturile anuale nete de la 1924 pînă la 1930 sumă ce ni se cuvine nouă ca muncitori în baza legii minelor conform art. 43, dar aceste drepturi ale noastre cîștigate au fost călcate în picioare, cum și legea de mai sus...“.

Același memoriu continuă astfel: „Din dosarul cauzei se poate constata foarte bine că dreptatea este de partea noastră a trei sute de muncitori care astăzi au ajuns muritori de foame cu familiile și copilașii noștri dezbrăcați și nemîncăți. Am fost nevoiți ca să intervenim din nou astăzi toți trei sute de muncitori, am ales din sînul nostru doi delegați pe dl. Maier Emeric și Baráth Béni care au împuternicirea noastră ca să se prezinte în numele nostru la dv. și vă explice starea de plîns în care ne aflăm...“¹⁴.

Patronii însă s-au opus și cererea lor, deși legală, n-a fost rezolvată. Frămîntările în jurul acestor cereri au durat timp de patru ani.

¹⁴ Arh. st. Brașov, dosar „Conflicte de muncă“, nr. 102 din 1931, fila 100—101.

Din cele de mai sus se desprind următoarele :

— Partidul Comunist Român în toată această perioadă a fost organizatorul și conducătorul tuturor luptelor revoluționare ale oamenilor muncii. Luptele minerilor de la Căpeni, jud. Covasna, împotriva ofensivei patronale în anii 1929—1931, pentru un trai omenesc au fost conduse de către comuniști, sub îndrumarea directă a organizației județene P.C.R. Brașov;

— minerii din bazinul Baraoltului au înțeles că numai pe calea luptei deschise, pentru revendicări concrete, în front unic, pot impune satisfacerea intereselor lor vitale în condițiile orînduirii capitaliste;

— în aceste lupte muncitorii mineri s-au unit, indiferent de naționalitate, fiind astfel mai puternici și obținînd unele succese;

— luptele muncitorești oriunde s-au desfășurat în Valea Jiului sau în Bazinul Baraoltului, au fost legate între ele, s-au influențat.

Cea mai importantă acțiune grevistă a minerilor din această zonă a fost la sfîrșitul lunii februarie 1929. În amintirea acestor lupte, cu ocazia aniversării a 50 de ani de la crearea Partidului Comunist Român, Comitetul de partid și Conducerea Întreprinderii miniere a așezat la Căpeni o placă de marmură avînd următorul text: „În amintirea eroicelor lupte din anul 1929 ale minerilor din Căpeni — 8 Mai 1971“.

Cu ocazia sărbătoririi, în zilele de 5—6 august 1972, a o sută de ani de la începerea mineritului la Căpeni, fiecare miner cu care am stat de vorbă, ne-a relatat cu mîndrie episoade emoționante din anii grei ai ilegalității, ai eroicelor lupte ale minerilor de la Căpeni, care constituie parte inseparabilă a mișcării și luptelor muncitorești din întreaga țară.

MOMENTE AUS DEN KÄMPFEN DER BERGARBEITER VON CĂPENI IN DEN JAHREN 1929—1931

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die Kämpfe der Bergarbeiter von Căpeni gegen die kapitalistische Ausbeutung stellen einen integrierenden Teil der Arbeiter — und revolutionären Bewegung dar, die sich im ganzen Lande unter der Leitung der Rumänischen Kommunistischen Partei in den Jahren der Illegalität (1924—1944) abspielte.

Die zeitgenössischen Quellen, Presseberichte sowie die Erinnerungen der Bergleute beweisen, dass nach der Gründung der Rumänischen Kom-

unistischen Partei im Jahre 1921 sich die Kämpfe der Bergleute von Căpeni verschärften, und in den Jahren 1923—1931 immer entwickeltere Formen annahmen, wie aus den Zeitdokumenten ersichtlich ist.

Nach der Gründung der Einheitsgewerkschaften spielte die Gewerkschaft in Căpeni eine wichtige Rolle bei der Mobilisierung der Bergarbeiter von Căpeni zu kämpferischen Aktionen.

Da sich die Lebensbedingungen der Bergleute immer mehr verschlechterten, kam es in den Jahren 1924—1928 zu verschiedenen Aktionen für die Verbesserung des Lebensniveaus der Bergleute und ihrer Familien.

Wie die Archivdokumente zeigen, hat die Kreisparteiorganisation aus Braşov (Kronstadt) zur Organisation und Anleitung der Bergarbeiterkämpfe in Căpeni einen wertvollen Beitrag geleistet. Bezeichnenderweise bestanden zwischen den Bergleuten des Baraolt-Beckens und denen des Schiltales enge Verbindungen, die besonders durch die Bergarbeiter aufrechterhalten wurden, die einige Jahre auch im Schiltal gearbeitet hatten.

Der Streik vom Februar 1929 stellt einen Höhepunkt in der revolutionären Bewegung der Bergleute von Căpeni dar und wird deshalb eingehend beschrieben. Obwohl der Streik niedergeschlagen wurde, erreichten die Bergleute dennoch die Erfüllung einiger Forderungen. Die Bergwerksleitung und die Behörden übten weiterhin einen starken Druck auf die Bergleute aus, die Parteiorganisation jedoch setzte beharrlich ihre Arbeit in den Reihen der Bergleute fort.

Der Einfluss der Überproduktionskrise der Jahre 1929—1933 wurde immer stärker auch beim Bergwerk von Căpeni spürbar. Die Besitzer verringerten die Kohlenförderung von Jahr zu Jahr, lehnten die berechtigten Forderungen der Bergarbeiter ab und entliessen immer wieder neue Gruppen von Arbeitern. Im Monat August 1931 wurde die Kohlenförderung ganz eingestellt, die in Căpeni verbliebenen Bergleute setzten den Kampf für ihre Rechte jedoch weiterhin fort.

Die Arbeit zeigt, dass die Kämpfe der Bergarbeiter von Căpeni gegen die Bergwerksbesitzer in den Jahren 1924—1931 von den Kommunisten geführt wurden, und zwar unter direkter Anleitung der Kreisorganisation Braşov. In diesen Kämpfen waren die Bergleute verschiedener Nationalität vereint und dadurch stärker und konnten somit einige Erfolge erringen. Die Arbeiterkämpfe jener Zeit, wo immer sie sich auch abspielten, in Căpeni, im Schiltal oder sonstwo, waren in Verbindung miteinander und beeinflussten sich gegenseitig. Die wichtigste Kampfaktion der Bergleute von Căpeni war der Streik vom Februar 1929.

CONFLICTUL DE MUNCĂ DE LA FABRICA „JULIUS TEUTSCH“ DIN BRAȘOV (1934)

de DORICA BUCUR

În anii care au urmat zguduitoarei crize economice de supraproducție din 1929—1933, economia României a început să înregistreze o creștere continuă, atingând în 1938 cel mai înalt nivel cunoscut în orînduirea burghezo-moșierească¹.

În același timp, oamenii muncii suportau jugul unei oprîmări crescînde², datorită procesului de concentrare și centralizare a capitalului și a producției, îndeosebi în industria grea, extractivă și prelucrătoare, de formare a monopolurilor, care încep să joace un rol dominant în viața economică și politică a țării³. Condițiile economice au determinat situația grea dar și atitudinea de luptă a clasei muncitoare din țara noastră.

Pe plan politic, guvernul liberal a luat o serie de măsuri, prin care se ciunteau tot mai mult cele mai elementare drepturi și libertăți democratice ale maselor. În anul 1934 au fost interzise din nou Sindicatele unitare, precum și alte organizații de masă antifasciste, a fost întărită cenzura, iar unele publicații democratice au fost suspendate; împotriva mișcării muncitorești și antifasciste au fost intensificate teroarea și persecuțiile.

După 1933, pe baza unei intense activități în rîndurile maselor, Partidul Comunist a organizat, în ciuda represiunii crescînde a regimului burghezo-moșieresc, un șir de mișcări greviste, mitinguri și alte acțiuni de masă⁴.

---

¹ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, Editura politică, 1966, p. 40.

² G. Horja, *Greva metalurgiștilor de la Fabrica „Hang” București din anul 1935*, în *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.C.R.*, 1961, nr. 5., p. 65.

³ Nicolae Ceaușescu *op. cit.*, p. 40.

⁴ C. Horja, *op. cit.* p. 65.

Organizația locală a P.C.R. din județul Brașov, călăuzindu-se după indicațiile C.C. al P.C.R., a desfășurat în această perioadă o susținută muncă politică în rândurile maselor, reușind să organizeze și să conducă, în decursul anilor 1934 și 1935, importante acțiuni greviste împotriva ofensivei patronale și a pericolului fascist în continuă creștere. În cadrul acestor acțiuni, un loc de seamă îl ocupă greva din anul 1934 a muncitorilor de la Fabrica de mașini și turnătorie de fier „Julius Teutsch” din Brașov, care se plasează pe fondul luptelor greviste din perioada ce a urmat crizei economice mondiale din anii 1929—1933.

Fabrica de mașini și turnătorie de fier „Julius Teutsch” din Brașov a fost înființată în anul 1860, inițial fiind un atelier. În anul 1884 se introduc mașini cu aburi, apoi atelierul s-a mărit treptat, așa încît în prima jumătate a secolului al XX-lea a devenit o fabrică destul de importantă, care la 1 octombrie 1934 număra 142 de angajați. Suficiența grea a muncitorilor de la această întreprindere i-a determinat pe aceștia să treacă la acțiuni organizate împotriva exploataării și să-și ceară cu autoritate drepturile de la patroni. Sub îndrumarea organizației locale a P.C.R., au avut loc în această unitate industrială mai multe întruniri, greve, demonstrații ale muncitorilor, anterioare celei care formează subiectul acestei lucrări.

Cauza imediată care a dus la izbucnirea, la 21 septembrie 1934, a conflictului de muncă transformat ulterior în grevă, la care au participat 69 de angajați, așa cum menționează adresa semnată de muncitorii grupați în Sindicatul fier, metal și chimică, înaintată Inspectorului muncii din Brașov⁵, a fost refuzul patronului de a încheia un nou contract colectiv de muncă și salarizare, în locul celui expirat.

Acțiunea muncitorilor de la fabrica „Julius Teutsch” s-a desfășurat pe baza unui program de revendicări economice și politice, stabilit în cadrul unei adunări generale și votat de toți participanții. Lucrătorii fabricii de mașini, „Julius Teutsch” (azi Fabrica de unelte și scule, Șoseaua Hărmanului nr. 58 n.n.)... întruniți în ziua de 22 septembrie 1934 într-o adunare generală care a avut loc în sala căminului muncitoresc din Brașov, în urma discuțiilor avute, au aprobat în unanimitate următoarele cerințe și revendicări:

1) Respectarea zilei de muncă de 8 ore, pentru toți muncitorii inclusiv ucenici.

⁵ Arhivele Statului Brașov, fond Inspectoratul muncii Brașov, dosar conflicte de muncă, 1934—1938.

2) Orele suplimentare îngăduite conform legii, plătite cu un adaus de 25; 50 sau 100%.

3) Respectarea articolului 49 din legea contractelor de muncă cu privire la concediile anuale de odihnă și plata lor la timp.

4) Afișarea tabloului de concedii conform legii.

5) Respectarea articolului 60 din legea contractelor de muncă cu privire la plata primelor șapte zile în caz de boală.

6) Plata zilei de 1 Mai.

7) Reglementarea conform a legii sumelor trase pentru despăgubirea pieselor stricate.

8) Aranjarea chestiunii de igienă în ateliere, aranjarea garderobei și a spălătoriei.

9) Purtarea omenească față de toți muncitorii inclusiv ucenici.

10) Ștergerea lucrului cu bucata și salariul pe oră asigurat.

11) Recunoașterea bărbaților de încredere. *)

12) La noi angajări de muncitori prima dată să se ceară lucrători din partea Sindicatului de fier metal.

13) În caz de lipsă de lucru să se reducă timpul de lucru la toți muncitorii evitând concedierea lor.

14) Salariul actual mai mic de 12 lei să fie majorat la 12 lei minim. O sporire de 25% în general pentru toate categoriile de salariați.

15) Revizuirea salariilor ucenicilor.

16) Instruirea ucenicilor în mod intensiv.

17) Plata suplimentară a lucrărilor efectuate în afară de atelier și afară de raza orașului. Afară din oraș majorare cu 25%, locuință și mâncare și în oraș 15% și 100%.

18) Contract colectiv de muncă⁶.

Memoriul a fost semnat de 69 de muncitori și înaintat Inspectoratului muncii din Brașov, care pentru a evita greva, a propus angajaților tratative de conciliere. Astfel, a început un lung șir de tratative între muncitori și patroni prin mijlocirea Inspectoratului muncii care a chemat muncitorii „pentru a participa la tratativele de împăciuire ce se vor ține în ziua de 26 septembrie 1934 la ora 10 a.m. în localul Inspectoratului muncii str.

*) „Bărbații de încredere“ erau aleși din rîndul muncitorilor pentru a-i reprezenta pe aceștia în tratativele cu patronii în prezența reprezentanților Inspectoratului muncii. De cele mai multe ori ei erau activiști din rîndul Partidului Comunist și al Sindicatului.

⁶ Ibid.

Nicolae Iorga nr. 24 fiind totodată chemați să ia parte la dezbateri pentru tranșarea conflictului și reprezentanții patronilor⁷.

Cei 69 de semnatori ai memoriului, muncitorii care se aflau în conflict au ales din rândurile lor tovarăși de muncă care „în conformitate cu legea pentru reglementarea conflictelor de muncă... — să-i reprezinte — colegii Meske Alfred, Papsa Jozsef, Nemethi Ianos, Bőjte Iozsef, Jacko Ferencz și pentru Sindicatul fier, metal din Brașov Pall Ferencz⁸ cu depline puteri la tratativele de conciliere ce vor avea loc.

Camera de muncă din Brașov, trimite ca delegați la tratativele din 26 sept. pe vicepreședintele Ioan Balogy și secretarul Aurel D. Manea.

În acest timp, agitația în rândul muncitorilor creștea continuu, suscitată și de ilegalitatea comisă de patroni, care prin faptul că nu au prezentat împuternicire scrisă la tratativele de conciliere, nu au acordat însemnătatea necesară memoriului muncitorilor și atitudinii lor de luptă.

În ziua de 26 septembrie 1934, într-o primă ședință, la care sînt prezenți reprezentanții muncitorilor, delegații Camerei de muncă și împuternicitul firmei, nu se pot aborda problemele arzătoare care i-au determinat pe muncitori să intre în conflict pentru că s-a constatat că delegatul patronului nu îndeplinește condițiile legale de participare la tratative. „Delegatul patron nu prezintă împuternicire scrisă. D-sa se obligă să comunice patronului pentru a se conforma dispoziției legale. Reprezentantul patron arată că patronul lipsește din localitate, de aceea roagă să se amîne tratativele pentru o altă zi... de comun acord cu părțile tratativele se amînă pentru luni, 1 octombrie 1934 la orele 10 a.m.”⁹.

Începutul tratativelor se grefează pe fondul agitațiilor crescînde în rândul muncitorilor.

La 1 octombrie, cînd încep tratativele propriu-zise, care urmează să se desfășoare pe baza memoriului înaintat de muncitori, din partea firmei participă de data aceasta în baza împuternicirilor legale, următorii: Herman Teutsch, membrul firmei, Michael Bergel, funcționarul firmei, Isidor Sebesi, secretarul Uniunii industriale și Dr. Konrad Ulrich, tot din partea Uniunii industriale¹⁰.

Procesul verbal nr. 2, încheiat la 1 octombrie 1934, arată că tratativele de conciliere au început pe baza memoriului înaintat de muncitori, pe articole.

---

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

De la prima ședință, în urma unor ample dezbateri, se ajunge la înțelegere în privința anumitor puncte din memoriu. În ce privește articolul 1, privind respectarea zilei de muncă de 8 ore „patronul declară, că se obligă să accepte întocmai dispozițiile legale referitoare la durata muncii”¹¹.

În cursul dezbaterilor de la 1 octombrie au mai fost rezolvate cererile formulate în punctul 4, prin afișarea la data de 26 sept. 1934, a tabloului de concedii și punctul 7, prin care „patronul renunță la despăgubiri pentru material și piese stricate în nădejdea că și lucrătorii își vor da silința și vor lucra cu toată atenția”¹². „Lipsurile în ce privește igiena vor fi remediate”¹³, rezolvându-se astfel punctul 8 al memoriului.

De asemenea, și punctele 9, 10 și 13 au fost rezolvate în aceeași zi, soluționându-se astfel o parte importantă a cererilor formulate de angajați.

Lupta cea mai îndârjită s-a dus între reprezentanții muncitorilor și reprezentanții patronilor pentru stabilirea salariilor angajaților; ea reiese din procesul-verbal nr. 3, încheiat la 2 octombrie. Majorarea acordată de patroni fiind cu totul nesatisfăcătoare, acest punct a suscitat cele mai vii discuții. Iată propunerile patronilor: „7 lei pentru lucrătorii necalificați, 9 lei pentru lăcătuși și strungari și 12 lei pentru turnători”. Pentru lucrătorii din secția mașini și secția turnătorie acordă o majorare de salar de cca. 8% până la 10%, socotind această majorare față de baza totală a salariilor. Majorarea se va acorda după aprecierea patronului, individual. „Deci se poate, ca să fie lucrători care să nu primească nici o majorare, aceștia nemeritînd un spor de salar — după aprecierea patronului. În secția de clește unde se lucrează în acord, nu se acordă nici o mărire”¹⁴.

În baza acestor propuneri formulate de patroni nu s-a putut soluționa punctul respectiv, discuțiile rămînînd deschise.

În aceeași ședință s-a reglementat articolul 2 privitor la efectuarea de ore suplimentare de către angajați, și anume: „Părțile declară că înțeleg să respecte întocmai dispozițiile legii duratei muncii în legătură cu orele suplimentare. De comun acord părțile acceptă ca în caz de deranj la vre-o mașină sau de deranj în întreaga instalație a întreprinderii să se lucreze ore suplimentare pentru repararea mașinilor, a instalației și punerea lor în funcțiune, deci în cazuri admise de lege cu respectarea dispozițiilor respective. Aceste ore suplimentare și numai acestea se vor plăti după cum urmează: Primele 2 ore cu 25% adaus, a treia și a patra cu 50% adaus, iar a cincea și celelalte cu 100% adaus”¹⁵.

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*

În timpul dezbaterilor reprezentanții firmei fac presiuni asupra celor prezenți delegați ai muncitorilor și delegați ai Inspectoratului muncii, pentru ca lucrătorii să fie lăsați la discreția patronilor.

Dar masa muncitorilor, conștientă de aceste manevre, își strânge tot mai mult rîndurile și, sub conducerea comuniștilor din fabrică, formează un front comun ce se opune hotărît abuzurilor patronale.

Muncitorii greviști luptă pentru fiecare procent, pentru fiecare revendicare pentru ca fiecare salariat să-și dobîndească drepturile. În acest sens, în ședința din 3 octombrie referindu-se la punctul nr. 14, salariații fac următoarea propunere:

„a) În ce privește sporul general de salarii declară că nu pot renunța la el însă modifică procentul de la 25% la 18% spor general”¹⁶.

Se observă o primă cedare din partea muncitorilor în fața patronilor.

„b) Asemenea înțeleg să modifice minimul de salariu, cerut prin același memoriu și anume: 11 (unsprezece) lei minim de salariu pe oră pentru lucrătorii din toate secțiile afară de turnătorie care, vor avea minim de salariu de 12 lei”¹⁷.

Interesele comune ale muncitorilor, solidaritatea lor de clasă îi determină să respingă propunerea de a fi stimulați de patroni numai o mică parte a muncitorilor din fiecare secție, cu scopul de a sparge unitatea de luptă; astfel ei „resping o mărire de salarii individuale și numai după aprecierea patronului”¹⁸.

Date fiind contradicțiile puternice privitoare la viitoarea salarizare, nu s-a putut ajunge la un acord și din nou tratativele au fost amîinate pentru ca reprezentanții salariați să se consulte cu muncitorii.

În această atmosferă de tergiversare a rezolvării revendicărilor, muncitorii transformă conflictul de muncă latent în grevă; „masa muncitorilor a înțeles și hotărît încetarea lucrului”¹⁹, în dimineața zilei de 4 octombrie 1934, ora 7,00.

Radicalizarea mișcării și gestul energic al muncitorilor conduși de comuniști, i-au speriat pe patroni.

Sub conducerea reprezentantului Inspectoratului muncii din Brașov, tratativele de conciliere se reiau în aceeași zi la ora 10,00 iar greva demonstrativă încetează la ora 13,30, nu înainte ca muncitorii să înainteze un adevărat ultimatum, prin care își formulau din nou cererile și anume:

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ *Ibid.*

„un spor de 16% la salarii și minim de 10,50 lei, iar pentru turnătorie de 12 lei“²⁰.

Sub presiunea luptei muncitorilor greviști tratativele s-au reluat la orele 15,00, dar contradicțiile de neîmpăcat n-au putut fi rezolvate pe cale pașnică și în consecință convorbirile s-au „terminat la orele 18,00 — părțile — dresînd proces verbal de neîmpăcare“²¹.

Caracterul latent al conflictului ia astfel sfîrșit, și la 5 octombrie orele 7,00 dimineața 68 de lucrători au declarat grevă²², de data aceasta hotărîți să nu reia lucrul pînă nu li se vor satisface revendicările. Era continuarea pe un plan superior, a conflictului început la 21 septembrie și a grevei demonstrative ce avusese loc în ajun.

În zilele următoare, cînd greva se intensifica tot mai mult, patronii au recurs la diferite metode de intimidare și represiune pentru ca aceasta să fie înăbușită. Pe lingă amenințarea cu desfacerea contractului de muncă și bătaie, au fost angajați spărgători de grevă, iar la propunerea reprezentanților Inspectoratului muncii de a se relua tratativele, patronii au refuzat declarînd că nu sînt de acord și că „nu văd rostul unor noi tratative cu foștii lucrători care se găsesc în grevă“²³. De asemenea, au hotărît „restituirea cărților de lucru tuturor muncitorilor care n-au reluat lucrul“²⁴, iar „cu ocazia plății salariilor care se face săptămînal în fiecare joia“²⁵, această hotărîre se va comunica tuturor celor care se prezintă pentru primirea salariilor.

Ziarul „Constructorul“, nr. 6 din 11 noiembrie 1934, care comentea ză evenimentele de la fabrica „Teutsch“ arată că Inspectoratul muncii și patronul socoteau greva nelegală²⁶. Fabricantul, după opoziția muncitorilor, a fost silit să recunoască acțiunea dar „a organizat 30 spărgători de grevă“ pentru dezorganizarea ei și a amenințat comisia de organizare cu închisoarea, dacă îndeamnă la luptă și pe ucenici²⁷. Revista „Cuvînt nou“, care apărea la Brașov, nota în numărul 9 din 10 noiembrie 1934, sub semnătura comunistului Nicolae Blebea, referitor la același eveniment: „Direcțiunea a amenințat cu concedierea pe toți muncitorii cinstiți care au luat parte la grevă. Ieri a fost concediat lăcătușul Szilaghy urmînd a fi concediați și ceilalți în număr de 60 în mod treptat. Prin acest fapt patro-

---

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Ibid.*

²⁶ „Constructorul“. nr. 6 din 11 noiembrie 1934, p. 2.

²⁷ *Ibid.*

nii urmăresc două lucruri: pe de o parte să intimideze pe muncitorii greviști, pe de altă parte să angajeze alți lucrători cu salarii mai reduse. Planul lor nu va reuși datorită faptului că la fabrica „Teutsch“, muncitorii sînt solidari și vor ști cum să reacționeze în fața patronilor exploataatori“²⁸.

Intrușii, trădătorii care au spart unitatea de luptă a muncitorilor, disprețuiți pentru atitudinea lor, au fost impuși și ocrotiți de autorități. Ziarul „Constructorul“ arată că: „Fabrica a fost neconținut sub paza autorităților, spărgătorii de grevă au fost duși în fabrică și înapoi, la ei acasă, în automobile de lux și tot sub puternică pază militară. În schimb conducătorii și păzitorii grevei — comuniștii — au fost de mai multe ori arestați și bătuți pînă la sînge în fața fabricantului Teutsch în persoană“²⁹.

Muncitorii, sub conducerea comuniștilor, nu s-au lăsat intimidați și au zădărnicit, prin atitudinea lor demnă și dîrză, manevrele patronilor.

Muncitorilor greviști li s-au alăturat tinerii uteciști din fabrică.

Frontul comun de luptă al celor angajați în grevă s-a realizat din inițiativa organizației locale a P.C.R., în strînsă legătură cu organizația comunistă pentru tineret. O eficiență deosebită au avut-o diversele materiale propagandistice, în special manifestele, care au avut o mare circulație și efect mobilizator.

Un manifest reprezentativ (expus în original în secția de istorie contemporană a Muzeului județean Brașov), adresat tuturor muncitorilor greviști de la fabrica „Teutsch“, este cel lansat de Comitetul local U.T.C. Brașov.

Diversele manevre între care și încercările de a-i concedia pe greviști, au fost dejucate de aceștia prin neprezentarea pentru ridicarea salariilor. În consecință, încercarea de concediere a greviștilor, angajarea spărgătorilor de grevă și bătăile s-au dovedit a fi metode necorespunzătoare pentru a-i determina pe muncitori să înceteze acțiunea, patronii văzîndu-se astfel nevoiți să reia tratativele la 16 octombrie orele 17,00 „pentru găsirea unei modalități de a se ajunge la aplanarea conflictului și la încheierea unei înțelegeri“³⁰.

Pentru îndeplinirea unor formalități procedurale, tratativele s-au fixat pentru 19 octombrie orele 10,00. În ședința din 19 octombrie după dezbateri furtunoase „După lungi discuții contradictorii reprezentanții patroni fac următoarea propunere:

²⁸ „Cuvînt nou“, nr. 9 din 10 noiembrie 1934, p. 4.

²⁹ „Constructorul“, nr. 6 din 11 noiembrie 1934, p. 2.

³⁰ Arhivele statului Brașov, fondul Inspectoratului muncii Brașov, dosar conflictele de muncă, 1934—1938.

a) Acordă următorul minim de salariu:

— 8 lei lucrătorilor necalificați și lucrătorilor care lucrează la locuri unde se cere calificare.

— 10 lei pentru lucrătorii calificați și care sînt întrebuințați la lucrări unde se cere calificare.

— 12 lei lucrătorilor turnători.

„Avînd în vedere că în prezent în fabrică se găsesc în lucru 50 lucrători, iar 68 greviști urmează a relua lucrul, reprezentanții patroni declară că reluarea lucrului se va putea face numai luni 22 octombrie pînă cînd se va putea aranja împărțirea pe echipe. Patronul mai declară că toți lucrătorii greviști sînt reprimiți în lucru. Delegații salariați iau cunoștință de propunerea reprezentanților patroni și declară că luni 22 octombrie vor relua lucrul la orele obișnuite pentru începerea lucrului³¹. De asemenea, „părțile de comun acord hotărăsc ca luni la orele 10,00 să se continue tratativele de conciliațiune asupra punctelor din memoriul salariaților rămase încă în litigiu³².

În ultima confruntare din seria celor avute în timpul acestui conflict, la 22 octombrie, în cadrul unor discuții aprinse s-a încercat rezolvarea ultimelor puncte din memoriu nesoluționate. Cu toată energia, muncitorii încearcă să-și impună punctul de vedere și reușesc în cea mai mare parte, dar rămîne nesoluționat punctul din memoriu referitor la recunoașterea zilei de 1 Mai ca zi de sărbătoare pentru muncitori cu achitarea salariilor.

Se reia în discuție art. 15 referitor la revizuirea salariilor ucenicilor și se hotărăște suprimarea lui, „Privitor la art. 16 — instruirea ucenicilor, se artă, că se va face ca și pînă acum și cît mai intensiv. Art. 17. La lucrări efectuate pe teritoriul județului Brașov (credem că e vorba de oraș — n.n.), însă la periferii și anume dincolo de raza formată de Bartolomeu, Gara Mare și Fabrica de ciment, lucrătorii vor primi un adaus de salariu de 20%. La lucrările efectuate în alte localități lucrătorii vor primi un adaus de salariu de 20%, precum și costul deplasării, locuință și mîncare și li se va plăti lucrătorilor și timpul de călătorie. Art. 18 se suprimă³³.

Patronii au acceptat și sistemul bărbaților de încredere, cu condiția „ca vechimea pentru întreaga fabrică să fie de 14 ani³⁴. La articolul 12 se renunță.

³¹ Ibid.

³² Ibid.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

În urma tratativelor din 22 octombrie „părțile au căzut de acord asupra tuturor punctelor cuprinse în memoriul cu revendicările salariaților”³⁵.

Rezolvarea integrală sau parțială a celor mai multe revendicări formulate de muncitorii de la fabrica „Julius Teutsch”, se datorește în bună parte și atitudinii de solidaritate a muncitorilor din alte întreprinderi brașovene, care amenințau cu declararea grevei, ceea ce ar fi dus la generalizarea ei.

Ziarele locale și centrale, cum au fost revista „Cuvînt Nou” sau „Constructorul”, care au făcut cunoscută această grevă au contribuit la popularizarea ei, la crearea unei atmosfere favorabile rezolvării revendicărilor muncitorești, la formarea unei opinii de solidaritate.

Atitudinea dîrză, adevăratul eroism al greviștilor au fost încurajate și sprijinite de muncitorii din mai multe întreprinderi brașovene, care conduși de comuniști au intenționat să înceteze și ei lucrul. „Lucrătorii din fabrica „Schiel” au vrut să între și ei în grevă alături de lucrătorii din fabrica „Teutsch”, pentru cerințele lor”³⁶.

Muncitorii de la „Schiel”, au acordat sprijinul material greviștilor de la „Teutsch”. Lucrătorii de la „Schiel”, au dat zilnic 10 lei, tîmplarii au cedat salariul pe o oră în favoarea lor”³⁷. „De asemenea trimit ajutoare muncitorii de la Zărnești. Funcționarii particulari din Brașov au cotizat de asemenea pentru ajutorarea greviștilor, trimittîndu-le un delegat ca să le exprime perfecta lor solidaritate și simpatie”³⁸.

Hotărîrea greviștilor și puternica mișcare de solidaritate au fost factorii care au dus la rezolvarea integrală sau parțială a celor 18 puncte formulate de muncitori, după care aceștia au reluat lucrul, alăturat de noii angajați, la 22 octombrie orele 7,00, iar tratativele din aceeași zi de la orele 10,00 au închis conflictul.

Actele încheiate la ultima întrevvedere, adică procesul verbal de împăcare cît și formularul definitiv nr. 10/1934 menționează victoria muncitorilor greviști. Se specifică: „majorarea salariilor pentru toți lucrătorii cu 10—12%. Se stabilește minimum de salar de 8 lei pe oră pentru muncitorii necalificați 10 lei pentru cei calificați și 12 pentru turnători. Pentru lucrările efectuate în alte localități vor primi 20% adaos la salar, precum și costul deplasării, locuință, mîncare iar timpul de călătorie se va plăti ca

³⁵ *Ibid.*

³⁶ „Constructorul”. nr. 6 din 11 noiembrie 1934, p. 2.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ „Cuvînt nou”, nr. 5 din 13 octombrie 1934, p. 2.

lucrat. Salarizarea rămîne cu bucata sau în acord. Se acceptă sistemul bărbaților de încredere, cu condiția ca aceștia să aibă 4 ani vechime în fabrică. 31 de lucrători din cei noi angajați vor lucra în continuare în fabrică”³⁹.

Cu toate că au existat deficiențe în organizarea și desfășurarea grevei, în esență, ea rămîne o acțiune în care muncitorii au reușit să stopeze ofensiva patronilor lor. Actele încheiate și ziarele democratice ale vremii apreciază și scot în evidență reușita acțiunii de la fabrica „Julius Teutsch” din Brașov, în același timp dînd soluții pentru reușita întregii mișcări muncitorești din țara noastră.

Apreciind această grevă, ziarul „Constructorul” spune că „în ultimii ani această grevă a fost cea mai eroică luptă a muncitorilor brașoveni”⁴⁰, pentru că în fața tuturor dificultăților greviștii „au opus frontul lor unic muncitoresc gata de luptă”⁴¹.

„Lupta și victoria aceasta — notează mai departe „Constructorul” — dovedește iarăși foarte clar, că muncitorimea luptînd pentru realizarea frontului unic poate să-și asigure îndeplinirea cerințelor ei. Dar succesul deplin al luptei și împlinirea totală a cerințelor va fi posibilă numai în anumite condiții; una din acestea este: Dacă lupta nu se va mărgini numai la o singură fabrică ci se va lărghi la mai multe fabrici și uzine”⁴². Ziarul respectiv dă și alte indicații pentru deplina reușită a mișcării muncitorești, democratice și comuniste din întreaga țară.

Greva muncitorilor metalurgiști de la fabrica „Julius Teutsch” din Brașov s-a sfîrșit cu victoria parțială a greviștilor. Ea a constituit un imbold pentru muncitorii din celelalte întreprinderi din Brașov care au impus și ei patronilor ridicarea salariilor. Așa au procedat muncitorii de la „Schiel” și din alte întreprinderi brașovene.

Pe lîngă caracterul economic greva a avut și un caracter politic și antifascist; prin ea s-a cimentat unitatea revoluționară de luptă a muncitorilor de diferite naționalități din fabrică, în lupta de clasă împotriva ofensivei patronale.

Îndurînd o serie de privațiuni, muncitorii au dovedit solidaritatea proletară, înfierînd acțiunea de angajare a spărgătorilor de grevă.

Acțiunile de reprimare a grevei, au convins muncitorii o dată mai mult că nu-și pot cuceri drepturile prin bunăvoința autorităților, ci numai

³⁹ Arhivele statului Brașov, fond Inspectoratul muncii Brașov doar conflictele de muncă, 1934—1938.

⁴⁰ „Constructorul” nr. 6 din 11 noiembrie 1934, p. 2.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*

prin luptă unită și hotărâtă, sub conducerea partidului comunist, împotriva claselor exploatare și a statului burghezo-moșieresc.

În fruntea acestei lupte au stat comuniștii care au fost motorul acestei greve, reușind să atragă în jurul lor pe cei mai buni muncitori fără de partid și pe unii membri de rînd ai partidului social-democrat.

Frontul unic de jos, încheiat în acțiunea de pregătire și desfășurare a grevei, a demonstrat că numai unită și sub conducerea partidului comunistilor, clasa muncitoare poate obține eliberarea sa de exploatare.

Greva de la „Julius Teutsch“ a îmbogățit experiența luptei pentru unitate condusă de partid, care a știut să formeze frontul unic de luptă pe întreprindere.

Comuniștii au știut să insuflă încredere oamenilor în cele mai grele momente ale grevei, au știut să demaște mașinațiile direcției, dovedind o justă orientare în condițiile grele de teroare în care s-a dus lupta. Ei au știut să transforme tratativele de conciliere în acțiuni de demascare a exploataretilor.

Greva a demonstrat că Partidul Comunist Român este singurul apărător al intereselor de zi cu zi ale clasei muncitoare, că este organizatorul luptei pentru o viață mai bună.

Această grevă a constituit un important episod al luptei proletariatului din România și în primul rînd a celui din Brașov împotriva exploatareii capitaliste; a contribuit la îmbogățirea experienței de luptă pentru o viață mai bună, în fruntea căreia a stat partidul comunist.

DER ARBEITSKONFLIKT IN DER FABRIK „JULIUS TEUTSCH“ AUS BRAȘOV (KRONSTADT) (1934) (ZUSAMMENFASSUNG)

In der Zeit nach der Wirtschaftskrise der Jahre 1929—1933 startete die rumänische Arbeiterklasse eine Reihe von wirtschaftlichen und politischen Aktionen, die gegen die zunehmende Steigerung der Ausbeutung gerichtet waren. Eine davon war der Arbeitskonflikt von 1934 in der Maschinenfabrik „Julius Teutsch“ aus Brașov (Kronstadt). Am 21. September 1934 verlangten die Arbeiter in einer Denkschrift die Erfüllung einer Reihe von Forderungen. Während der darauf folgenden Verhandlungen zur Beilegung des Konfliktes erklärten die Arbeiter am 5. Oktober

1934 einen Streik. Dieser dauerte bis zum 22. Oktober und führte zum Ergebnis, dass die Streikenden in Bezug auf die meisten Forderungen, einen Sieg errangen.

Diese Aktion trug zur Bereicherung der Kampferfahrung des Proletariats gegen die kapitalistische Ausbeutung bei. In diesem Kampfe stand die Rumänische Kommunistische Partei an der Spitze.

CEATA DE FECIORI ÎN ȚARA FĂGĂRAȘULUI

de LELIA RĂDULESCU

În forma tradițională a obiceiurilor din Țara Făgărașului, ceremonialul „Ceata feciorilor” reprezintă un moment important în ansamblul manifestărilor folclorice din ciclul sărbătorilor de iarnă.

Investigațiile noastre s-au făcut prin observația directă la teren într-un număr de 12 sate (Recea, Dejani, Lisa, Berivoi, Copăcel, Breaza, Ileni, Cîrțișoara, Săvăstreni, Cîrța, Hîrseni și Drăguș), urmărind înregistrarea aspectelor practicării acestui ceremonial în perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale (1920—1940).

Ca peste tot în țara noastră, dominantă majoră a manifestărilor folclorice din ciclul sărbătorilor de iarnă a constituit-o datina colindatului și uratului de către tinerii organizați în ceată. Structura și funcțiile acesteia în Țara Oltului sînt: vâtaful mare și mic, sameșul (casierul) mare și mic, stegarul mare și mic, cîrciumarul mare și mic, bucătarul mare și mic. Aceștia erau aleși dintre tinerii între 17—25 ani, necăsătoriți. Numărul lor varia de la un sat la altul, dar nu depășea cifra de 12.

Vâtaful mare se alegea din rîndul celor ce au făcut stagiul militar și avea o comportare bună. Alegerea se făcea pe timp de un an în satul Drăguș, iar în celelalte numai atîta timp cît țineau sărbătorile de iarnă. Ceata se aproviziona cu băutură, își tocmea un lăutar țigan și își căuta gazdă de feciori.

„Era așa obiceiul (informator Sofletea David, de 73 de ani, din satul Recea, nr. casei 134) în seara de Sfîntul Nicolae, adică în 6 decembrie, se ridicau feciorii la o gazdă pe care o alegeau ei și aicea invitau toți oamenii din sat pentru a alege: vâtaf mare, vâtaf mic, sameș mare, sameș mic, cîrciumar mare și cîrciumar mic, stegar mare și stegar mic — adică cei care purtau steagul cetei în afară de vâtafi și capra, i se zicea „boriță” la noi; în ziua de Crăciun făcea haz la copii și oameni, fel de fel de jocuri și fi-

guri ca să-i înveselească. Avea cap de capră cu coarne și cioc lung de lemn și pe spate avea niște lepedeașuri ca o mantilă cu țesături în patru țe învârgate din lână în roșu, galben și verde și cu bordițe tricolor. Pe cap mai purta o piele de iepure cu urechi în sus. Borița simboliza răul, iar ceata dreptatea, munca și cinstea“.

Borița e întîlnită, alături de cetași și în alte sate din Țara Oltului și anume, în Berivoi, Copăcel, Breaza, Ileni.

Alegerea în ceată se făcea prin vot deschis, public cu 3—4 săptămîni înainte de Crăciun. La obștea satului erau invitați primarul, („ghirăul“), notarul, dascălul și preotul satului. După votare urma ridicarea la grindă, adică candidatul trebuia să atingă grinda de trei ori cu spatele, semn că e împuternicit.

La această ceremonie, tinerii primeau sfaturi de bună purtare („teorie“), după care se bea „aldămașul“ iar cetașii petreceau cu fetele invitate acolo. Casa unde se făcea alegerea tinerilor în ceată rămînea și gazdă pe timpul cît dura ceata, pînă la 7 ianuarie. Aici tinerii învățau colindele și jocurile, multe reguli de comportare și deprinderi în legătură cu viața de familie, cu muncile agricole și gospodărești (deoarece gazda le dădea în primire casa, curtea, grajdul, șura și lemnele). Aici dormeau, spre deosebire de obiceiul tinerilor din Drăguș care dormeau la casele lor și tot aici găteau masa din bucatele lor, fiind ajutați de soția gazdei.

Casa gazdei se împodobește cu brazi aduși din pădure, doi la intrarea în casă, doi la poartă, doi dincolo de șanț și doi dincolo de drum.

În timpul colindatului în zilele de joc, portul cetașilor e cel obișnuit zilelor de sărbătoare: cioareci, cămașă, cu ștrafuri, șerpar, cizme sau bocanci, pieptar infundat, brodat cu lînică, căciulă cu vîștră (flori cerate, oglinzi, pene de păun, busuioac) și bete tricolor așezate în diagonală peste pieptar, ceea ce constituie semnul distinctiv al cetașilor. Vătaful mare spre a se deosebi de ceilalți, avea vîrstă mai mare, iar peste pieptar purta două bete tricolor în cruciș. Peste umeri aveau sarici sau recăle din pănură.

Colindatul începea în ziua de 24 decembrie, pe la ora cinci după masă. Beleaua Nicolae din Berivoi, de 83 de ani, fost vătaf mare prin 1903 relatează: „în ajunul Crăciunului pe la patru după amiază se apucau de colindat. Prima dată colindau pe notariu, primariu și pe părintele, apoi începeau de la capul satului și lua la rînd pînă gata tot satul“.

În unele sate, spre exemplu în Copăcel, colindatul începea pe la orele opt seara și se termina spre miezul nopții, iar casele ce rămîneau necolindate erau vizitate în prima zi de Crăciun, cînd urau și prietenii și ru-

dele din satele vecine (după cum ne informează Grecu Iosif, de 74 de ani, din Copăcel, nr. casei 169).

În satul Oprea-Cirțișoara datele sînt puțin schimbate: la 12 noaptea colindau întii gazda unde primeau un colac, o „pece“ de porc și bani, după care plecau în sat, întii la notabilități și apoi la rînd, curte de curte (informator Grecu Gheorghe, de 54 de ani din Oprea-Cirțișoara, nr. casei 163).

În afara colindelor obișnuite, cu conținut cvasireligios, care erau cîntate la geam, în curte, acolo unde lăsați să colinde în casă, cetașii cîntau texte diferite, în funcție de starea civilă a gazdelor: colinda pentru cei înșurați, colindă specială pentru fată sau fecior etc. Iată cîteva exemple: în satul Lisa, în casele în care erau numai fete cîntau „Seamănă Maria (se folosea numele fetei colindate) floricele“, cu următorul text :

„Seamănă Maria floricele
Cunună de vinețele
Și le dă cam răricele
Și le udă-a treia zi
Cunună de vinețele
A treia zi dumineca
Cunună de vinețele
Ca să fac-o vistruliță
Vistruliță cununită

Cunună de vinețele
Cununa-s-ar cu dînsa.
Sare Maria-n grădinuță.
Rupe flori din toate flori
Rupe floarea crinului
Crinului, bojorului
Ca să-și fac-o vistruliță
Vistruliță cununită
Cununa-s-ar cu dînsa“¹.

Tot pentru fete, în Oprea-Cirțișoara se colinda astfel :

— „Colo-n josu, mai din josu
D-alerai doamne,
Din ce cîmpu-i mai frumosu
Este-o verde de livadă
O livadă și-o cetate
Și-n cetate cine șade ?
.. (se menționează numele fetei colindate)
șade

Doi ochi negri
Și coase și chindisește
Cu ochii stava păzește
Și din grai așa grăiește :
— Cine-n lume s-ar afla
Ca pe murgu să-l învețe
Fir-ar și murgu al lui
Și murgu și doamna lui.
Vin tot feți de logofeți
Și feciori de mari boieri
Nu se pot apropia
Ca pe murgu să-i învețe
... (nume de fecior) vint-o fiul Frincului
Cu frinele lanț în brațe

Cu șeuța pe spinare
Cu cetera ceterind
Buzduganul-a ridicînd
Ploaie caldă slobozînd,
Peste murgu răurînd,
Murgu-ncepe-a dormîtară
Friu în cap il aruncară
Și șeuța pe spinare
S-aruncă pe cal călare
Sare-aicea, sare-a cincea
Sare-n curtea
Ea de veste că și-o prins
Vadra în brațe a cuprins
Și-o vistră de busuioac
Ș-afară mi-o ieșit
Mai frumos mi-o răurat
Și din gur-o cuvîntat :
— Ho, murgule, nebunule,
Că ăsta e domnul tău
Domnul tău, mirele meu.
Să fiți domni buni sănătoși“².

¹ Text cules de la Achim Predelean, din Lisa, jud. Brașov, nr. casei 263.

² Text cules de la Ghe. Grecu din comuna Cirțișoara, jud. Sibiu, nr. casei 163.

În Dejani în casa unde era un fecior, colindau :

„Răuriță, romaniță
Ce stai june nu te-nsori
Răuriță, romaniță
Ori ți' fetele nu-ți plac ?
Răuriță, romaniță
— Ba, mi' fetele-mi plac,
Dar s-aștepte puțin
Pînă-n dalba primăvară
Ca să fac o grădinoară
O grădină ș-o fîntină

Pe piatra fîntinii mele
Răsărit-a vioarele
De vinete-s mohorite
Și de mari pînă-n genunchi.
Pe sub umbra nucilor
Trec fetele grecilor
Să-și aleagă, să-și culeagă
Izmă creată fetelor,
Trandafir nevestelor,
Busuioc bătrinelor“³.

În satul Copăcel, colinda pentru cei căsătoriți este „La ce piatră șolovrată“ :

„La ce piatră șolovrată
Lerui doamne
(*se repetă după fiecare vers*)

Șade maica-ngenunchiată
Ca să nască fiu din piatră ?
Fiu din piatră s-o nascutu
Mătura în mină i-o pusu
Să măture pămîntu
Pămîntu cu gozorele
Și cerul de negurele
— Haida, Petre, haida dragă
Haida, la cel cap de sat
Nimeri la om bogat :
— Gata-i cina s-o cinăm ?
— Cina-i gata, dar nu-i de voi,
Că-i de boieri ca și noi.

— Haida, Petre, haida dragă,
Haida la alt cap de sat.
Nimeri la om sărac :
— Bună sara om sărac,
Gata-i cina s-o cinăm ?
— Cina-i gata, n-o avem
Dar de ne-om împrumuta
Și de cină tot vom da.
— Haida, Petre, haida dragă
Haida la cel măr dulce
Sui-te Petre-n mărul dulce,
Vezi casa bogatului
Arde în para focului
Sui-te Petre și mai sus,
Vezi casa săracului
Joacă-n spuma laptelui“⁴.

Printre cele mai interesante colinde, notăm pe cea înregistrată în satul Dejani, „Colinda leului“ :

„Datu-n lume, datu-n țară
Lerui domn, leri-mi domn
(*se repetă după fiecare vers*)

Datu-nălțat împăratu:
— Cine-n lume s-o aflare
Că-i dau fata și cetatea
Se lega ca-aduce elu
Să-mi aducă leu legatu
Leu legat nevătămatu
Nici cu pușca împușcatu
Numai cu lupta luptatu.
Nimeni-n lume nu se-aflare
Numai un june tinerelu,
Și crăimea jumătate,
Leu legat nevătămat

Nici cu pușca împușcat
Numai cu lupta luptat.
Și se luare în cătare
Zi de vară pîn-sub soare
Colo-n vale către seară,
Pe foaia mălinului
Găsi urma leului,
La răchita mohorită
Găsi fiara adormită,
— Bună ziua, măi voinice,
Ce moarte să-ți dau pe-aicea ?
Și se luare, se luptare
Zi de vară pîn-sub soare
Colo-n vale către seară
Mi-aduse june pe leul.

³ Text cules de la Paraschiva Anghel, din Dejani. jud. Brașov, nr. casei 13.

⁴ Text cules de la Samoilă Fogoroș, în etate de 78 de ani din satul Copăcel, jud. Brașov, nr. casei 244.

Cum l-aduse, jos mi-l puse
 Și zgarda-n grumaz mi-o puse
 Și mi-l luă pe lingă cal
 Pe lingă cal, ca pe-un ogar.
 Și plecase către țară.
 Și cine mi-l întâlnea
 Toți pe el mi-l fericea

Pe el și pe maică-sa
 Ce copil a-nfășat ea,
 S-aducă leul legat
 Leu legat nevătămat
 Nici cu pușca împușcat,
 Numai cu lupta luptat⁶.

În casele cu fete și feciori, la terminarea colindei, începea jocul. Vătaful mare cerea gazdei „o jucătoare bună să ne dați” și fata sau fetele din casă erau jucate după melodiile fecioreasca, purtata, ardeleneasca sau poșovoiaica. Când vătaful mare intenționa să se căsătorească cu fata gazdei, agăța gluga-n cui și apoi juca fata (informator Stănilă Alexandru, de 48 de ani din satul Lisa).

După terminarea jocului, gazda pune pe masă un colac, o pecie și bani „după puterea gazdei”, după care vătaful mare mulțumea gazdei de cinste, după obișnuita formulă: „No feciori no, noi avem de mulțumit la gazdă de cinste și de unde am golit, Dumnezeu să-mplinească și seara de astă seară la mulți ani”. Sau în altă formulă: „Luați feciori în nume de bine că domnu gazdă ne-a cinstit cu un colac mîndru și frumos, aveți feciori gură de mulțumire”. Și cetașii strigau în cor: „Trăiască, la mulți ani”. Apoi mulțumeau pentru bani: „Luați-i feciori în nume de bine că domnu gazdă ne-a cinstit ca un al doilea dar, cu... lei, aveți feciori gură de mulțumit”. „Trăiască, la mulți ani”.

Ca semn distinctiv, de ceremonie, ceata purta un steag făcut de vătaful cel mic împreună cu fetele, la casa gazdei. Pe o prăjină de lemn, se împodobeau o cruce cu două rînduri de brațe, cu busuioc, brad verde, iederă, legate cu bete tricolore țesute în casă. Pe coada steagului, atîrnau în jos două cirpe, una cu trandafiri roșii pe cîmp negru și a doua cu cîmp roșu și cu trandafiri albi, fiecare prinsă cu două capete de coadă. Sus pe cruce se puneau doi clopoței mici din bronz și cîte opt zurgălăi. Coada era și ea îmbrăcată pînă la prinderea cu mîna, tot cu bordiță, în așa fel ca să formeze tricolorul: roșu, galben, albastru. Steagul se păstra noaptea în cear, iar ziua îl purtau cu ei.

În sărbătorile de iarnă, ceata organiza jocul ce se desfășura de obicei în centrul satului. Cetașii începeau cu jocul fecioreasca și purtata la care participau și fetele satului. Vătaful mic avea obligația să bage în joc toate fetele. Tot el ținea evidența vîrstei fetelor, în special a celor ce intrau în joc prima dată. Jocul ținea pînă pe înserat. În timpul acesta era obiceiul să se fure steagul: „dacă nu se fură steagul nu se mărită fetele”

⁵ Text cules de la Gh. Grecu, din satul Cîrțișoara, jud. Sibiu, nr. casei 163.

(informator Șofletea David de 73 de ani din satul Recea, nr. casei 134). Tot acum trebuia să intre în joc un rînd de fete tinere. Sarcina de a le aduce revenea vîtafului mic. „Ele nu veneau, că le era rușine și el le ducea cu forța, că se întîmpla de cădea cu ele prin zăpadă sau noroi. Lupta cea mai mare era atunci cînd trebuia să bage fata pe sub mînă, semn că dînsa a intrat în joc“ (informator Boieriu Iosif, din satul Vaida-Recea, nr. casei 54).

În Oprea-Cirțișoara jocul se organiza în 25 decembrie pe la orele 14—15; tot atunci era obiceiul să împodobească un brad de 1 metru și ceva înălțime, cu două-trei clopote de vite. Unul din ceată îl ducea în frunte, urmat de ceilalți care mergeau cîntînd; în fruntea lor era muzican-tul (informator Grecu Gh., de 54 de ani, din satul Oprea-Cirțișoara, nr. casei 163).

În ziua de 26 decembrie avea loc masa la care participau în comun și părinții feciorilor din ceată și ai fetelor care au făcut steagul, precum și fruntașii satului.

Ceata, în ajunul Anului Nou, noaptea, pe la orele 11—12, umbla la „zăurit“, fără steag. Nu mai intrau în casă, la intrare, în timp ce lăutarul cînta, strigau versurile :

„Lasă-ne leliță-n casă
C-afară plouă de varsă
Și ne pică streșinile

Hop, hop, hop“
Și ne udă sările“

Se zăureau fruntașii satului, tinerii (fetele și flăcăii), prietenii și cei care-și serbau onomastica. Textul era următorul :

„Ziori, ziori, dragi surori
„Hai mîndruțo să fugim
Că ne-apucă ziua-n sat
Și nu-i murgu de furat.
Noi murgu nu l-am furat
Că murgu l-am cumpărat
De la tîrg de la Banat
Și banii i-am numărat
Pe spinarea murgului

În mijlocul tirgului
Cînd a fost să-mi dea țidulă
O-nțețit murgu la fugă.
Cîte păsări sînt în codru
Toate cîntă mai la modru
Numai păsărica neagră
Tot zboară din creangă-n creangă
Și strigă Ioane (Vasile) dragă“⁷.

Împreună cu aceasta se cînta a doua melodie pe următorul text :

Nu grăbiți la revărsat
Mîndrulițo.
C-amîndoi ne potrivim
Mîndrulițo,
Și la ochi și la uitat

Ca doi porumbi la sburat
Și la ochi și la sprincene
Ca doi porumbei la pene
Mîndrulițo“⁸.

⁶ Text cules de la Elena Lupșă, din satul Dejani, jud. Brașov, nr. casie 10.

⁷ Text cules de la Alexandru Stănilă, din comuna Lisa, jud. Brașov.

⁸ Text cules de la Alexandru Stănilă, din comuna Lisa, jud. Brașov.

Se trăgea cu pușca și strigau de trei ori: „Trăiască, la mulți ani“. Pri-meau bani și scoverzi „un blid plin“.

În satul Oprea-Cîrțișoara întîlnim o altă variantă pentru textul Zău-ritului :

„Zior, zior, la ziori
Nu grăbiți cu revărsatul
Că ne-apucă ziua-n satu
Cu doi-trei cai de furatu,
Și-o mindră de căpățatu.
Dar nu-s caii de furatu
Nici mindra de căpățatu
Că-s din tîrg de cumpăratu(bis)
Și mulți bani am număratu(bis)
Pe pociump, pe iesle
Pe razele lunii

Pe trei raze de la lună
Pe două de la lumină
Ziori dalbe revărsatu
Căci cocoșii ne-or cîntatu
Ziori dalbe revărsatu
Vasile (Ion) s-o deșteptatu
Și-n casă ne-o chematu
După masă ne-o băgatu
Rachiu cu vadra ne-o datu.
Vivat să trăiască la mulți ani“⁹.

Ceata se destrăma în ziua de 8 ianuarie, cînd se strica steagul. La casa gazdei se petrecea pînă seara tîrziu. Acest ultim moment al cetei e un prilej de practicare a unor obiceiuri. În satul Oprea-Cîrțișoara, la despărțire, cetașii puneau butoiul gol de vin în car și cu toții dădeau roată satu-lui, cîntînd melodii populare locale (informator Grecu Gh. de 54 de ani, satul Oprea-Cîrțișoara, nr. casei 163). În satul Lisa se practica în fața în-tregului sat obiceiul „datul în strai“. O echipă de bărbați tineri căsătoriți, chemați de vătaf și ceată aduceau un strai nou cît mai rezistent, îl întin-deau și-l apucau mină lingă mină. În ordine sînt invitați a se urca pe stra-iul ținut în mîini, gazda, vătaful mare, mic și ceilalți membrii ai cetei. O dată urcați, își luau o poziție ghemuită, cu mîinile ținînd virful picioare-lor, apoi, la îndemnul colectivului: „una, două, trei, mă“, cel de pe strai era aruncat la o înălțime invers proporțională cu greutatea. Dacă cel ce era pe strai era plătit de fete înainte de a se organiza manifestația cu o zi, atunci vătaful comunica „scos“. Aceasta însemna că el s-a bucurat de atenția unei fete și nu mai era aruncat a patra oară în sus. Celor ce au ajutat la aruncare, ceata le oferea 1—2 litri de vin (informator Stănilă Alex. de 48 de ani din satul Lisa).

. . .

Regulile după care se conducea ceata în mare, erau moștenite în în-tregime de la înaintași. Nimic nu se petrecea la întîmplare, ci după norme dinainte instituite, cu o existență mult mai veche, ale căror origini se pierd în evul mediu. Spre deosebire de rolul dublu pe care l-a avut atunci,

⁹ Text cules de la Gh. Grecu, din comuna Cîrțișoara, nr. casei 163.

ceată de feciori din prima jumătate a secolului al XX-lea a păstrat doar caracterul cultural, fiind doar o ceată de colindători. Ea cuprindea tineri de aceeași comunitate de vîrstă, între 17—25 ani, începea în perioada adolescenței odată cu intratul în horă și ținea pînă la însurătoare. Ceata se organiza la o dată fixă, (6 decembrie, în fiecare an), avînd în frunte o căpetenie numită vâtaf¹⁰.

Faptul că ceata de feciori menține doar acțiuni culturale limitate în viața satului, explică și libertatea pe care și-o ia de a păstra sau de a renunța la unele reguli de organizare și comportare, ceea ce explică diferențele ce le întîlnim de la un sat la altul. Așa spre exemplu, doar în satul Drăguș s-a păstrat organizația feciorilor în tot cursul anului, vâtaful ei fiind ales pe timp de un an. O altă regulă păstrată în majoritatea satelor cercetate, dar părăsită în Drăguș, este aceea că feciorii locuiesc tot timpul la gazdă, în timp ce la Drăguș se duc să doarmă pe la casele lor.

Cu toate acestea, ceata e urmărită cu mult interes și simpatie de întreg satul, colindătorii și gazdele fiind participanți activi ai ceremonialului. Ei intervin în colindele de fereastră și de cameră, socotite prin excelență protocolare, deoarece fac parte dintr-un ceremonial cu un protocol și o organizare determinată.

DIE „BURSCHENSCHAR“ (CEATA FECIORILOR) IM FOGARASCHER LAND

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Volksbrauch der sogenannten „Burschenschar“ gehört zu den wichtigen folkloristischen Bräuchen gelegentlich der Winterfeiertage im Fogarascher Land. Die Untersuchung dieses Brauches wurde durch direkte Beobachtung im Gelände in 12 Dörfern verwirklicht, wobei Aspekte des Brauches in der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen (1918—1940) verfolgt wurden.

Der Brauch der „Burschenschar“ war im gesamten Fogarascher Land fast gleich und zwar nach überlieferten Regeln, deren Einhaltung gleichzeitig auch von der öffentlichen Meinung des Dorfes gefordert wurde.

Die Schar wurde aus den Reihen der Jugendlichen zwischen 17 und 25 Jahren ausgewählt. Die Anzahl der Mitglieder war von Dorf zu Dorf

¹⁰ Romulus Vulcănescu, *Etnografie juridică*, București, 1970, p. 181, 251.

verschieden, aber nie grösser als 12. In dem Dorfe Drăguș fand die Wahl für ein ganzes Jahr statt, in den anderen Dörfern nur für die Zeit der Winterfeiertage. Die „Burschenschar“ versorgte sich mit Getränken, diente einen Zigeuner als Spielmann und suchte sich ein „Burschenquartier“. In einigen Dörfern gehörte zu den Burschen auch die sogenannte „Ziege“, hier „Boritză“ genannt, eine Person, die gleichzeitig mit den übrigen Mitgliedern der Burschenschar gewählt wurde.

Gewöhnlich sang die Schar in den Höfen, unter den Fenstern, Liedern und Texte mit quasireligiösem Inhalt. Dort, wo man die Schar ins Haus einliess, sang sie, je nach dem Stand der Eigentümer, verschiedene Lieder („colindă“) und zwar für Verheiratete oder für junge Mädchen bzw. Burschen. In den Häusern mit Mädchen führten die Burschen auch Tänze auf.

Als zeremonielles Kennzeichen führte die Burschenschar eine Fahne, die vom „kleinen Anführer“ (Vătaf mic) gemeinsam mit den Mädchen, im Haus des „Burschenquartiers“ (angefertigt wurde. Die Fahne wurde mit Misteln, Tannenzweigen, Efeu und Bändern in den rumänischen Nationalfarben blau-gelb-rot, mit Blumen, zwei kleinen Bronzeglöckchen sowie mit acht Schellen verziert.

Die Burschenschar veranstaltete und leitete den Tanz, der für das ganze Dorf Gelegenheit zu Frohsinn bot. Am Tanze nahm auch eine Anzahl junger Mädchen teil, die der „kleine Anführer“ holen musste.

Vor Neujahr ging die Burschenschar, um Neues Jahr zu wünschen, zu den Dorfvorstehern, zu den Jugendlichen und Fremden sowie zu allen, die ihren Namenstag feierten. Am 8. Januar wurde die Schar aufgelöst und die Fahne zerstört, wobei interessante Bräuche eingehalten wurden.

PĂSTORITUL ÎN ȚARA FĂGĂRAȘULUI ÎNTE SECOLELE XIV-XVIII

CONSTANTIN POPESCU

Cercetînd o serie de informații cuprinse în literatura de specialitate apărută în țară ne-a reținut în mod deosebit atenția clasificarea propusă de Romulus Vuia¹⁾ referitoare la tipul de păstorit în Țara Făgărașului. Pornind de la analiza practicării acestei ocupații în satul Drăguș, autorul apreciază că pentru secolul al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, populației din satele făgărășene i-a fost caracteristic păstoritul agricol cu stîna la munte. Autorul notează totodată și lipsa unor cercetări mai numeroase și mai temeinice, ceea ce împiedică deocamdată o clasificare mai precisă a tipului de păstorit din această parte a țării²⁾.

În intenția de a contribui la cunoașterea dezvoltării istorice a acestei ocupații în Țara Făgărașului, vom prezenta cîteva date ce privesc locurile de pășunat și folosirea munților, numărul de oi și dijmele locale, cunoscute aici între secolele XIV—XVIII.

Evoluția îndeobște cunoscută a istoriei politice a Țării Făgărașului dus, printre altele, la cristalizarea unei fizionomii aparte a relațiilor feudale în acest ținut românesc. Procesului normal al dezvoltării feudalismului în secolul al XIV-lea și al XV-lea, marcat de identitatea cu situația din Țara Românească, i se suprapun începînd cu secolul al XVII-lea raporturi feudale noi³⁾, dictate de noua stăpînire politică. În virful ierarhiei feudale va fi de acum regele, respectiv principii Transilvaniei, noii „domni terestres“, Țara Făgărașului pășind astfel pe calea transformării ei în domeniu feudal.

---

¹ Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români*, Ed. Academiei, 1964.

² *Ibidem*, p. 96.

³ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-lea*, Ed. Academiei, București, 1968, vol. II, p. 22.

Am făcut de la început această remarcă, cu scopul de a ușura înțelegerea coordonatelor istorice și politice în care s-a dezvoltat economia de vite și înăuntrul căreia, date fiind și condițiile de mediu geografic, creșterea oilor a ocupat un loc de prim ordin.

Cele mai vechi știri cu privire la locurile de pășunat și construcțiile pastorale le găsim în actele de danie făcute de domnii munteni unor rude și boieri credincioși din Țara Făgărașului. Astfel, printr-un hrisov dat după anul 1390⁴⁾, Mircea cel Bătrîn întărește lui Ioan, Burcea și Calian Braniștea Urășei și o stină în muntele Lereștilor. La 18 iulie 1437 Vlad Dracul cinstește pe slugile sale Stan sin Tatul, Ursul ș.a., cu stăpânirea satului Mărgineni și a unor munți scutiți de la goștinărit, oierit și vierit⁵⁾. Tot atunci, același domn dăruie boierului Stanciu Moisescu și feciorilor săi „muntele Jneapănul și din vârful muntelui apa râului pînă la mijlocul Oltului. . . și loc de moară. . . și apă de două roate și slobozenie de a mai face și alte mori, viltori și dîrste⁶⁾).

Șirul acestora continuă în a doua jumătate a secolului al XV-lea, cînd Vlad Țepeș dă, în anul 1452, boierului Stanciu Mailat și fraților săi a patra parte din satul Dejanii cu munții Presaca, Izvorul și Zîrna, scutindu-i de la orice dajdie⁷⁾; acesteia i se adaugă dania făcută în anul 1473 de Radu cel Frumos jupanului Stoica Naneș⁸⁾, precum și actul din anul 1476 prin care Basarab cel Bătrîn (Laiotă) întărește boierului Șerban din Țara Făgărașului jumătate din satul Șinca cu munții Nemaia și Ludișor⁹⁾. Acesta se pare că e ultimul hrisov cunoscut, dat de domnii Țării Românești boierilor de aici.

Pentru această perioadă, folosirea pădurilor și în special a munților pentru pășunat se făcea pe baza vechilor drepturi ce decurgeau din *lex valachorum*. Deși aceste bunuri erau în majoritate proprietate boierească, ele constituiau moșii stăpînite de obștiile sătești formate din boieri și iobagi¹⁰⁾.

⁴ Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, Ed. Academiei, București, 1968, vol. I, p. 31.

⁵ Ștefan Meteș, *Situația Economică a românilor din Țara Făgărașului*, Cluj, 1935, vol. I, p. XXVII.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Ion cav. de Pușcariu, *Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului*, Sibiu, 1907, p. 59.

⁸ D. Prodan, *op. cit.*, vol. II, p. 12.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Al. Bărbat, *Dezvoltarea și structura economică a Țării Oltului*, Cluj, 1938, p. 35.

Schimbarea raporturilor feudale odată cu transformarea Țării Făgărașului în domeniu nu modifică structural dreptul de proprietate și folosință a munților și a celorlalte locuri de pășunat. Chiar dacă o parte din vechii boieri sînt „reduși“ la starea de iobăgie sau reînnobițați, asistăm în multe situații la confirmarea prerogativelor anterioare sau la danii noi, obținute de la principii — noii domni de pămînt.

Pentru urmărirea în continuare a știrilor referitoare la locurile de pășunat și construcțiile pastorale din zonă, vom folosi datele cuprinse în conscrierile urbariale din anii 1632 și 1637, în care au fost trecute averile boierilor împreună cu munții. Deși sumare și nu întotdeauna consecvente, urbariile amintesc stîni în munții Nemaia, Tiganul, Groapa, munte folosit împreună cu iobagii, Bilea, Scărișoara, cu două stîni, Butin, Pleașa, Sălașul, Valea Pojorta, cu două stîni, Moșul Mare, cu două stîni, Fața, cu două stîni, Budi, Smida, Arpășel, Viștea Mare, Zănoaga, cu două stîni, Viștișoara, cu două stîni, Ucea Mare, cu trei stîni, Ucișoara, Tărițe, Batian, Albota ș. a.¹¹⁾

Veniturile boierilor de pe urma munților nu sînt menționate în urbarii. Aceștia îi foloseau pentru pășunatul oilor, vitelor și porcilor proprii, primind și pe cele ale supușilor, pe bază de învoială, iar împărțirea veniturilor se făcea în raport cu drepturile fiecărui pârtaș.

Munții boierești interesau mai puțin pe stăpînii feudali, dat fiind că aceștia își aveau asigurate produsele prin dijme și alte prestații iobăgești. Mai tîrziu însă, pe toată durata secolului al XVII-lea, principii vor încerca prin diferite mijloace să intre în stăpînirea munților, cum s-a întîmplat în anul 1664 cu munții Porumbacului, de Sus, reclamați de curtea de Porumbacu¹²⁾.

Știrile din secolul al XVIII-lea vorbesc despre principii ca stăpîni de drept ai unor munți. Astfel în urbariul orașului Făgăraș din anul 1758, la capitolul venitul munților, se arată că pe teritoriul acestui district sînt conscriși 52 de munți, în afară de cei ai domnului de pămînt¹³⁾.

Urbăriile amintite, ca și cele din anii următori, pomenesc foarte rar sate înscrise cu munți proprii sau iobagi cu drepturi de proprietate asupra lor. De regulă aceștia își pășteau oile mai mult pe pășunile boierești, plătind arendă în natură și bani. Întîlnim însă și situații cînd familii iobăgești

¹¹ D. Prodan, *Boierii și vecinii în Țara Făgărașului*, în *Anuarul Inst. de Ist. Cluj*, VI, 1963, p. 248—249.

¹² *Ibidem*, p. 282.

¹³ Ștefan Metes, *op. cit.*, p. LXXXIV.

stăpîneau o parte din munții satelor. Este cazul satului Voivodenii Mici, unde în anul 1772, patru familii iobăgești și două boierești stăpîneau jumătate din munții așezării, fiecare familie avînd dreptul să pască vara cîte 90 de oi cu lapte și mai multe sterpe. Dacă nu aveau oi proprii, puteau primi și de la săteni, de la care luau ca arendă un burduf de brînză de 32 fonți și cîte 1 1/2 cr. de fiecare oaie cu lapte¹⁴). Tot astfel, în satul Viștea de Jos, patru familii stăpîneau muntele Viștișoara, în care puteau fi scoase la pascut 500 de oi. Arenda pentru oile străine (96 fonți de brînză, un miel, un caș de 50 cr. anual), se lua pe rînd de către familia boierului Șandru împreună cu familia iobăgească Vișău, iar în anul următor de către celelalte două familii boierești, Cîrje și Stanciu¹⁵).

Acest sistem de coproprietate boierească și iobăgească asupra munților, întîlnit numai în Țara Făgărașului, își are explicația în faptul că în condițiile transformări acesteia în domeniu feudal, o mare parte din vechea boierime a fost redusă în starea de iobăgie. În atare situație, dreptul de stăpînire asupra munților n-a fost cedat atît de ușor, el perpetuîndu-se pînă în perioade tîrzii.

Munții erau socotiți o mare avere iar pierderea lor era reclamată timp îndelungat. În anul 1599, Andrei Bathori reîntărea dreptul boierilor și celorlalți locuitori ai Țării Făgărașului de a-și paște oile pe pămînturile sasești, drept de care s-au bucurat „ab antiquo” și de la care i-a oprit principesa Maria Christierna¹⁶). Se pare că insistența îndelungată a românilor din sudul Transilvaniei și în special a făgărășenilor pentru a-și păstra dreptul de pășunat pe pămîntul crăiesc, decurge din vechiul drept de folosință comună a pădurii pecenegilor și cumanilor, înscris în diploma andreiană¹⁷. Se consideră de asemenea, că tot la cererea făgărășenilor, Mihai Viteazul va impune în dieta din iulie 1600 stăpînirea dreptului de pășunat reciproc al satelor românești, ungurești și sasești pe teritoriul satelor vecine, drept care va întărit și de Gabriel Bathory și Gabriel Bethlen¹⁸). Tot pentru respectarea vechilor drepturi de folosință munților se plîng și boierii din Arpașul de Jos împotriva domnului de pămînt Iosif Teleki. În ancheta făcută în iulie 1726 aceștia îl acuză invariabil „...munții ni-i pășunează cu vitele sale și oile și vitele noastre nu ni le permite pe munții noștri... din vechime a fost obiceiul să ne minăm oile în munții noștri... ”

¹⁴ *Ibidem*, p. LXXXV.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ D. Prodan, *Iobăgia...*, vol. I, p. 336.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ D. Prodan, p. 250.

și oile noastre ni le-a mînat la curtea sa și pe păcurari ni i-a băgat în temniță. . . și sîntem siliți să părăsim munții. . . și să ne prăpădim cu tot satul atît boierii cît și iobagii“¹⁹⁾.

. . .

Pentru perioadele de care ne ocupăm, practicarea păstoriului alături de agricultură a cunoscut și aici o dezvoltare intensă, produsele obținute asigurînd un echilibru stabil vechii economii țărănești. Numărul mare de stîni amintite în documentele vremii e un indiciu că Țara Făgărașului a cunoscut formele tradiționale întîlnite în majoritatea zonelor pastorale din țară.

Creșterea numărului de oi în Țara Făgărașului poate fi urmărită statistic începînd cu secolul al XVII-lea, cînd statutele și conscrierile în urbarii devin obișnuințe ale cancelariilor fiscale ale vremii. Faptul că stăpînul domeniului ținea oi proprii, îl aflăm dintr-o scrisoare din anul 1549 a castelanului Matei Daczo, în care sînt precizate condițiile de angajare a cioabanilor²⁰⁾. În anul 1632 Cetatea Făgărașului avea 16.984 oi, curtea din Porumbacul de Jos și cea din Comana de Jos 4417²¹⁾. Conscriptiia fiscală făcută în anul 1640, în 23 sate întregi și 23 părți de sate, a înregistrat 24 179 capete de oi și capre²²⁾, iar cea a districtului și orașului Făgăraș, făcute în anii 1721—1722, arată că numărul oilor preoților, boierilor și iobagilor era de 13 586 capete, exceptînd pe cele ale curții fiscale și ale nobililor²³⁾. De asemenea, urbariul din anul 1758, menționează că la Făgăraș se percepea zeciuala pentru un număr de 50.000 oi, capre și porci²⁴⁾; în această cifră intrau probabil și oile care iernau în Țara Românească.

Cu toate acestea, din conscripțiile ulterioare ale cîtorva sate, se poate constata o scădere considerabilă a numărului de oi în secolul al XVIII-lea²⁵⁾. Cauzele principale ale acestui fenomen par a fi seceta și foametea dintre anii 1717—1718 și greutățile generate de așezarea armatei austriece în Țara Făgărașului între anii 1718—1739²⁶⁾. Toate declarațiile făcute la

¹⁹ H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmășe românești*, Ed. Academiei București, 1964, col. I, p. 196.

²⁰ D. Prodan, *Iobăgia*..., vol. II, p. 20.

²¹ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. LXXXIII.

²² *Ibidem*.

²³ Al. Bărbat, *op. cit.*, p. 42.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 368—369.

²⁶ Al. Bărbat, *op. cit.*, p. 43.

anchetele din anul 1726²⁷) vorbesc de noi obligații impuse satelor pentru întreținerea cirezilor de vite ale împăratului, cailor soldaților etc.

. . .

Prezintă interes și cele câteva aspecte, stabilite documentar, cu privire la plata păstorilor și la dijmele cunoscute pe domeniul Făgăraș.

O știre din anul 1549 precizează că angajarea ciobanilor se făcea de la Sf. Gheorghe pînă la Sf. Dumitru, perioadă pentru care primeau două oi din 200, de două ori haine și pieile de la oile moarte, sau o sărică. Unui om, pentru slujba pe o lună, i se mai dădeau o ciblă de grîu, lapte în timpul verii și brînză iarna. Pe zi avea obligația să facă un caș, începînd cu ziua de Sf. Gheorghe, iar după ziua de Sf. Urban, cînd se întăroau mieii, să facă cîte trei. Cel ce îngrijea de măieriști (stîni), mai primea în plus a șaptea parte din caș²⁸). De asemenea, între anii 1758—1788 păstorii fiscali primeau anual 6 cibele de grîu sau secară, 6 cibele de porumb și 24 perechi de opinci²⁹).

Privitor la dări, precizăm că pe domeniul Făgărașului nu apare quinquagesima, dare atît de cunoscută în restul Transilvaniei, prestată față de rege, deoarece în perioada cînd aceasta s-a generalizat, Țara Făgărașului făcea parte din Țara Românească. Nu se întîlnește aici nici datul oilor, obligație la care erau impuși numai românii din Transilvania³⁰. După unele mențiuni de scutiri însă, întîlnite în daniile făcute boierilor, putem presupune că asemenea dare exista încă din vremea domnilor munteni. Astfel, un hrisov al lui Mircea cel Bătrîn conține însemnarea „să se odihnească ei de dijmă de oi și de vămuitul porcilor. . .³¹)“.

Din multiplele obligații în natură, muncă și bani, prestate către curțile feudale, în perioada următoare, vom nota pe cele legate de creșterea oilor. Între anii 1560—1570 fiecare sat dădea anual cîte 2—6 ocale de unt³². Zeciuala se lua și din oi, după cum se plîng iobagii din Viștea de Sus: „primăvara cînd e vremea dijmei mieilor nu ni-l lua cum am avut obiceiul pînă acum... și toamna cînd îi noatină atunci sîntem si-liți să-l dăm... și atunci berbecuțul nu-l ia fără caută să fie o mială fru-

²⁷ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 277—346.

²⁸ *Ibidem*, p. LXXXIV.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ D. Prodan, *op. cit.*, vol. I, p. 289.

³¹ *Ibidem*.

³² Ștefan Meteș, *Viața agrară, economică a Românilor din Ardeal și Ungaria*, București 1921, p. 249.

moasă...³³. În anul 1623 întâlnim obligația ca pământurile cetății să fie gunoite timp de două săptămîni cu cîte 500 de oi, iar de la stînilor din munți să se ia, pe seama castelanului suprem al cetății, cîte doi cași mari sau 48 fonți de brînză, iar mai tîrziu cîte trei florini³⁴. Convertirea treptată în bani a acestor obligații e atestată și de urbaniul orașului Făgăraș din anul 1758, care menționează că anual se ia de la turme în total cam 20 000 de capete — suma de 125 florini renani³⁵.

. . .

Practicarea păstoritului a contribuit printre altele și la apariția și dezvoltarea unor meșteșuguri și industrii țărănești în zonă. În afara industriei casnice, prelucrarea unor importante cantități de lînă se făcea cu ajutorul instalațiilor tehnice minate de apă, existente aici în număr mare. Între anii 1721—1722 în tot districtul sînt conscrise 66 pive și un număr mare de dirste și viltori, care îngroșau straie, bubouri (sarici), pănură pentru zeghi și cioareci.

Fiecare sat avea cojocari, pielari și tăbăcari. Cei mai de seamă erau considerați tăbăcarii din Făgăraș, constituiți în breaslă cu statut aprobat la 28 martie 1643 de către Gh. Rakoczy I, precum și cei din Beclean, Arpașul de Sus, Cîrțișoara și Ileni³⁶.

. . .

Transhumanța pastorală, fenomen cunoscut în satele din sudul Transilvaniei încă din feudalismul timpuriu³⁷ a fost prezentă și în păstoritul făgărașan. Proprietățile asupra unor munți în Țara Românească, vecinătatea graniței oficiale, precum și existența numeroaselor trecători, au făcut ca mînarea turmelor pe pășunile alpine ale Țării Românești să constituie o obișnuință a localnicilor.

În 1632 de pildă, Cetatea Făgărașului și curțile din Porumbacul de Jos și Comana de Jos aveau împreună aproape 27 000 de oi peste munți³⁷, înregistrate și de vătafii de plai din Făgăraș³⁹. Se întîlnesc și iobagi fiscali

³³ *Ibidem*, p. 276.

³⁴ Al. Bărbat, *op. cit.*, p. 34.

³⁵ Ștefan Meteș, *Situația economică...* p. LXXXIV.

³⁶ *Ibidem*, p. CII.

³⁷ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Edit. Casa Școalelor, București, 1944, p. 88.

³⁸ Ștefan Meteș, *Păstorii ardeleni din Principatele Române*, Arad, 1925, p. 18.

³⁹ Al. Bărbat, *op. cit.*, p. 46.

care aveau oi mai multe și pe care le țineau la iernat în Țara Românească. „Aceștia fac ciștiguri bune și se hăzuiesc“, după cum menționează un urbariu al comunei Berivoff Mari⁴⁰.

La începutul sec. al XVIII-lea fenomenul transhumanței ia amploare. Astfel, în anul 1726 trec în Țara Românească din toată Țara Făgărașului 50 000 de oi și 3 000 vite mari⁴¹. La acestea s-ar mai putea adăuga și alte informații care atestă rolul important al păstoritului transhumant local.

Totuși, în comparație cu zonele similare din sudul Transilvaniei, cum sînt Mărginimea Sibiului, Săcelele, Branul, Covasna și Brețcu, intensitatea fenomenului transhumanței în Țara Făgărașului este mult mai mică. În timp ce în prima jumătate a sec. al XVIII, numai din Țara Birsei treceau Carpații peste 500 000 de oi⁴², Făgărașul înregistra doar cifra de 50 000. Pentru aceasta, se pare, realitățile actuale etnografice și de cultură spirituală ale zonei sînt relativ sărace în relevarea unei vieți pastorale dezvoltate în trecut. Păstorii făgărășeni au fost mai mult paznicii vetrelor lor, menținându-și pozițiile economice prin gospodăriile lor autarhice⁴³.

Concluzionînd, caracteristica principală a păstoritului local între secolele XIV—XVIII este dată de pendularea ciclică cu turmele între gospodărie, pășunea din hotarul satelor și stîniile din munți. Transhumanța rămîne totuși un fenomen sporadic, care va dispărea treptat la sfîrșitul secolului XIX și începutul celui de-al XX-lea.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 44.

⁴¹ Bujor Surdu, *Urbariile Domeniului Făgăraș*, în *Revista Arhivele* nr. 2, București, 1958, p. 238.

⁴² C. Popescu, *Construcțiile pastorale din munții Branului*, în *Cibinium*, Sibiu, 1973.

⁴³ Al. Bărbat, *op. cit.*, p. 44.

DIE SCHAFZUCHT IM FOGARASCHER LAND IM 14.—18. JAHRHUNDERT

(ZUSAMMENFASSUNG)

Auf Grund eines reichen Quellenmaterials, das er in Archiven und in der einschlägigen Fachliteratur gefunden hat, schildert der Verfasser einige Kennzeichen der historischen Entwicklung der Schafzucht im Fogarascher Land im 14.—18. Jahrhundert.

Es werden Aspekte betreffend die Weiden und die Benützung der Gebirgsalmen beschrieben, sowie die Anzahl der Schafe und die lokalen Abgaben der Hirten angeführt. Der Verfasser versucht, Schlussfolgerungen über die Art und Charakteristik der Schafzucht in diesem Landesteil zu ziehen.

DATE ETNOGRAFICE PUȚIN CUNOSCUTE PRIVIND SATELE BRĂNELE ÎNTR-O PUBLICITATE DIN ANUL 1908

de OLIVIA MORARU

Publicațiile unor cercetători etnografi din generațiile trecute și prezente, fac cunoscute o serie de aspecte ale culturii materiale și spirituale create de-a lungul vremurilor, de locuitorii satelor brănele.

La baza lor stau, rezultatele cercetărilor directe pe teren și, desigur, consultarea bibliografiei de specialitate, referitoare la această zonă etnografică din Țara Birsei.

Publicația care face însă obiectul studiului nostru, puțin cunoscută cercetătorilor etnografi, a fost păstrată ca un rar exemplar, de unul din descendenții autorului. Este cu atât mai valoroasă cu cât aceasta se referă la deceniile de mijloc ale secolului al XIX-lea și la începutul celui de al XX-lea, perioade pentru care terenul nu mai oferă cercetătorului pluralitatea de mesaje semnificante, așa cum se desprind din conținutul acesteia.

Înainte de a trece la datele etnografice puțin cunoscute, transmise de Iosif Pușcariu prin cartea „Povestiri de-ale lui Moș Barbă-Albă“, tipărită în anul 1909 la Brașov, considerăm necesară o scurtă incursiune în biografia celui care poate fi considerat primul etnograf localnic al satelor brănele.

Iosif Pușcariu s-a născut la 11 decembrie 1835 în comuna Sohodol Bran, în numeroasa familie a preotului Ion Leonte Pușcariu. Pasiunea scrisului o moștenește de la bunicul său Bucur Pușcariu¹, de la care au rămas mai multe manuscrise în litere chirilice și latine printre care amintim: „Sinaxarul bisericii ortodoxe“ scris în anii 1786—1789, legat în piele, cuprinzând 156 file. Manuscrisul se află în prezent în arhiva muzeului bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului.

---

¹ Familia brăneană Pușcariu apare inițial sub numele de Pușcașu.

Cel care i-a sădit însă sentimentul prețuirii tradițiilor poporului, a vieții satului natal, a fost tatăl său, al cărui merit este acela de a fi fost primul culegător de versuri populare, debarasându-se prin aceasta de stricta preocupare a însemnărilor cu caracter religios. De la Ion Leonte Pușcariu ne-au rămas în manuscris versurile populare spuse de „credincerii” (pețitorii) ce umblau la pețit, într-un limbaj specific. Aceste versuri fac referiri nu numai la obiceiurile legate de nuntă, la ocupația păstoritului, la tehnica industriei casnice textile, ci și la pregătirea și cunoștințele de limbă slavonă și latină ale cărturarului, prin acea formulă de la sfârșitul manuscrisului „pisah ego moj greașnii”. Leonte Popovici ot Bran, Sohodol, anno 1788².

Iosif Pușcariu, al șaselea fiu al lui Ion Leonte Pușcariu, începe să învețe scrisul și cititul la vârsta de 9 ani în școala din satul natal, pentru ca în anul 1847 să treacă la școala românească din Brașov în clasa a II-a, avându-l coleg și pe Titu Maiorescu. Închizându-se școlile în primăvara anului 1849, din cauza evenimentelor din timpul revoluției, pleacă împreună cu părinții săi la Rucăr, unde pînă în toamna anului 1850 se angajează ca băiat de prăvălie reluîndu-și studiile la Liceul Luteran din Brașov³.

Clasele 5—8 le termină la gimnaziul din Sibiu, iar la îndemnul fratelui său mai mare Ioan, se înscrie la Academia de Drept din Sibiu.

În timpul studenției sale, la Sibiu, Iosif Pușcariu redactează foaia umoristică „Calicul”, mult apreciată de publicul sibian⁴.

Terminînd Academia de Drepturi, între anii 1861—1867 ocupă diferite funcții, ca pretor în cercul Veneția din comitatul Făgărașului, judecător la Făgăraș și judecător în cercul Bran. În 1867 se stabilește în Brașov unde profesează avocatura, îndeplinind între timp mai multe funcții publice: membru în Consiliul Municipal, membru și apoi președinte al Eforiei școlilor române din Brașov. Aici s-a remarcat și printr-o activitate pe tărîm cultural redactînd între anii 1875—1877 cea dintîi foaie politico-umoristică din Brașov, „Cocoșul Roșu”. Din cauza nenu-

² „Am scris eu mult păcătosul Leonte Popovici din Bran, Sohodol, în anul 1788”.

Se semnează Popovici după moda vremii, pătrunsă și aici probabil din Banat.

³ I. Pușcariu, „Preoții cărturari din comuna Sohodol-Bran” — biografie, manuscris.

⁴ Ion Breazu „Povestitori ardeleni și bănațeni pînă la unire” Cluj 1937, pag. 286.

măratelor note satirice țintite spre guvernul maghiar, revista a fost interzisă în cel de al treilea an de apariție⁵.

Sumarele date biografice le completăm cu un portret: „Iosif Pușcariu a fost un fiu vrednic al comunei Sohodol, un bun sfătuitor și apărător al intereselor obștești și al multor concetățeni sohodoleni și brăneni din vremea sa”⁶.

Începînd cu anul 1898 Iosif Pușcariu își așterne pe hîrtie amintirile, cu scopul de a face cunoscut, așa cum însuși o spune în prefață: „Traiul simplu, patriarhal și de multe ori plin de poezie a vremilor cînd m-am născut eu să stîngă pe zi ce merge. În cești 50 de ani în urmă s-au schimbat și pe la noi atîtea, încît nepoții noștri au ajuns să nici nu-și poată închipui stările dinainte cu o jumătate de veac”. Și în continuare spune: „Le-am povestit tuturor acelor, cărora li-e drag trecutul neamului lor. Mai ales viața și referințele din Bran, a locului unde m-am născut și la care cu drag mă întorc totdeauna, sînt povestite aici așa cum l-a tăiat capul pe un bătrîn care nu a avut niciodată pretenția să fie autor”⁷.

De remarcat este faptul că în expunerea materialului atît de documentat și amplu exemplificat, autorul a urmat un plan logic și analitic. Prima parte a cărții cuprinde date autobiografice, iar a doua, prețioase informații de etnografie și folclor privind așezările brănene.

Intuind interesul deosebit ce-l prezintă arhitectura țărănească pentru cunoașterea culturii materiale populare, autorul face o anumită descriere a locuinței „colibașilor“, în baza căreia se pot trage concluzii cu privire la tipul cel mai vechi de locuință din această zonă muntoasă. Referirile la casa veche de 120 de ani cu „vălețul“ încrustat în grindă ne conduc la cunoașterea condițiilor economice și de viață socială din acea perioadă. „Casa care poate fi privită drept tip al caselor brănene era clădită din material moale, adică din birne de molift, lucrute cu multă măiestrie și cioplită în patru muchi una ca alta. Casa forma un oblong, avea trei încăperi și un celar. Intrai în tindă și din tindă intrai în odaia dinainte. Tot din tindă intrai într-o odaie mai mică, în stînga unde ședeau și dormeau oamenii iarna”⁸.

⁵ C. Diaconovich „Enciclopedia Română“ Sibiu 1904, tom. III.

⁶ A. I. Pușcariu, „Biografia lui Iosif Pușcariu“ Biblioteca Municipală Brașov, fond Pușcariu, manuscris.

⁷ I. Pușcariu „Povestiri de-ale lui Moș Barbă-Albă“, Brașov, 1909 partea I-a pag. I.

⁸ I. Pușcariu „Povestiri de-ale lui Moș Barbă-Albă“, Brașov, 1909 partea II-a pag. 10.

Locuitorii așezărilor brănene, trăind într-un ținut acoperit de imense păduri și-au construit adăposturile și în primul rînd casele din lemn în tehnica pe care Ioan Pușcariu astfel o menționează: „Casa după ce se încopcia și se acoperea cu șindrila se împăna mai întîi cu pene de lemn de stejar... care se băteau în birnele de brad pe dinăuntru și pe dinafară la depărtare una de alta de $1/2$ —1 cm. Între aceste pene se arunca lut pînă se acopereau penele. După ce se usca și se crepa puțin lutul, se da încă o spoială de lut și după aceea se văruia alb pe dinăuntru și dinafară. Astfel își făceau oamenii casele, care țineau pînă la 150 de ani și era totdeauna cald în ele”⁹.

Din prezentarea interiorului casei, a dispunerii mobilierului din fiecare încăpere în parte, se constată că la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începuturile celui următor se utiliza în mobilarea interioarelor piese confecționate din lemn „văpsit cu fel de fel de flori“, cum era renumita ladă de zestre, de Brașov, unghierul, cuierul cu provaz, lavița acoperită cu zăvadă, și mobilier din lemn cu decor incizat. Decorul interiorului era completat cu produsele industriei casnice textile: păritare, zăvade, ștergare de borangic, de in și bumbac. Mai aflăm că în perioada descrisă, pătrunseseră și în această subzonă icoanele pe sticlă produse de meșterii iconari de la Nicula, a căror artă este preluată și de către cei din Scheii Brașovului.

Cuptorul de cărămidă sau „căhăli“, care cuprindea un sfert din interiorul camerei unde era instalat, servea și ca loc de dormit, avînd vatra deschisă. Imaginea acestui interior de casă din Bran denotă nu numai preocuparea pentru aspectul decorativ, pentru o compoziție armonioasă, ci și pentru utilizarea practică, fapt evidențiat prin însăși plasarea după o anumită schemă a pieselor cu funcții utilitare (lada de zestre, unghierul, lavița, patul, soba din căhăli).

Datorită mediului natural înconjurător, a condițiilor sociale, caracterul construcțiilor anexe din subzona Branului, este o expresie a de a produce bunuri pentru întreținerea familiei cît și pentru apă-varietății funcțiilor acestora, a necesităților gospodarului brănean, rarea lor. Cu enumerarea și descrierea construcțiilor anexe, în ordinea legării de casă, (grajdul pentru viței, oi și capre), supolatra șura cu cele 2 grajduri, cleveceriul) autorul încheie prezentarea gospodăriei brănene cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de gospodărie cu

⁹ I. Pușcariu *Povești de-ale lui Moș Barbă-Albă*, Brașov, 1909 partea II-a pag. 11.

ocol întărit¹⁰ sau cu curte închisă¹¹ astfel: „casele acestea au aspectul unui castel, în care se închideau noaptea să fie păziți oamenii și vitele de invaziuni vrășmașe și de lupi“¹².

De fapt, în general, funcția economică a acestui „vechi tip de gospodărie cu curte închisă și întărită, a corespuns necesităților izvorite din interferența unor ocupații tradiționale practicate ca surse materiale complementare, în formele specifice de valorificare, înlesnite de mediul geografic al zonelor muntoase și forestiere: păstoritul (îndeosebi de pendulare dublă), agricultura (de munte), pădurăritul, vânătoarea, albinăritul, pescuitul¹³.

Pe fundul temei obiceiurilor legate de nuntă, sînt tratate sub toate aspectele, ocupațiile și meșteșugurile practicate de locuitorii satelor brănene.

Păstoritul fiind tratat, așa cum ne este cunoscut în literatura de specialitate ne oprim doar asupra obiceiului legat de tunsul oilor, mai puțin cunoscut. „Tunsul oilor în Bran era ca culesul viilor la Dealul Mare, timpul în care se făceau chefurile cele mari. Lăutarii mergeau de la o tirlă la cealaltă. Ciobanii făceau sara focuri, bărbații oieri și bătrînii chefuiau sara la cîrșmă sau la un loc unde se tundeau oile. Femeile îmbrăcate în vesminte de sărbătoare să zbencuiau cu bărbații. Chefu ținea 5—6 zile pînă se isprăvea tunsul. După tuns, ciobanii se suiau cu oile la munte și se așezau la munte“¹⁴.

Pe lîngă păzitul și mulsul oilor ciobanii brăneni mai practica și diferite îndeletniciri ca: cioplitul măiestrit al lingurilor de lemn de jepi, „împeștrițitul“ bitelor din lemn de corn sau al furcilor de tors destinate fetelor sau nevestelor, cu confecționarea căpeștelor, bicelor din piele, a nojițelor din păr de cal, a frielor. Toate aceste obiecte făceau parte din inventarul obligatoriu al ciobanului în momentul prezentării ca ginere, în fața miresei.

Nunta, cu obiceiurile legate de acest eveniment, fiind însă motivul principal al abordării temelor de etnografie, și artă populară, vom insista și noi mai mult asupra ei.

¹⁰ Arta Populară Românească (red. resp. Florea Bobu Florescu, Paul Petrescu), București, 1969, pag. 164.

¹¹ N. Nunăre, *Studiul gospodăriei țărănești cu curte închisă în Cumidava III* Brașov 1969.

¹² I. Pușcariu op. cit. partea II-a pag. 12

¹³ N. Dunăre op. cit. pag. 509

¹⁴ I. Pușcariu op. cit. partea II-a pag. 24—25.

Importanța acestui eveniment reese din însăși perioada de 5—6 zile în care se desfășurau toate etapele.

Referindu-se la port aflăm că ginerele era pieptănat, ras pe frunte, cu pletele lungi pe spate așa cum de altfel purtau părul bărbații din aproape toate localitățile Țării Bîrsei. „La șerpariu nou roșiu, cu zăngănele, cu teaca cu cuțite și furculiță, . . . el avea o ploscă nouă mai mare ca a miresei, în mină, plină tot cu rachiu cu miere”¹⁵. Mireasa sta alături de el, în fața preotului, îmbrăcată în vestminte de sărbătoare, ținând în brațe un buchet mare de flori „împănat cu cetină“, astfel încît foarte puțin i se vedeau ochii.

După întrebările de rigoare, adresate de preot în legătură cu scopul vizitei, la care răspundea „vornicelul“, se trecea la oficierea logodnei, urmată imediat de întocmirea foii de zestre, atît a marelui cît și a miresei.

Logodna fiind încheiată, micul ospăț ce va avea loc în casa preotului, cu merindele aduse de oaspeți, urma petrecerea de logodnă, ce avea loc în casa marelui, unde de fapt, erau așteptați de chemători și lăutari.

Festivitățile, cu toate obiceiurile legate de actul căsătoriei începeau aproximativ la 3 săptămîni după logodnă, vineri după amiază. Sîmbăta fiind ziua pentru invitații, grupul de 16—20 chemători, format din bărbați, rude sau prieteni apropiați, plecau, călări cu cîte o ploscă în mină, pe la casele celor care urmau să participe la nuntă. Între timp se pregăteau mîncărurile pentru ospăț.

Duminecă dimineată începea gătitul miresei, în celarul luminat de cîte 3—4 luminări din ceară de albine, obținute în casă.

După ce mireasa se spăla cu așa numitul săpun de cocoșiu (cocos) se încălța cu cismele roșii, se îmbrăca cu ia țesută de ea din pînză de bumb amestecată cu borangic ale cărei mîneci aveau o lungime de 2 m, răsucindu-le pe mină pentru a deveni mai scurte. Peste ie se încingea cu briul roșu lat de 20 cm, apoi puneă fotă iar peste fotă se lega cu brăciile, țesute din lînă. Un adevărat ceremonial sărbătoresc constituia pieptănatul părului miresei, de către o femeie pricepută sau chiar de nașă. Cu ajutorul unui fus, se trasa pe mijlocul capului o cărare, despărțind părul în două părți egale. Părul adus în spate, se împletea în două coșite, apoi se „împăna“ cu tot felul de flori, naturale atunci cînd sezonul o permitea, artificiale iarna. Capul se împodobeă cu o „bortă“ (cunună) de argint suflată cu aur, iar la gît se puneă salba de 80—100

¹⁵ I. Pușcariu op. cit. partea II-a pag. 19.

sfanți de argint, intercalați cu icusari de 5 sfanți, care atârneau în mai multe rinduri pe piept. Prin numărul monedelor, prin metalul (aur, argint, aramă) din care erau făcute, salba avea rostul să sublinieze starea materială a purtătoarei.

O cațaveică din piele albă de miel, fără mîneci lungă pînă la genunchi, sau un pieptar scurt, tot fără mîneci, ambele piese brodate de cojocarii din Bran, completau costumul miresei, a cărei strălucire decorativă era determinată de dublul său rol funcțional: practic și decorativ.

Astfel gătită, mireasa rămînea în celar, pînă la sosirea mireului în numele căruia vornicul rostea cererea, în versuri:

„Noi amîndoi	Ageri la minte
„acești doi	Buni de cuvînte,
Mici de stat	Ne-a ales
Buni de stat	Și ne-a trimes
Mici de statură	Căprioara s-o căutăm
Buni de gură	Și de știre iuți să-i dăm“.

Răspunsul dat fiind de vornicul miresei tot în versuri, mireasa însoțită de nună ieșea din casă și întregul alai se îndrepta spre biserică în chiuiturile nuntașilor. Ospățul se ținea în casa mirelui timp în care se juca de preferință „moiceanca“, „chindia“, „sîrba“, „briul“ și „chipărata“.

Luni, fiind numită ziua „terfelor“, femeile duceau după amiază „savonul“¹⁶ și lada cu zestre a miresei la casa mirelui, unde, în cîntecul lăutarilor se continua nunta pînă spre miezul nopții. Ospățul se relua și în zilele următoare astfel: „marți merg în calea mare, adică merg la părinții mirelui, miercuri merg în calea mică, la părinții fetei. Joi convin cu toții la nănașul care asemenea îi ospătează“¹⁷, pînă noaptea cînd se termină nunta.

Pornind de la complexitatea unui bogat material faptic neconsensat pînă la acea dată încă, în literatură, autorul a reușit să ne transmită tabloul veridic al specificului satelor brănene la o anumită epocă dată, tablou completat în zilele noastre prin rezultatul cercetărilor.

Valoarea cărții lui Iosif Pușcariu este deosebit de importantă prin amănunțele documentare transmise putînd fi considerată ca prima monografie etnografică a satelor brănene.

¹⁶ „Savon“, brăcii pentru înfășatul copilului.

¹⁷ I. Pușcariu *op. cit.* pag. 39 — 40.

WENIG BEKANNTE VOLKSKUNDLICHE ANGABEN ÜBER DIE DÖRFER BEI BRAN (TÖRZBURG) IN EINEM DRUCK AUS DEM JAHRE 1909

(ZUSAMMENFASSUNG)

Von dem Buch „Povestiri de-ale lui Moș Barbă-Albă“ (Erzählungen des Alten Weissbart), das von Iosif Pușcariu im Jahre 1909 in Brașov (Kronstadt) gedruckt wurde, wird heute ein Exemplar von den Nachkommen des Verfassers als grosse Seltenheit aufbewahrt.

Die volkskundlichen Angagen dieses Buches beziehen sich auf das Ende des 18, und den Beginn des 19. Jahrhunderts.

Aus den biographischen Angaben des ersten Teiles des Buches geht hervor, dass Iosif Pușcariu im Dezember 1835 in Sohodol-Bran in der kinderreichen Familie des Pfarrers Ion Leonte Pușcariu geboren wurde.

Von seinem Grossvater, von dem sich mehrere Handschriften mit kyrillischen und lateinischen Buchstaben erhalten haben, erregte Iosif Pușcariu die Liebe zum Schreiben, während er von seinem Vater das Gefühl für Volksüberlieferungen mitbekam.

Aus dem Bestreben heraus, seinem Nachkommen „das einfache patriarchalische und oft poesievolle Leben früherer Zeiten“ bekannt zu machen, begann er in seinem siebenten Lebensjahrzehnt seine Erinnerungen niederzuschreiben.

In dem zweiten Teil des Bandes sind wertvolle, bisher unausgewertete volkskundliche Daten über die Dörfer bei Bran enthalten. Die volkskundlichen Aspekte werden in ihrer gegenseitigen Abhängigkeit zu den wirtschaftlichen Bedingungen, zum gesellschaftlichen Leben und zur natürlichen Umwelt beschrieben.

So ist das Törzburger Gehöft, das mit seinen Nebengebäuden einen befestigten Hof bildet, eine Folge der bewaldeten Gebirgsgegend und der wirtschaftlichen Funktionen, die sich aus dem Nebeneinanderbestehen mehrerer althergebrachter Beschäftigungszweige wie Viehzucht, Ackerbau, Waldwirtschaft und Jagd ergeben.

Anhand der Hochzeitsbräuche werden die Beschäftigungen, die Gewerbe sowie die Volkstrachten ausführlich beschrieben. Betreffend die Volkstracht werden alte, inzwischen verschwundene Bestandteile dersel-

ben erwähnt, wie z.B. ein Trachtenhemd, die Kopfbedeckungen sowie die Haartracht bei Männern und Frauen, der Schmuck und die Brauttracht während der verschiedenen Etappen der Hochzeitsfeier.

So hat Iosif Pușcariu, ausgehend von einem reichen und vielseitigen Tatsachenmaterial ein wahrheitsgetreues Bild der Volkskunde seiner Zeit aus den Dörfern bei Bran übermittelt. Dank der vielen-dokumentarischen Einzelheiten wird dies Buch zur ersten volkskundlichen Monographie der Dörfer bei Bran.

PODOABE MEDIEVALE, OPERE ALE ARGINATRIILOR BRAȘOVENI

de MINERVA NISTOR

Posibilitatea de a purta veșminte bogat ornamentate cu podoabe costisitoare de argint aurit și pietre scumpe, influențate, chiar dependente de moda apuseană, se remarcă de timpuriu în costumele orășenesc din Transilvania. Această dependență a durat pînă la 1526 (lupta de la Mohacs) cînd Transilvania este izolată de moda apuseană pentru o perioadă lungă de timp¹.

Podoabele la care ne vom referi (fig. 1, 2, 5), ca de altfel podoabele medievale săsești în general : paftaua (Heftel), brîul (Spangengürtel) și acul de prins marama (Bockelung), sînt răspîndite și în această zonă ca parte integrantă a costumului popular săsesc, concomitent cu creșterea bunăstării, rezultat al dezvoltării meșteșugurilor și comerțului. Documente și reprezentări iconografice brașovene atestă includerea acestor podoabe în costumele naționale ale patricienilor și soțiilor de meșteri brașoveni. Pe tabloul original aflat la parohia Bisericii Negre din Brașov, datat 1644, este reprezentată Margarethe Forgats, soția preotului de la această biserică, Petrus Mederus, cu podoabe caracteristice² (fig. 1). Pe o acuarelă din secolul al XVIII-lea, este reprezentată o cizmăreasă din Brașov cu podoabe similare (originalul la Muzeul Brukenthal din Sibiu, fig. 2).

Paftaua, brîul și acul de prins marama, au fost podoabe utilizate și de femeile înstărite din Brașov, pînă tirziu în secolul al XVIII-lea, cînd și-au schimbat portul, după moda timpului, cu cel apusean (franzuzesc).

¹ Julius Bielz, *Portul popular al sașilor din Transilvania*, București, 1956, p. 9, (fig. 1 este reproducă din această lucrare, p. 9).

² Emil Sigerus, *Das Heftel, Kalender Siebenbürger Volksfreundes*, Sibiu, 1910, p. 94 ; Anamaria Haldner, *Cîteva probleme în legătură cu podoabele săsești medievale*, în, *Studii și comunicări*, vol. 13, Muzeul Brukenthal, 1817 — 1967, Sibiu, 1967, p. 24.

Podoabele sînt răspîndite și la țară, mai simplificate, unde se mențin din generație în generație, pînă astăzi. Ele vor fi integrate portului popular săsesc, care s-a dezvoltat preluînd formele moștenite din trecut și cele incluse din moda orășenească, transformată pe parcurs.

În registrul de decese, moșteniri etc., din anii 1570 — 1602, de la parohia evanghelică Cristian — Brașov sînt menționate printre altele și podoabele care ornamentau costumul țărănesc din localitate ca : paftaua de forma florii de griu, briul negru de catifea cu 7 — 9 agrafe de argint asemănător briului nostru din pl. XII B, briul roman cu 11 butoni de argint și briul roman brodat (Gürtelborten) cu 5 — 7 — 9 butoni argintați sau aurii. Marama „Haupttücher“ (vâl, simplu sau dublu) lungă de 2 coți, era prinsă cu ace colorate. Din acest registru reiese (contrar afirmațiilor unor cercetători) că podoabele se generalizează la țară, mult înaintea dispariției lor la oraș³.

În decursul anilor, prin contactele permanente, se resimt, cum era și firesc, influențe reciproce în costumul național ca de exemplu în zona Țirnavelor și Țării Birsei (de care ne ocupăm), îndeosebi în aceasta din urmă, mult mai avansată din punct de vedere economic. Astfel și podoabele săsești vor fi preluate și incluse în componența costumului popular secuiesc, ceangăiesc și românesc⁴.

Ne vom ocupa de cîteva piese de port sau componente ale acestora, începînd cu paftaua, cea mai caracteristică dintre podoabele săsești. Ea are în Transilvania o istorie de secole, provenită din fibula rotundă germanică (Heftel) (secolul al XI-lea)⁵. Deși preluată aici în perioade în care în alte țări ale Europei (Germania) nu mai era demult purtată ea se generalizează fără modificări esențiale, cu toate transformările prin care a trecut în perioada goticului și a Renașterii⁶. Încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea, în colecția de izvoare a orașului Brașov sînt menționate testamentar donații de paftale. Astfel, în inventarul de succesiune al lui Granen Els din Brașov (1527), este amintită și o pafta, iar în 1529 este amintită soția lui Georg Gras, care dăruiește o pafta bisericii evanghelice din Brașov⁷. După reforma religioasă a sașilor din Transilvania, reformă

³ Ernst Rothbächer *Spangengürtel altes Bauernstück*, in „Karpsten Rundschau“, nr. 2/14 Ianuarie 1972.

⁴ Victor Roth, *Kunstdenkmäler aus den sächsischen Kirchen Siebenbürgens I. Goldschmiedearbeiten*, 1922 ; I. Bielz, op. cit., p. 33 ; Candid Mușlea, *Istoria Bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului*, vol. I, Brașov, 1943, p. 41.

⁵ I. Bielz, *Portul popular al sașilor din Transilvania*, Buc. 1957 p. 9 ; Idem, *Arta aurarilor sași din Transilvania*, p. 33.

⁶ Anamaria Haldner, op. cit., p. 23.

⁷ *Ibidem*, p. 28.

care la 1550 devine lege prin votul Universității Săsești, paftaua a constituit podoaba permanentă a femeilor burgheze, pînă cînd portul lor s-a schimbat sub influența modei apusene. Ea a fost răspîdită și la țară unde se păstrează și astăzi cu sfințenie, purtată de fete la sărbătoarea majoratului⁸.

În general, paftalele au fost executate la început din argint aurit, pentru ca în secolul al XIX-lea să fie presate (din alamă), fiind purtate îndeosebi de fetele de ceangăi din Săcele (care le-au preluat de la sași)⁹.

A doua piesă componentă a podoabei medievale săsești, supusă și ea la începuturile ei influențelor venite din apus, este briul, generalizat în Transilvania înainte de 1526, perioada dependenței de moda germană¹⁰.

Majoritatea exemplarelor de care ne ocupăm aparțin secolelor XVII — XVIII, respectiv stilului epocii (baroc) și sînt executate de meșteri argintari în tehnici felurite: turnare, cizelare, sau în repoussé. Pentru ștanțarea lor și în general a obiectelor de argint și de aur, erau întrebuințate poansoane (ca acelea aflate în colecția muzeului — pl. 1 a).

Ornamentarea cheotoarelor (paftalelor) briiilor, era extrem de diversă, cum reiese și de pe cele peste 20 de prototipuri (pl. 1 b) aflate la muzeul nostru, confecționate din cupru în tehnica bombajului. După varietatea modelelor reiese că meșterii confecționau matrițele la comandă după gustul clientului. Deși nuanța barocă se regăsește la majoritatea briiilor, avînd toate o decorație vegetală încărcată (flori de lalea, bujori etc.), au totuși cîteva individualități perfect distincte.

În colecția muzeului se află și briie mici pentru fete, confecționate din alamă argintată și sticlă colorată, avîndu-se probabil în vedere că în scurt timp rămîneau mici, sau puteau fi mai ușor pierdute. Comenzile fiind reduse și materialul de proastă calitate, pentru meșter nu era rentabilă confecționarea de matrițe speciale, cu motive adaptate stilului epocii. De aceea el folosea și modele mai simple cum ar fi nituirea ornamentului dorit, cu poansoane pe o foaie subțire de metal (alamă, pl. 1a).

După funcționalitatea briiilor, așa cum reiese și din lucrările de specialitate, distingem trei variante ale acestora: 1) briie ce se fixau pe talie marcînd-o, închizîndu-se în două cîrlige lipite la capetele paftalelor, majoritatea fiind protome de șarpe (semne simbolice, fig. 1); 2) briie la care

⁸ I. Bielz, *Portul popular al sașilor din Transilvania*, p. 10.

⁹ E. Sigerus, *op. cit.*, p. 95.

¹⁰ I. Bielz, *op. cit.*, p. 9.

cele două paftale prinse în cirlige atirnau sub talie (fig. 5) și ultima variantă (3) la care dimensiunile mari ale brîului permiteau trecerea paftalelor una lângă cealaltă (fig. 3).

Brîul a fost inclus și în componența costumului popular ceangăiesc și românesc în timp ce paftaua a fost preluată numai de ceangăii din Săcele¹¹ (fig. 4). Femeile ceangăilor „La mijloc purtau brîie de argint procurate de la meșterii brașoveni“.. Aceeași influență o întîlnim și în portul de sărbătoare a mocanilor din Săcele : „În zilele de sărbătoare deosebite de peste an, ca și la „Sintila“, nevestele tinere se încingeau peste pieptar cu brîul de argint încheiat în pafta“¹².

Situația materială înfloritoare datorată practicării comerțului, permite și scheiencelor să preia și să-și împodobească costumele de sărbătoare cu „brîiele minunate încheiate în paftale de metal și semănate cu pietre scumpe“¹³ cu care însă, „abea în ziua cununiei fata se încingea pentru prima dată“¹⁴, fiind purtat apoi doar la diferite ocazii : „În zilele de sărbătoare deosebite, la nunți și serbările junilor, nevestele tinere se încingeau peste laibăr cu brîul de argint, uneori suflat cu aur, cu cîte 9 — 10 sau chiar 12 rozete din argint cu „lumini“ (rubine, sticle colorate) numite nafta“¹⁵.

A treia piesă componentă a podoabei medievale săsești, este acul de prins maramă.

Are aceeași tradiție ca și brîul, tot din perioada dependenței de moda germană, care s-a exercitat puternic aici, cînd se obișnuia îmbrăbodirea (Bockelung) capului cu un vâl prins cu ace colorate (fig. 5)¹⁶ de unde denumirea acestor ace, care, fie că formează pe cap o coroană multicoloră (fig. 5), fie că sînt așezate două perechi de ace mai mari și una de ace mai mici la urmă (fig. 2),forma de îmbrăbodire diferind de la o localitate la alta¹⁷. Tot din această perioadă se obișnuiește și portul cilindrului de catifea prins cu ace (Borten) purtat de fetele adulte după confirmare. Acele sînt prinse două în spate, chiar pe muchia superioară, iar de-a lungul despîcăturii de la spate, un întreg șir¹⁸.

¹¹ Fig. 5 este reprodusă după Joseph Schuller, „Kronstadt“, *Neuer illustrierter Führer durch die Stadt und Umgebung*, Brașov, 1898, p. 75.

¹² O. Moraru, *Contribuții asupra portului din subzona Săcele*, în *Cumidava*, IV, Brașov, 1970, p. 444.

¹³ Idem, *Contribuții la studiul portului din Scheii Brașovului*, în *Cumidava*, II, Brașov, 1968, p. 345.

¹⁴ *Ibidem*, p. 348.

¹⁵ *Ibidem*, p. 347.

¹⁶ I. Bielz, *op. cit.*, p. 8.

¹⁷ *Ibidem*, p. 10 — 11 (fig. 6 este reprodusă după Joseph Schuller, *op. cit.*, p. 73).

¹⁸ *Ibidem*, p. 18.

Portul de sărbătoare al femeilor în general, se distinge printr-o mare varietate de podoabe de cap. Cea mai veche formă s-a păstrat în județul nostru, în comuna Viscri — Rupea asemănătoare cu cea flamandă din secolul al XV-lea¹⁹.

Și acele de prins maramă au fost preluate și integrate în portul secuiesc, ceangăiesc și românesc. Și cu ele însă s-au petrecut transformări, ca în majoritatea cazurilor cu alte piese componente ale portului. Nu s-au preluat în mod mecanic (îndeosebi în zonele etnografice de interferență), ci selectiv, prelucrându-se și integrându-se în chip original „conform specificului etnic și estetic tradițional”²⁰. Astfel, la femeile ceangăilor din Săcele, pe cap în loc de „pafta” se purta năframă din pinză foarte rară și subțir eprinsă în ace de podoabă cu pietre colorate (bogle) peste părul pieptănat coc²¹. Nu se mai pune preț pe arta antropomorfă sau animalieră, ci pe policromia pietrelor, pe arta bijuteriei.

Cea mai mare răspîndire în costumele naționale românești au avut-o acele îndeosebi în zona Țirnavelor unde „Acele folosite la gâteala capului cu vălitoarea sau cu borta, cu „răzorul” sau „creața” sînt nelipsite printre aceste podoabe”²². Ele sînt prinse de la două la douăsprezece, pe partea din față a vălitoarei, numite fofeze sau fufeze²³ (fig. 6a). Unele sînt aproape identice ca ornamentică cu cele săsești (fig 5). Acele săsești sînt confecționate în majoritate din argint aurit, după metodele tradiționale, în timp ce cele românești sînt din alamă argintată și sticlă colorată, obiecte de serie cumpărate la târgurile timpului de la negustori ambulanți, veniți de pe actualul teritoriu al Cehoslovaciei. Ele mai erau procurate și din prăvăliile negustorilor sași din Brașov, Sighișoara, Rupea, care la rîndul lor le cumpărau de la cei străini în cantități mari. La costumele populare românești, acele aveau în această zonă o largă circulație la începutul secolului al XX-lea²⁴, cînd meșterii încep să realizeze lucrări cu caracter strict decorativ, potrivit funcțiunii obiectului cît și concepției lor artistice. În prezent nu se mai găsesc în comerț astfel de obiecte, fapt ce determină fe-

¹⁹ *Ibidem*, p. 17.

²⁰ N. Dunăre, C. Catrina, *Portul popular românesc de pe Țirnavă*, Brașov, 1968, p. 56.

²¹ O. Moraru, *Contribuții asupra portului popular din subzona Săcele*, p. 447.

²² N. Dunăre, C. Catrina, *op. cit.*, p. 152.

²³ *Ibidem*, p. 69 „Femeia măritată, după al doilea an de căsătorie, începe să desprindă în fiecare an cîte o „fofează” de pe vălitoare, iar la bătrînețe rămîne numai cu două la extremitățile piesei”.

²⁴ N. Dunăre, C. Catrina, *op. cit.*, p. 152.

meile să le păstreze cu strictețe. În fiecare localitate se știe care din femeii mai deține asemenea piese²⁵.

La început aceste podoabe erau apanajul femeilor burgheze care-și ornamentau cu ele costumul propriu apoi încep să înfrumusețeze și bogatele costume populare. Pe tabloul original aflat la Muzeul Brukenthal-Sibiu executat de Artur Coulin (1869 — 1912), este reprezentată o țărancă (să-soaică) din Țara Birsei cu un briu asemănător celui din colecția Muzeului nostru (pl. VII). Marama este prinsă cu un ac identic unuia din pl. VIII a ; IV a.

Podoabele ce formează obiectul studiului de față prezintă interes și ca opere ale unor vestiți meșteri argintari brașoveni ai secolelor XVII — XIX.

În continuare se va proceda la descrierea fiecăruia din tipurile de piese enumerate mai sus, grupate după specificul lor, aflate în colecția Muzeului Brașov și în colecții particulare, fără ca această enumerare să cuprindă toate piesele cunoscute în prezent.

Pl. II.

Pafta pectorală circulară (Heftel), din tipul „cu frunziș” (laubrig) stil baroc, secolul XVII. Este opera argintarului brașovean Georg Hennek meșter între anii 1658 — 1660 și provine din colecția fostului Muzeu săsesc al Țării Birsei.

Dimensiunile : (D = 12 cm ; I = 3 cm ; 240,6 gr), sînt apreciable, avîndu-se în vedere faptul că era purtată pe piept (fig. 2).

Este lucrată din argint aurit în tehnica giuvaergie. Părțile componente principale sînt : suportul, elementul ornamental și agrafa de fixat de pe revers.

Suportul, în formă de taler, obținut prin ciocnirea plăcii de argint din care este lucrat, se compune din trei registre succesive, de diverse dimensiuni, vizibile pe revers, ce dau întregii paftale forma unui trunchi de con.

Pe partea vizibilă a paftalei, se revarsă motive vegetale, geometrice, montate în relief, și semirelief cu aspect de exces de decor. Întregul ornament, este dispus concentric, procedează întilnit la toate tipurile de paftale pectorale clasificate în cele trei mari grupe clasice : tipul „cu albăstrele” (Kornbluming, Renaștere, secolele XVI — XVII), la cele „cu frunziș” baroc (a doua jumătate a secolului al XVII-lea), cînd cunoaște apogeul dez-

²⁵ Ibidem.

voltării sale acest tip, în care se încadrează și această paftă și la tipul „arcuit“, baroc influențat de rococo (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea)²⁶.

Central, se află o piatră înaltă de 1,5 cm. o imitație de cristal de stîncă fațetată în octogon cu suprafețele dreptunghiulare montată în alveolă de argint aurit. Piatra semiprețioasă este tăiată de așa manieră încît să dea impresia de piatră prețioasă (safir). Marginile alveolei sînt dințate în partea superioară în cele opt colțuri și sertizate. Sub piatră este introdusă o placă șlefuită de metal strălucitor (folio), pentru a suplimenta și amplifica strălucirea ei. Tot în cîmpul central, un desen floral compus din șase turcoaze simple montate în ajur și șase floricele metalice poansonate cu cîte șase brațe dispuse radial, așezate pe plăcuțe emailate de culoare bleu închis, înconjoară piatra centrală.

În al doilea rînd concentric, reapar șase caboșoane (turcoaze) variabile ca formă (în montură după forma pietrei) ovoidale, ovale și rotunde, într-o cromatică foarte variată : verde oliv, bleu azuriu etc. Între turcoaze, sînt introduse șase floricele de metal poansonate, în componența cărora intră cîte două rînduri de petale cu virfurile emailate bleu, imitînd florile de cîmp (albăstrelele).

În al treilea registru circular, apar dispuse concentric bucle din frunze spiralice distanțate uniform, avînd aspectul unor melci stilizați. Melcii sînt obținuți dintr-o tablă crestată și gravată extinsă în evantai, lipită în formă de calotă, cizelată în zig-zag. Acest ornament este generalizat la paftalele în stil baroc, preluat de la tipul „cu albăstrele“, spre sfîrșitul perioadei de prelucrare a acestuia, în epoca de decadență a lui, cînd ornamentul începe să fie mai încărcat, cînd butonii simpli încep să fie ajurați, sau gravați cu motive baroce de volute, cochilii și acant, iar frunzele, palmete sau crinii înlocuiți cu spirale identice paftalei noastre²⁷.

La același nivel, spre cîmpul central, în mijlocul fiecărei perechi de bucle, la intervale egale, sînt introduse șase peruzele ovoidale prinse în patru gheare formate din montură și sertizate. Alveolele, ornamentate cu linii verticale incizate, pornesc de la bază unde sînt bine înfipite. În mijlocul a cîte două bucle perechi, sînt introduse șase granule metalice poansonate. Ele sînt lucrate separat prin ciocănire apoi nituite pe plăcuțe mici din ar-

²⁶ E. Sigerus, *op. cit.*, p. 93; I. Bielz, *Arta aurarilor sași din Transilvania*, p. 32, 33; Anamaria Haldner, *op. cit.*, p. 25.

²⁷ Anamaria Haldner, *op. cit.*, p. 27.

gint aurit tăiate în formă de rozetă cu pila de ac. În jurul granulelor, sînt lipite șapte picături de email albastru, mici cît o gămălie de ac, identice celor din rîndul al doilea. Tot în acest registru, spre cîmpul marginal, sînt introduse alternînd cu melcișori, diverse ornamente : șase pietre de sticlă de culoare verde și roșie, fațetate în poliedru. Ele sînt montate în casete de argint aurit alături de cîte trei protuberanțe metalice decupate, (pirnse cu piulițe ș, tije filetate). Mai sînt introduse trei chaton-uri ovoidale ($I = 1 \text{ cm}$ $D = 1 \text{ cm}$) cu pietre semiprețioase de culoare slab gălbuie, fațetat în octogon. Sticlele sînt prinse în partea superioară în opt pheare, obținute din montură, legate una de alta în linie arcuită. Chaton-urile sînt fixate pe plăcuțe de metal gravate la margine și picurate cu email de culoare bleu petrol.

Două frînghii răsucite groase, suprapuse, concentrice, ce dau impresia unor sirme ghimpate împletite, formează cîmpul marginal și cel de al patrulea registru concentric. Pe briu sînt montate (în alveole de argint aurit) la distanțe egale, douăsprezece turcoaze ovoidale de culoare verde-oliv și douăsprezece protuberanțe metalice poansonate obținute prin pilire. Ele sînt fixate cu un cui pe plăcuțe pătrate de argint aurit ale căror colțuri răsucite dau și aici impresia unor mici petale, identice celor descrise anterior.

Marginea piesei, o formează o buză a suportului răsucită spre suprafața ornamentală.

Pe revers pe diametrul registrului central, se află agrafa plată pentru fixat. Acul, mai gros la bază, este prevăzut cu o buclă pentru fixare, ce se încheie la vîrf într-un cîrlig. Sub ac, într-o treflă, se află gravată sigla argintarului Gerg Hennek, inițialele în majuscule G.H.²⁸. Deasupra treflei se află stema veche a Brașovului, simplificată (coroana fără rădăcină, pl. H a).

Ornamentul paftalei descrise, ce îmbracă toată suprafața vizibilă a suportului, nu este aplicat direct pe acesta, ci este prins pe un grătar din plăci de tablă subțire. Grătarul ce scoate mult ornamentul în relief, este la rîndu-i prins prin trei tije filetate cu piulițe vizibile pe revers. Cele trei caboșoane cu pietre roșii, sînt prinse cu splinturi vizibile și ele pe revers.

²⁸ Gyárfás Tihamer, *Brassoi ötvösség története*, Brașov, 1912, p. 115 nr. 319, Georg Hennek meșter (1658—1660). Marca lui este gravată pe un pahar ce se află la Muzeul național din Budapesta, pe unul aflat la *Bodolán (Trei Scaune)* și pe un pahar aflat la Biserica Română din Cernatu ; V. Roth, *Kunstdenkmäler aus den Sächsischen Kirchen Siebenbürgens*, I Goldschmiedearbeiten, Sibiu, 1922.

Tot în acest motiv ornamental al paftalei: flori stilizate, melici etc., de o policromie bogată, lucrată în tehnici diferite ce dau un aspect încărcat stufos, de frunziș, iar meșterului multă toleranță în dezvoltarea fanteziei (spre deosebire de liniile simple ale tipului cu albăstrele și de claritatea paftalelor Renașterii)²⁹, facilitează încadrarea piesei în stilul baroc.

Analagii tipologice și cronologice apropiate oferă două paftale : una realizată de Hans Mauther din Brașov (1670—1694) de tip „Laubrig“ cu frunze montate pe cristale și peruzele³⁰ și cea executată de aurarul David Prodner, tot din Brașov (secolul XVIII)³¹. Pieseile ornamentale sînt și pe paftaua din urmă executate separat, apoi cizelate și asamblate. Și la aceasta întîlnim aceeași distribuție circulară a ornamentului format din turcoaze, melci stilizați, protuberanțe, metalice poansonate etc. În plus, sînt introduse șase almandine veritabile, montate în alveole iar în mijlocul floricelelor metalice sînt perle veritabile. Grija pentru detalii este și aici evidentă.

Analogiile prezentate demonstrează convingător perfectă lor înruđire stilistică cu exemplarul nostru. Paftale reprezentative ale acestui tip „cu frunziș“, întîlnim în lucrări de specialitate³².

Starea de conservare : mediocră. Lipsesc cîteva emailuri bleu închis, bleu și șapte protuberanțe metalice.

Pl. III.

Pafta pectorală circulară, din tipul „arcuit“, baroc (sec. XVII). Este opera argintarului brașovean Lucas Baum (meșter între anii 1665—1711).

Și această pafta este confecționată din argint aurit, lucrată în tehnica giuvaergiei. Părțile principale sînt suportul de formă discoidală, în care sînt montate pe avers elementele ornamentale și agrafa de fixat de pe revers.

Suportul este obținut prin cicănirea plăcii de argint din care este lucrat. Pe fața paftalei, sînt montate în relief și semirelief motive ornamentale dispuse concentric. În centrul piesei se află o piatră de sticlă bleu închis (I = 1,5 cm), montată în casetă romboidală din argint aurit. Piatra centrală este încadrată de verigi din argint aurit de forma sîrmei răsucite.

²⁹ Anamaria Haldner, *op. cit.*, p. 27.

³⁰ I. Bielz, *op. cit.*, planșa V.

³¹ Josef Gräf, *Ein sächsisches Frauenbrustheftel des Kronstädter Goldschmiedes David Prodner aus dem XVII. Jahrhundert*

³² E. Sigerus, *op. cit.*, p. 92, planșa I fig. 6 ; Anamaria Haldner, *op. cit.*, p. 33, planșa II.

Marginile alveolei sînt dințate în partea superioară în opt colțuri și sertizate. Tot în cîmpul central se află un motiv floral compus din șase pietre roșii și șase turcoaze ce înconjoară piatra centrală.

În al doilea registru circular apar dispuse concentric volute în formă de melci de mare, din argint aurit, obținut din sîrmă răsucită, intercalată de granule metalice poansonate, de trei pietre și trei turcoaze mari montate în alveole.

Un briu asemenea unei sirme ghîmpate împletite, protuberanțe metalice și pietre colorate delimitează registul al doilea de al treilea, ornamentat cu scoici. Ornamentul este împărțit în șase grupe, în componența fiecăreia intrînd patru melcișori, două pietre roșii, o granulă metalică și o piatră de sticlă montată în alveolă (sînt trei pietre roșii și trei albastre).

Marginea pieșei, o formează o buză a suportului răsucită spre suprafața ornamentală, și imită filigranul.

Pe revers se află agrafa plată, prevăzută la un capăt cu balama cu splint, iar la capătul opus (spre vîrf), un cîrlig, pentru închidere. Pe ac, în exterior, se află gravată sigla argintarului Lucas Baum, inițialele în majuscule iar deasupra o coroană mult stilizată ³¹⁾ (pl. III a).

Ornamentul paftalei descrise, cu modele simple dar extrem de variate, ce îmbracă toată suprafața suportului, este prins pe lame din argint aurit, fixate la rîndul lor pe un grătar fixat de suport cu douăsprezece tije filetate și piulițe vizibile pe revers.

Analogii tipologice, oferă paftalele reprezentative ale acestui tip „arcuit” întîlnit în lucrările de specialitate ³⁴⁾.

Dimensiunile : D = 12,8 cm ; I = 4 cm. Starea de conservare : bună. Proveniența : colecție particulară ³⁵⁾.

O altă pafta pectorală, asemănătoare tipului „cu albastrele” influențat de baroc ; se află într-o colecție particulară din Brașov.

Pe partea vizibilă a suportului de formă discoidală, din fier argintat, apare motivul ornamental. Majoritatea pietrelor sînt montate în alveole de argint aurit.

³¹⁾ Gyárfas Tihamer, *op. cit.*, p. 321 nr. 73 și p. 116 nr. 239. Mai sînt semnalate lucrări ale acestui meșter : un cănceu la Muzeul Național din Budapesta, un briu și o cupă la o familie din Turcheș.

³⁴⁾ E. Sigerus, *op. cit.*, p. 92 planșa I fig. 4 ; Anamaria Haldner, *op. cit.*, p. 33, pl. III.

³⁵⁾ Familia Depner, Brașov, str. Ciucaș nr. 11.

Capsula centrală caracteristică acestui tip este înlocuită cu o piatră de sticlă roșie cilindrică (3 cm) detașabilă, prinsă cu o balama. La baza pietrei se află un briu răscuit ornat cu aplicații de pietre roșii și verzi intercalae de șase scoici conice ce formează al doilea registru ornamental.

Registru al treilea îl formează opt butoni ajurați obținuți prin turnare, intercalați spre exterior cu opt protuberanțe metalice, iar spre interior cu altele șase, nituite de suport. Ultimul registru îl formează un ornament din emailuri de diferite nuanțe : alb, galben, verde, albastru, între care predomină verdele asociat cu albastru. Mai apar diverse imagini stilizate și capete încornorate din argint aurit. Registrele sînt delimitate prin brîie răsucite.

Paftaua nu este poansonată. Analogii oferă paftalele reprezentative ale tipului „cu albăstrele“ reîntîlnite în lucrările de specialitate ³⁶.

Dimensiuni : $D = 13$ cm. $I = 8,5$ cm. Starea de conservare : bună.

În aceeași colecție particulară, se află o pafta de alamă presată.

Pe suportul în forma de calotă se află motivul ornamental, format din sticle colorate și flori stilizate obținute prin presarea calotei.

Central, se află o piatră de sticlă roșie montată în alveolă. Pietrele sînt prinse cu tije vizibile pe revers unde se află și lama pentru prins panglica ce atîrna la gît (fig. 1). Dimensiuni : $D = 14$ cm.

Starea de conservare : mediocră.

Colecția de brîie.

Pl. IV a.

Briu de tip Maitz (secolul XVIII), executat într-un bogat ornament amintind stilul baroc și într-o minuțioasă și elegantă execuție tehnică.

Este confecționat dintr-un cordon de piele, îmbrăcat în catifea de culoare roșie cu o nuanță vișinie.

Peste partea vizibilă a cordonului este prinsă o panglică țesută din fire de lînă de culoare muștar și fire metalice cu efecte argintii. Pe panglică sînt fixați, la distanțe egale, nouă butoni cilindrici din argint aurit

³⁶ E. Sigerus, *op. cit.*, p. 92, planșa I. fig. 2 ; Anamaria Haldner *op. cit.*, p. 33 pl. 1.

Butonii de formă cilindrică, fixați pe plăcuțe din argint aurit, se compun din mai multe piese ajurate lucrate separat apoi asamblate prin nituire și lipite. Cilindrii sînt înveliți într-un motiv floral decupat din argint aurit, turnat, presat, gravat, apoi așezat pe o plăcuță cu ornament identic. Douăsprezece mănunchiuri de cîte șase floricele metalice poansonate sînt intercalate de douăsprezece turcoaze veritabile mici cît o gămălie montate în alveole de argint aurit, distribuite șase la bază, șase în vîrf, șase la mijloc. Spre vîrfurile cilindrilor se află o combinație de culori, emailuri strînse într-un buchet : șase bleu care alternează cu alte șase albe cu dungi roșii și negre de forma și mărimea unei gărgărițe. Culorile dominante sînt degradurile de albastru.

Cordonul mai este prevăzut cu un galon (Maitz). Cele două paftale așa numitele Vergeschmeide³⁸ (cheotori), sînt identitce. Sînt din argint, cizelate și aurite, lungi de 20,5 cm și late de 6 cm.

Paftalele prelucrate de mină și obținute prin turnare sînt formate din două piese de dimensiuni inegale prinse cu o balama cu ac mobil. Ambele piese sînt împărțite în două registre : unul formează cîmpul marginal neornamentat și cîmpul central, în care motivul vegetal deține locul principal (trei flori de lealea și de bujori deschiși, cu pistile proeminente). Distribuirea florilor se face prin extindere laterală. Piesa mică dinspre vîrf, este ornată cu o singură floare. Sistemul floral este încadrat de o sirmă filigranată.

Marginea paftalelor o formează o sirmă împletită ce delimitează cele două registre. Capetele briului au încheietori (Tenkel) turnate și cizelate după gustul barocului și reprezintă un simulacru de capete de șarpe.

Pe reversul unei paftale sînt gravate inițialele cu majuscule N. R. și cifra 12, marca unui meșter neidentificat.

³⁷ Astfel de panglici multicolore întâlneam la toate briile.

³⁸ I. Bielez, *op. cit.*, p. 8.

Paftalele, la toate briile, sînt dublate cu o placă de fier, fixată prin două ținte, avînd un canal pentru introducerea cordonului. Dimensiuni : $L = 90 \text{ cm}$; $l = 5,5 \text{ cm}$.

Starea de conservare : mediocră ³⁹.

Colecția Muzeului județean Brașov ; proveniența : M.Ț.B.

Analogii apropiate : mai multe briie păstrate în diverse colecții la care întîlnim aceeași butoni cilindrici cu aceeași broderie metalică și gamă cromatică, peruzele și sticle colorate fațetate, picături de emailuri albe cu dungi roșii, sau bleu închis, așezate în valuri concentrice.

Pl. IV b.

Brîu executat de argintarul brașovean Georg Olescher Junior (1721—1761).

Cordonul este îmbrăcat în catifea violacee. Pe panglica din ștrasuri aurii, sînt fixați opt butoni cilindrici din argint aurit. Butonii sînt îmbrăcați într-un ornament ajurat din același material pe care apar dispuse concentric motive antropomorfe.

În vîrfurile cilindrului este montată o piatră de sticlă roșie, încercuită de șase picături de emailuri roșii cu dungi albe.

Paftalele de argint aurit, lungi de 20 cm și late de 6 cm sînt ornamentate cu flori de bujori deschiși. Pe reversul unei paftale este gravată marca meșterului — inițialele cu majuscule G. O. și cifra 12,⁴⁰ cifră reîntîlnită la majoritatea obiectelor (reprezentînd 12 lați procentul de 75%, argint fin aflat în componența piesei respective). Dimensiuni $L = 90 \text{ cm}$; $l = 6 \text{ cm}$; Colecție particulară, Brașov.

Pl. IV c.

Brîu aflat în aceeași colecție. Repetă modelul ornamental de pe butonii brîului descris anterior, doar ornamentul de pe paftale diferă. Se renunță la bogăția de flori, introducîndu-se frunze și tulpini foarte stilizate (pl. IX. c.). Este probabil opera meșterului brașovean Laurentius Römer (1779—1834) ⁴¹. Dimensiuni $L = 85$; $l = 5,5 \text{ cm}$.

Pl. V.

Brîu de tip „Maitz“, lucrat de meșterul brașovean Gottlieb Fleischer (1821). Se află într-o colecție particulară din Brașov ⁴².

³⁹ Catifeaua și panglica sînt deteriorate, lipsesc mai multe pietricele albastre închise, emailuri și piatra de sticlă orange de pe buton.

⁴⁰ V. Roth, op. cit., Gyárfás Tihamer, op. cit., p. 322.

⁴¹ *Ibidem*

⁴² Familia Depner, Brașov, str. Ciucaș nr. 11.

Și pe cordonul acestuia învelit în catifea roșie purpurie, cu panglica de ștrasuri aurii, apar 9 butoni de formă cilindrică înveliți într-un ornament ajurat (decupat) obținut din argint aurit, prin turnare, presare, gravare și finisare.

Pe butoni, sînt distribuite la distanțe egale pietre de sticlă colorată (roșii, albastre), perle mici, picături de emailuri bleu închis, verzi și albastre, iar în mijloc un caboșon mare din sticlă. La baza butonilor, sînt fixate pietre mici de sticlă colorată (patru verzi, două roșii).

Paftalele de argint aurit sînt formate din două piese de dimensiuni inegale prinse cu o balama. Pieseile sînt împărțite în două registre: unul formează cîmpul central și unul cîmpul marginal, ornamentat cu aplicații de sticlă roșie și trei picături de email albastru închis, plasate la distanțe egale (16 picături pe piesa mai mare și opt pe cea mică). Cîmpul central este ornamentat cu flori de lealea, bujori (trei pe piesa mai mare și unul pe cea mică), obținute prin turnare și ciocănire, intercalate de patru caboșoane de sticlă colorată montate în alveole.

Marginea paftalelor o formează și la acest brîu o sîrmă răsucită aplicată, ce delimitează cele două registre.

La capetele paftalelor sînt lipite cîrligul și veriga. Pe reversul paftalelor sînt gravate inițialele în majuscule F. G. alături de stema veche a Brașovului (coroana cu trunchiul de copac cu rădăcină și cifra 12 (pl. X. d.) probabil marca meșterului Gottlieb Fleischer⁴³. Dimensiuni $L = 17$ cm; $l = 6,5$ cm.

Pl. V c

Un alt brîu, recent intrat în colecția muzeului din Brașov, este opera meșterului sibian. Johann Schwartz (1690—1705).

Cordonul este învelit în catifea de culoare violacee iar panglica din ștrasuri aurii.

Cei nouă butoni conici din argint aurit, sînt protuberanțe metalice — piese detașabile apoi asamblate. La baza lor se află cîte o plăcuță ornamentală obținută prin turnare și cizelare pe față. Caboșoanele din vîrfurile conurilor sînt sticle roșii hexagonale, montate în alveole de argint aurit.

Paftalele sînt și la această piesă din argint aurit și din piese de dimensiuni diferite împărțite în două registre. Cel marginal este neornamentat iar cel central, ornat cu motive florale stilizate: lealea, floarea

⁴³ Gyárfás T., *op. cit.*, p. 319, nr. 22 și p. 318 nr. 4.

soarelui, bujori. Piesa mai mică este ornată cu o floare de lalea închisă și frunze. Lateral un motiv floral în relief.

De cîrligele în formă de cap de șarpe atîrnă un lăntîșor din sîrmă filigranată și un medalion cu o amuletă din sidex.

Pe reversul unei paftale sînt gravate inițialele I. S. și cifra 12 (pl. 12 D).

Dimensiuni : $L = 90$ cm ; $l = 6$ cm. Starea de conservare : bună.

Pl. V e.

Briu, operă a meșterului brașovean Georg Olescher Junior (1721—1761).

Cordonul de piele este învelit în mătase roșie, iar panglica din ștrăsuri aurii.

Cei nouă butoni conici, turnați din argint aurit, ce reapar și pe restur brielor, sînt rozete de dimensiuni diferite, ce pornesc de la bază unde sînt bine nituite, micșorîndu-se spre vîrf. Una din rozete este presată. Pieseile sînt detașabile apoi asamblate. În centru este splîțul de care este montat suportul pietrei și caboșonul. Caboșonul din vîrf este o sticlă roșie fațetată în hexagon montată în alveolă de argint aurit.

Paftalele (cheotoarele), sînt formate din două piese din argint turnat cizelat și aurit. Ambele piese sînt împărțite și la acest briu în două registre : unul marginal și unul central ornamentat prin decupare cu vrejuri, flori de lalea deschise și închise, boboci stilizați, bujori cu pistil proeminent etc. Piesa mai mică a paftalelor este identică cu cea de la alt briu executată de G. Olescher (pl. IV b).

Pe reversul unei paftale, între tije vizibile ale niturilor, sînt gravate inițialele argintarului G. O. și cifra 12⁴⁴ (pl. V f). Dimensiuni $L = 96$ cm ; $l = 7$ cm. Starea de conservare : bună ; Locul = Muzeul județean Brașov.

Pl. VI a

Briiele descrise mai sus, cu butonii conici, prezintă analogii cu o piesă aflată într-o colecție particulară din Brașov (pl. VI a), probabil operă a argintarului brașovean Samuel Barbenius (1742—1786)⁴⁵.

⁴⁴ V. Roth, *op. cit.*, Gyárfás T., *op. cit.*, p. 301.

⁴⁵ Gyárfás T., *op. cit.*, p. 328.

Și la acestea apar pe cordon 10 butoni conici, în virful cărora sînt montate cinci pietre de sticlă verzi și patru roșii.

Paftalele din argint aurit au motivul floral decupat.

Piesa mică a paftalelor este identică celor confecționate de G. Olescher, descrise anterior (pl. IV b și V e). Dimensiuni : $L = 80 \text{ cm}$; $l = 6 \text{ cm}$.
 $l = 6 \text{ cm}$.

P1 VI c.

Briu, operă a meșterului brașovean Gottlieb Fleischer (1821).

Cordonul din piele este învelit în catifea de culoare roșu închis stacojiu, iar panglica din strasuri argintii.

Cei zece butoni de argint aurit (forma conului de brad) sînt protuberanțe metalice poansonate, piese detașabile obținute, prin turnare și cizelare pe față, apoi asamblate. Caboșoanele din virful conurilor sînt sticle roșii, fațetate în hexagon.

Paftalele din argint aurit se compun și la acest brîu din două piese de dimensiuni diferite ornamentate cu motive florale. Sîrmă filigranată marchează marginile bordurii. Lăteral are motive incizate. Veriga și cîrligul în formă de cap de șarpe sînt turnate și lipite. Pe reversul paftalelor este gravată marca meșterului G. F. alături de stema veche a Brașovului (completă) și cifra 12⁴⁶ (pl. V d). După dimensiunile mari ale brîului reiese că era purtat cu paftale suprapuse (fig. 5). Dimensiuni : $L = 68 \text{ cm}$; $l = 7 \text{ cm}$. Starea de conservare : bună.

Colecția Muzeului județean Brașov.

Proveniența M.Ț.B.

P1. VII.

Lucrate în aceeași manieră, însă din alamă argintată, sînt alte șapte brîie aflate în colecția Muzeului nostru, din care patru mici pentru fete.

P1 VII e

Brîu „articulat” (Gliedergürtel) sau „patrițier”, secolul XVIII. Este confecționat din douăsprezece piese ajurate, izolate, turnate din aliaj de cositor prevăzut cu un suport întăritor din alamă ce formează și balama. În virful fiecărei piese se află o protuberanță din alamă lustruită.

Dimensiuni : $L = 120 \text{ cm}$; $l = 5 \text{ cm}$.

Starea de conservare : bună.

Proveniența : M.Ț.B.

⁴⁶ Gyárfás T., op. cit., p. 319 nr. 22, p. 318 nr. 4.

Analogii tipologice și cronologice apropiate oferă un patritier aflat la Muzeul Culturii Românești din Scheii Brașovului (secolul XVIII), dăruit de Dimitrie Ciurcu. Deosebirile între ele sint minore, acestea din urmă avînd doar unsprezece butoni, iar piesele sint lipite de suportul întăritor. Piesele de la capete, la acesta din urmă, sint mai ornate, mai ajurate, iar cîrligele în formă de protome de șarpe, sint și la acesta turnate și lipite.

ACE DE MARAMĂ

Pl. VIII. a ; b.

Din argint aurit sau alamă argintată (fufeze sau fofeze), rînduite în aceeași asociere pe marginea vîlitoarei, acele de maramă se compun din tije mai subțiri la un capăt ; la cel opus avînd lipită o rozetă sexpartită sau octogonală. Pe partea vizibilă a rozetelor este lipit ornamentul format din pietre de sticlă colorată (fațate în poliedru, montate în alveole), protuberanțe metalice poansonate, picături de email etc.

MITTELALTERLICHE SCHMUCKSTÜCKE, ARBEITEN DER KRONSTÄDTER GOLDSCHMIEDE (ZUSAMMENFASSUNG)

Zur städtischen Tracht in Siebenbürgen gehört schon früh das Tragen von reichverzierten Kleidern mit teuren Schmuckstücken aus vergoldetem Silber und Edelsteinen, in Anlehnung und in Abhängigkeit an die Mode in den westlichen Ländern. Diese Abhängigkeit dauerte bis zur Schlacht von Mohács (1526), nach der Siebenbürgen für lange Zeit von der westlichen Mode isoliert wurde.

Die in der Arbeit beschriebenen Schmuckstücke — Heftel, Spangengürtel und Bockelnadel — sind, wie die mittelalterlichen sächsischen Schmuckstücke im Allgemeinen, auch in der Gegend um Brașov (Kronstadt) wesentliche Bestandteile der sächsischen Volkstracht. Urkunden und bildliche Darstellungen beweisen die Zugehörigkeit dieser Schmuckstücke zur Tracht der Patrizierinnen und der Handwerkerfrauen aus Brașov (Kronstadt) seit dem 15. Jahrhundert. Diese Schmuckstücke wurden bis spät ins 18. Jahrhundert benützt, als die Tracht durch die westliche (französische) Mode ersetzt wurde.

Die Schmuckstücke waren in einfacheren Formen auch in den Landgemeinden verbreitet, wo sie sich von Generation zu Generation bis heute

bewahrten und Teile der sächsischen Volkstracht bilden. Im Laufe der Zeit wurden als Folge der ständigen gegenseitigen Beziehungen auch gegenseitige Einflüsse in der Volkstracht bemerkbar. So wurden die sächsischen Schmuckstücke auch in die Volkstrachten der Rumänen, Székler und Tschangos übernommen.

In der Arbeit werden die erwähnten Schmuckstücke beschrieben, zuerst das Heftel. Dies ist das charakteristischste unter den sächsischen Schmuckstücken, das sich aus der germanischen Rundfibel des 11. Jahrhunderts entwickelt hat und in Siebenbürgen eine jahrhundertelange Geschichte hat. Obwohl diese Fibel in einer Zeit übernommen wurde, als man sie in anderen europäischen Ländern (Deutschland) längst nicht trug, verallgemeinerte sie sich ohne wesentliche Änderungen, trotz der Umwandlungen in der Zeit der Gotik und der Renaissance. Nach dem Sieg der Reformation unter den Siebenbürger Sachsen (1544 — 1550), war das Heftel ein ständiger Schmuck der Kronstädter Bürgerfrauen, bis die Volkstracht unter dem Einfluss der westlichen Mode abgelegt wurde.

Ein zweiter Bestandteil des mittelalterlichen sächsischen Schmucks ist der Spangengürtel, der am Anfang seiner Entwicklung einem westlichen Einfluss unterworfen war und schon vor 1526 in Siebenbürgen allgemein verbreitet war.

Die Bockelnadeln mit dem Gürtel die gleiche Tradition und stammen noch aus der Zeit des Einflusses der deutschen Mode, die hier in Siebenbürgen damals besonders stark war, als die Bockelung, das Schmücken des Hauptes mit einem Schleier, der durch sogenannte Bockelnadeln befestigt wurde, üblich war. Die älteste Form der Bockelung hat sich im Kreise Braşov (Kronstadt) in dem Dorfe Viscri (Deutsch-Weisskirch) bei Rupea (Reps) erhalten. Sie ähnelt der Art des flämischen Kopfschmuckes aus dem 15. Jahrhundert.

Die Mehrzahl der in der Arbeit beschriebenen Stücke stammen aus dem 17. bis 18. Jahrhundert und sind im Barockstil von den Kronstädter Goldschmieden in verschiedenen Techniken ausgeführt. Zu den wichtigsten Stücken gehören ein „Laubrig“ — Brustheftel sowie ein anderes Heftel — beide aus dem 17. Jahrhundert — und ein sogenannter „Maitz“ — Gürtel aus dem 18. Jahrhundert.

Fig. 1 Petrus Mederus și soția sa Margarethe Forgats, cu podoabe caracteristice, (1644), după originalul din Biserica Neagră Brașov — ulei pe pînă.

Line Debüsterin aus Eronbad

Fig. 2 Cizmăreasă din Braşov, acuarelă sec. XVIII (originalul la

Muzeul Brukenthal Sibiu)

<http://cimec.ro> - <http://istoriebv.ro>

Fig. 3 Femeie din Scheli Brașovului, cu
brâu.

Fig. 3a. Româncă din Schei. Stampă din secolul
al XVIII-lea după C. Mușlea.

Fig. 4. Ceangăiță în peştum de sărbătoare, după Josef Schuller (1898).

<http://cimec.ro> - <http://istoriebv.ro>

Fig. 5. Pinza căscăcioiă din Iași. Prof. Schuller (1890).

<http://cimec.ro> - <http://istoriebv.ro>

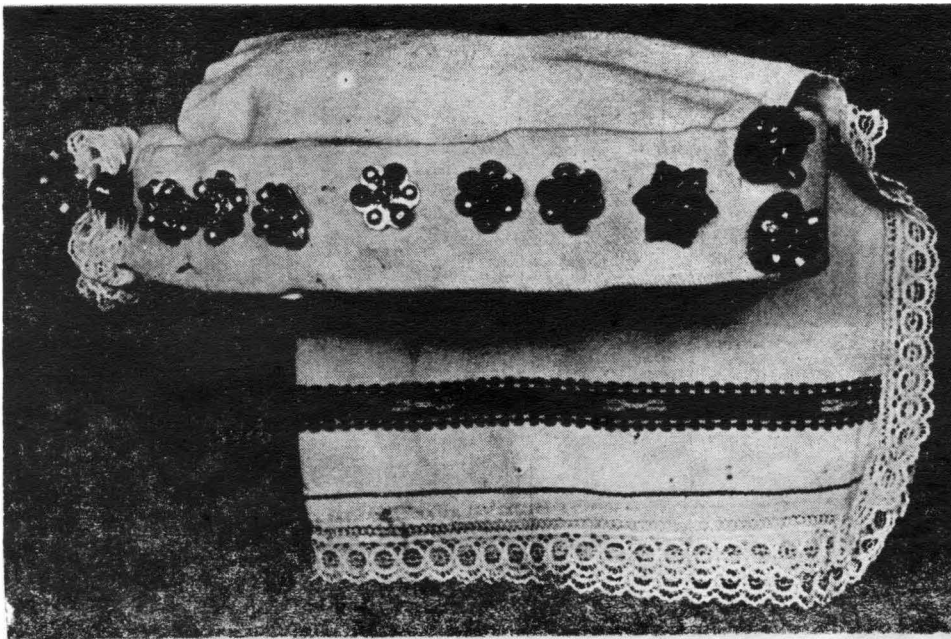
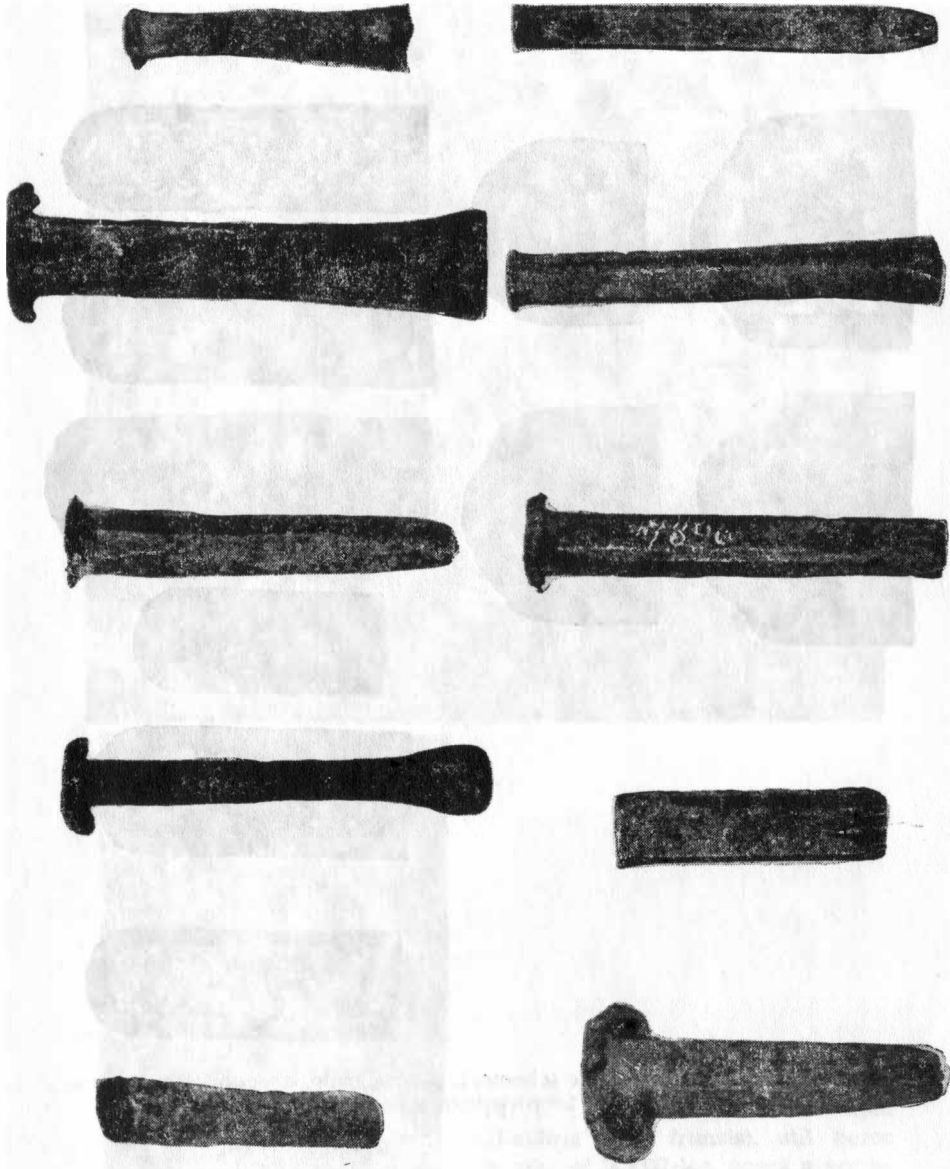

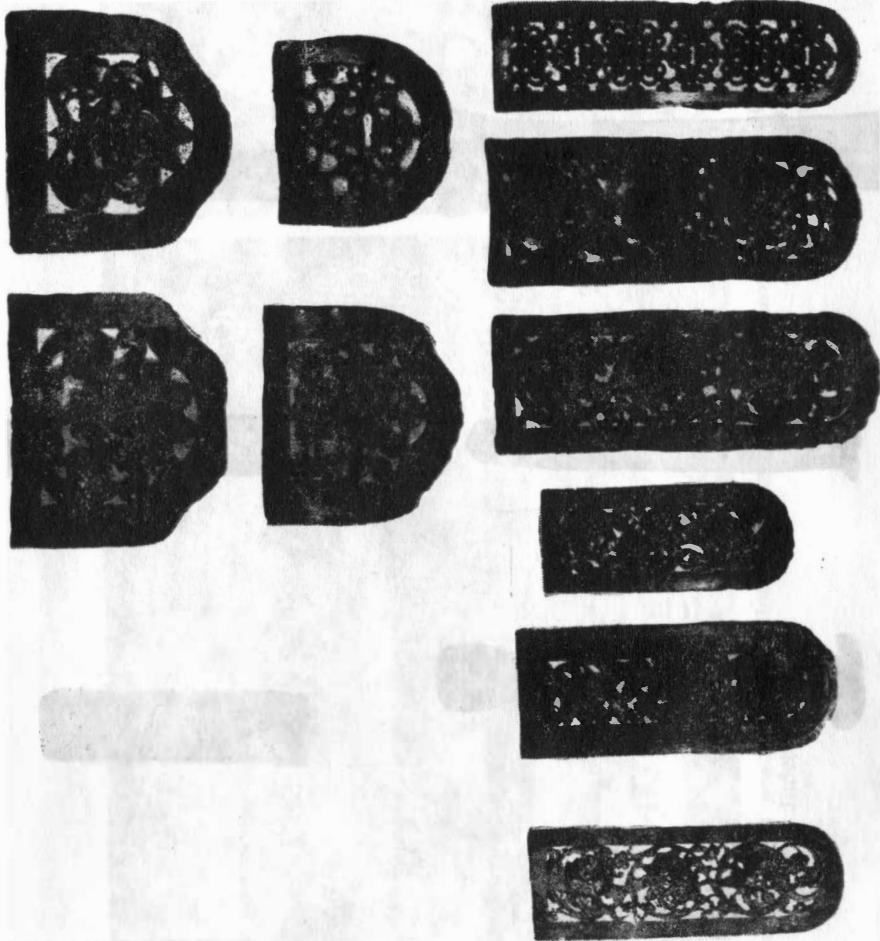
Fig. 6. Vălitoare împodobită cu ace cu sticlă colorată (fufeze, Colecția Muzeului Județean Brașov).

<http://cimec.ro> - <http://istoriebv.ro>

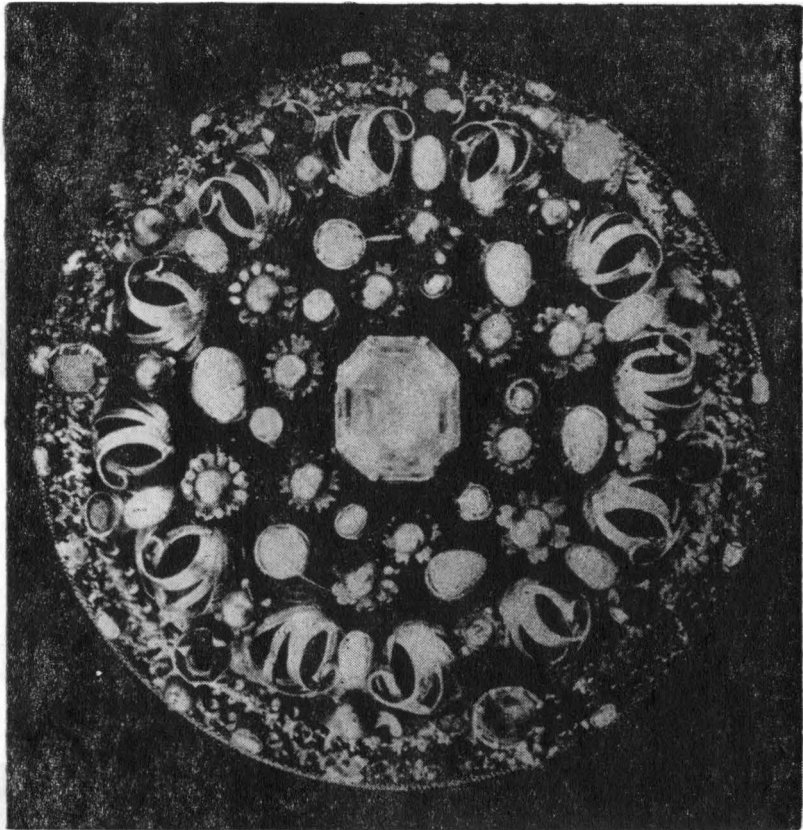
Fig. 6a. Săsoalcă cu podoabe (tablou în ulei de Fr. Miess, 1898, Muzeul de Artă, Brașov).

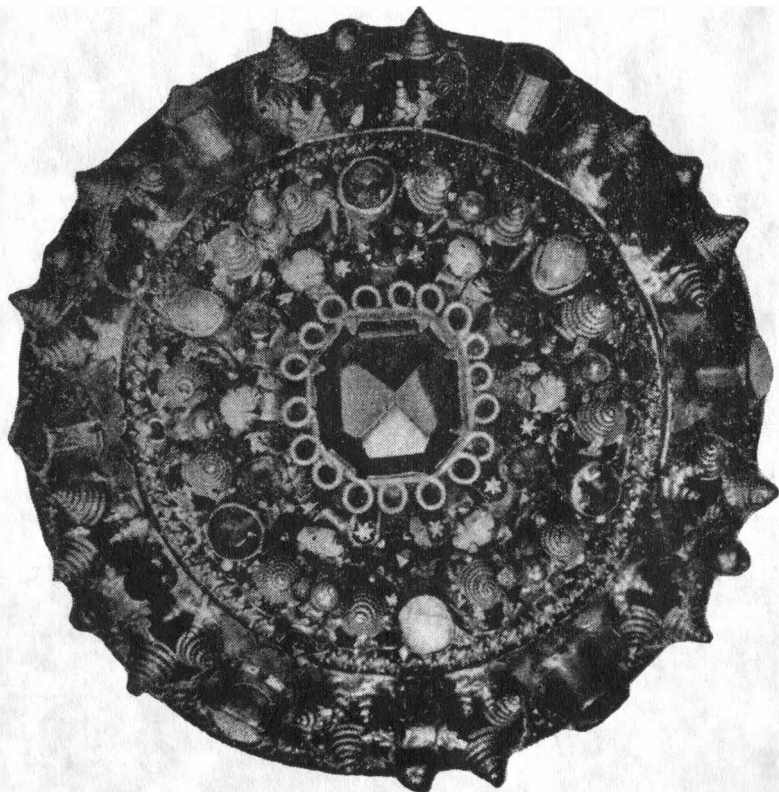

Pl. Ib. Prototipuri de paftale (cheotori) pentru briie, executate din cupru

<http://cimec.ro> - <http://istoriebv.ro>

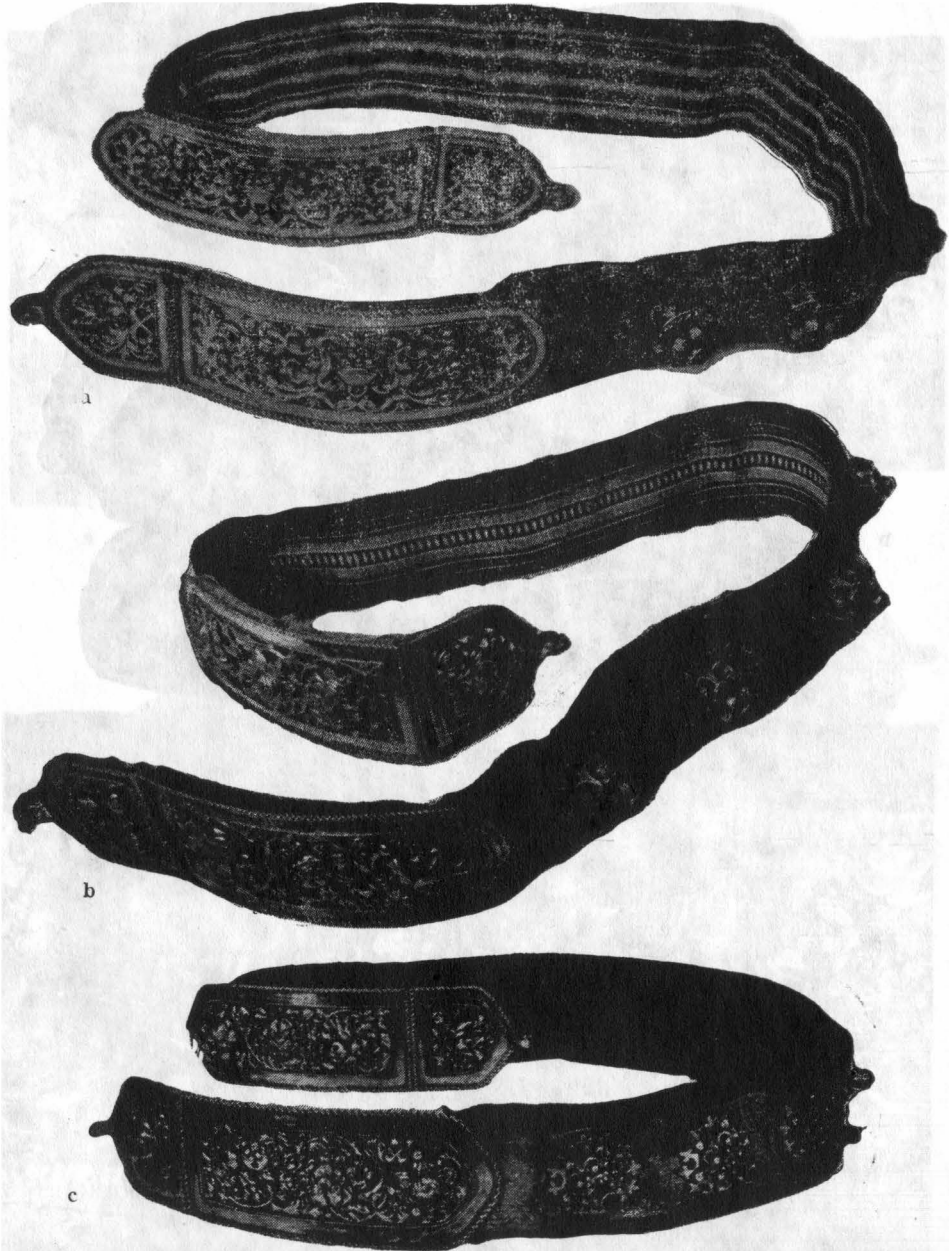

Pl. II : Pafta pectorală din tipul „Laubrig“ (cu frunziș), stil baroc secolul al XVIII-lea, operă a argintarului brașovean Gerg Hennek (1658—1660) a. Marca argintarului gravată pe reversul paftalei.

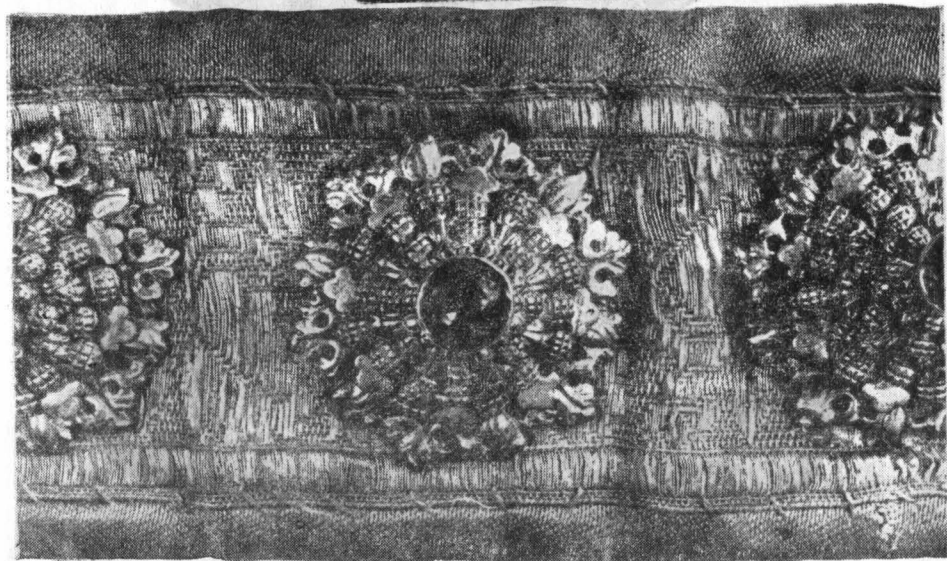
Pl. III. Pafta din tipul „arcuit“ (secolul al XVII-lea) operă a argintarului brașovean Lucas Baum

(1665 - 1711) : h. marca argintarului

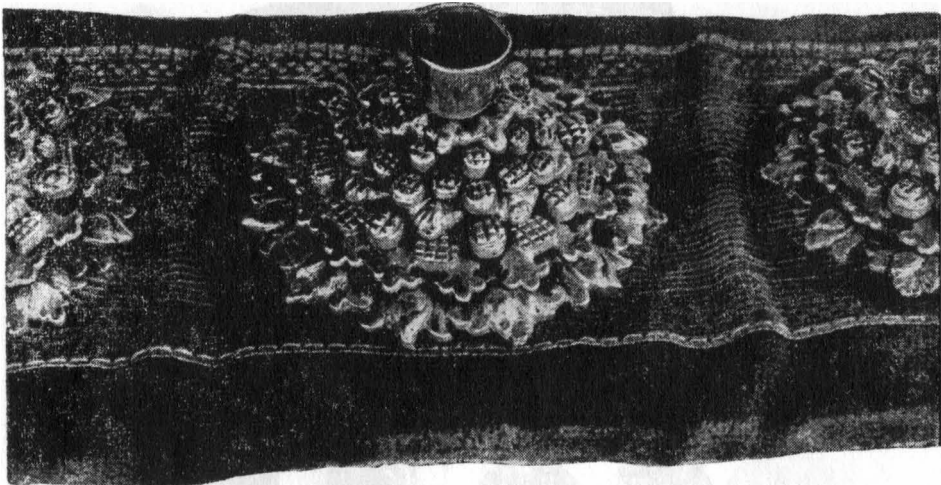

Pl. IV : a. Brîu din tipul „Maitz“ (secolul XVIII), montat cu peruzele și turcoaze ;
b. Brîu (baroc), operă a argintarului brașovean Georg Olescher Junior (1721—1761)
c. Brîu, operă a argintarului brașovean, Iliașoțiu, Păner (1779—1834).

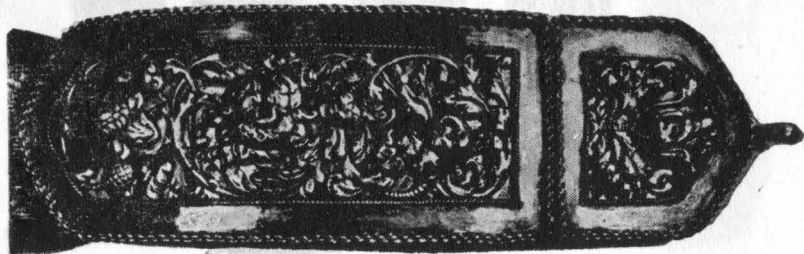
Pl. V : a. Brîu, operă a argintarului braşovean Gottlieb Fleischer (1881); b. Brîu tip „Maitz“, operă a argintarului Sibian Johann Schwartz (1690—1705); c. Brîu (sec. XVIII) - operă a argintarului Georg Olscher Junior.

a

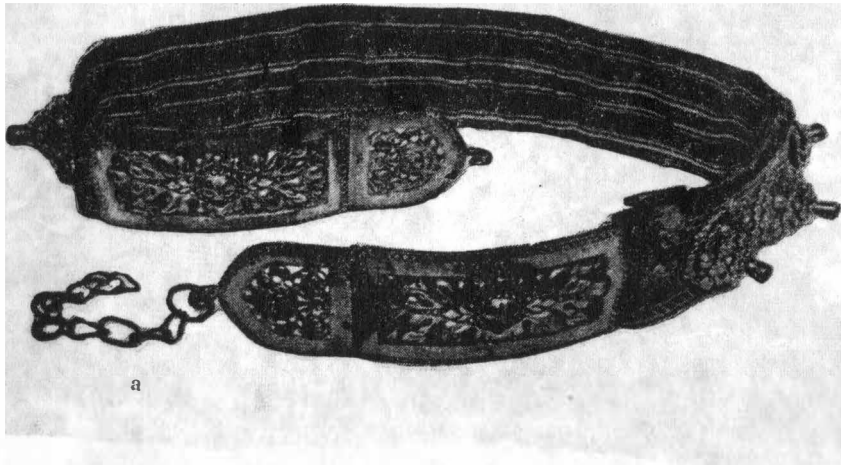
b

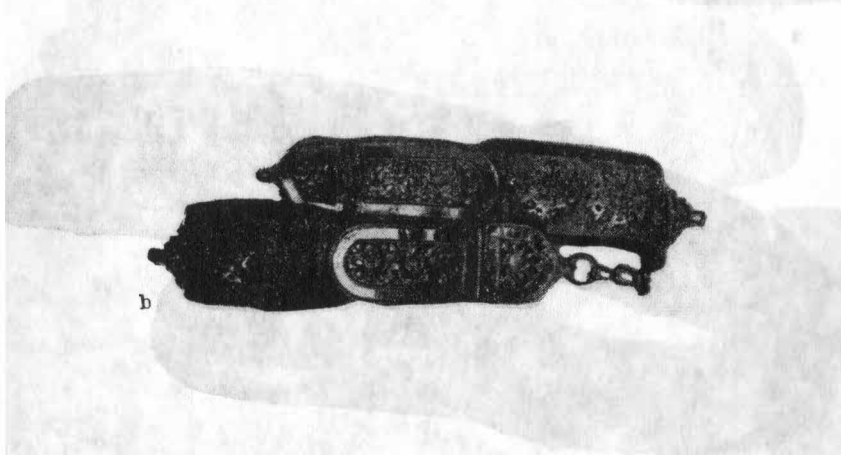
c

Pl. VI: a. Brîu, operă a argintarului brașovean Samuel Barbenius (1742—1786);
b. Brîu, operă a argintarului Gottlieb Fleischer; c. pafta.

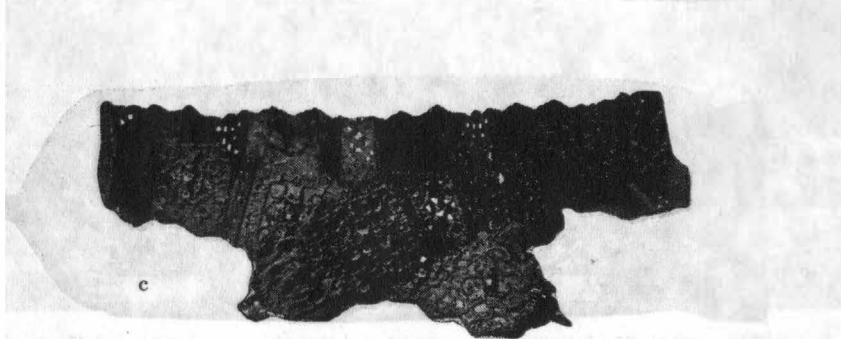

a

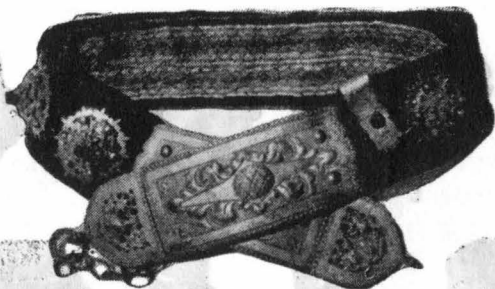

b

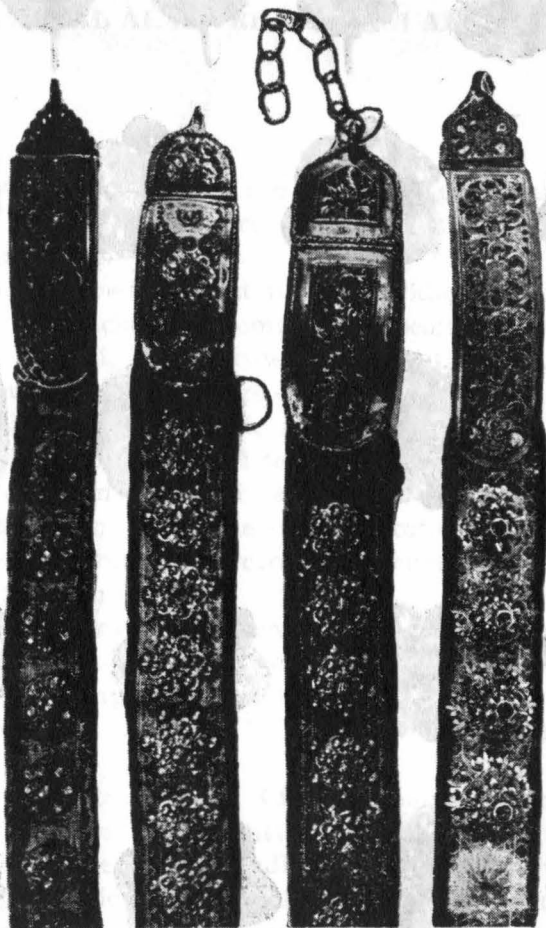

c

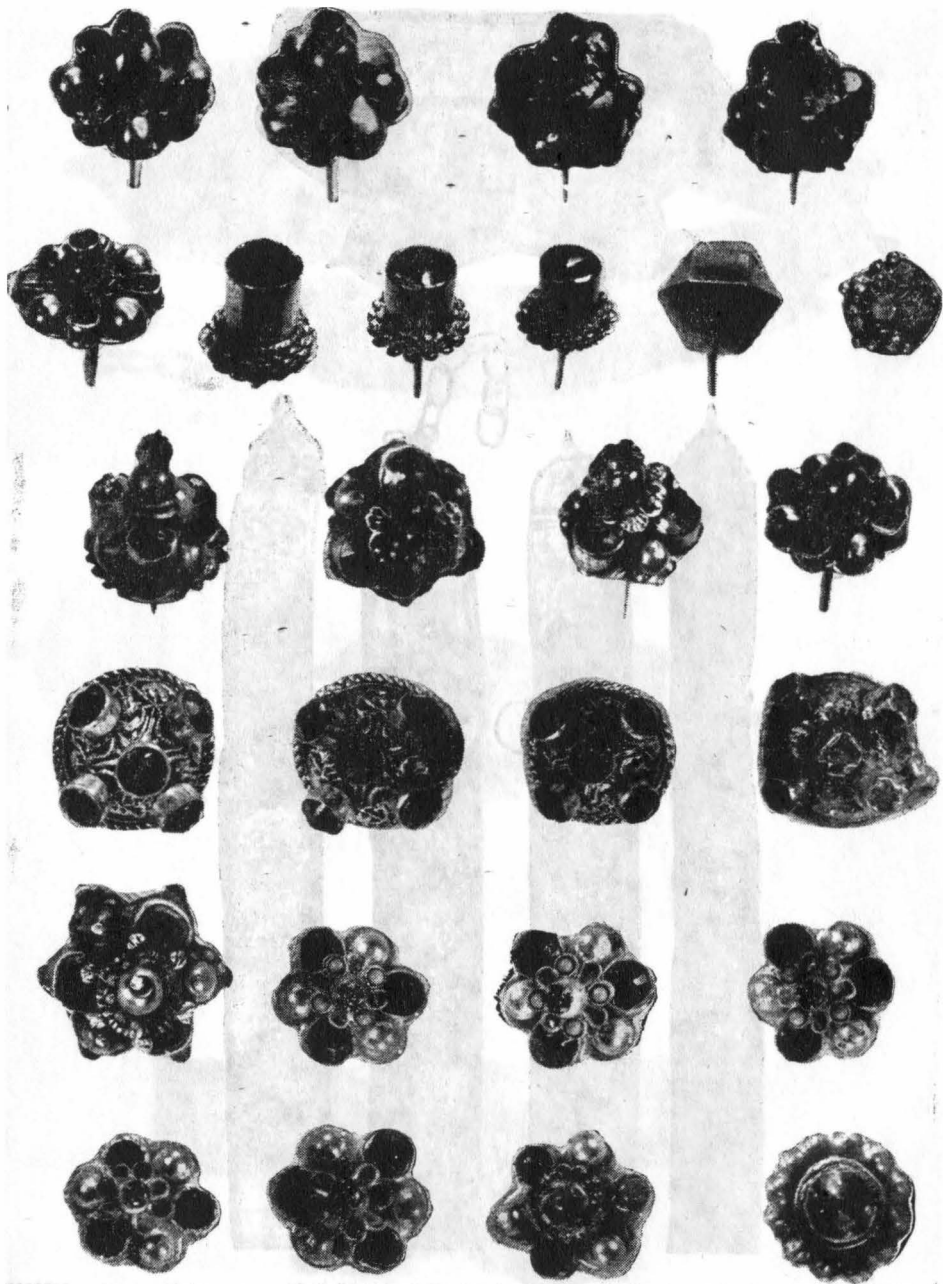
a

b

Pl. VIII a. Briie fetiță ; b. Briu „articulat” (Gliedergürtel) sau patrițer, sec. XVIII.

INSTITUȚII MUZEALE BELGIENE : INSTITUTUL REGAL AL PATRIMONIULUI ARTISTIC — BRUXELLES

de N. BĂRBUȚA

Cele peste 300 de muzee din Belgia, bogate într-o veche tradiție artistică, tind a se ridica din ce în ce mai mult la nivelul cerințelor muzeografiei moderne.

Din punct de vedere al statutului juridic ele pot fi împărțite în muzee de stat, provinciale sau comunale și locale.

Muzeele de stat, recunoscute ca instituții științifice, sînt clasate în trei categorii : 1) Muzeu care cuprind mai multe departamente la rîndul lor împărțite în mai multe secții ; 2) Muzeu cu un singur departament ; 3) Muzeu cu o singură secție.

În domeniul conservării și restaurării, cea mai mare parte a muzeelor de stat dispun de ateliere și laboratoare unde se efectuează toate lucrările de întreținere și conservare curente (restaurări de obiecte din ceramică, fier, lemn etc.).

În cazul cînd tratamentul unei opere, fie din muzeele de stat fie din cele provinciale sau locale, necesită un timp mai îndelungat de studiu preliminar sau implică operațiuni care depășesc posibilitățile tehnice ale laboratoarelor, se face apel la Institutul Regal al Patrimoniului Artistic (IRPA, fig. 1).

Plasat în incinta parcului Cinquantenaire, într-o poziție centrală în raport cu muzeele și alte instituții culturale ale capitalei Belgiei, institutul are misiunea de a studia și a ocroti patrimoniul artistic și arheologic național, devenind astfel o instituție de documentare și control indispensabilă în munca cercetărilor din muzee și universități. Activitatea institutului se întinde pe întreaga țară, beneficiarii fiind muzeele de stat, cele provinciale și locale, precum și alți deținători de colecții publice și bisericești. IRPA joacă un rol important și pe plan in-

ternațional colaborînd cu diferite organizații: Consiliul internațional al muzeelor (ICOM), Institutul internațional pentru conservarea obiectelor de artă și istorie din Londra (IIC), Centrul internațional de studii pentru conservarea bunurilor culturale din Roma etc. Pe lângă această colaborare institutul execută lucrări de conservare și restaurare în numeroase țări europene, în America, Africa și Asia.

Baza organizării institutului o formează cele cinci departamente (laboratoare): de fizică, chimie, conservare, monumente istorice și arhive fotografice. Dar el mai cuprinde și servicii generale: administrativ, tehnic, științific, unde-și desfășoară activitatea peste 100 de persoane.

Rolul specialiștilor din institut este de a studia, de a lămuri și a da indicații folosind cele mai noi date ale științei și tehnicii, de a identifica compozițiile și structurile unor materii deformate de vîrstă, de a stabili cauzele acestor alterații, contribuind prin toate acestea la studiul și punerea în valoare a patrimoniului artistic și arheologic național.

Scopul nostru nu este de a intra în detalii privind procesul de restaurare și conservare ci de a prezenta doar fiecare din departamentele enumerate mai sus.

Laboratorul de cercetări fizice este dotat cu aparate adecvate spectrografiei de emisie și de absorbție. Spectrografia de emisie permite determinarea compozițiilor materialelor anorganice, iar cea de absorbție se aplică (în vizibil și invizibil) la observarea structurii chimice a compușilor organici atît de dificil de identificat prin alte metode. Se mai întrebîncează cromatografia pe placă și în stare gazoasă, fluorescența și difracția razelor X. Laboratorul de datare prin radiocarbon este destinat mai ales arheologilor și antropologilor, echipat fiind pentru a data sub formă gazoasă obiectele de origine organică.

Laboratorul de chimie (fig. 2) este un adevărat centru de cercetare bucurîndu-se de colaborarea a trei specialiști, fiecare în domenii bine determinate: pictură, metale și aliaje, materii organice. Varietatea aparatelor de fotografiat de filmat și a microscopelor permite prepararea și microfotografierea eșantioanelor și tăieturilor transversale ale materialelor. Dintre metodele întrebuintate amintim analiza microchimică (chimia aplicată la micile cantități de material), aceasta rămîbind arma favorită a cercetărilor din muzee care, nedispunînd decît de cîteva miligrame de „materie“ sînt obligați a se mulțumi cu o serie restrînsă de reacții de cristalizare cu scopul de a determina natura substanțelor organice vechi. Un alt examen este microscopia, mult

dezvoltat, combinat cu microfotografia (în vizibil și invizibil) și cu pre-pararea secțiunilor transversale și longitudinale ale unor materii vechi. Dacă microchimia identifică prezența anumitor elemente, microscopia și secțiunile permit localizarea acestora și estimarea lor semicantitativă ajungându-se astfel la determinarea structurii cu rezultate din cele mai satisfăcătoare, mai ales pentru metale vechi și în pictură.

Unul din departamentele cele mai active din institut îl constituie laboratorul de conservare (fig. 3) cu subsecțiile : cercetări istorice, tehnice și tratament. În colaborare cu fizicieni și chimiști, personalul de aici restaurează și conservă patrimoniul cultural, respectând întru totul integritatea istorică și estetică a operelor ce i-au fost încredințate.

În laboratorul de monumente istorice se efectuează cercetări relative la obiectele din piatră, tratate la conservare.

Arhivele fotografice și iconografice (fig. 4) ale institutului posedă un fond important de fotografii, peste 500.000, privind patrimoniul artistic belgian : arhitectură, sculptură, pictură, arte decorative și aplicate, folclor, obiecte arheologice etc. Documentele fotografice sînt olasate după localități și puse la dispoziția cercetătorilor într-o sală de lucru dotată cu trei cataloage : a) sistematic, care permite cercetarea unui tip determinat de monument sau obiect ; b) iconografic, care constituie un repertoriu de subiecte iconografice religioase sau profane ; c) operele artiștilor clasate pe specialități.

În afara stabilirii inventarului patrimoniului artistic național, arhivele mai au sarcina de a realiza radiografia, de a realiza fotografia cu raze infraroșii și ultraviolete lucrările tratate și examinate în cadrul institutului, de a executa fotografii în culori, contribuind în acest fel la cercetările istorice și tehnice ale laboratoarelor și secțiilor de conservare.

În afara celor cinci departamente al căror rol este capital în viața instituției am mai aminti și serviciile administrativ, tehnic și științific general, acesta din urmă cuprinzînd o bibliotecă care are menirea de a repera, de a obține și difuza informațiile bibliografice specializate ; un serviciu de publicații care controlează redacția, editarea și difuzarea rezultatelor muncilor realizate în institut, publicate în primul rînd în buletinul său anual.

În scopul formării și specializării restauratorilor IRPA organizează cursuri teoretice și practice la care pot participa persoane din diferite țări ale lumii, cursurile fiind predate de profesori de la universitățile belgiene, specialiști din cadrul institutului cît și străini. Stagiarii sînt

încorporați grupelor de muncă ale institutului, ceea ce le permite a se familiariza cu metodele de examinare și tratament.

Cursurile teoretice și demonstrațiile completează lucrările practice atunci când candidații au obținut suficientă experiență pentru a asimila disciplinele de învățămînt și înțelegerea tuturor posibilităților de aplicații concrete.

Belgia dispune astfel de o instituție de înalt nivel științific care este înzestrată cu aparatură de lucru adecvată, de un personal specializat și de o clădire corespunzătoare care poate cu competență îndeplini sarcinile ce-i revin atît pe plan național cît și internațional.

INSTITUT ROYAL DU PATRIMOINE ARTISTIQUE

/ RÉSUMÉ /

L'auteur met en évidence l'importance de l'Institut Royal du Patrimoine Artistique, l'instrument de travail que l'Etat belge l'a mis au service du patrimoine artistique du pays et plus spécialement au service des musées d'art, d'histoire et d'archéologie.

Dans les laboratoires de l'Institut les activités sont axées sur l'association des disciplines relevant des sciences humaines, des sciences exactes et des techniques artisanales pour la réalisation d'un but commun : l'étude et la mise en valeur du patrimoine artistique et archéologique national.

EXPLICATIONS DES FIGURES

- 1 — Institut Royal du Patrimoine Artistique.
- 2 — Laboratoire de microchimie.
- 3 — Laboratoire de restauration des peintures.
- 4 — La salle des archives photographiques.

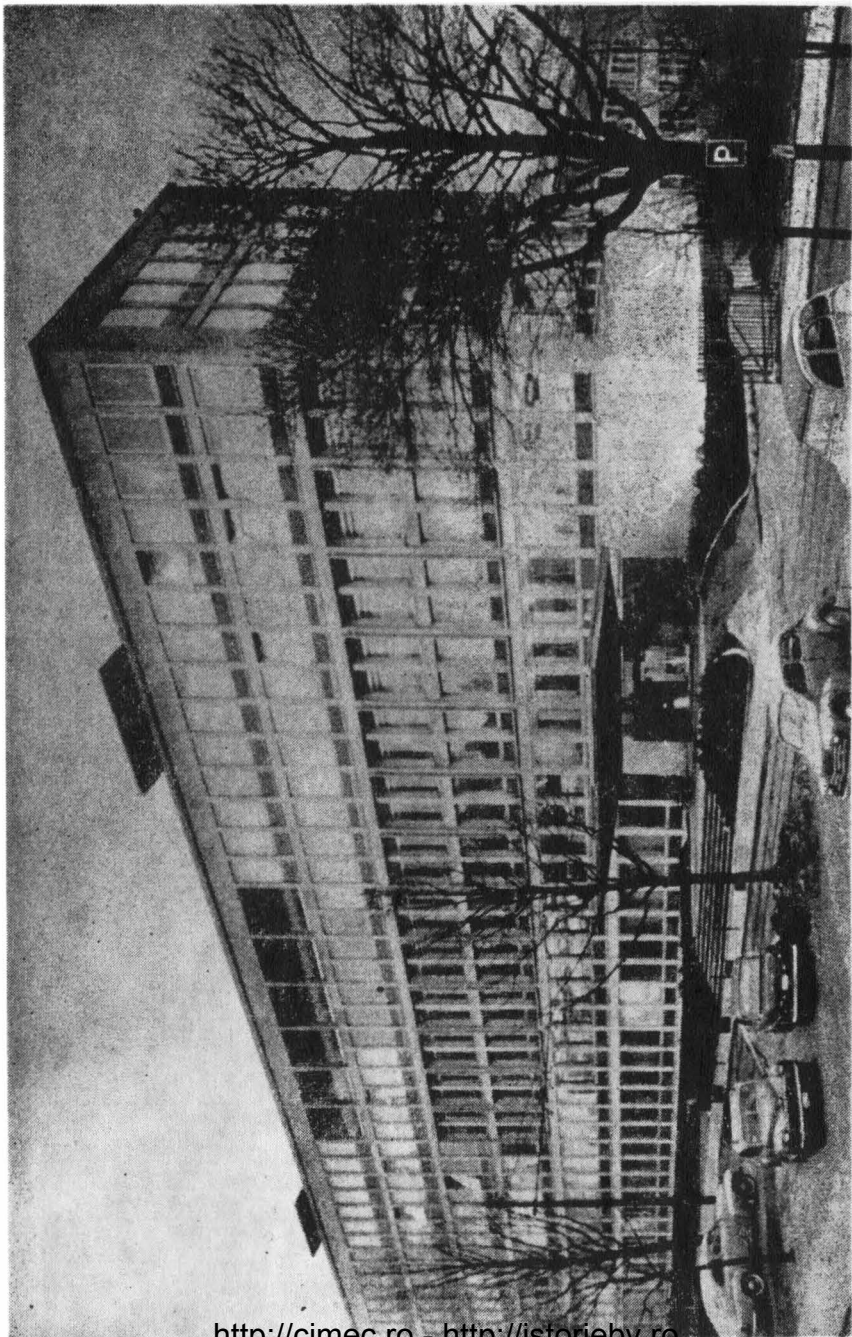

Fig. 1. Clădirea Institutului Regal al Patrimoniului Artistic.

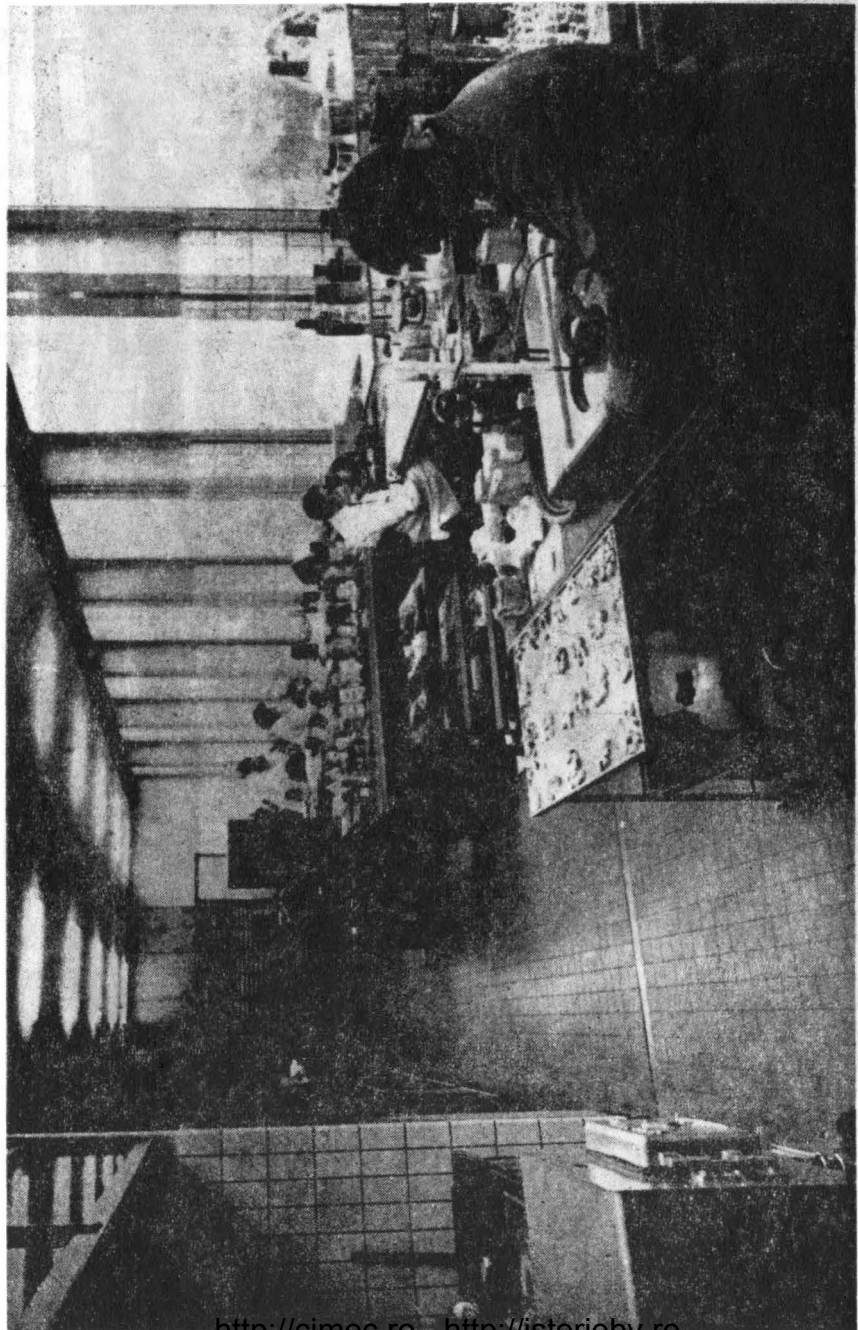

Fig. 2. Laboratorul de microchimie.

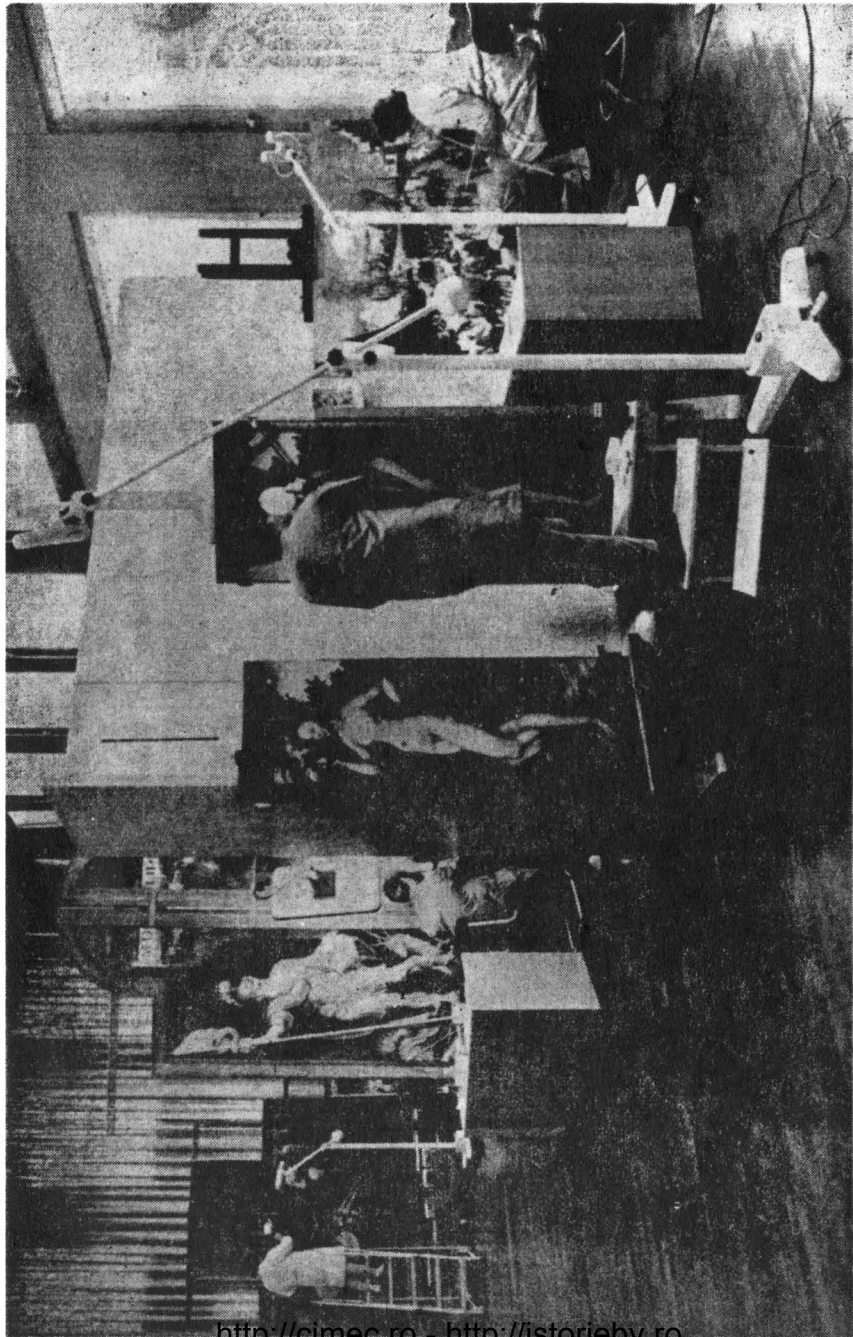

Fig. 3. Aspect din laboratorul de restaurare a picturilor.

Fig. 4. Sala de lectură a documentelor din arhivele fotografice.

<http://cimec.ro> - <http://istoriebv.ro>

PUNCTE DE VEDERE DESPRE RELAȚIA MUZEU, MIJLOACE DE COMUNICARE ÎN MASĂ

de IOAN OPRÎȘ

Omului, capitalul cel mai de preț spre care se îndreaptă strădaniile societății socialiste, i se adresează prin o diversitate de mijloace întregul produs social, fie el material sau cultural.

Cultura „este un drept inalienabil și indivizibil al omului : ea nu se separă de toate celelalte aspecte ale vieții“¹, cultura ca bun de masă se difuzează mai ales în proporții surprinzătoare prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă. În California elevii stau în fața aparatelor de televiziune 30 de ore pe săptămână, în Polonia 22 de ore ; în Franța s-au înregistrat 20 milioane de ascultători la radio și 30 milioane spectatori la televiziune într-un singur an². Un sondaj efectuat în două orașe de tip mediu din țara noastră a indicat procentul de 90% din populație ca spectatoare la programele televiziunii române³. Deci pe bună dreptate Augustin Girard afirmă că fiecare minut de antenă este un act cultural.

Că aceste mijloace moderne sînt într-un vizibil progres este un lucru de la sine înțeles : dacă actualmente locuitorii Los Angelesului dispun de 13 canale de teledistribuție, în 1975 emisiunile de televiziune prin sateliți vor putea fi preluate de stații de receptare zonale și apoi retransmise în antenele colective de cartier, după care vor ajunge în antenele individuale — practic orice individ își va putea alege preferențial emisiunile, va putea comunica într-o formă incontrollabilă.

---

¹ Rezoluția 11 a Conferinței interguvernamentale asupra aspectelor instituționale, administrative și financiare ale politicilor culturale — Veneția 24 august — 2 septembrie 1970. Raport final Paris Unesco — 1970. citat de Aug. Girard, *Development cultural : experiences et politiques UNESCO*, Paris 1972 pag. 22.

² Idem, *op. cit.* pg. 29, 31, 33

³ Idem *op. cit.* pg. 51

Încercînd o determinare a funcţiilor culturale a mijloacelor mass-media autorul citat le împarte în cinci: funcţie de creaţie, funcţie de difuzare, funcţie auxiliară de învăţămînt, funcţie de conservare şi funcţie de informare.

Care este situaţia în aceste condiţii a instituţiilor culturale tradiţionale: biblioteca, teatrul, muzeul etc.? Evident că acestea sînt antrenate într-o competiţie de ordin tehnic în primul rînd, în care condiţia lor specifică le creează greutăţi de acomodare a funcţiilor la noile cerinţe şi caracteristici ale progresului tehnico-ştiinţific.

Muzeul, noi referindu-ne numai la această instituţie de cultură, trebuie să-şi schimbe „faţa”, modul de prezentare a exportului fiindcă „pentru muzeu nu preţul de intrare constituie un obstacol, ci conţinutul său, lipsa iniţierii, faptul că publicul nu ştie codul”⁴.

Funcţia educativă a instituţiei muzeale implică prezenţa animatorului cultural care să iasă în calea publicului larg să-l formeze în sensul înţelegerii, bogăţiei şi semnificaţiei patrimoniuului cultural, să cultive sentimentele dragostei faţă de trecutul istoric naţional, de mîndrie pentru poporul din care facem parte, pentru luptă şi munca acestuia. El trebuie să-i dea acestuia conştiinţa apartenenţei la un anume sistem de valori de civilizaţie şi istorie culturală.

Mai mult, el trebuie să şi-l apropie, să îl permanentizeze. În această direcţie muzeele ţări joacă un rol deosebit. Indiferent de profilul lor ele se constituie în instituţii active care prin programele educative trebuie să satisfacă cerinţele diferitelor categorii de vizitatori. Avîndu-şi raţiunea doar atunci cînd acţionează asupra unui număr corespunzător de vizitatori — care trebuie să crească din ce în ce — muzeul militează prin propagandă pentru a atinge acest obiectiv.

Sondajele efectuate în Franţa au evidenţiat că 82% din adulţi n-au intrat nici o dată într-un muzeu, iar 70% n-au realizat ce este un monument⁵. Şi în cazul majorităţii muzeelor noastre problema atragerii unui public numeros este încă nerealizată, în ansamblul vieţii culturale locale, popularizarea şi acţiunile cultural-educative (serii muzeale, simpozioane, asociaţii de prieteni ai muzeului, expoziţii etc.) constituind funcţii ale instituţiei comportă resurse practic inepuizabile, posibile încă de îmbunătăţit, completat şi activizat.

⁴ Idem, *op. cit.* pg. 52

⁵ Idem, *op. cit.* pg. 51, citat din *Extrait du Bulletin de L'OREAL*, nr. 2 decembrie 1970.

Cum funcționează în acest sistem de agenți culturali relația ambivalentă muzeu — mijloace de comunicare în masă, atunci când ambele își propun să facă cunoscut patrimoniul cultural artistic ?

Cum folosesc ele acest patrimoniu în opera de educație a publicului ? Să abordăm analiza propusă prin delimitarea ei la punctele de interferență: a) Ambele mijloace se adresează acelei părți din bugetul de timp total al omului care devine liber în urma efectuării sarcinilor obiective profesionale și extraprofesionale (casnice, necesități fiziologice); b) Căile comune de adresare sînt prin excelență cele ale vizualului și sonorului. Deosebirea dintre ele constă doar în modul prezentării mesajelor : pe cînd televiziunea — radioul cinematograful sînt ele însăși forme foarte active de adresarea înspre public, favorizate atît de specificul funcției lor de difuzare și informare generală cît și de facilitatea cu care individul se poate „autoservi“, muzeul este într-o vădită situație de inferioritate datorată atît unui anume tradiționalism funcțional cît și evidentelor dificultăți în adresarea mesajelor spre marele public. Muzeul solicită publicului un anume grad de cultură necesar înțelegerii sensului exponatului și mesajelor sale posibil conexabile, el prezintă deci o „dificultate“ de cunoaștere și mai ales de urmărire — înțelegere a unui anume fir călăuzitor : maniera evolutiv istorică, sistematic-dioramică, artistică ; realizarea monoplan bi sau multiplan în muzeele complexe ; diversitatea materialelor — piatră, hîrtie, tablouri obiecte etc. ; valoarea, unicitatea, originalitatea patrimoniului prezentat. Deci iată: pe cînd muzeul impune un precedent cultural, mijloacele mass-media fac abstracție de acesta impunînd mesaje, și cu o valoare muzeală, unor subiecți uneori fără nici o experiență anterioară în acest domeniu.

Remarcăm în această relație existența unei competiții între cei doi emițători, competiție care se manifestă obiectiv și evident în defavoarea muzeului. Pînă la un punct ea este și-n defavoarea publicului pentru că muzeul este, cu alte cuvinte, una din casele ce deschide largi ferestre spre lume, spre cunoașterea istoriei și civilizației umane, a luptei permanente pentru adevăr și frumos, este poate cea mai completă și complexă dintre aceste case. Facem această afirmație considerînd muzeul o instituție multifuncțională, cu aporturi deosebite atît pe linia cercetării, documentării și informării, cît și pe cea a conservării patrimoniului și folosirii lui în acțiunea de potențare a atributelor omului societății noastre socialiste. Acțiunea educativă, așa cum o afirmă și documentele Simpozionului internațional de la Moscova — mai iunie 1968 „este una din misiunile esențiale ale

muzeului. Muzeul este chemat să joace un rol important în educarea tinerilor și adulților, singur sau în legătură cu alte instituții educative și culturale“⁶.

O sumă de păreri autorizate limitind efectele acțiunii mijloacelor de comunicare în masă ni se pare a fi practic imposibil de avansat, s-ar putea schița însă câteva direcții : 1) Mijloacele de comunicare în masă nu au nici o influență asupra vieții sociale, simplificind modalitățile de prezentare și adresându-se unei cereri culturale de masă ele nu reprezintă un mod deosebit de eficient în procesul cultural-educativ ;

2) Au o eficiență evidentă pe plan cultural-educativ care sporește atunci când în prezentarea aceluiași element-fenomen se folosesc și de alte mijloace (cum ar fi în cazul nostru specific, muzeul).

3) Sint singurele care, în condițiile dezvoltării tehnice contemporane, promovează la nivelul maselor în forme foarte largi și cu o eficiență deosebită, cu efecte majore, factorii culturali-educativi.

O altă schițare de direcție se poate realiza pe următoarele planuri : 1) Mijloacele mass-media pot fi considerate sau țin locul mulțumitor (compensează), autenticității de visu a pieselor, exponatelor, muzeului propriu zis pe indiferent ce profil ;

2) Completează opera de instruire-educare printr-o difuzare specifică, acțiune urmărită și realizată complex și de instituția muzeală ;

3) Se substituie muzeului, devenind atelier, sutdiou, depozit, galerie pentru marele public.

Oricare ar fi unghiul de analiză a schițelor de mai sus punctul comun este cel de la 2, care conduce la necesitatea obiectivă a unei lucrări, unei colaborări pe de o parte între muzeu, televiziune, radio, cinema pe de alta (în lucrarea lui Gh. Achîței, *Ce se va întâmpla mâine* Ed. Albatros, 1972, autorul introduce în rîndul mijloacelor mass-media și afișul publicitar și presa).

Existența pericolului unei culturi de radio sau de televizor de tip mediu prin intermediul căreia este limitată pentru ca mijloacele de comunicare în masă informează — prezintă într-un timp și cadru limitat, un exponat muzeal, un subansamblu (vitrină, panou, sală, atelier ș.a.) rupt dintr-un context general, dintr-o ambianță „naturală“ creată de mîna specialistului. Limitarea aceasta, în emisiunile noastre ținînd mai mult de factorii subiectivi deoarece sîntem de acord cu ideea că practic televiziunea (mai ales, în curînd, cea în culori) trece orice limite, anulează posibilitatea

⁶ Citat de Aurel Moldoveanu în „Muzeul contemporan, factor activ în realizarea educației socialiste“ Simpozion — Oradea — sept. 1971. pg. 45.

de integrarea logică, istorică, artistică, științifică creată în muzeu de specialist : muzeograf, arhitect, grafician. Totodată informației primite la un moment dat îi urmează o alta și alta, de cele mai multe ori complet străine sau întimplătoare (poate însă ca acestea să fie mai interesante sau mai atractive) decît cele referitoare la un muzeu, la un exponat. Obiectul în sine, prezentat de multe ori singular unor milioane de receptori este investit de aceștia cu false valențe întrucît el „trăiește“ doar într-un context specific. „Citirea“ lui nu se poate face decît în muzeu. Desigur că „a reclama televiziunii maximum de fidelitate față de creații artistice consacrate — am extinde afirmația la obiect muzeal în special, la patrimoniul cultural artistic în general — adeseori devenite clasice, înseamnă pînă la un punct a cere o imposibilitate tehnică. Ori renunțarea la difuzarea unor asemenea creații ar echivala cu privarea a milioane de oameni de contactul, fie el mediat, cu un patrimoniu cultural, altfel greu sau imposibil de cunoscut“⁷. Din democratismul mijloacelor de comunicare în masă rezultă că publicul muzeelor, cel virtual, este practic nelimitat.

Fără să le negăm rolul excepțional de important în ansamblul factorilor de formare și educare, evidențiem existența pericolului culturii de televizor sau de radio care este posibil de înlăturat printr-o strînsă colaborare. Așadar, nu competiție, nu subordonarea unei sau alteia, ci corelarea și conlucrarea între cei chemați să informeze, să educe, să formeze.

Exemplele oferite de emisiunea „Memoria pămîntului românesc“, „Teleenciclopedia“, „Pagini în istorie“ constituie în multe cazuri moduri de înțelegere deplină a legității privind conlucrarea în domeniul prezentării fenomenelor de cultură și civilizație umană.

Desprindem de aici următoarea concluzie : muzeele constituie pentru mijloacele de comunicare în masă o sursă inepuizabilă în realizarea funcțională a acestora ; la rîndul lor, ele pot fi folosite de muzeu în sensul informării — propagandei muzeale și implicit a atragerii la muzeu a cît mai mulți oameni, și totodată ca surse de conservare a unor date istorice, culturale, artistice. Existînd acest aspect subliniem că „radio și televiziunea posedă arhive audio-vizuale care constituie fundamentele istoriei contemporane. Conservarea acestor bogății și comunicarea lor organismelor cu caracter public sau cultural, public sau privat, școli instituții socio-culturale, asociații, săli de cinema, cineduburi etc. sînt imperative majore ale epocii noastre“⁸. Cum muzeului nu-i revine numai conservarea patri-

⁷ Oltea Mișcol, *De gustibus disputandum — De la monolog la dialog estetic în discursul televizual*, Ed. Academiei, — București 1972 p. 306.

⁸ Aug. Girard — *op. cit.* pg. 34.

moniului ci și îmbogățirea lui permanentă, constituirea fondului real din cel virtual, această funcție comună este o altă bază de conlucrare; experiența Muzeului de istorie al municipiului București care și-a constituit deja un asemenea fond trebuie preluată și de alte muzee din țară. Diseminând rolurile imaginii în imagine de televiziune și imagine foto accentuăm că fotografia, filmul ca martor (debarcarea pe lună, demolările unor vechi cartiere sau străzi, târgurile noastre săptămânale, noile construcții etc.) trebuie să fie una din sarcinile muzeului, cu alte cuvinte trebuie făcută „o înregistrare fidelă, vizuală, sonoră a istoriei actuale”⁹. Revenind la punctele comune dintre cele două surse de cultură amintim că „psihologia informațională evidențiază că omul învață 12 procente prin auz, 83 procente prin văz, 1 procent prin gust și palpare și 3 procente prin miros”¹⁰ reieșind rolul posibil de optimizat al muzeului care ținând cont de dezvoltarea noilor tehnicii de teledifuzare, trebuie să le folosească în domeniul modalităților moderne de difuzare a mesajelor patrimoniului.

Un rol dintre cele mai însemnate pe care mijloacele de comunicație în masă îl pot dezvolta ca funcție distinctă referindu-ne în speciale la televiziune este acela de „muzeu imagiar”. Prin componența acestui complex, unic și specific, se dezvoltă un nou mod de exprimare compus din parametri de fidelitate, realitate, forță dramatică, senzația duratei — temporalității (o emisiune de tipul celei realizate de academicianul Emil Condurachi cu prof. Dinu Adameșteanu sau cea închinată Bobilnei din cadrul „Drumurilor în istorie”), se instituie o modalitate inedită de reconstituire a istoriei, a fenomenologiei istorice. Muzeul imaginar ca instrument nelimitat are posibilitatea prezentării unor situații sau ansambluri istorico-culturale ca și a unor procese istorice cu o mare întindere în timp. Prin intermediul lui aventura fascinantă a cercetării de șantier, de arhivă, chiar livrescă, nu mai rămîne o simplă necunoscută ci marele public are posibilitatea cunoașterii aspectelor cercetării științifice.

Prin intermediul acestei formule, realizată inteligent și creator, se poate veni în sprijinul cunoașterii de ansamblu: prezentarea dezvoltării dialectice a patrimoniului în scopul educației publicului în mod permanent și constant, al atitudinilor acestuia față de patrimoniul cultural artistic din trecut, prezent, virtual; reconstituirea proceselor specifice de formare și dezvoltare a patrimoniului sau regroupările ideale de patrimoniu: piese arheologice de un anumit tip, opere de artă pe autor sau școală, piese etno-

⁹ Robert Lefranc, *Mijloacele audio-vizuale în slujba învățămîntului*, Ed. did. și pol. București, 1966 pg. 208.

¹⁰ *De gustibus*. . . ; V.E. Mașek Pentru un „dialog coualizat” cu arta, p. 77.

grafice etc. răspindite în întreaga lume, toate devenind posibile în cadrul de imagini a „muzeului imaginar“. Această funcție conferită pe negîdite muzeului se realizează în special prin dinamism tehnic: suprapuneri de imagini, perspectiva, deplasarea liniară a camerei (travelling) hologramă (înregistrare foto prin relief integral) etc. Desigur că și în acest domeniu încă puțin folosit conlucrarea trebuie să se evidențieze prin reciprocitate.

„Palatul de imagini“ care prin civilizația imaginii elaborează un limbaj universal conduce la alcătuirea fondurilor specifice, a „băncilor de imagini“¹¹. În realizarea practică creatorii emisiunilor vor avea în vedere în primul rînd tema propusă, gradul ei de accesibilitate, dificultate și conexiune și funcție de scopurile emisiunii, singulare sau de ciclu, să fixeze durata optimă.

De asemeni sistemele de prezentare prin televiziune, și mai ales cele de tip multimedia, pot să-și aducă aportul în acțiunea de formare a adulților, îndeosebi în scopul integrării sau reintegrării sociale a cetățenilor¹².

Muzeografii, element de aplicare al acțiunii de ridicare a nivelului cultural al omului societății noastre, trebuie să fie buni cunoscători ai metodologiei muncii de îndrumare a publicului și prin activitatea lor să determine orientarea muzeului spre obiective majore. Cunoscători ai valorii mesajului mixt: audiere — vizualitate — acțiune, ei determină ca publicul să revină în muzeu, chiar atunci cînd interesul inițial a fost declanșat de mijloacele mass-media, ca într-o instituție ce satisface cele mai largi și diverse cerințe, mai ales, să rămînă din cunoașterea muzeului cu o zestre înnobilitoare. Acest public posibil, oamenii, „păstrează ceea ce au învățat în proporție de 10 procente prin citire de 20 procente prin ascultare de 30 procente prin privire și în proporție de 50 procente prin privire și audiere, de 70 procente prin (re) povestire și de 90 procente prin acțiune! Un maximum de eficacitate se va obține, așadar, printr-o combinație a audierii plus privirii, plus acțiunii“¹³.

Iată deci un alt punct de întîlnire insuficient rezolvat la nivelul relațiilor de colaborare. Ne gîndim că în curînd emisiunile color vor intra și în programele noastre iar prin prezența animației, fondului sonor muzical

¹¹ Albert Plecy, *Grammaire elementaire de l'image, Comment lire les images, comment les faire parler*, Marabout université, Paris 1971.

¹² de Raymond Lalles, *Le Cas Tevec : une experience d'education de adultes par systeme multimedia*, UNESCO — BIE (Bureau international d'education) 1972 : realizarea practică ? ? ? ?

¹³ De gustibus . . . . . pg. 77

favorizant, cuvintului scris sau gândit, televiziunea devine un tot mai complex mijloc ce se cere a fi folosit rațional.

Aceste deziderate trebuie privite de ambele mijloace și în problema rolului educativ major al modelelor umane reprezentate, să facă din acestea surse valorificabile mai ales în educarea tinerilor. Se știe cât de importante sînt stările de mimetism : copiii îl cunosc pe Mihai Viteazul prin prisma lui Amza Pelea. Folosirea canalelor mass-media, prezența muzeografilor în emisiunile de radio și televiziune pentru a se adresa competent marelui public, pentru a-l atrage la o cunoaștere aprofundată de atelier, depozit și alte compartimente ale muzeului, pentru a-l face participant la acțiunile lui se impun ca imperative majore.

Conlucrarea este destinată în ultimă instanță omului pentru că traducerea conceptelor în imagini rezolvă cunoașterea cercetării științifice de către marele public, ajută la difuzarea rezultatelor făcînd o educație și o instrucție complexă. Ea se destinează și în scopul adaptării socio-culturale, în scopul formării omului, a consultării și comunicării cu el într-o astfel de accepție ca să-i facă mai facilă înțelegerea mediului social a schimbărilor sociale și culturale. Prin colaborare și muzeul poate participa mai mult la formarea unui tip capabil de acțiune conștientă în sensul ridicării societății socialiste pe noi trepte de cultură și civilizație.

Muzeul privit ca unitate de cercetare, sub aspect psiho socio-pedagogic este în măsură să dea date importante privind interesele și motivațiile diverselor tipuri de vizitatori și împreună cu mass-media să studieze permanent modalitățile de a veni în întîmpinarea nevoilor și aspirațiilor oamenilor.

Alianța cu aceste mijloace trebuie făcută în analiza comună, a calității ritmului, fazelor, conținutului și duratei emisiunilor care privesc muzeul mai ales prin prisma intereselor și motivațiilor, nevoilor și aspirațiilor publicului, să determine prin aceste mijloace de comunicare în masă o dinamizare a propriilor funcții și activităților specifice cu publicul. Structura de participare se bazează în acest caz pe un triplu sistem: *informarea* publicului, *consultarea* lui mai ales în privința cerințelor și orientării, *comunicarea* cu acest public, sistem care răspunde perfect cerinței: „la un fenomen de masă trepuie să răspundă mijloace de masă“.

Alături de speakerul, de animatorul sau prezentatorul emisiunilor de radio, televiziune, muzeograful trebuie să-și manifeste plener și permanent prezența, relația dintre ei fiind o necesitate pusă în slujba unei cauze comune: aspirațiile și cerințele cultural-artistice ale unui întreg popor.

BETRACHTUNGEN ÜBER DAS VERHÄLTNIS DER MUSEEN ZU DEN MASSEN MEDIEN

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Verfasser analysiert eine Reihe von modernen Mitteln zur Verbreitung der Kultur in den breiten Massen der Bevölkerung (Rundfunk, Fernsehen, Bibliotheken, Theater u. a.). Auf die Museen geht er besonders ein und untersucht ihre gegenwärtigen und vor allem ihre zukünftigen Möglichkeiten, die ausgewertet werden müssen, damit sie wahre Kulturstätten werden. Die Arbeit gründet sich auf die Praxis der rumänischen sowie einiger ausländischer Museen.

La lecturarea volumelor VI și VII din CVMIDAVA se va observa o oarecare inconsecvență în ceea ce privește scrierea aparatului critic, în special la unele lucrări. Faptul se datorește aproape exclusiv autorilor respectivi, care nu au răspuns (unii) sau nu au fost de acord (alții) cu invitația noastră de a proceda la „corectarea” lucrărilor în sensul respectării normelor uzitate în prezent.

Rugăm pe toți colaboratorii noștri, în special pe cei care ni se adresează pentru prima dată, fie să adopte de la început un stil de redactare academic, fie să manifeste (ulterior) sollicitudine față de bunele noastre intenții.

Prezenta notă nu disculpă redacția de propriile-i greșeli, inclusiv de cele privitoare la inconsecvența semnalată mai sus.

Tehnoredactarea: IOAN BENȚEA
Corectura: ANA PAL, MARIANA GAITAN, VALERIA
RADU

Dat la cules: mai 1974. Bun de tipar: decembrie 1974.
Hîrtie semivelină de 70 g/m². Format: 16/70x100. Coll
editoriale : 18. Tiraj : 500 Broșate : 450. Legate : 50.
Apărut: 1975.

Tiparul executat la Întreprinderea poligrafică Brașov,
sub comanda 1062.

